

APPELTJES VAN HET Leeuwesland

Bandversiering van Luc Verstraete

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

JAARBOEK

VAN HET

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Nr. 19 - 1968

MALDEGEM

1968

BIJ EEN BESTUURSWISSELING

Op de bestuursvergadering van 26 januari 1968 namen Mej. Dr. E. Dhanens en Ap. P. Ryckaert, beiden stichtende leden van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland op eigen aanvraag eervol ontslag respectievelijk als voorzitter en ondervoorzitter.

Om hun hoge verdiensten werd eenparig besloten hun de ere-titel van hun vroegere functie toe te kennen.

Mej. Dr. Dhanens volgde onze eerste voorzitter, wijlen Dr. E. Tieleman op in oktober 1951. De veelzijdige persoonlijkheid en de wetenschappelijke bedrijvigheid van Mej. Dhanens willen wij hier alleen belichten in betrekking tot het Genootschap.

Haar fijnzinnige, bijna aristocratische verschijning en haar wetenschappelijke accuratesse konden inderdaad slechts de faam en het aanzien van onze vereniging ten goede komen.

Bij de aanvang van haar mandaat telde het Genootschap nog geen 100 leden, thans telt het er bijna 500, zodat wij op die 16 jaar van een waarachtige doorbraak mogen spreken.

Mej. Dhanens, persoonlijk danken wij U om de prettige samenwerking en om de eerlijke inzet ten bate van deze organisatorische uitbouw.

Maar niet alleen organisatorisch, doch ook redactioneel heeft U het Genootschap en ons Jaarboek «Appeltjes van het Meetjesland» in ruime mate mede helpen uitbouwen door het schrijven van Uw zeer gesmaakte artikelen. Wij vermelden hier chronologisch : «*De Kerkjes van het Meetjesland*» I, p. 43-48, «*Oud-Edelsmeedwerk in de Parochiekerk te Eeklo*» II, p. 21-32, «*Ter Kruisen - Kaprijke*» III, p. 9-23, «*Het Groot Goed te Eeklo* IV, p. 69-83, «*Kerkelijk Edelsmeedwerk in het Meetjesland*» XII, p. 9-55.

Mej. Dhanens, U heeft zelf gezegd dat deze bestuurswisseling geen afscheid mocht of kon betekenen, dat beroeps- en familiale verplichtingen U dit voorzitterschap welhaast onmogelijk maakten, maar dat Uw hart

blijft meeleven met het Genootschap en dat wij binnen afzienbare tijd — hopelijk wordt dit niet Uw pensioengerechtigde leeftijd — Uw pennevruchten mogen publiceren.

Mej. Dhanens wij danken U voor alles wat U voor het Genootschap gepresteerd heeft en dat is niet weinig. Tevens vervult het ons allen met een rechtmatige trots, dat de Provinciale Inspectrice voor het Kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen één der onzen is en dat zij de auteur is van wijdvermaarde kunsthistorische studies, zoals «*De voormalige parochiekerk van Eekloo*», «*Het Kanton Kaprijke*», «*Temse*», «*Dendermonde*», «*De Sint-Niklaaskerk te Gent*» en het onvolprezen meesterwerk : «*De Sint-Baafskathedraal Gent*» met «*Het Retabel van het Lam Gods*», werk waarop door alle vakspecialisten de hoogste lof werd gelegd.

Samen met haar vertrekt uit ons bestuur Apoteker Pr. Ryckaert. Het was in zijn huis dat in november 1946 het Heemkundig Genootschap boven de doopvont werd gehouden. Als rasechte Meetjeslander, stammend uit een aloud boerengeslacht, had hij steeds een open oog voor de eigen schoonheid van onze streek. Van meet af kreeg hij de weinig benijdenswaardige post toegewezen, de niet-bestaande gelden van een pas gestichte culturele vereniging met grote ambities, te beheren.

Hij vervulde dit penningmeesterschap tot 1964 en was van toen af nog alleen ondervoorzitter.

Hij was en is nog steeds de rustige, bezadigde man, die de jonge vereniging langs voorzichtige paden loodste en op eigen benen haar specifieke weg liet ontdekken.

Ook voor hem is dit heengaan geen afscheid. Dat mochten wij reeds ondervinden bij onze zomeruitstap naar Ertvelde.

Wij danken deze twee mensen nogmaals om hun jarenlange onbaatzuchtige medewerking ten bate van ons geliefd Genootschap.

Achiel DE VOS,
voorzitter.

HISTORISCH GEOGRAFISCHE ONTWIKKELING VAN DE VILLA HALEFTRA TOT DE PAROCHIE AALTER

Over de vroegste geschiedenis van de meeste van onze dorpen zijn er weinig geschreven bronnen voorhanden die dateren van vóór 1200. Hoogstens beschikt men over een paar vermeldingen uit een of ander kloosterarchief. Daarnaast verschaft de toponymie nog enkele gegevens over het uitzicht van het vroegere natuurlandschap en dat is dan ook alles ! Op het eerste gezicht lijkt het dan ook een onmogelijke taak te zijn iets meer dan algemeenheden over de oudste geschiedenis van een dorp te willen vertellen. Wat de feiten-geschiedenis betreft is dat inderdaad juist, maar op gebied van de historische geografie bieden latere bronnen nog heel wat mogelijkheden omdat ze soms teruggaan op veel oudere toestanden. Meer bepaald bevatten renteboeken, wanneer we de periode van hun ontstaan kunnen dateren, heel wat gegevens voor de studie van de ontginningsgeschiedenis. Samen met de oude toponymen kunnen ze het uitgangspunt vormen voor het volgen van een historisch geografische ontwikkeling van een dorp. In deze bijdrage willen we dit pogen te illustreren voor de gemeente Aalter.

Het Liber Traditionum van de Gentse Sint Pietersabdij onthult ons in 974 (1) het bestaan van een villa Haleftra in de pagus Mempiscus en in 1131 (2) blijkt de Sint Maartensabdij van Doornik reeds in het bezit te zijn van het altaar van «Haletres». Deze schaarse inlichtingen worden gelukkig aangevuld door de grote Brief van 1187, die uitgebreide gegevens bevat over de grafelijke inkomsten te Aalter. (3). Verder zijn er nog enkele

(1) Rijksarchief Gent, Fonds Sint-Pietersabdij, Liber Traditionum f° 80 v°.

(2) A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye Saint Martin de Tournai*, Tome I, p. 51.

(3) A. VERHULST en M. GIJSSELING, *Le compte général de 1187, connu sous le nom «Gros Brief» et les institutions financières du comté de Flandre au douzième siècle*, p. 143, 145 en 146.

jongere bronnen voorhanden, die echter teruggaan op oudere toestanden zodat ze bruikbaar materiaal voor onze studie vormen. We vernoemen slechts als karakteristiek voorbeeld het Mout- en Gerstrenteboek van 1723, dat een lijst van renteplichtigen bevat uit de twaalfde eeuw. (4).

Vooraf willen we het geografisch kader schetsen waarin de gemeente Aalter is gegroeid.

HET GEOGRAFISCH KADER

Het centrum van Aalter is gelegen op een smalle hoogtekam van gemiddeld 20 m boven de zeespiegel met als hoogste punt 26 m. Deze kam begint aan de Hoge Buis en loopt westwaarts over de Sterrewijk en Schoonberg naar Ruiselede. Naar het Noorden daalt de bodem naar de vallei van de voormalige Durme toe. (5). De Durme is nu opgenomen in het kanaal Gent-Brugge vanaf het Woestijnegoed. De Hollebeek, die nabij het Woestijnegoed in het kanaal stroomt, is nog een overblijfsel van de middeleeuwse Durme. Deze noordkant van Aalter ligt op ongeveer 10 m boven de zeespiegel en vormt samen met de zuidkant van Ursel en Knesselare een laag gelegen gebied tussen Aalter-dorp aan de ene kant en Knesselare-dorp en Ursel-dorp aan de andere kant. De toponymie leert ons dat de noordkant van Aalter een moerassig terrein was.

Op de grens met Knesselare treffen we de Buntelaarstraat (6) en de Hylaarstraat aan. (7). Het toponym «laar» betekent, volgens Dr. Gijsseling, bosachtig moerassig terrein. (8). Niet ver vandaan vinden we de «Letten-

(4) RAG, Land van de Woestijne, nr. 267.

(5) Zoals men weet lag de oorsprong van de Middeleeuwse Durme in de omgeving van de Hoekbrugstraat te Knesselare. Zie daarover : A. DE VOS, *De middeleeuwse loop van de Durme en haar bijrivier de Poeke* : verschenen als nr. 23 van de voorlichtingsreeks van het Oostvlaams verbond van de kringen voor Geschiedenis in 1958.

(6) Buntelare wordt vermeld in 1242, wanneer bisschop Walter van Marvis zijn rondreis maakt in de streek van Aalter voor het afpalen van de parochies. Zie daarover : A. VERHOUSTRAETE, *De rondreis van Walter van Marvis, bisschop van Doornik, in 1242*. Appeltjes van het Meetjesland, XII (1961) p. 230.

(7) Hylare komt vaak voor in het Renteboek van het land van de Woestijne van 1577, RAG Land van de Woestijne nr. 8 f° 11 v° : «hoofdende op Hylaere-straetkin».

(8) M. GIJSSELING, *De Toponymie van Zele*, p. 380, in «*Zele en zijn Geschiedenis*» van Fr. MICHEM.

donck» (9) en de «Dicke donck». (10). Een donk is een zandige opduiking in een moerassig terrein. (11). Ook de plaatsnaam Moortel, die op verscheidene plaatsen te Aalter voorkomt, is een moerasnaam. (12). Dichter bij de dorpskom ligt «Weibroek». (13). Broek is het middelnederlandse woord voor moeras. Tegen Bellem aan ligt de Hellebroek naast de Gavermeersen. (14). Gaver is de naam voor een moerassige depressie. (15). Voegen we er tenslotte nog aan toe dat een Venne een moerassige waterplas is. Uit al die toponymen komt goed tot uiting dat de strook aan beide kanten van het huidige kanaal zeer moerassig was. De meersen en de «bilcken» zijn dan ook buitengewoon talrijk vertegenwoordigd in dit gebied.

Ten Oosten van de «plaats» verheffen zich nog enkele bergjes. In de wijk Stratem ligt de Pietberg waarvan de top zich op 17 m boven de zeespiegel bevindt. Meer naar het Zuiden loopt de weg naar de Sterre over de Meersenberg die 24 m hoog is.

Het zuidelijke gedeelte van Aalter heeft een gemiddelde hoogte van 20 m, behalve het gedeelte rond de Kranepoel dat op 15 m boven de zeespiegel ligt. In dit gedeelte van Aalter komen weinig oude toponymen voor omdat daar tot in de 18de eeuw er bijna niets anders dan heide te vinden was. Ook het gebied ten Westen van het Godebodestraatje, de Pietberg en Nobelstede bestond nog volledig uit heide in de 18de eeuw (16).

DE VILLA HALEFTRA

Alhoewel de vroegste vermelding van Aalter slechts van 974 dateert, weten we toch dat het centrum van Aalter in de voorhistorische tijden bewoond was. De ontdekking van een grafveld in 1951 te Oostergem en het onderzoek van de gevonden urnen hebben uitgewezen dat er reeds

---

(9) RAG Land van de Woestijne nr. 8 f° 10 r° : «up den Lettendonc ande Leye».
(10) RAG Ibidem f° 26 r° : «metten zuuthende op de dicke doncgracht» en f° 68 r° . «op de dicke donc».
(11) M. GIJSSELING, o.c.p. 382.
(12) M. GIJSSELING, o.c.p. 382 en RAG Ibidem f° 93 v° : «op de Moortre, west op den zweingracht bij der Woustijnen».
(13) RAG Ibidem f° 93 r° : «de meersch van Wijbrouc west».
(14) RAG Ibidem f° 11 v° : «ande Gavermeersch hoofdende op de Hellebrouc».
(15) M. GIJSSELING, o.c.p. 381.
(16) De juiste afbakening van het veld vindt U op het kaartje bij het artikel van A. VERHOUSTRAETE, *Het Oostelijk deel van het bulscampveld en de ontginning ervan*, Appeltjes van het Meetjesland, X (1959) p. 14.

vóór de Romeinse tijd te Aalter mensen gewoond hebben. ([17]). Dit grafveld is aangelegd aan de voet van de hoogterug waarop de huidige dorpskom gebouwd is.

Het Liber Traditionum van de Gentse Sint Pietersabdij bevat de volgende aantekening over de villa Haleftra : «Eodem denique anno Theodoricus comes et uxor sua Haldegardis tradiderunt sancto Petro portionem possessionis suae in villa Haleftra in pago Mempisco sita, ea conditionis lege, ut in diebus vitae suae ipsam terram usu fructuario illis possidere liceret, dato censu 20 solidorum pro ea annis singulis in kal. oct. Post vero vitae terminum eandem possessionem cum omni integritate, item campis, agris, pratis, pascuis, silvis, mancipiis, mansionilibus, acquis, acquarumve decursibus recepiant monachi, habeant, possideant» ([18]).

De schenker is Dirk, graaf van West- Friesland, die van de minderjarigheid van Arnulf II, graaf van Vlaanderen, gebruik had gemaakt om zich meester te maken van de graafschappen Waas en Gent. ([19]). Later spreken de archieven van de Sint Pietersabdij niet meer over eigendommen te Aalter. Waarschijnlijk is die schenking door de graaf van Vlaanderen te niet gedaan, wanneer hij zijn gezag had hersteld in de graafschappen Waas en Gent. Uit de grote brief van 1187 blijkt trouwens dat Aalter opnieuw vlaams bezit was geworden.

Onder een villa in klassieke zin verstaat men een landbouwuitbating die de oppervlakte had van een huidig dorp en die een tweeledige structuur vertoonde : een directe uitbating van de reserve door de onvrijen van de villa en een uitbating van kleinere percelen door de tenurehouders. ([20]). Wat vinden we van deze kenmerken terug in onze tekst betreffende de «villa Haleftra» ? Uit de opsomming van de «campis, agris, pratis, pascuis, silvis, acquis, acquarumve decursibus» kunnen we afleiden dat het hier een villa betreft met een belangrijke oppervlakte. De vermelde «mancipii» zijn de onvrijen die gehecht zijn aan de uitbating van de reserve. ([21]). Die reserve bestaat uit het gemeenschappelijk akkerland, de bossen, de weiden en de nog niet ontgonnen gronden. Zij vormen samen

---

(17) S. J. DE LAET, *Een voorhistorisch grafveld te Aalter-Oostergem*, Appeltjes van het Meetjesland, IV, 1952, p. 5-10.

(18) VAN DE PUTTE, *Annales Abbatiae Sancti Petri Blandiniensis*, p. 107.

(19) J. DHONDT, *Korte geschiedenis van het ontstaan van het graafschap Vlaanderen*, Brussel 1943, p. 47.

(20) A. VERHULST en M. GIJSSELING, o.c.p. 210 s. v. villa.

(21) A. VERHULST, *De St. Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (7-14de eeuw)* p. 404.

het grootste gedeelte van de villa. Daarnaast zijn er toch ook nog «mansioniles» : dit zijn hoeven die aan sommige boeren als «tenure» werden afgestaan tegen bepaalde voorwaarden om ze voor zichzelf uit te baten ([22]) Uit de ontleding van de tekst van 974 blijkt voldoende dat de villa Haleftra een klassieke villa met dubbele structuur was.

Twee belangrijke elementen van een villa waren het uitbatingscentrum en de kouters of het landbouwland. In Aalter moeten we die gaan zoeken op de hoogterug in het dorpscentrum omdat in de vroege middeleeuwen de boeren enkel de hoog gelegen en droge zandgronden konden bewerken. De ligging van de centrale hoeve kunnen we niet met absolute zekerheid achterhalen, maar toch willen we een oplossing voorstellen. Ik geloof namelijk dat die hoeve een «lidteken» nagelaten heeft in het stratennet van Aalter in de dorpskom. Op de hoek van de Stationstraat en de Brouwerijstraat bevindt zich een nagenoeg vierkante blok die paalt aan «Aalterplaatse». Westelijk wordt die blok begrensd door de Sint Gerolflaan en noordelijk door de Dwarsstraat. Volgens het landboek van Aalter van 1632 was die blok 400 roeden groot en vormde toen reeds een aparte blok van drie percelen in het geheel van het «Westgheleet». ([23]). Bovendien kunnen we als bijkomend argument aanvoeren dat die blok dichtbij de kerk ligt, want bij de klassieke villa lagen de kerk en de centrale hoeve aan hetzelfde plein. ([24]).

Een tweede belangrijk element van de villa zijn de kouters : dit zijn de gronden die reeds in kultuur gebracht waren. In het vroeg-middeleeuwse landschap was het procent bewerkte grond zeer klein ten opzichte van de totale oppervlakte. De kouters waren enclaves in het hen omringende natuurlandschap, waar bossen, meersen en heide het grootste deel van de bodem bedekten. Koutertoponymen duiden de oudste kultuurgronden aan die vaak teruggaan tot de Frankische en Merovingische periode.

---

(22) A. VERHULST, o.c.p. 138.

(23) RAG Land van de Woestijne nr. 265.

(24) De centrale hoeve van de fiscus Snellegem lag eveneens aan het kerkplein te Snellegem. J. NOTERDAEME, *Het Oosthof te Snellegem*, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe reeks, deel X (1956). De centrale hoeve van de villa Yprensis lag ook naast de Sint-Maartenskerk. A. VERHULST, *De vroegste geschiedenis van het Sint-Maartenskapittel en het ontstaan van de stad Ieper*, Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe reeks, deel XI (1957).

In het centrum van Aalter treffen we twee grote kouters aan nl. de Hoge kouter en de Meulekouter. De Hoge kouter ligt volledig op de hoogtekam van 20 m boven de zeespiegel. Hij strekt zich uit tussen de Weibroekdreef en de Oostergemstraat aan weerszijden van de Groenweg. Deze kouter kan nog gemakkelijk in kaart gebracht worden aan de hand van het landboek van Aalter. ([25]). Het landboek spreekt herhaaldelijk in die omgeving over «eene partije cautere, een stuck cautere, een partijken cauterlant» enz. ([26]). De Hoge kouter heeft een oppervlakte van ongeveer 50 ha. Hij is waarschijnlijk de oudste kouter omdat hij het hoogste ligt en omdat in het gebied van Oostergem een voorhistorische bewoning werd aangetroffen. ([27]).

De tweede belangrijke kouter te Aalter is de Meulekouter die begrensd wordt door de Brouwerijstraat, de Bierweg, de Stratemstraat (nu Maria-Aalterstraat) en de Meuledreef (nu Stationstraat). Deze kouter is moeilijker in kaart te brengen omdat het landboek nergens over kouterland spreekt. Alleen een klein perceel van 367 roeden wordt «Meulecauter» genoemd. Nochtans weten we uit andere bronnen met zekerheid dat die blok van ongeveer 40 ha. ook kouter werd genoemd en trouwens nu nog te Aalter als de Kouter gekend is. We geven enkele teksten uit renteboeken die dit illustreren. Een rente van het Mout- en Gerstrenteboek is bezet «in meerder partije lant van vierhondert roeden genaemt de Cautere gheleghen bij den meulen, oost de straete». ([28]). In het renteboek van de Evenspycker van 1702 ligt een rente «op den cautere suyt de straete loopende van de plaetse naer de Sterre (= Brouwerijstraat) ([29]) en een rente «op noch een partije lants inden cautere, oost de Meuledreve». ([30]). Verder vermeldt men nog «1 ghemet landts ligghende op de Meulen cautere». ([31]). Deze enkele citaten volstaan om aan te tonen dat zowel het land langsheen de Brouwerijstraat als het land nabij de molen als

(25) De heer Arthur Verhoustraete heeft het landboek van 1632 volledig in kaart gebracht. Op dit voorbereidend werk steunt grotendeels onze uiteenzetting over de kouters.

(26) Een voorbeeld · «... een partije cauterlant ... oost den wagenwech die naer Oosterghem ende het goet van Wybrouck loopt, noort den wech die van de vijf Lindekens naer 'tselve goet loopt», 25 g. 165 r. perceel nr. 1459 f° 162 r° RAG Land van de Woestijne nr. 265.

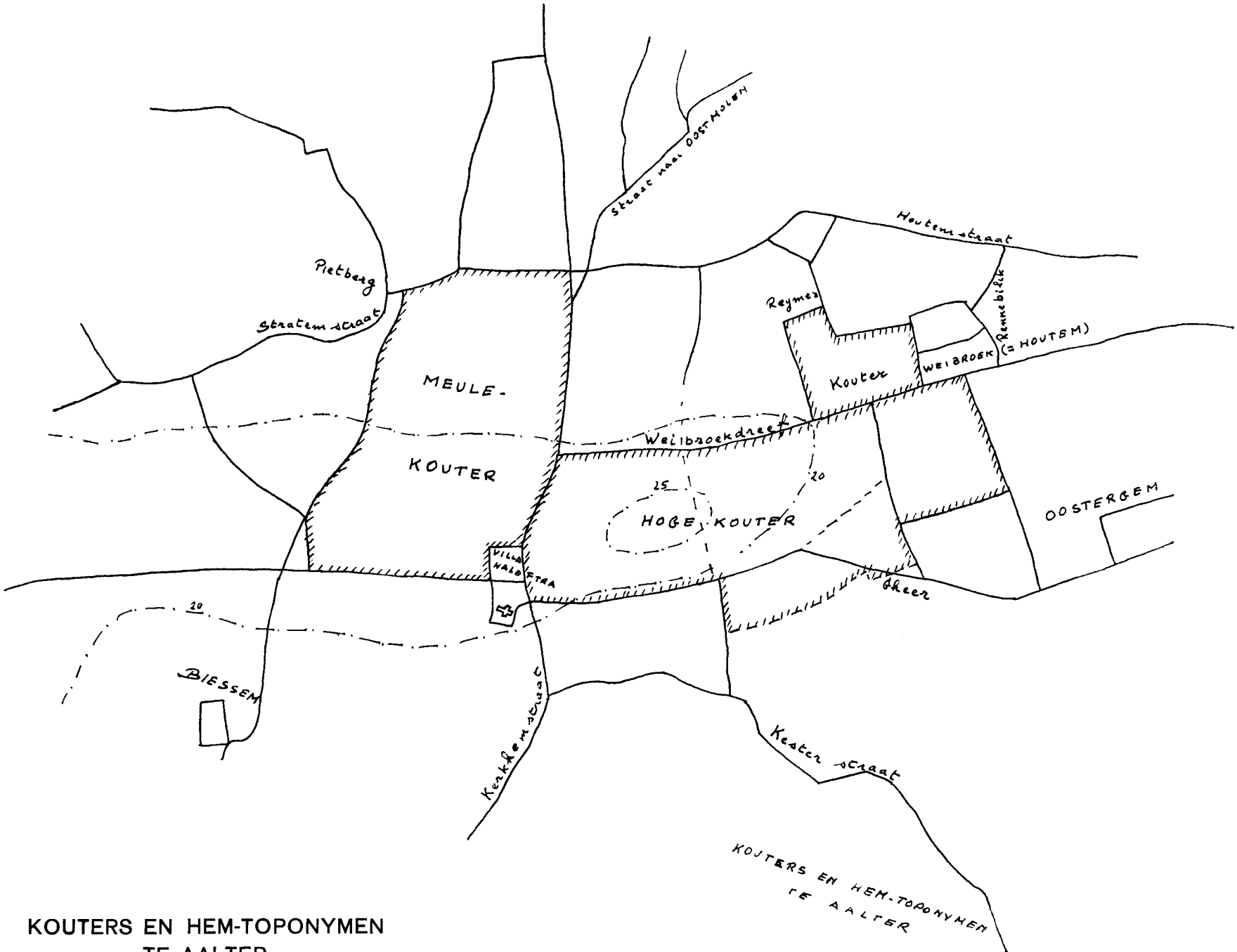
(27) S. J. DE LAET, o.c.p. 5-10.

(28) RAG Land van de Woestijne nr. 267, Beloop van Roelant Bonte, laatste rente.

(29) RAG Wetachtige Kamer nr. 308, Rente nr. 62.

(30) Ibidem rente nr. 68.

(31) Ibidem rente nr. 93.

KOUTERS EN HEM-TOPONYMEN
TE AALTER

kouterland aanzien werd. We menen dan ook te mogen aannemen dat de hele blok kouterland is geweest. Voegen we eraan toe dat de Meulekouter en ook de Hoge kouter in de onmiddellijke omgeving van de centrale hoeve waren gelegen.

Uit het parceleringspatroon van de kouters kunnen we nog enkele gegevens krijgen over de bestemming van de kouters ([32]). Kenmerkend voor de Hoge kouter zijn de grote blokpercelen die erop wijzen dat dit de hofkouter ([33]) was van de villa Haleftra die door de mancipii of onvrijen werd bewerkt. De Meulekouter bestaat hoofdzakelijk uit smalle repelpercelen. Daarom denken we dat de Meulekouter eerder een dorps- of boerenkouter ([33]) was die gebruikt werd door de bewoners van de mansioniles. Dit repelvormig patroon van de kouter zou ontstaan zijn door het uitgeven van tenures aan vrije of half-vrije boeren om ze voor zichzelf uit te baten. ([34]).

De kouters te Aalter zijn, wat oppervlakte betreft, eerder klein. De Hoge kouter is ongeveer 50 ha. groot en de Meulekouter 40 ha. Ook vinden we slechts twee kouters in plaats van de klassieke drie kouters. We moeten bijgevolg aannemen dat de ontwikkeling van de villa Haleftra gestoord is geworden en niet tot volle ontwikkeling is kunnen komen, omdat de villa-structuur reeds vroeg ontbonden is geweest. In 974 zelf beschikte de graaf van West-Friesland slechts over een fractie van de villa Haleftra. Later zullen we nog terug komen op dit «onvoltooid» karakter van deze villa.

Volgens de grote brief van 1187 diende de parochie Aalter 15 koeien, 18 schapen, 10 hofzwijnen, 43 hennen en 400 hoed haver aan de grafelijke spijker te Gent te leveren. ([35]). De verplichting tot het leveren van de koeien, van de schapen en de hofzwijnen drukte waarschijnlijk oorspronkelijk op de centrale hoeve te Aalter. De naam hofzwijn schijnt dit in alle geval te suggereren. De verplichting tot het leveren van de hennen en de haver is slechts gedeeltelijk terug te voeren op de centrale hoeve, want uit de studie van het renteboek van de Evenspijker te Aalter blijkt dat de berente percelen heel Aalter door binnen het grote tiendengebied

---

(32) De studie van het parceleringspatroon steunt op de in noot 25 genoemde reconstructie van het landboek door Arthur Verhoustraete. Volgens het kadastraal plan van de gemeente Aalter van 1811 waren reeds heel wat kleinere percelen van de Meulekouter samengebracht tot grotere eenheden zodat op die kaart het repelvormig uitzicht reeds gedeeltelijk was verloren gegaan.

(33) Voor het onderscheid tussen hofkouter en boerenkouter zie A. VERHULST, *Het landschap in Vlaanderen*, p. 118.

(34) A. VERHULST, *Het Landschap in Vlaanderen*, p. 107.

(35) A. VERHULST en M. GIJSSELING, *Gros Brief*, p. 143.

WORSTENS
AEL TERE
UELUEM
KERKUNSTRAETE

zijn gelegen. ([36]). Slechts een klein deel van die renten lag op de kouters en dan hoofdzakelijk op de Meulekouter. Die laatste vaststelling versterkt onze mening dat de Meulekouter eerder een boerenkouter is geweest.

Tot slot willen we nog opmerken dat onze kouters gemakkelijk op de kaart van Ferraris (1770-1778) te erkennen zijn als een groot open veld. De Hoge kouter heeft nog het best zijn open karakter bewaard. Enkel het deel bij de dorpskom is door bewoning gedeeltelijk omtuind geworden. Bij de Meulekouter is vooral het noordelijk gedeelte «open» gebleven, terwijl het zuidelijk gedeelte reeds meer omtuind is geworden. ([37]).

DE HEM-TOPONYMEN TE AALTER

In de onmiddellijke omgeving van de hoogtekam die door het dorpscentrum loopt, treffen we vijf hem-toponymen aan. Ten Noorden daarvan liggen de wijken Stratem en Houtem, ten Oosten bevindt zich de wijk Oostergem en ten Zuiden treffen we de wijknamen Kerckhem en Biessem aan. Een eerste belangrijke vraag is nu : hoe oud zijn die hem-toponymen ? Volgens Dr. Gijsseling zijn de hem-toponymen tot in de elfde eeuw nog productief gebleven. Anderzijds kunnen de namen op -hem, zoals Houtem, reeds in de Merovingische periode voorkomen. ([38]). Alleszins kunnen we voorop stellen dat die wijken na de villa Haleftra ontstaan zijn omdat ze lager en dus ongunstiger voor de landbouw zijn gelegen.

KERCKHEM

Het toponym Kerckhem (= woning nabij de kerk) heeft een zeer jong uitzicht en komt het laatst van de vijf hem-toponymen voor in de bronnen. ([39]). Volgens het landboek van 1632 lag de wijk Kerckhem

(36) RAG Wetachtige Kamer, nr. 308, «Terrier ofte Rentebouck van de Evenspijcker».
(37) In Flandria Nostra, deel I, in zijn bijdrage over de «*Velden, Dorpen en Hoeven*», p. 41-44, heeft Prof. Verhulst dit duidelijk gemaakt voor de omgeving van Gent.
(38) Volgens een schriftelijke mededeling van 9 november 1967 van Dr. M. Gijsseling. Waarvoor hartelijk dank.
(39) RAG Kerkarchief Aalter nr. 27.

tussen de Kerckhemstraat (nu Lostraat), de Biessemstraat, het Veldstraatje en de Swaenestraat (nu Brouwerijstraat). Merkwaardig is het wel dat de Papenwal, sedert onheuglijke tijden eigendom van de kerk, in deze wijk lag. Of er ooit een hoeve die aan de kerk toebehoorde in deze wijk gestaan heeft, kan niet meer uitgemaakt worden.

BIESHEM

Naast de Kerckhemwijk ligt ten Westen de Biessemwijk. Biessem betekent waarschijnlijk woning in de Biezen. De huidige hoeve te Biessem ligt in een depressie naast de Keutelbeek, zodat de naam «hoeve in de biezen» topografisch mogelijk is. De wijknaam Biessem komt reeds voor in het kerkrenteboek van ± 1515 voor. In het renteboek van Schoonberghe van 1515 vinden we de belopen «In Lammene van Bieshem» en «In Roelense van Bieshem». ([40]). Die beide belopen komen ook voor in het Mout- en Gerstrenteboek van Aalter. ([41]). De persoons- en plaatsnamen waarmee elk beloop van dit renteboek begint dateren uit de twaalfde eeuw. ([42]). Dat wil dus zeggen dat de naam Bieshem nog hoger opklimt daar hij in de twaalfde eeuw reeds wijknaam was.

De «woning in de biezen» is vermoedelijk te vereenzelvigen met het latere hof te Biessem. Deze hoeve was de zetel van het heerschap van Biessem, dat zich hoofdzakelijk uitstrekte over de wijk Biessem en over een groot gedeelte van de Kerckhemwijk. ([43]).

STRATHEM

De naam Strathem betekent woning langs de straat (= strata). Straat of strata betekent hier gewoon weg en heeft niet de betekenis van een straat in een stad of dorp. In het Mout- en Gerstrenteboek komt het beloop «Woubrecht van Stratem» voor zodat ook de wijk Stratem reeds in de twaalfde eeuw bestond. Een hoeve Stratem kunnen we hier niet

(40) RAG fonds Borluut nr. 545. Zie bijlage I.
(41) RAG Land van de Woestijne nr. 267. Bijlage II.
(42) Verder zullen we dit belangrijk renteboek nog apart bespreken.
(43) A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter*, Appeltjes van het Meetjesland, XVII (1966) p. 79.

aanwijzen. Het is echter best mogelijk dat dit heem op de Pietberg moet gesitueerd worden, omdat de Pietberg en omgeving reeds vroeg ontgonnen was. We treffen er zelfs een (kleine) kouter aan zoals blijkt uit het Evenrenteboek van de heer van de Woestijne : «op den cauter inden wijck ghenaempt den Pietbergh». ([44]). Het vijfde beloop van het landboek, waarin de Pietberg ligt, begint «achter tgoet te Walle scheedende lanckx de straete voor het voornoemde goet. Ende alsoo tot aen den Cautere aen eenen lantwech aen het gerechte tot aen het groen Hulleken ende van daren lancx de Stratemstrate tot de nieuwe wech». ([45]). Dit alles doet ons vermoeden dat in de wijk Stratem reeds vroeg bewoning mag verondersteld worden.

HOUTHEM

De plaatsnaam Houtem betekent woning in het bos. Ook de naam Houtem treffen we in de oudste bronnen betreffende Aalter aan : in het kerkrenteboek van 1515, in het renteboek van Schoonberghe als beloop van «Bouman van Houtem» en ook in het Mout- en Gerstrenteboek. Houtem is bijgevolg ook een zeer oude wijk van Aalter. Deze woning in het bos kan misschien gestaan hebben waar zich nu de gebouwen van het goed te Weibroek bevinden. Het perceel van 19 ½ gemet ten westen van dit goed wordt in het landboek een «partije cauter» ([46]) genoemd. Het voorkomen van een kouter wijst hier opnieuw op de aanwezigheid van oude kultuurgrond. De omgeving van het hof te Weibroek moet dus ook vroeg in landbouwgrond herschapen zijn. Wij menen dan ook dat de plaatsnaam Houtem oorspronkelijk betrekking had op deze omgeving. Merken we daarbij op dat het kouterland van Weibroek onmiddellijk bij de Hoge kouter aansluit. Het goed te Weibroek ligt echter ongeveer 8 m lager dan de Hoge kouter zodat we kunnen aannemen dat het «Houthem» jonger is dan de Hoge kouter.

OOSTERGHEM

Niet ver van Weibroek, maar meer in de Oostkant van Aalter, ligt de wijk Oostergem. Dit toponym betekent woning gelegen ten Oosten van een andere plaats. (Hier van de dorpskern). De naam Oostergem

(44) RAG Land van de Woestijne nr. 10, rente nr. 73.
(45) RAG Land van de Woestijne nr. 265, Vijfde beloop.
(46) RAG Land van de Woestijne nr. 265 f° 103 v° : «den heere van Weybroucke een partije cauter oost ende suyt de straete 19 g. 197 r.»

verschijnt voor het eerst in het spijkerrenteboek van Gent van 1389. ([47]). In de lijst van de renteplichtigen verschijnt een zekere «Jacque de Oestrem» die voor 525 roeden land in de evenrente moet bijdragen. Het renteboek van Weibroek van 1509 spreekt over «eenen ghemete inden houc van Oestrem». ([48]). In latere bronnen evolueert de vorm Oestrem naar Oosterghem. Deze woning ten Oosten van het dorp mogen we misschien vereenzelvigen met de omgeving van het Stalinsgoed. Oostergem ligt, zoals Houtem, aan de voet van de hoogterug zodat het ontstaan ervan ook iets later mogen stellen dan de kouters in het centrum van het dorp.

HET DRIESSCHE STRAATJE

In de nabijheid van het Driessche straatje vermeld het landboek twee grote stukken kouterland. Vooreerst een stuk van bijna 27 gemet groot gelegen tussen de Brugstraat en de straat naar het goed te Lake, vlakbij het goed ter Venne. ([49]). Aan de overkant van de straat naar ter Lake bevindt zich nog een stuk kouterland van ongeveer 10 gemet groot. ([50]). Waarschijnlijk hebben die twee stukken vroeger een geheel uitgemaakt. Dit Driessche straatje moet vroeger naar een Dries, een driehoekig pleintje, gelopen hebben. Het is best mogelijk dat het stuk land «de Driebeck», gelegen tussen het Driessche straatje en de straat op Lichtakker, daarvoor in aanmerking komt. ([51]). Dat alles laat een tamelijk vroege bewoning vermoeden. We denken dat de omgeving van het Driesschestraatje onmiddellijk na de hem-nederzettingen in ontginning werd genomen. Bovendien paalt aan de zuidkant van het Driessche straatje de Lichtakker, die een jongere ontginning is dan de kouters, want de akkertoponymen komen na de koutertoponymen.

LOVENZELE

In Aalter komen er ook twee zele-toponijmen voor : Lovenzele en Buigezele. Dit laatste zullen we hier niet behandelen omdat het ver weg van Aalter-dorp lag op de grens met Ruiselede en dit gehucht niet recht-

(47) Algemeen Rijksarchief Brussel Rekenkamer 45277 f° 4 v°.
(48) RAG Land van de Woestijne nr. 376 f° 8 v°.
(49) RAG Land van de Woestijne nr. 265 f° 62 r° : «Jo Fredericko Nieulant met den cauter voor de hofstede oost ende west de straete».
(50) RAG Land van de Woestijne nr. 265 f° 76 v° : «Jo Fredericko Nieulant een partije cauterlant 2940 r.»
(51) RAG Land van de Woestijne nr. 265 perceel nr. 805.

streeks betrokken was bij de vroegste geschiedenis van Aalter. Het lag bovendien buiten het grote tiendengebied van de Sint Maartensabdij te Doornik. Lovenzele daarentegen behoorde wel tot dit tiendengebied en vormde een enclave van landbouwland in het omliggende heidegebied. Lovenzele wordt vermeld in 1242 wanneer het hospitaal van Rijsel 317 bunder woestine verkoopt aan Filips van de Woestijne, die gelegen waren te Lovenzele. ([52]). De plaatsnaam Lovenzele is nu niet meer bekend te Aalter, maar Arthur Verhoustraete meent Lovenzele te mogen identificeren met de Sterrewijk en omgeving. Deze zienswijze is ongetwijfeld juist niet alleen omdat we daar later de toponijmen Loofstraat en Lovenakker vinden, maar ook omdat een zele-toponijm gewoonlijk een kleine nederzetting aanduidt. Dit is hier het geval want de omgeving van de Sterre werd eerst in de 18de eeuw ontgonnen. Later zal de Lovenakker samen met de Stratemwijk de kern uitmaken van de heerlijkheid van Schoonberghe.

HET KULTUURLANDSCHAP OP HET EINDE VAN DE ELFDE EEUW

Steunend op hetgeen boven uiteengezet werd, kunnen we pogen een beeld te verkrijgen van het kultuurlandschap op het einde van de elfde eeuw. De oudste in kultuur gebrachte gronden zijn ongetwijfeld de Meulekouter en de Hoge kouter in het centrum van Aalter. Waarschijnlijk is de Hoge kouter het eerst tot stand gekomen, want hij lag het hoogst en was bovendien de hofkouter. De Meulekouter was de boerenkouter waarop de verschillende tenures van de kleine boeren lagen. Vooral het laagste en meest noordelijk gelegen gedeelte is gekenmerkt door de lange repelpercelen. Bovendien bevonden zich in dit gedeelte talrijke percelen belast met een rente voor de grafelijke spijker te Gent.

De Hoge kouter zal ongetwijfeld reeds voor het einde van de tiende eeuw aangelegd zijn geweest daar de Villa Haleftra reeds in 974 bestond. De Meulekouter is jonger en ligt gedeeltelijk op de hoogterug en gedeeltelijk reeds lager dan de hoogtelijn van 20 m. De aanleg van de tweede kouter gebeurde dus reeds op minder (voor die tijd!) gunstige gronden, gezien ze lager lagen. Normaal zouden we te Aalter nog een derde kouter moeten vinden om geheel aan het klassieke patroon te beantwoorden. Het ontbreken van deze derde kouter is waarschijnlijk te verklaren door

(52) A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter*, Appeltjes van het Meetjesland, XV (1964) p. 211.

het feit dat de villa-structuur reeds vroeg zal ontbonden zijn geweest, maar vooral wegens het feit dat men naar de vruchtbare gronden van de vallei van de Durme getrokken is, van zodra de landbouwtechniek dit toeliet.

Rond deze twee kouters bevinden zich een vijftal gehuchten waar reeds vroeg kultuurland kan aangewezen worden. Ze vormen de volgende faze in het ontginnen van de Aalterse bodem, want ze waren allen gelegen onder de hoogtelijn van 20 m, alhoewel ze toch nog geen moeras- of meersachtig gebied omvatten. Het zijn de «gemiddelde» gronden : tussen de hoge droge zandgronden en de alluviale gronden van de Durme-vallei.

Daar de hem-toponijmen slechts tot in de elfde eeuw productief zijn gebleven, mogen we aannemen dat die vijf ontginningskernen reeds vóór 1100 ontstaan zijn. ([53]). De eerste ontginningen buiten de dorpskom kunnen misschien het werk geweest zijn van een bepaalde familie met hun dienstboden en hun lijfeigenen. Hoe hun verhouding tot het uitbatingscentrum was, kunnen we slechts gissen. Waren dit onafhankelijke familiehoeven of waren ze onderworpen aan de heer van de villa Haleftra? Het feit dat het heerschap van Weibroek (= Houtem) later nog over 24 gemet allodium beschikt is eerder een argument dat pleit voor een onafhankelijkheid van de villa Haleftra.

In de naburige villa Sumaringahem (Zomergem) woonden in 814 «franci homines», dus vrije mannen. In dat jaar schenkt een van hen, Wulfridus, bepaalde goederen aan de Sint Pietersabdij te Gent. ([53]). Het is dus best mogelijk dat de «hem-nederzettingen» te Aalter door «franci homines» werden gesticht tijdens de Karolingische periode en zich onafhankelijk van de villa Haleftra ontwikkeld hebben. Helaas hebben we daar geen bewijzen voor zodat we daar niet verder kunnen op ingaan.

Rond het Driesschestraatje liggen enkele percelen die als kouterland bestempeld worden. Waarschijnlijk is hier een kleine driesnederzetting ontstaan, van waaruit de strook land tussen de Brugstraat en het Driessche straatje werd ontgonnen. Later vormen die stukken land de hoofdbrok van de heerschappen ter Walle en Venakker. Merken we hierbij op dat dit gebied op een hoogte van 15 m ligt en reeds het meersgebied van de Durme dicht benadert.

De orientatie van de ontginning is vooral naar het Noorden gericht, naar de vallei van de Durme. Ten Zuiden van het centrum slechts twee ontginningskernen : Biessem en Lovenzele. Dit is eerder onverwacht, daar we in die omgeving hogere en drogere gronden aantreffen en het normaal aangewezen uitbreidingsgebied. Wellicht begon daar toen reeds de grote heidevlakte van Bulscamp.

---

(53) M. RYCKAERT, *Zomergem, iets over zijn ontstaan, zijn naam en zijn oudste bewoners*, Appeltjes van het Meetjesland, VII (1955-56) p. 23.

Deze «brief» verschaft ons zeer belangrijke inlichtingen over het grafelijk domein te Aalter. Een grote Brief is een boekhoudkundig document dat handelt over de inkomsten en het beheer van het grafelijk domein in Vlaanderen. Aalter ressorteerde onder de Spijker van Gent die alle grafelijke renten, cijnsen en goederen uit de kasselrij van Gent centraliseerde. Te Aalter werden een groot gedeelte van de inkomsten rechtstreeks aan de Spijker te Gent betaald, de cijnsen en de renten werden door tussenkomst van de brevia de Haltra aan de spijker te Gent overgemaakt, terwijl de mout- en gerstrenten te Aalter afgedragen werd aan de brevia de Busere, die een onafhankelijk ontvangstbureau vormde binnen de kasselrij van Gent. ([54]).

Te Aalter zelf beschikte dus het grafelijk domeinbeheer over twee ontvangstbureaus voor de grafelijke inkomsten. De eerste centraliseerde al de cijnsen uit Aalter, Zomergem, Hijfte, Assenede, Bouchoute, Hulst en Axel. Ze bleef echter ondergeschikt aan de spijker te Gent en was veel minder belangrijk dan het tweede ontvangstbureau : de Brevia de Busere. Deze Brieven van Aalter of ook wel 's Busers spycker genoemd centraliseerde de ontvangst van de mout te Aalter, Zomergem en Hijfte, de ontvangst van de gerst te Aalter, en Zomergem en de ontvangst van de haver te Assenede en Bouchoute. ([55]).

Het voorkomen van twee ontvangstbureaus te Aalter is gemakkelijk te verklaren door het feit dat de graaf te Aalter over een villa beschikte. In 1187 zal de villa-structuur wel reeds ontbonden geweest zijn, maar de centrale hoeve was nog in handen van het grafelijk beheer, vermits er nog sprake is van «wachters». ([56]). Deze wachters zijn dienaren die belast zijn met de bewaking van het kantoor en de opslagplaatsen voor de opbrengst der renten in natura. ([57]). We kunnen vermoeden dat die gevestigd waren in het oude uitbatingscentrum van de grafelijke villa.

---

(54) A. VERHULST en M. GIJSSELING, *Gros Brief*, p. 143, 145 en 148.

(55) In het volgend jaarboek hoop ik een uitvoerige studie te kunnen wijden aan de Brieven van Aalter.

(56) A. VERHULST en M. GIJSSELING, *Gros brief*, p. 148 : «vigilibus et prebendariis 3 m° preter 1 ½ r.»

(57) Ibidem p. 102.

DE MOUT- EN GERSTRENTE TE AALTER

Volgens de grote Brief van 1187 moest de parochie Aalter elk jaar 9 mudden en 5 vaten mout en 2 mudden gerst leveren aan de Brevia de Busere. ([58]). Deze hoeveelheid mout en gerst zal later niet meer aangroeien of vermnderen zoals blijkt uit volgende tekst : «Bovendien moet betaelt zijn neghen mudden vijf vaeten maults ten 12 vaeten int mudde compt 113 vaeten maults ende twee mudde geerste ten 12 halsters ofte rasieren int mudde 24 rasieren ofte rasieren geerste». ([59]). Dit is een interessante vaststelling omdat we over een merkwaardig Mout- en Gerstrenteboek van 1723 beschikken dat ons inlichtingen verschaft over de spreiding en de ligging van die renten, die in feite een toestand van 1187 weerspiegelen. We zullen dan ook de structuur en de inhoud van dit boek wat nader bekijken.

DE STRUCTUUR VAN HET RENTEBOEK

Het renteboek is ingedeeld in 41 belopen. Elk beloop begnt niet, zoals dit gebruikelijk is bij de landboeken, met een omschrijving van het beloop maar met een persoonsnaam of een plaatsnaam. Enkele voorbeelden . Godebrecht van Oostmeulen (eerste beloop), Woubrecht ter Venne (derde beloop), Gomaert Quaeckelbeen (tiende beloop) en Wulverick Wulfine (35ste beloop). ([60]). Deze lijst namen moet in de loop van de twaalfde eeuw ontstaan zijn volgens Dr. Gijsseling. Niet vroeger, omdat in Vlaanderen de toenamen bij de lagere stand eerst op het einde van de elfde eeuw opduiken. Ook niet later omdat een aantal van die namen (Sasger, Odrik, Meindale, Hagebarn, Alger, Liedrik, Deinard, Wulverrik) in de dertiende eeuw niet meer voorkomen of zeer zeldzaam zullen zijn geworden. ([61]). Deze datering klopt zeer goed met onze vaststelling dat de rentelijst in 1187 reeds volledig was. Dat er nadien geen renten meer bijkwamen is te verklaren door het feit dat rond 1200 het grafelijk bezit

(58) Ibidem p. 148 · «Mouth ex Haltra 9 m° 5 r. ; ordei 2 m° preter ½ sextarium».
(59) RAG Land van de Woestijne nr. 268, ongedateerd stuk, waarschijnlijk van rond 1600.
(60) RAG Land van de Woestijne nr. 267. Voor de volledige lijst zie bijlage 2.
(61) Volgens een schriftelijke mededeling van Dr. M. Gijsseling van 17 juni 1967, waarvoor hartelijk dank.

te Aalter in leen werd uitgegeven. De heren van de Woestijne, de belangrijkste feodale heren te Aalter, worden voor het eerst vermeld in 1203 naar aanleiding van een schenking van tienden aan de Sint Maartensabdij te Doornik. ([62]).

Deze lijst is niet alleen belangrijk omdat ze ons eenenveertig namen uit de twaalfde eeuw oplevert, maar ook omdat in die namen een tiental wijknamen van Aalter te ontdekken zijn. Boven bespraken we reeds uitvoerig de wijken Stratem, Houtem en Biessem. Ook ter Venne en Oostmeulen zijn nu nog bestaande wijken te Aalter, aan wie dus ook een hoge ouderdom mogen toeschrijven. De naam «Quaeckelbeen» vinden we terug als naam van een perceel land gelegen aan de Kestelstraat. ([63]). De naam van de gemeente Aalter komt zelf voor in «Aelter Cleenhaeghe» (29ste beloop). Hemerijck is de naam voor verschillende percelen land en meers gelegen langsheen een oude kerkweg. ([64]). Het Hoogpoortegoed paalt aan de Oostmolenstraat die naar de zeer oude wijk Oostmolen loopt. ([65]).

We kunnen ons nu afvragen of aan elk beloop een wel bepaalde territoriale omschrijving beantwoordt zoals dat bij de landboeken uit de zeventiende eeuw het geval is. Om daar een antwoord te kunnen op geven werden de stukken land waarop de renten betrekking hebben zoveel als mogelijk was in kaart gebracht. ([66]). Daaruit leren we dat die berente gronden meestal in dezelfde omgeving liggen. De renten die onder het beloop «Godebrecht van Oostmeulen» vallen, liggen voor een groot deel in de wijk Oostmolen. Tot eenzelfde besluit komen we bijna voor alle belopen : de renten van «Boyman van Houtem» vinden we in de wijk Houtem, de renten van «Woubrecht van Stratem» treffen we hoofdzakelijk in de wijk Stratem aan. Twee renten van het beloop «Oderick de Priestere» zijn bezet op de Papenwal dat sedert onheuglijke tijden de eigendom is der kerkfabriek. In deze Odrik mogen we ongetwijfeld een presbiter van de parochie Aalter uit de twaalfde eeuw vermoeden.

Dat sommige renten van eenzelfde beloop niet gegroepeerd zijn in eenzelfde wijk kan twee oorzaken hebben. Eerst en vooral zijn in de loop der eeuwen een aantal renten verplaatst naar andere percelen. Dat wordt trouwens soms uitdrukkelijk bevestigd in het renteboek van 1723. Het is natuurlijk mogelijk dat reeds in 1187 sommige renten buiten een bepaalde

---

(62) A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye Saint Martin à Tournai*, Tome I, p. 184.
(63) RAG Land van de Woestijne nr. 265, Landboek van Aalter 39ste beloop.
(64) RAG Land van de Woestijne nr. 265, Landboek van Aalter 16de beloop.
(65) RAG Land van de Woestijne nr. 265, Landboek van Aalter 16de beloop.
(66) Arthur Verhoustraete was zo vriendelijk deze renten zoveel als mogelijk in kaart te brengen. Zie blz. 22-23.

wijk lagen. Maar toch kunnen we met een grote waarschijnlijkheid beweren dat het grootste deel van de renten van de verschillende belopen oorspronkelijk in dezelfde wijk gegroepeerd waren. Het was wel een losse samenhang maar toch voldoende afgetekend en bepaald om te kunnen spreken van een territoriale indeling.

Dat aan elk beloop een territoriale omschrijving beantwoordt wordt impliciet bevestigd door een renteboek van de heerlijkheid Schoonberghe te Aalter van 1555. Ook daar vinden we een indeling in belopen die telkens ingeleid worden door een persoons- of plaatsnaaam. ([67]). Van de elf namen van het renteboek van Schoonberghe vinden we er negen terug in het Mout- en Gerstrenteboek. Zo zijn de renten van het beloop «Sassegheer Cleenbuuck» uit het renteboek van Schoonberghe bezet op Steenakker en omgeving. Daar treffen we eveneens verschillende renten aan van het beloop «Sassegheer Cleenburgh» ([68]) van het Mout- en Gerstrenteboek. Bij het opmaken van de definitieve rentelijst van Schoonberghe, heeft men gebruik gemaakt van een te Aalter bestaande territoriale indeling. Die definitieve rentelijst is waarschijnlijk in de loop van de veertiende eeuw ontstaan want het oudst bewaarde renteboek van Schoonberghe van omstreeks 1300 bevat die elf namen niet. ([69]). Op het ogenblik dat het definitieve renteboek van Schoonberghe klaar kwam, was die bestaande territoriale indeling nog voldoende nauwkeurig om als basis voor het innen van de rente van Schoonberghe te kunnen dienst doen.

GEOGRAFISCHE VERSPREIDING VAN DE RENTEN

De mout- en gerstrenten zijn bezet op percelen die over heel het tiendengebied van het oude Aalter zijn gelegen. ([70]). Slechts het beloop, «Godewijn de Schepene», gelegen te Buntelare, valt buiten dit gebied. Het ligt ten Noorden van de voormalige Durme (nu kanaal Gent-Brugge) in het grensgebied met Knesselare.

---

(67) RAG Fonds Borluut nr. 545. Zie Bijlage 1.

(68) Cleenburgh is een verschrijving van Cleenbuuck.

(69) RAG Fonds Borluut nr. 544.

(70) Met het oude Aalter bedoelen we dat deel van Aalter dat binnen het tiendegebied (de grote tiende) van de Sint-Maartensabdij van Doornik was gelegen. Tot diep in de achttiende eeuw was een groot deel van Aalter nog onontgonnen gebleven (o. m. een deel van het Bulscampveld).

Op de hoger gelegen gronden vinden we bijna geen berente percelen. Alleen in het noordelijk gedeelte van de Meulekouter komen enkele renten voor, terwijl op de Hoge kouter en in het centrum van Aalter slechts enkele geisoleerde renten aan te wijzen zijn. Talrijker zijn de renten die bezet zijn op percelen die deel uitmaken van een akkercomplex zoals Lichtakker, Ekenakker, Veltakker en Steenakker.

Waarschijnlijk is de graaf van de twaalfde eeuw begonnen de lager gelegen gronden te Aalter tegen een bepaalde rente in natura uit te geven voor ontginning. De hoger gelegen kouters waren vroeger reeds in kultuurland herschapen zodat in de twaalfde eeuw de bewoners van Aalter zijn afgedaald naar de vallei van de Durme om daar de lage meersgronden in gebruik te nemen. Dit ontginningsproces verliep tot ongeveer 1200 onder rechtstreeks grafelijk gezag. Nadien treden de heren van de Woestijne op als begunstigers van de ontginning.

We kunnen dus besluiten dat het Mout- en Gerstrenteboek ons een beeld geeft van de ontginning in 1187. We stellen daarbij vast dat die ontginning vooral in het gebied tussen de centrale hoeve en de Durme werd doorgevoerd. Ten Zuiden van het dorpscentrum schijnt de ontginning de lijn Lovenzele-Biessem-Ekenakker niet overschreden te hebben. We vinden veel berente percelen rond de oude wijken Stratem, Biessem, Houtem en het Driessche straatje. Er ontstaan tijdens de twaalfde eeuw ook enkele nieuwe wijken : de belangrijke wijk Oostmolen rond de grafelijke molen van Aalter en ook ter Venne nabij het Driessche straatje. Plaatsen zoals Quackelbeen, Hemerijck, Paradijsstraatje, Hoogpoort, Riethage en Durmhoek werden allen ontgonnen in de loop van de twaalfde eeuw.

Talrijke renten zijn bovendien op akker-complexen gelegen : op Lichtakker, Ekenakker, Lovenakker en Steenakker, zodat we kunnen besluiten dat de akkers te Aalter reeds voor 1200 waren aangelegd. Ook blijkt dat de ontginning ten Noorden van de Durme is doorgedrongen in de wijk Buntelare.

Al deze vaststellingen worden bevestigd en verruimd door de studie van de renten die aan de grafelijke spijker te Gent verschuldigd waren.

DE RENTEN VAN DE SPIJKER VAN GENT

De parochie Aalter betaalde in 1187 verschillende renten aan de spijker te Gent. De molen diende jaarlijks 4 mudden tarwe op te brengen. Verder had de graaf nog recht op 15 koeien, op 18 schapen, op 10 hof-

zwijnen, op 43 hennen en 400 hoed evene (haver). ([71]). De koeien, de schapen en hofzwijnen werden vermoedelijk geleverd door de centrale hoeve te Aalter, terwijl de kippen en de 400 hoed haver voortkomen van berente-percelen grond. De aan de spijker van Gent ondergeschikte ontvangst-bureau inde te Aalter 7 p. 8 s. 1 d. cijns en 3 ½ p. «ex wastina de Haltra». ([72]).

De netto evenrente gedroeg 388 hoed in 1187, want 12 hoed werd ter plaatse verbruikt. Deze hoeveelheid zal ook constant blijven in de loop der tijden. Uit 1389 is een lijst van 114 renteplichtigen ([73]) bewaard gebleven die samen de evenrente en 3 p. 13 s. 4 d. par. moeten opbrengen voor de grafelijke spijker te Gent. ([74]). De totale oppervlakte van die berente percelen bedroeg dan 140 gemet 262 roeden. Voor elke persoon wordt wel de oppervlakte van de berente grond gegeven, maar niet de ligging zodat we op een jonger renteboek beroep moeten doen. Helaas dateert het oudst bewaarde «rentebouck van de Evenspijcker» slechts van 1702 ([75]) en is bovendien nog onvolledig want in dat jaar zijn er reeds 218 vaten haver afgekocht, zodat er nog slechts 170 (388 − 218) vaten overblijven. We kunnen bijgevolg enkel de ligging van de kleine helft van de evenrenten nagaan. De verspreiding van die evenrenten vertoont het-zelfde patroon als die van de mout- en gerstrenten. Ze vallen allen binnen het grote tiendengebied van Aalter. We vinden renten in de traditionele wijken zoals Biesem, Stratem en Oostergem. Verder treffen we talrijke renten aan op de akkers : Ekenakker, Bosakker, Lichtakker en Lovenakker. Wat echter opvallend is, is dat talrijke berente percelen op het noordelijk gedeelte van de Meulekouter en in de aangrenzende Stratemwijk en de Pietberg liggen. Onder de berente percelen komen veel meersen en ettingen voor die gegroepeerd zijn langsheen de Durme in de wijken Durmhoek en Oostmolen. Er ligt ook een rente op een «partije landt ghenaemt den Beck... suyt de straete loopende van Oostmeulen naer Aeltre plaetse, noort het Driessche straetjen». ([76]). Boven opperden we reeds de veronderstelling dat die «Beck» oorspronkelijk een stuk van een dries is geweest. Door het

---

(71) A. VERHULST en M. GIJSSELING, *Gros Brief*, p. 143.

(72) A. VERHULST en M. GIJSSELING, *Gros Brief*, p. 145.

(73) Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer nr. 45277 f° 4 r° en volgende.

(74) Een deel van die berente gronden komt later in handen van de tafel van Heilige Geest, want in een los stuk uit het Kerkarchief (RAG Kerkarchief Aalter nr. 90) spreekt men van «de evenrente die de heleghe gheest jaerlicx inden spijcker bedraecht vijf hoet zeven vaten twee nachtelijnck».

(75) RAG Wetachtige kamer nr. 308.

(76) RAG Wetachtige kamer nr. 308 rente nr. 86.

berenten moet het gemeenschapskarakter van deze dries reeds verloren zijn gegaan.

In grote trekken bevestigt het evenrenteboek onze mening dat in de loop van de twaalfde eeuw het gebied begrepen tussen de Durme en de kouters in ontginning werd genomen.

Ook aan de overzijde van de Durme moet de ontginning in de twaalfde eeuw op gang zijn gekomen. Volgens het Mout- en Gerstrenteboek lagen op Hoogbuntelare reeds in kultuur gebrachte percelen. De spijker van Gent inde 3 ½ p. rente «ex wastina de Haltra». Deze wastina mag ongetwijfeld vereenzelvigd worden met de omgeving van het Woestijnegoed dat in 1203 vermeld wordt. We kunnen dus twee ontginningscentra aanwijzen ten Noorden van de Durme vóór 1200.

De renten te Aalter zijn in 1187 nog overwegend in natura bepaald, maar toch breekt de tendens door om gronden tegen een bepaalde som geld uit te geven. In de grote brief vinden een cijns van 7 p. 8 s. 1 d. in geld te Aalter. De renten in geld zijn over het algemeen van jongere datum dan de renten in natura ([77]) zodat we denken dat de ontginning van Woestijne in de tweede helft van de twaalfde eeuw mag geplaatst worden.

Er blijft nu nog een belangrijk probleem in verband met de spijker te behandelen nl. de ligging van de «molino ex Haltra».

DE LIGGING VAN DE «MOLINO EX HALTRA» VAN 1187

Volgens de grote Brief van 1187 moest dus de molen van Aalter 4 mudden of 16 hoet tarwe leveren aan de grafelijke spijker te Gent. ([78]). Alhoewel de grote Brief ons geen enkele bijzonderheid verschaft over de ligging van die molen, willen we toch een poging wagen om hem te localiseren.

Een eerste vraag die we ons kunnen stellen is met welk soort molen we hier te doen hebben. Een windmolen of watermolen ? Een windmolen moeten we immers gaan zoeken op een hoog gelegen plaats terwijl men een watermolen alleen maar kan werken met een grote hoeveelheid water.

---

(77) De graaf zal later meer en meer de vercijnsing tegen een bepaalde som geld toepassen bij het uitgeven van zijn gronden. Bij de vercijnsing en de verkaveling van het grafelijk domein Aalschoot tussen 1220 en 1250 treffen we enkel renten in geld aan. Gewoonlijk bedroeg de cijns 2 sol. per bunder. Zie L. STOCKMAN, *Nog problemen betreffende Aalschoot*, Appeltjes van het Meetjesland, XVIII (1967) p. 136.

(78) A. VERHULST en M. GIJSSELING, *Gros Brief*, p. 143.

De windmolens werden pas met de Kruistochten in Europa bekend. Vóór 1200 komen er nog geen windmolens voor in Vlaanderen. De oudste fiscusmolen van het kroondomein Snellegem was een watermolen. (79). Later werd die watermolen vervangen door een windmolen die slechts in 1250 opduikt in de bronnen. De molens van Brugge die in het verhaal van Galbert over de gebeurtenissen rond de moord op graaf Karel de Goede vermeld worden, zijn ook watermolens. Het lijkt me dan ook logisch aan te nemen dat de oudste molen van Aalter een watermolen was.

In 1187 stroomde er te Aalter maar een belangrijke waterloop nl. de Durme (80) die in aanmerking kan komen voor het voeden van een watermolen. Verder zijn er nog enkele beekjes die echter een te gering debiet water hebben om een watermolen aan het draaien te kunnen houden.

Op de zuidelijke oever van de Durme alias de Kale in de wijk Oostmolen stond de «Mijlstaecke» van de heren van de Woestijne. Deze mijlstaak was het symbool van het molenrecht dat die heer bezat een mijl in het ronde van die staak. De heren van de Woestijne hadden dit molenrecht reeds in 1334 in handen, want «mijnheere vander Woestinen» betaalt dan «16 hoet taerwen» aan de spijker te Gent. (81). In 1389 vernemen we dat die 16 hoet tarwe moet betaalt worden voor het molenrecht te Aalter. (82). Die 16 hoet tarwe zijn dezelfde als die welke in 1187 door de parochie Aalter moesten geleverd worden. De heren van de Woestijne hebben het molenrecht van de graaf gekregen, maar hebben meteen de lasten die op de molen van Aalter drukten, moeten overnemen. Maar anderzijds werden de boeren die op minder dan een mijl van die staak woonden, verplicht hun graan te laten malen in zijn molen. Waarom werd die staak juist daar te Oostmolen geplaatst ? Er is maar een redelijke uitleg mogelijk namelijk dat de «molino ex Haltra» zich daar bevond. Het zou trouwens weinig rationeel geweest zijn de mijlstaak op een andere plaats dan bij de molen te plaatsen. Ons besluit is dan ook dat de oudste molen moet gelegen hebben op de Durme op de plaats genaamd «de Mijlstaecke».

Die plaats is tamelijk ver verwijderd van de kouters waarop de eerste bewoners van Aalter zich hadden gevestigd. Er was echter geen andere

---

(79) J. NOTERDAEME, *Het Oosthof te Snellegem*, Gent 1956, p. 71-73.

(80) A. DE VOS, *De middeleeuwse loop van de Durme en haar bijrivier de Poeke*, Gent 1958, p. 5.

(81) RAG Wetachtige Kamer nr. 88 f° xxix r°.

(82) ARA Brussel Rekenkamer nr. 45277 f° 7 r° : «et le dit froment et rente de deniers doit on sur lavoir, signorie et molage de le Woestine».

Kruis van de Vijfringen, Sterrestraat te Aalter.

(Foto R. Tondat, 1966).

Dit kruis gaat ongetwijfeld terug op een kruis dat de bisschop van Doornik, Walter de Marvis, hier op een boom, of in de grond, tekende, toen hij in 1242 de grenzen van Aalter en andere dorpen afbakende. Dit kruis staat in een vroeg ontgonnen omgeving. Wellicht mag hier de plaats Lovenzele gesitueerd worden. Tot in de 18e eeuw was die plek een vooruitgeschoven stukje cultuurgrond in het omringende heidelandschap.

oplossing daar er nergens voldoende water voorhanden was. De bewoners van de hoge zandrug te Aalter zijn dus moeten afdalen naar de vallei van de Durme om hun watermolen te bouwen. Waarschijnlijk hebben ze de Durme gedeeltelijk afgedamd om een voldoende watervoorraad te krijgen. Ik geloof niet dat die watermolen daar lang zal gestaan hebben. Van zodra de techniek van de windmolenbouw voldoende zal bekend geraakt zijn, zal de watermolen door een windmolen vervangen zijn geworden.

Een ander bewijs dat de wijk Oostmolen oud is vinden we in het Mout- en Gerstrenteboek waar de belopen Godebrecht van Oostmeulen en Margriete van Oostmeulen voorkomen. De plaatsnaam Oostmolen bestond dus reeds in de twaalfde eeuw. De eerste vermelding van Oostmolen in een originele bron dateert van 1290-1292. In de Brugse stadsrekeningen noteert men de volgende uitgaafpost : pro inspectione fossati brugensis prope Oestmuelne juxta wastinam». ([83]). Al deze gegevens maken het duidelijk dat de Oostmolen van Aalter in de twaalfde eeuw reeds bestond en mag vereenzelvigd worden met de «molino ex Haltra» van 1187. ([84]).

FEODALISERING VAN HET GRAFELIJK DOMEIN TE AALTER

In 1203 schenkt Willem, zoon van Zeger van Zomergem, heer van de Woestijne een tiende aan de Sint Maartensabdij te Doornik. Hij verklaart daarbij dat die tiende gelegen is op grond die hij van de graaf in leen houdt. ([85]). Die leengronden liggen ten Noorden van de Durme in de omgeving van het Woestijnegoed. Willem zelf woont op het Woestijnegoed want de akte werd opgemaakt in «domo mea de le Woestine». Wanneer Willem zijn leen in Aalter van de graaf gekregen heeft, kunnen we niet meer achterhalen. Denkelijk is dit rond 1200 gebeurd of misschien wel rond 1187, daar de renten niet meer stijgen na dat jaar, zodat we moeten

(83) Aangehaald door M. COORNAERT, *Bijdrage tot de historische geografie van de streek rondom Brugge*, in de Voorlichtingsreeks van het Oostvlaams verbond van de kringen voor Geschiedenis, Nieuwe reeks nr. 1 p. 23.

(84) Wie van een Oostmolen spreekt, denkt natuurlijk onmiddellijk aan een Westmolen. Volgens Arthur Verhoustraete en Alfons Ryserhove lag er op de Brugse Zuutleye bij Grand'Mère te Knesselare een oude watermolen, tegenover de Buntelarestraat. Hij was in 1620 reeds verdwenen, gedolven in de bedding van de vaart. Het is dus mogelijk dat die molen ook tot de twaalfde eeuw opklimt.

(85) A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye Saint-Martin à Tournai*, Tome I, p. 184.

aannemen dat de graaf nadien geen gronden meer te Aalter vercijnsd heeft. De heren van de Woestijne zullen daar wel mee doorgaan zoals uit hun renteboeken blijkt.

Na de feodalisering van het grafelijk domein moeten de renten in natura en in geld die vroeger onder toezicht van een grafelijke ambtenaar aan de spijker te Gent overgemaakt werden, nu door tussenkomst van de heer van de Woestijne en de heer van Schoonberghe geleverd worden. In het spijkerrenteboek van Gent van 1334 vinden we volgende verdeling :

In Aeltre : Mijnheere vander Wastine 16 hoet taerwen ([86])

In Aeltre : Joncf. van Scoeneberghe 382 hoet evenen

Item de selve over lampreus 27 s.
Item de selve Joncf. over hofporces 18 s. 4 d. } 3 p. 13 s. 4 d.
Item de selve over de wastine 28 s.

Item mijnheere of de selve joncf. vors. van coyen 4 p. 18 s.
Item mijnheere of de selve joncf. van renten 7 p. 8 s. 1 d. } 12 p. 6 s. 1 d.

Daaruit blijkt dat de heer van de Woestijne die 16 hoet tarwe levert en het koegeld en de rente betaalt. Die tarwe is, zoals we boven aantoonden, voor het molenrecht te Aalter. Jonkvrouw Sente van Schoonberghe staat in voor de haver, de schapen, de hofzwijnen en eigenaardig genoeg ook voor de woestijnrente van 18 s. Van de 43 hennen is er geen sprake meer. Samenvattend kunnen we zeggen dat de heer van de Woestijne 16 hoet tarwe levert en 12 p. 6 s. 1 d. betaalt. Sente van Schoonberghe levert 382 hoet ([87]) haver en betaalt 3 p. 13 s. 4 d. ([88]).

---

(86) RAG Wetachtige Kamer nr. 88 f° xxix r°.

(87) 382 is een schrijffout, want de normale hoeveelheid bedraagt altijd 400 - 12 = 388.

(88) Een dergelijke verdeling van de ontvangst voor de spijker van Gent doet zich ook voor te Zomergem. De heer van Zomergem ontvangt voor de Gentse spijker 260 hoed haver, 72 hennen en een rente van 7 p. 6 s. 10 gr. Daarnaast int hij nog 20 halsters en 1 hoed mout en 35,5 halsters gerst voor de brieven van Aalter en nog 25 p. 1 s. jachtrente en tenslotte 8 p. 2 s. par. Sint-Baafsmisrente. M. RYCKAERT, *Zomergem, zijn heerlijkheden en hun heren*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 6 (1954), p. 95.
De heerlijkheid van Herzele inde ten behoeve van de Gentse spijker 200 hoed haver en een rente van 29 p. 19 s. gr. M. RYCKAERT, ibidem, p. 124-125.
Merken we terloops op dat de vroegste geschiedenis van de villa Zomergem heel wat punten van overeenkomst vertoont met de vroegste geschiedenis van de villa Haleftra. Een studie van de eerste ontwikkeling van Zomergem ware wenselijk omdat ze ons de toestand van de ontginning voor 1200 in dat deel van het Meetjesland duidelijker zou maken.

Later krijgen we daarvan een bevestiging want in 1389 is de heer van de Woestijne 16 hoed tarwe en 12 p. 6 s. rente verschuldigd «sur lavoir, signorie et molage de la Woestine» aan de spijker te Gent en 114 personen uit Aalter 400 hoed haver en 3 p. 13 s. 4 d. (89).

Opmerkenswaardig is nochtans dat bij het koegeld en de renten vermeld staat : «Item mijnheere of de selve joncf». Dit wijst er m.i. op dat de heren van Schoonberghe oorspronkelijk alle grafelijke renten, behalve dan de 16 hoed tarwe, voor de graaf ontvangen hebben. In 1334 heeft de heer van de Woestijne die taak reeds gedeeltelijk op zich genomen. In 1605 zal hij bovendien belast worden met het innen van de overige renten die nog op naam stonden van de jonkvrouw Sente van Schoonberghe. (90).

DE HEERLIJKHEID VAN SCHOONBERGHE

Die Juffrouw Sente van Schoonberghe is een kurieuse verschijning te Aalter want ze is van 1334 tot 1605 draagster van de vier bovengenoemde renten ! Waarschijnlijk was ze de laatste erfgename van de eerste heren van Schoonberghe. Die heren hebben bij de feodalisering van het grafelijk domein te Aalter met hun leen de ontvangst van de grafelijke spijkerrenten in handen gekregen. Later moet die heerlijkheid ondergeschikt geraakt zijn aan de heren van de Woestijne. Die juffrouw van Schoonberghe leefde nog in 1307, want in dat jaar int ze samen met de Vrouwe van Gavere en de heer van Praet de mout- en gerstrente voor rekening van Jan de Busere, erfachtig ontvanger van de Brieven van Aalter. (91). Een ander argument dat pleit voor een hoge ouderdom van Schoonberghe vinden we in het renteboek van dat heerschap. (92). Daarin wordt elk beloop ingeleid door een persoons- of plaatsnaam zoals bij het Mout- en Gerstrenteboek. Negen van de elf namen van het renteboek van Schoonberghe komen ook voor in de lijst van de eenenveertig namen van het Mout- en Gerstrenteboek. Deze manier van indeling, die wortelt in

(89) Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer nr. 45277 f° 4 r° en f° 8 r°.

(90) RAG Wetachtige kamer nr. 286 f° 394.

(91) RAG Fonds Gaillard nr. 123, rekening van de brieven Aalter van 1307 : «Medame de Gavre, li sgr de Praet, le Damoisiele de Sconenberghe 14 muis 1 r. 2 espin de mout vaut sissante sis s. le mui». In 1306 worden de «domina de gavre, dominus de Prat et Stassinus de Sconeberghe» als subalterne ontvangers van de brieven van Aalter vermeld. Deze Stassinus de Sconeberghe was vermoedelijk ofwel de vader ofwel de echtgenoot van Sente van Schoonberghe.

(92) RAG Fonds Borluut nr. 545, zie bijlage I.

een bestaande territoriale indeling welke reeds in 1187 vastgelegd was, kan geen toeval zijn, maar moet verklaard worden door het vroege ontstaan van de heerlijkheid van Schoonberghe.

Het foncier van Schoonberghe lag zuidwest van de kerk van Aalter in de huidige wijk Schoonberg. Verder strekte die heerlijkheid zich uit in de wijken Stratem en de Sterre. Enclaves lagen nog rond het huidige station en in de wijk Oostmolen. Schoonberghe omvat dus zeer oud gebied te Aalter : Stratem met de Pietberg, Lovenzele en een flink stuk in Oostmolen. ([93]).

Tot de heerlijkheid van Schoonberghe behoorde een jaarlijkse heerlijke rente van 9 p. par., 20 hoenders en een kapuin. ([94]). Deze renten waren bezet op gronden te Aalter, te Ruiselede en te Cromheecke. Boven vermelden we reeds dat de renten die onder Aalter ressorteerden, in elf belopen ingedeeld zijn. ([95]).

Belangrijk is nu te weten vanwaar die renten vandaan komen en wanneer ze ontstaan zijn. Die renten zijn van heerlijke oorsprong : ze werden betaald als erkenning van het recht van de heer op de grond. Wanneer de heren van Schoonberghe in het begin van de dertiende eeuw te Aalter verschenen zijn, hebben ze naar het voorbeeld van de graaf verder percelen grond uitgegeven tegen een bepaalde rente, die ze als heer van de grond konden eisen. We stellen trouwens vast dat bijna alle renten op het gebied van Schoonberghe gelegen zijn. Die renten moeten in de loop van de dertiende en de veertiende eeuw ontstaan zijn. Hun ligging en verspreiding geeft ons meteen een idee over de verdere ontginning te Aalter. Talrijke berente percelen liggen rond het Paradijsstraatje, in de Stratemwijk, op de Pietberg en in de «Buschackere» en de «Steenackere», zoals blijkt uit het renteboek van Schoonberghe van 1555.

Het valt op dat het jaarlijks bedrag van de rente eerder gering is in vergelijking met andere heerlijkheden, vooral als men rekening houdt met het tamelijk groot gebied dat onder Schoonberghe ressorteerde. We kunnen daarvoor maar een redelijke verklaring geven nl. dat we hier voor zeer oude renten staan die door muntontwaarding tot een onbelangrijk bedrag gereduceerd zijn. In het oudste renteboek van Schoonberghe uit het begin

(93) A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter I*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 15 (1964), p. 246-247. De juiste ligging van de heerlijkheid van Schoonberghe vindt U op de bijgaande kaarten.

(94) Ibidem o. c. p. 246.

(95) RAG Fonds Borluut nr. 545. Zie bijlage I voor de belopen.

van de veertiende eeuw schommelen de renten tussen ½ denier en 10 deniers met enkele uitschieters tot 18 d. ([96]).

De heren van Schoonberghe hebben dus een verkeerde politiek gevolgd bij het in rente geven van hun gronden, omdat de rente in geld bepaald werd i.p.v. in natura. Bovendien zijn ze, alhoewel ze zeer oude en interessante gebieden bezaten te Aalter en de belangrijkste renten inden voor de graaf, ondergeschikt geraakt aan de heren van de Woestijne. Ze betalen 4 p. 15 s. par. op hun goed Schoonberghe als leen van het land van de Woestijne. ([97]).

WOESTIJNE

De kern van het bezit van de machtige heren van de Woestijne lag ten Noorden van de Durme in de tegenwoordige wijk Woestijne. Die plaatsnaam wordt voor het eerst vermeld in 1187, omdat de spijker van Gent daar een rente van 3 ½ p. inde. ([98]). In de Brevia de Busere of Brieven van Aalter noteerde men een uitgave van 14 ½ r. mout en 1 ½ m. ½ r. gerst «super wast». ([98]). Ik denk dat die uitgave een vergoeding was voor het toezicht op de woestine die vermoedelijk tegen een bepaalde rente afgestaan werd aan de omwonende boeren voor hun vee. ([99]).

Wat er ook van zij, in 1203 verschijnt Willem, zoon van Zeger van Zomergem ten tonele te Aalter, waar hij in de wijk Woestijne reeds een woning bezat. Uit de oorkonde van 1203 blijkt dat hij grond, gelegen ten

---

(96) RAG Fonds Borluut nr. 544. Rond 1240-50 betaalde men voor één bunder woestine in het grafelijk bos Aalschoot 1 ½ à 2 sol. Zie L. STOCKMAN. *Nog problemen betreffende Aalschoot*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 17 (1967) p. 136. In Sleidinge bedroegen de grondrenten op het einde van de twaalfde eeuw rond 20 d. Te Evergem lag de grondrente iets lager nl. rond 12 d. Zie A. VERHULST, *De Sint-Baafsabdij en haar grondbezit* (7e-14e eeuw). Verhandel. Kon. Vl. Acad. van België, nr. 30, Brussel, 1958, p. 308-309.

(97) RAG Land van de Woestijne nr. 8 f° 38 r° · 4 p. 15 s. par. : Joncheere Jacques Borluut over minheere Joos Borluut, zijnen vadere bij successie op tgoedt gheheeten Schoonbergh, zuut dhoirs Wulfaert Strinct, dhoirs Charel De Vos oost, groot xxxvj bunders ende es leen».

(98) A. VERHULST en M. GIJSSELING, *Gros Brief*, p. 145 en p. 148.

(99) Dichtbij het Woestijnegoed ligt de Pietendries, waar we reeds vroeg een bewoning mogen veronderstellen, aangezien we daar enkele koutertoponymen kunnen aanwijzen. Niet ver vandaan bevindt zich Wessegem dat Merovingisch is.

Noorden van de Durme, in leen hield van de graaf. ([100]). Het foncier van de heerlijkheid was het Woestijnegoed, dat niet ver van het punt ligt, waar Ursel, Knesselare en Aalter samenkomen. Door het Woestijnegoed loopt nu nog de Hollebeek, die aanzien wordt als de oorsprong van de Durme. ([101]). De oudste invloedssfeer van Woestijne lag hoofdzakelijk ten Noorden van het huidige kanaal Gent-Brugge. Boven schreven we reeds dat de heren van de Woestijne het molenrecht bezaten een mijl rondom de «Mijlstaecke» die te Oostmolen stond. Uit het denombrement van 1365 blijkt dat de «Leye ende visscherie diere toebehoort ii milen lanc». ([102]). Die «ii milen» vormen natuurlijk de diameter van de cirkel rond de «Mijlstaecke». We kunnen dus wel beweren dat het deel van het kanaal Gent-Brugge vanaf de Hoekbrugstraat te Knesselare tot voorbij Hansbekeveer volledig onder controle van Woestijne stond. Het zwaartepunt lag echter te Aalter en meer bepaald tussen Nieuwendam en Oostmolen, zoals uit de studie van de renteboeken van Woestijne tot uiting komt.

In 1365 behoren de volgende renten «ten hove van der Wostinen» : in pennincrenten 24 p. par., 116 hoedt evenen (haver), 154 capoenen en 281 hoenre. In 1566 is het inkomen van de heerlijkheid aanzienlijk toegenomen : 83 p. par. 77 s. 6 pen. in geld, 142 1/8 hoed evene, 135 kapuinen en 284 hennen. ([103]). Het zijn vooral de geldelijke renten die zijn toegenomen, terwijl de renten in natura nagenoeg ongewijzigd zijn gebleven. Om de oudste ontginningen terug te vinden moeten we bijgevolg onze aandacht richten naar de renten in natura, daar ze de oudste grondrenten zijn.

De evenrente is vermoedelijk de oudste rente van Woestijne en we kunnen ze als de voortzetting van de grafelijke evenrente beschouwen. Terwijl de grafelijke evenrente over gans het oude Aalter verspreid lag, stellen we vast dat de Woestijnse evenrente slechts in enkele bepaalde wijken voorkomt. De rente lag hoofdzakelijk op de Lichtakker, op het

---

(100) A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'Abbaye St Martin à Tournai*, Tome I, p. 184.

(101) A. VERHOUSTRAETE, *Over de scheepvaart op het kanaal van Gent naar Brugge en over de marktschepen in het bijzonder*. Appeltjes van het Meetjesland, nr. 7 (1956) p. 225.

(102) A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter I*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 14 (1964) p. 176.

(103) A. VERHOUSTRAETE, *ibidem*, p. 176.

Lakeland en te Nelis Wulghe. ([104]). Grosso modo kunnen we zeggen dat ze gegroepeerd lagen binnen de driehoek Geetbrugge, Oostmolen en Quaeykenstede ten Zuiden van het kanaal. ([105]). De heren van de Woestijne zijn dus aanvankelijk begonnen met gronden ten Zuiden van de Durme uit te geven. ([105bis]). Ook daarin hebben ze het spoor getrokken door de graaf, gevolgd. We vinden ook nog enkele renten gelegen in de Kesterwijk en op de Ekenakker, maar ze zijn te weinig talrijk om van een belangrijke invloed te kunnen spreken.

Het tweede renteboek van het land van de Woestijne bevat de penningrenten en de hoenderrenten. We zullen hier enkel de verspreiding van de hoenderrente bespreken omdat die rente voor 1365 reeds definitief vast lag ([106]), terwijl de penningrente nadien nog fel aangroeide. Al onmiddellijk valt het op bij het situeren van de berente percelen dat het grootste deel zich ten Noorden van het kanaal bevindt. De Weststraat, het Hijlarestraatje, de Langedamstraat en de Pietdam worden vaak vernoemd. Die beide dammen werden waarschijnlijk juist met het oog op de ontginning van dit laag gelegen gebied aangelegd. ([107]). Bovendien zijn talrijke renten bezet op percelen die deel uitmaken van een akkercomplex. Vooral op de Leyakker ([108]) en ook op de Pietakker ([109]) bevinden zich veel berente percelen. Rond het Woestijnegoed komen ook enkele renten voor, maar toch veel minder dan men op het eerste gezicht zou verwachten. Gans het noordelijk gedeelte van Aalter, van Oostmolen

---

(104) Nelis Wulghe lag in de onmiddellijke nabijheid van het kanaal ten oosten van het goed te Laeke. Een perceel grond van 2 ½ gemet belast met een rente van 4 ½ hoed en ½ achtelinck evene situeert men als volgt : «metten suytwesthende op den wegh te Nelis Wulghe ende metten noordthende op den wegh loopende vander Woustijne naer den Oostmeulen, welcken wegh deurdolven is met het gheleet tot maecken vande vaert». RAG Land van de Woestijne nr. 10 rente nr. 13.

(105) Quaeykensstede ligt dichtbij het kruispunt van de Lichtakkerstraat en de straat naar het goed te Laeke.

(105bis) Op een kaart van 1687 (RAG. Kaarten en Plannen, nr. 1294) wordt dit gebied als «den cauter» aangeduid. In andere bronnen zou die driehoek «de Woustyne cauter» genoemd worden. (Volgens een schriftelijke mededeling van Arthur Verhoustraete, waarvoor hartelijk dank).

(106) RAG Land van de Woestijne nr. 8. Dit renteboek dateert van 1577.

(107) L. STOCKMAN, *Dam-toponijmen te Aalter en te Eeklo*, Biekorf 1967 p. 341-344.

(108) De Leyakker lag tussen de Weststraat en de Brugse (Zuut)-Leye (nu oude vaart).

(109) Het toponijm Pietakker wordt in 1247 voor het eerst vermeld · «in loco qui vocatur Pietacker». A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye Saint Martin à Tournai*, Tome II, p. 24.

tot de Nieuwendam, is doorspekt met berente gronden van de heer van de Woestijne. Ten Zuiden van het kanaal treffen we ook heel wat renten aan die gegroepeerd zijn in de wijken Manegaarde, Oostergem en Kestelstraat. Ze zijn minder talrijk maar toch voldoende in aantal om van een bepaalde invloed van Woestijne te kunnen spreken. Verder zijn er nog renten die over heel het dorp zijn verspreid, die echter te geisoleerd liggen om van een bepaalde tendens te kunnen spreken. We vinden hier opnieuw weinig renten in het dorpscentrum. Het valt ook op dat de berente percelen veelal in een laag gebied zijn gelegen. Dit feit komt goed tot uiting in de talrijke moerastoponymen : Hijlare, Buntelare, Dicke donc, broek- en moorteltoponymen.

Uit de studie van die twee renteboeken kunnen we de volgende besluiten formuleren voor de ontginningsgeschiedenis te Aalter : de heren van de Woestijne hebben ten Zuiden van het kanaal de politiek van de graaf door uitgifte van percelen tegen bepaalde evenrente voortgezet op de iets hoger gelegen gronden begrepen tussen de driehoek Gheetbrugge, Oostmolen en Quaeykensstede. We mogen dit proces in de loop van de dertiende eeuw stellen omdat nieuwe renten in evene na 1300 wel zeldzaam zullen zijn geworden. ([110]). Daarna of misschien wel tegelijkertijd is men begonnen de lage gronden ten Noorden van het kanaal en ten Zuiden in de wijken Manegaarde en Oostergem te exploiteren. In 1246 verdeelt men 2 schoven novaaltienden op 12 bunder land in de parochie Aalter : 1 schoof gaat naar «Michaël capellanum domini de Wastina» en de andere schoof gaat naar de Sint Maartensabdij. ([111]). Daarbij ziet de kapelaan af van alle rechten op novaaltienden. Waar novaaltienden te verdelen zijn, kan men spreken van recente ontginning. In de eerste helft van de dertiende eeuw blijkt dus de ontginning nog in volle gang te zijn.

---

(110) Uit 1258 is een oorkonde van Filips van Maldegem bekend waarbij hij de cijnsen vaststelt voor het gebruik van zijn gronden in de Maldegem-polder. Het is een cijnslijst van ongeveer 100 grondgebruikers met aanduiding van de oppervlakte en de cijns. Die cijns is gestipuleerd gedeeltelijk in geld en gedeeltelijk in hoenders. Die manier van in cijns geven was dus in de dertiende eeuw nog volop in gebruik. Van een evenrente is er echter geen sprake.
Eg. I. STRUBBE, *Egidius van Breedene (11..-1270)*, grafelijk ambtenaar en stichter van de abdij Spermalie, Brugge (1942) p. 349-353.

(111) A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye Saint Martin à Tournai*, Tome II, p. 15. De heren van de Woestijne waren in 1236 in het bezit van de grote tiende te Aalter. Ze hadden dus de tienden afhandig kunnen maken van de Sint-Maartensabdij te Doornik. Enkele jaren later zullen ze echter gedwongen zijn die tienden aan de abdij te verkopen. A. D'HERBOMEZ, ibidem, Tome I, p. 455.

We menen dan ook dat heel de dertiende eeuw en misschien ook wel tijdens de veertiende eeuw dit proces doorgegaan is.

HET HEERSCHAP VAN WEIBROEK

We zouden nu nog verder kunnen gaan met elke heerlijkheid te Aalter te bestuderen onder het oogpunt van de ontginning. Dit is echter zeer moeilijk omdat we het ontstaan van die verschillende heerlijkheden niet voldoende nauwkeurig kunnen dateren. Uit de studie van Arthur Verhoustraete over het feodale Aalter blijkt wel dat ze allen op het einde van de vijftiende eeuw reeds bestonden, maar gegevens over het ontstaan zelf ontbreken bijna volkomen. We zullen ons beperken tot het heerschap van Weibroek, dat ontstaan is in de oude wijk Houtem. ([112]). Aan dat heerschap waren nogal wat renten in natura verbonden, zodat we aan Weibroek een hoge ouderdom mogen toeschrijven die misschien tot de dertiende eeuw reikt. ([113]). Op gronden die van Weibroek afhankelijk waren, drukte een jaarlijkse rente van zeven hoet, vier vaten en een achteling evene, 125 eieren, een hoen en een vierendeels hoens en tenslotte een penningrente van 3 p. 16 s. 11 d. par. ([114]).

Die berente gronden liggen voor een groot gedeelte in de onmiddellijke omgeving van het goed te Weibroek en bestaan meestal uit meers- en weidegronden. Een voorbeeld ter illustratie : 5 deniers en een vat evene zijn bezet op «een ghemet up den grooten Rennebilc» ([115]) en 3 deniers «up eenen alfven bunder meerschs in de Reymer». ([116]). Verschillende renten zijn bezet op huizen te Houtem : 8 d. en 4 eieren «up zijn stede

(112) De nederzetting Wessegem te Ursel zal eveneens de zetel worden van de belangrijke heerlijkheid van Wessegem. Het is dus geen toeval dat we te Aalter hetzelfde vaststellen voor de wijken Houtem, Biesem en Stratem.

(113) De heerlijkheid van Buigezele, dat een leen was van Weibroek, mogen we ook vroeg laten ontstaan, omdat het toponijm oud is en ook omdat de heerlijke rente voor een groot deel in natura vastgesteld was : 38 halster evene, 14 hoenderen en 14 s. 5 d. obole par. Het bezat bovendien nog 22 gemet allodiale grond. A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter II*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 17 (1966) p. 77-79. We bestuderen die heerlijkheid niet omdat ze buiten het grote tiendengebied valt en geografisch meer bij Ruiselede aansluit.

(114) A. VERHOUSTRAETE, ibidem, p. 76.

(115) RAG Land van de Woestijne nr. 376 f° 1 v° (De rennebilc ligt ten oosten van het goed te Weibroek).

(116) RAG ibidem f° 10 r° (De Reymer paalde ten Noorden aan de Weibroekkouter).

te Houtem» ([117]) en 5 d. 2 eieren en een vat evene op «zijn stede te Houtem» ([118]) en te Oostergem : een hoen is bezet «bachten zijnder schuere tHoostrem». ([119]).

De kern van het heerschap ligt dus te Houtem : waarschijnlijk is het goed te Weibroek te vereenzelvigen met de «woning in het bos».

Andere renten bevinden zich tegen Bellem in het meersgebied van de Gavers : 16 ½ d. zijn bezet op «eenen alven bunder gheheeten Hondeboters bilc, tusschen Ryckaerts meersch en de dammeersch». ([120]). Hieruit kunnen we afleiden dat de heren van Weibroek zich beijverd hebben om het meersgebied ten Noorden en ten Oosten van hun goed te Weibroek te ontginnen. In het gedeelte ten Zuiden en ten Westen van het goed lag de Weibroekkouter die reeds vroeger in kultuur gebracht was.

Een rente van 1/4 en 1/6 hoens, zeven eieren en 23 penningen lag op het «Langhe stick hoefdende metten noordthende up de Haudtstrate». ([121]). Dit «Langhe stick» paalde aan de Ekenakker. Tenslotte treffen we nog enkele renten aan op een stuk geheten de Gheer. ([122]). Dit stuk paalt met de noordzijde aan de Hoger kouter. In die beide gevallen liggen de berente gronden vlak naast kultuurgronden van een vroegere periode : de Hoge kouter en de Ekenakker.

Uit dit alles menen we te mogen besluiten dat de heren van Weibroek aan de periferie van het oude kultuurland vooral meersgronden hebben laten ontginnen.

BIESEM EN EKENBEKE

Tot slot van onze studie van de heerlijke renten te Aalter willen we nog enkele algemene opmerkingen maken betreffende het heerschap van Biessem en de heerlijkheid van Ekenbeke.

---

(117) RAG ibidem f° 2 r°.

(118) RAG ibidem f° 9 v°.

(119) RAG ibidem f° 11 r°.

(120) RAG ibidem f° 4 v°.

(121) RAG ibidem f° 9 r°. Het begin van de Kestelstraat wordt in de oude bronnen vaak Autstraat genoemd. Die Autstraat was een aftakking van de Oude Bruggeweg, die ten Zuid-westen van Aalter liep. Zie daarover : D. VERSTRAETE, *Oude wegen*, in de Voorlichtingsreeks van het Oostvlaams verbond van de kringen voor Geschiedenis, nr. 16, 1953, p. 17.

(122) RAG ibidem f° 9 v° : «van eenen alven bunder lants up den Gheer ende heet den cleenen Gheer». Gheer betekent spits toelopend stuk land volgens Dr. M. Gijsseling. Zie daarover : M. GIJSSELING, *Bijdrage tot Eeklo's Middeleeuwse Toponijmie*, s. v. Geerhoek. Die definitie past zeer goed voor het betrokken stuk te Aalter.

Het heerschap van Biessem inde 7 p. 3 s. 2 d. 1 allinck par., een paar handschoenen, 2 hoenders en 29 eieren. De rentegronden kwamen ten Oosten tot op vierhonderd meter van de kerk en ten Westen reikten ze tot aan de Meersenberg en tot aan de Steenakker. ([123]). Opnieuw stellen we vast dat op de periferie van vroeger reeds ontgonnen gebied talrijke rentegronden, ongeveer 84 gemet en 266 roeden, zijn gelegen. We bevinden ons hier op de rand van het uitgestrekte Bulscampveld. De ontginning is dus niet verder zuidwaarts doorgedrongen.

De heerlijkheid Ekenbeke bestond voor een groot deel uit heide, terwijl landbouwland hoofdzakelijk op de Ekenakker en omgeving lag. Verder omvatte de heerlijkheid nog een stuk van 8 gemet de «Keutelmers» genaamd, gelegen tussen de Kestelstraat en de Hellebroek. ([124]). Die heerlijkheid is ontstaan door de samenvoeging van twee oude hofsteden Ter Eken en ter Beken. Die beide hofsteden zouden reeds in 1242 bestaan hebben. ([125]). Ekenbeke inde jaarlijks 6 s. 7 d., 15 halster en ½ achteling evene en 5 hoenders. ([126]). De evenrente bedroeg in hoed gerekend, ongeveer 10 hoed ([127]), dat is dus meer dan de evenrente van Weibroek. Die evenrente kan in de loop van de dertiende eeuw ontstaan zijn, vermits beide reeds bestonden en als ontginningscentra zullen gediend hebben voor dit gebied aan de rand van het Bulscampveld. Misschien heeft de Ekenakker zijn ontstaan te danken door ontginning vanuit Ter Eken. We vinden echter ook mout- en gerstrenten op de Ekenakker en de heren van de Woestijne bezaten daar eveneens rentegronden.

Dit alles doet ons besluiten dat de Ekenakker op het einde van de twaalfde eeuw en in het begin van de dertiende ontgonnen is geweest.

AFPALING VAN DE PAROCHIE AALTER IN 1242

Uit het voorgaande blijkt voldoende dat de ontginning te Aalter reeds voldoende gevorderd was om de behoefte aan nauwkeuriger grenzen

---

(123) A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter II*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 17 (1966) p. 79.

(124) A. VERHOUSTRAETE, o. c. p. 87-88.

(125) A. VERHOUSTRAETE, *De rondreis van Walter van Marvis, bisschop van Doornik, in 1242*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 12 (1961) p. 235.

(126) A. VERHOUSTRAETE, *Leenroerig overzicht van Aalter II*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 17(1966) p. 88.

(127) Te Aalter komt 12 halster overeen met 8 hoed of 1 mudde. In 1329 noteert men in de rekening van de Brieven van Aalter dat «il y a 8 hues (hoed) au muy (mudde) et li 12 halster font le muy». Algemeen Rijksarchief Brussel Rolrekeningen nr. 278.

te doen ontstaan. Het is bijgevolg geen toeval dat bisschop Walter van Marvis in 1242 hier in de streek verschijnt voor het afpalen van de parochies. We zullen de tocht van de bisschop van Doornik op Aalters grondgebied overdoen aan de hand van de reisroute zoals die door Arthur Verhoustraete beschreven werd. ([128]). Walter van Marvis komt Aalter binnen te Schoonbergeik, gelegen op de Gijselodam, een zeer oude boerenstraat. ([129]). Vandaar trok hij naar het kruis in de Sterrestraat dichtbij de vijf Ringen. Dit is zeer logisch vermits Lovenzele en omgeving een oude nederzetting was die reeds in kultuur gebracht was ten tijde van Walter van Marvis. De tocht gaat dan verder naar Buntelare op de grens van Aalter en Knesselare, waar de bisschop een kruis tekent in de boom van de schuur van Volpard van Houte. Waar die schuur stond is natuurlijk niet meer te achterhalen, daar de Buntelarestraat over een grote lengte de gemeenschappelijke grens met Knesselare vormt. De mout- en gerstrenten vinden we uitsluitend te Hoogbuntelare, terwijl de renten van Woestijne talrijk te Hoogbuntelare en langs de Pietstraat zijn, en ze langsheen de Buntelarestraat eerder zeldzaam zijn. Pietstraat betekent grensstraat, zodat het niet onmogelijk is dat de schuur van Volpard van Houte in de wijk Hoogbuntelare mag gesitueerd worden nabij de oude baan Aalter-Knesselare. Wat er ook van zij, volgens onze renteboeken zijn Hoogbuntelare en Buntelare reeds in ontginning genomen zodat Walter van Marvis opnieuw een grenskruis aanbrengt in een bewoonde wijk.

Van het Noorden van Aalter keert hij terug naar het Zuiden om de grens te bepalen met Lotenhulle nl. te Buigezele. Ook Buigezele was in 1242 een bewoonde plek zodat het zinvol was om daar een grenskruis te plaatsen. Daar verlaat de bisschop het grondgebied van Aalter om het later opnieuw te betreden op de wijk Oostmolen-Noord, althans volgens het vermoeden van Arthur Verhoustraete. Dat is echter best mogelijk daar ook de wijk Oostmolen reeds bestond en dat rond het kruispunt Langedamstraat (Heerstraat) en de straat te Oostmolen-Noord veel berente gronden van Woestijne te vinden zijn. We mogen zelfs aannemen dat de Langedam er reeds lag in 1242, daar hij over een grote afstand de grens Aalter-Ursel vormt. Die straat van Oostmolen loopt naar de wijk

---

(128) A. VERHOUSTRAETE, *De rondreis van Walter de Marvis, bisschop van Doornik, in 1242*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 12 (1961) p. 228-236.

(129) Die Gijselodam begint niet ver van het hof te Gijselo in Ruiselede en liep voor een groot gedeelte op Schoonbergs gebied. De omgeving van Gijselodam is vroeg ontgonnen gebied en het toponym komt voor in het oudste renteboek van Schoonberghe.

Vrechem te Ursel. Vrechem is een hem-toponym, zodat die wijk oud kan genoemd worden. Over Vrechem loopt de kortste weg van Aalter naar Ursel, zodat het logisch is een grenskruis te plaatsen op de hoofdweg tussen die twee gemeenten.

Vandaar trok Walter van Marvis langs de hoeven ter Beke en ter Eken, die in de onmiddellijke omgeving van de reeds vroeg ontgonnen Ekenakker liggen, naar de kruising van de heerweg van Gent naar Brugge met de straat van Aalter naar Lotenhulle, waar een kruis werd geplaatst. Dit kruis stond op de rand van het Bulscampveld. De bisschop trok dan dwars door het veld naar het Hoopkensgoed en vandaar naar het huis van Raymond van Buigezele, waar hij middagmaalde.

Uit deze korte beschrijving van de tocht van Walter van Marvis op Aalters grondgebied blijkt voldoende dat hij reeds in kultuur gebrachte wijken uitkoos om zijn grenskruisen te plaatsen. Die tocht is een bevestiging van de toestand van de ontginning zoals die door de renteboeken gegeven wordt. De studie ervan heeft het duidelijk gemaakt waarom de bisschop die bepaalde wijken bezocht.

WOESTIJNE, EEN MISLUKTE PAROCHIE

Boven hebben we reeds laten uitkomen dat de heren van de Woestijne veel invloed bezaten in het Noorden van Aalter aan beide oevers van de Durme, terwijl ze weinig of niets te vertellen hadden in het dorpscentrum. Daarom zullen ze pogen een eigen parochie op te richten rond hun goed ter Woestijne. De materiële omstandigheden waren gunstig om te slagen : Woestijne ligt ongeveer in het midden van de driehoek gevormd door de dorpscentra van Aalter, Ursel en Knesselare. Dus ver genoeg van de oudere parochies om de stichting van een nieuwe parochie mogelijk te maken. Het zwaartepunt van hun berente gronden lag in de nabijheid van het Woestijnegoed : te Lichtakker, op het Lakeland en te Nelis Wulghe. Aan de overkant van de Durme, langsheen de Langedamstraat, de Weststraat en de Pietakker. Te Oostmolen stond de «Mijlstaecke» het symbool van hun molenrecht en hun visserijrecht. Bovendien hadden ze nog rentegronden in de aangrenzende parochies te Ursel en te Knesselare. Tenslotte bevond zich binnen de invloedssfeer van Woestijne de Pietendries. Algemeen wordt aangenomen dat een dries een concentratiepunt is

van een middeleeuwse nederzetting die uit de grote ontginningsbeweging van de 11de-13de eeuw dateert. ([130]). Verschillende driessen zijn later uitgegroeid tot dorpskernen, terwijl andere een dergelijke ontwikkeling niet gekend hebben. De Pietendries is een voorbeeld van de tweede categorie.

De heer van de Woestijne had dus zeer goede troeven in handen voor het verkrijgen van een eigen parochie. Hij zal daartoe de eerste stap zetten, want Willem van de Woestijne weet in 1203 van de Sint Maartensabdij te Doornik te verkrijgen dat hij er een eigen kapelaan op na mag houden voor de kapel die zijn vader had opgericht te Woestijne. ([131]). Als dank schenkt hij de abdij de 2/3 van de tienden op de ontgonnen of nog te ontginnen gronden, die ten Noorden van de Durme zijn gelegen. Van die 2/3 zal later een derde naar de slotkapelaan gaan en de overige derde blijft aan de abdij toebehoren. ([132]). De materiële basis voor het onderhoud van een kapelaan was dus ook gelegd. Ondanks al die gunstige factoren komt de parochie te Woestijne nooit tot stand. In 1242 bij de afpaling van de parochies vernoemt Walter van Marvis Woestijne niet eens. ([133]). Waarschijnlijk is de krachtdadige bisschop niet ingegaan op de pogingen van de heren van de Woestijne. Het kan ook zijn dat de Sint Maartensabdij en de heren van de Woestijne niet op goede voet met elkaar leefden, want in 1242 waren de tienden te Aalter nog in handen van Woestijne. De grote tiende behoorde van ouds aan de Sint Maartensabdij van Doornik ([134]) zodat we moeten aannemen dat ze door de heren van de Woestijne geusurpeerd werd.

Ze hebben dus minder geluk gehad dan Walter van Eine, die er wel in slaagde de parochie Sint Joris ten Distel door Walter van Marvis te laten oprichten. ([135]). De noordkant van Aalter zal eerst zeven eeuwen later een eigen parochie krijgen nl. de parochie van Aalter-Brug.

---

(130) A. VERHULST, *Het landschap in Vlaanderen*, p. 119. Het vermoeden dat de Pietendries zeer oud is wordt bevestigd door de koutertoponymen Blieckkouter en Molenkouter die daar vlakbij zijn gelegen.

(131) R. M. MOELAERT, *De kapelanij van Onze Lieve Vrouw ter Pieten*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 13 (1962) p. 202.

(132) R. M. MOELAERT, o. c. p. 203.

(133) Het is dus onjuist te beweren, zoals Prof. VERHULST, in *Het Landschap in Vlaanderen*, p. 87, dat Walter van Marvis een parochie te Woestijne zou gepland hebben.

(134) In 1131 bevestigt Paus Innocentius de Sint Maartensabdij in haar bezit van het altaar van «Haletres». A. D'HERBOMEZ, *Chartes de l'abbaye Saint Martin à Tournai*, Tome I, p. 51.

(135) A. VERHULST, *Het Landschap in Vlaanderen*, p. 87.

Op het grondgebied van de huidige gemeente Aalter bevond zich op het einde van de tiende eeuw een grafelijke villa met de klassieke dubbele structuur. We kunnen er twee kouters, gelegen op de hoogtekam, aanwijzen : de Hoge kouter en de Meulenkouter. Rond die villa treffen we een viertal hemnederzettingen en een zele-nederzetting aan, gevestigd op lager gelegen gronden, maar toch niet in de vallei van de Durme.

In de twaalfde eeuw wordt de grafelijke villa Haleftra het centrum van twee grafelijke ontvangstbureaus van het domeinbeheer. Vooral de Brevia de Busere zijn belangrijk want ze vormen een onafhankelijk bureau in het beheer van het grafelijk domein in Vlaanderen. Gedurende die eeuw wordt de ontginning doorgezet binnen het oude tiendengebied van Aalter tot aan de Durme. Zelfs ten Noorden van de Durme zijn reeds ontginningskernen aan te wijzen.

Rond 1200 wordt het grafelijk domein te Aalter gefeodaliseerd en treden de heren van de Woestijne op als promotors van de ontginning van de strook gelegen ten Noorden en ten Zuiden van het huidige kanaal Gent-Brugge. Ze verkrijgen bovendien het molenrecht te Aalter en omliggende dorpen. Meer in het centrum van Aalter beschikken de heren van Schoonberghe over belangrijke lenen, die door uitgifte als rentegrond ontgonnen werden. In de oude wijk Houtem zullen de heren van Weibroek veel meersgronden in kultuur laten brengen. Onder het heerschap van Ekenbeke treffen we de Ekenakker aan en binnen dit heerschap voltrok zich de ontginning tot aan het Loveld.

De ontginning binnen het grote tiendengebied te Aalter mag als voltooid beschouwd worden op het einde van de veertiende eeuw. Op dat ogenblik is de middeleeuwse ontginning te Aalter afgesloten en zal men moeten wachten tot in de achttiende eeuw vooraleer men het grote Bulscampveld gaat aanpakken. In 1242 was de ontginning reeds zover gevorderd dat Bisschop Walter van Marvis de parochiegrenzen moest komen vastleggen. Woestijne zal niet uitgroeien tot een eigen parochie ondanks het feit dat de uiterlijke omstandigheden gunstig waren en de heren van de Woestijne de stichting van een eigen parochie nastreefden.

Tot slot kunnen we opmerken dat we de kouters te Aalter als de westelijke uitlopers kunnen beschouwen van de reeks vroeg-middeleeuwse

kouters ten Westen van Gent, gevormd door de kouters te Drongen, de Halewijnkouter, de Landegemkouter, de Oostergemkouter te Merendree en de kouters te Aalter. Aalter neemt evenwel reeds een geisoleerde positie in zodat het zich kon ontwikkelen tot een vroeg-middeleeuws regionaal centrum tussen Gent en Brugge. Een aftakking van de oude Brugse heerweg liep trouwens over Aalter terwijl de Brugse Zuutleye en de Durme te Aalter ontspringen zodat de land- en waterwegen die ontwikkeling gunstig beinvloedden.

Luk STOCKMAN.

BIJLAGE I

Dit is den rentebouck vande heerlicke rente van Schoonberch vernieuwt anno XV^{c} LV door balliu ende ontfangher Pieter de Cloet.

Namen van de belopen

In den eerste het Pitgoet
In Willem Maets brief
In Zassegheer de Kerle
In Wulverix Wulfvene
In Woubrechte
In Mylem
In Bouman van Houtem
In Lammene van Bieshem
In Roelene van Bieshem
In Deynaert
In Sassegheer Cleenbuuck

Rijksarchief Gent Fonds Borluut nr. 545.

BIJLAGE II

BELOOP	MOUT	GERST	OPPERVLAKTE
1. — Godebrecht vander Oostmeulen	5 ½ v.		18 g 259 r
2. — Seger ter Hoochpoort	4 ½ v. 2 sp.		24 g 168 r
3. — Woubrecht ter Venne		1 ½ v.	20 g 288 r
4. — Boyman Hemeryck	6 sp.		2 g r
5. — Boyman van Houtem		2 v.	16 g 173 r
6. — Roelant Bonte	5 v. 6 sp.		19 g 75 r
7. — In Meyendaele	5 v.		18 g 183 r
8. — In Vromont Tydegaert	9 v.		35 g 154 r
9. — Lambrecht De Ryckere	6 v.		23 g 200 r
0. — Gomaert Quaeckelbeen	3 ½ sp.		2 g 116 r
1. — Gerolf Eermelijn	6 ½ sp.		3 g 100 r
2. — Haeghbarm	1 v. 2 sp.	1 ½ v.	17 g 295 r
3. — Reynaert De Clercq	1 v. 5 sp.		3 g 48 r
4. — Wautier Nieulant	1 v. 2 sp.		5 g 22 r
5. — Huybrecht Leyderin	1 v. 6 sp.		3 g 242 r
6. — Oderick de Priestere	2 v. 2 sp.		6 g 200 r
7. — Masin daude	3 v. 2 sp.		3 g 125 r
8. — Roelof van Biessem		2 v.	—
9. — Lammen van Biessem		2 v.	—
0. — Lammen van Biessem-Uutterdonct		8 schellingen	—
1. — Huybrecht Fockelijn	5 v. (mout of gerst, is niet nader bepaald)		—
2. — Sassegheer Cleenburgh		1 ½ v.	18 g 63 r
3. — Weirren Baude	1 v. 2 sp.		4 g 180 r
4. — Alghеere	3 v. 2 sp.		9 g 116 r
5. — Everbaut De Neve	2 v. 4 sp.		4 g 245 r
6. — Margriete van Oostmeulen	1 v. (mout of gerst, is niet nader bepaald)		—
7. — Liedericken	8 ½ v.		32 g 149 r
8. — Inghelraeve De Schoutheere	5 v. (mout of gerst, is niet nader bepaald)		—
9. — Aelter Cleynhaeghe	2 v.		1 g 74 r
0. — Mylem	4 sp.	1 v.	17 g 14 r
1. — Woubrecht van Stratem	4 sp.	1 v.	11 g 105 r
2. — Roelof Scheve	4 sp. (mout of gerst, is niet nader bepaald)		—
3. — Deynaerde	4 sp.	1 v.	11 g 290 r
4. — Sassegheer De Kerle	6 sp.	1 v.	15 g 35 r
5. — Wulverick Wulfine	1 v.	2 v. (verm. gerst)	—
6. — In Gouthrem	7 v. 6 sp.	(mout of gerst, niet nader bep.)	—
7. — Bauduyn Wautkin	4 ½ v.		14 g 50 r
8. — Lambrecht Hulta	7 v. (mout of gerst, is niet nader bepaald)		—
9. — Zegher De Drooghe	7 v.		21 g 130 r
10. — Roelof fs Roelofs	5 v. 3 sp.	1 v.	7 g 30 r
11. — Godewijn De Schepene	13 v.		34 g 291 r

N. B. : — v. = vat ; sp = spint ; 8 sp. = 1 vat.

Rijksarchief Gent, Land van de Woestijne nr 267.

HET GEMEENTEWAPEN VAN ZOMERGEM

Evenals talrijke Belgische gemeenten, heeft Zomergem officieel geen eigen wapen. Tevergeefs zal men het in alle wapenboeken gaan zoeken en ook het Wapenboek der Belgische Gemeenten, door Max Servais samengesteld, en in 1955 door het Gemeentekrediet van België gepubliceerd, geeft er geen spoor van.

Het wapen, dat de gemeente Zomergem sedert 1817 voert, en moet beschreven worden als volgt : «een stralende zon van goud in lazuur boven een korenveld», is tot nogtoe niet bij Koninklijk besluit erkend en derhalve geen officieel gemeentewapen.

Het heeft ons steeds verwonderd, dat een gemeente gelijk Zomergem, die niet alleen een van de uitgestrekste en oudste is van het Meetjesland, maar administratief altijd onder de belangrijkste van de provincie Oost-Vlaanderen gerekend werd, geen officieel erkend wapen bezit.

Hoe is het wapen dat de gemeente Zomergem thans voert eigenlijk ontstaan ?

Ingevolge een besluit van Koning Willem I der Nederlanden, die sedert de Franse Revolutie tot 1830 souverein was van Belgie, uitgevaardigd in 1814, moesten de gemeenten hun wapen bepalen en laten erkennen. Vele gemeenten gaven hieraan gehoor, o.a. ook Zomergem. (1).

Voor het verkrijgen van een gemeentewapen was ondermeer vereist, dat de gemeente onder het Ancien Régime reeds een wapen had gevoerd en bij de keuze gold bovendien als algemene regel, dat voorrang zou worden verleend aan het wapen van de familie die het ressort als feodaal of allodiaal goed in haar bezit had gehad. (2).

Voor het gemeentebestuur van Zomergem bestond er in dit opzicht geen enkele moeilijkheid, want de keuze lag voor de hand, aangezien

(1) SERVAIS Max : Wapenboek der Belgische Steden en Gemeenten, uitgegeven door het Gemeentekrediet van Belgie, 1955, blz. 35.

(2) SERVAIS Max : O. C. blz. 36.

het wapen dat de laatste bezitter van de heerlijkheid had gevoerd, dit was van de familie de Montmorency, t.t.z., : «van goud, een kruis van keel, gekantonneerd van zestien geknotte adelaartjes van lazuur». Het schild geplaatst op een mantel van hermelijn en overtopt door een bladerkroon. (3).

Het wapen der Montmorency is ontstaan door een wapenfeit, bedreven door Matthias II van Montmorency in de slag van Bouvignes in 1214. Vechtend aan de zijde van de Franse koning Philippe-Auguste, veroverde Matthias twaalf vijandelijke banieren. Het wapen, dat hij zich met fierheid na de slag toeëigende, werd hem later door de koning, die van het wapenfeit ooggetuige was geweest, toegenkend. (4).

De laatste van deze nobele familie die de heerlijkheid van Zomergem in haar bezit had, was Louise-Marie-Coleta, princes de Montmorency, geboren te Gent op 31 mei 1762 en gehuwd op 31 december 1778 met Joseph-Marie de Lorraine, prins van Vaudumont, graaf van Brionne, hertog van Elbœuf en kolonel in het leger van koning Lodewijk XVI van Frankrijk. Zij was de dochter van Louis-Ernest-Gabriël van Montmorency, heer van Neuville, baron van Houchin en van Margareta-Elisabeth-Barbara, geboren barones de Wassenaere. (5).

Maar het gemeentebestuur hield er een andere mening op na. In zijn antwoord op hogergenoemd besluit, schrijft het op 28 oktober 1817 aan de Intendent van de provincie, ondermeer het volgende : «considérant qu'il s'agit pour le bien-être de la commune, de proposer pour armoirie de la commune, le dessein ou description de l'armoirie de la seigneurie de cette commune ; un soleil donnant sur un champs de blés, représentant l'été, étant le symbole en flamand du nom de la commune». (6).

Deze verklaring is op zijn minst genomen vals, want geen enkele familie, die de heerlijkheid van Zomergem ooit in haar bezit heeft gehad, heeft dergelijk wapen gedragen. Een stralende zon van goud in lazuur boven een korenveld is inderdaad een sprekend wapen en als naamspeling op de gemeente kan het wel steekhoudend zijn. Inderdaad, als wij de naam «Zomergem» uitspreken, denken wij op de eerste plaats aan «Zomer-heem», dat zoiets als woonplaats in de zomer kan betekenen,

---

(3) Medegedeeld door Bockstal H. J., Ere-sekretaris van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse. Zie ook Servais Max, o. c. blz. 832.

(4) Bockstal H. J. als aangehaald.

(5) RYCKAERT Maurice : Zomergem, zijn Heerlijkheden en hun Heren, in Appeltjes van het Meetjesland, n° 6, jaargang 1954, blz. 121.

(6) R.A.G. (= Rijksarchief Gent) Zomergem n° 344 en 356.

hoewel de oorsprong van de plaatsnaam niets met «zomer» te maken heeft. (7). De naam roept ongetwijfeld in onze verbeelding een landschap op van weidse korenvelden die rijpend reuzelen onder een blakende zon hoog in een smetloosblauwe hemel. Dan moeten wij het gezegde van de zanger van het Meetjesland, Karel Lodewijk Ledeganck, tenvolle beamen, dat Zomergem de schoonste gemeente is van het Meetjesland en het er goed is om wonen. (8). Een stralende zon boven een korenveld symboliseert tevens de rijkdom van de landbouw en dat is Zomergem op de eerste plaats ; een landbouwgemeente. Neen, als symbool kon het gemeentebestuur geen treffender wapen kiezen en wij hadden het graag in het wapenboek van Max Servais teruggevonden met de datum van zijn officiele erkenning.

Is het nu omwille van dat treffend symbool dat het gemeentebestuur in 1817 een valse verklaring aflegde als het beweerde dat dit wapen aan de vroegere heerlijkheid had toebehoord ? Of was er een andere reden waarom het niet het voorhanden liggend wapen van de familie de Montmorency voorstelde, dat toen veel kans op erkenning had ? Moeten wij hier rekening houden met de onwetendheid en de goede trouw van de raadsleden die zich door een alweter lieten beinvloeden met een vrijwillige veronachtzaming ? Of was er een vete tussen het gemeentebestuur en de familie de Montmorency omwille van een of ander administratieve reden ? Wij nemen het bij het laatste aangezien het gemeentebestuur in 1817 nog drommels goed moet geweten hebben welk wapen hun heer een twintigtal jaren vroeger gedragen had. Trouwens lag het gemeentehuis dik van bescheiden waarop het zegel met het wapen van de Montmorency's was aangebracht.

Ik zou haast durven veronderstellen dat dit de reden is geweest waarom het door het gemeentebestuur voorgedragen wapen door de koning werd verworpen.

Maar laat er een vete bestaan hebben tussen de raadsleden en hun vroegere heren, er was nog een andere keus, namelijk, het echte, onbetwistbare wapen van de «Heerlijkheid van Zomergem», dat minstens zes eeuwen oud was en waarvan zelfs twee varianten werden opgegeven.

In Armorial de Flandre du XVI° siècle, uitgegeven door P. Bergmans, vinden wij het onder n° 301 : «van lazuur met schildhoofd van zilver,

(7) RYCKAERT Maurice : Zomergem, iets over zijn ontstaan, zijn naam en zijn oudste bewoners, in Appeltjes van het Meetjesland, n° 7, jaargang 1955, blz. 19 en vlg..

(8) LEDEGANCK K. L. : Burgslot van Zomergem, Antwerpen 1844, Voorrede.

beladen met drie palen van keel». ([9]). Ook Gelré beschrijft het «wapen van Somerghem en Flandre», «van lazuur met schildhoofd van zilver, beladen met drie palen van keel». ([10]).

Philippe de l'Espinoy van zijn kant beschrijft het als volgt ; «van sinopel, met schildhoofd van zilver, beladen met drie palen van keel». ([11]). Ook Gailliard, in zijn «Ancienne Noblesse de la comtée de Flandre», blz. 29, meldt dat de heer van Zomergem van sinopel voerde met schildhoofd van zilver, beladen met drie palen van keel. ([12]).

Treffend is het reeds dat ieder van deze twee wapens hetzelfde wapenbeeld vertoont en slechts de kleur varierend is. Deze kleurenwisseling kan natuurlijk op twee totaal verschillende wapens duiden, wat zeer onwaarschijnlijk is. Eerder zullen wij het hier te doen hebben met een onachtzaamheid of door onkunde van de schilder, die belast werd met de reproduktie of de herstelling van het wapen, wat trouwens niet zelden gebeurde, want niet alle schilders waren van de heraldische wetten op de hoogte. De kleurenwisseling kan ook het gevolg zijn van een breuk, aangebracht door een jongere tak van de familie die het wapen voerde. Dan is er vanzelfsprekend van hetzelfde wapen sprake. Het breken van een wapen door huwelijk of door een andere reden was niet zeldzaam, ook niet bij de «van Zomergems». Zo voerde de heer van Jersteyn ; «van sinopel met schildhoofd van zilver, beladen met drie palen van keel, gebroken door een barensteel van vijf stukken van lazuur en met de wapenkreet — «Somerghem». — Het zegel van Filips van Zomergem in 1413, was effen met een schildhoofd beladen met drie palen, de middenste met een ster met vijf punten, terwijl het zegel in 1457 deze ster niet meer vertoont. ([13]).

Het schild van sinopel met schildhoofd van zilver, beladen met drie palen van keel, dat door l'Espinoy wordt opgegeven, is ontegensprekelijk het echte, want hij onderschrijft het in 1632 reeds met de volgende tekst : «La terre et Seigneurie de Somerghem, gisante au quartier de Gand, est une très noble et ancienne seigneurie, et laquelle a produict, semblablement une noble famille de ce surnom ; les anciens seigneurs portèrent

(9) DE GHELLINCK VAERNEWYCK : Sceaux et Armoiries des Villes et Seigneuris de la Flandre ancienne et moderne, Parijs 1935, blz. 331 en 332.
(10) Medegedeeld door Max Servais.
(11) BERGMANS P. : Armorial de Flandre du XVIe siècle, Brussel 1919, n° 301.
(12) GAILLIARD : Ancienne noblesse de la comtée de Flandre, blz. 29.
(13) Medegedeeld door Max Servais.

l'armoire de la dicte terre, de synople au chef d'argent à trois pals de gueules». ([14]).

De vraag is nu : wie was deze familie die dit wapen voerde en de toenaam «van Zomergem» droeg ? Wij menen door onze opzoekingen er in geslaagd te zijn op deze moeilijke vraag een bevredigend antwoord te kunnen geven.

Om te beginnen is het zeker, dat aan dit wapen een zeer hoge ouderdom moet worden toegeschreven en dat de familie die het voerde, vóór de XIV° eeuw moet geleefd hebben en van hoge adellijke stand was.

Tal van leden van de familie «van Zomergem» zijn ons bekend, waarvan de meesten een voorname post bekleedden en in de politiek van de graven van Vlaanderen een niet te onderschatten rol hebben gespeeld.

De oudstgekende die langs het archief tot ons komt, is Herman van Zomergem, van wie men vertelt dat hij in 1085, onder Robrecht de Fries, deelnam aan de eerste Kruistocht. Oorkonden van de Sint Baafsabdij te Gent spreken in 1122 van Walter en Boudewijn van Zomergem. Het was waarschijnlijk deze Walter die in 1143 zijn zegel hechtte aan een keure van de abdij van Drongen. Zeger van Zomergem treed tussen 1157 en 1166 verscheidene malen op als getuige in het ondertekenen van officiele stukken. In 1158 o.a., bekleedde hij met zijn zegel het charter, waarbij Dirk van den Elzas de jaarmarkt van Meesen voor vier dagen verlengde. In 1166 vindt men hem als getuige in een akte van de abdij van Drongen. In verkoopbrieven van de Sint Pietersabdij van Gent in date 14 april 1163, tref ik de namen aan van Boudewijn en Herman van Zomergem. In 1192 was Filip van Zomergem baljuw van Brugge. Willem en Zeger van Zomergem waren heren van het Land van Woestijne in Aalter, ten jare 1203. Walter van Zomergem was baljuw van Brugge in 1216 en trad in hetzelfde jaar op als getuige in een charter van Joanna van Konstantinopel, van wie hij, samen met Filip, raadgever was. Boudewijn van Zomergem was klerk van Margareta van Konstantinopel rond 1250. In 1302 vind ik Frank en Arnoud van Zomergem, die als ridders aan de zijde van de vlamingen streden in de Slag der Gulden Sporen. De stadsrekeningen van Brugge tussen de jaren 1218-1380, evenals de stads- en baljuwrekeningen van Gent, over de periode 1317-1334, maken veel leden van de familie «van Zomergem» bekend. Vooral Walter komt er zeer dikwijls in voor, inzonderheid tussen de jaren 1218-1297. Op een van zijn zegels leest men : «WAL-TE-RI + de SOMER-GHEM.DO. de-HOLE». Hij was dus heer van Heule. Volgens Nowé worden de van

(14) DE GHELLINCK DE VAERNEWYCK : o. c. blz. 248.

Zomergems veelvuldig vermeld in de akten tussen de Franse koning en de Vlaamse prinsen.

Voor degenen die zich verder aan deze familie interresseren verwijs ik gaarne naar mijn artikel : «Zomergem, Zijn Heerlijkheden en hun Heren», verschenen in het jaarboek van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, jaargang 1954 n° 6, blz 106 en vlg.

De eerste van wie wij met zekerheid kunnen zeggen dat hij heer van Zomergem was, is Boudewijn van Praat, gezegd de Pratris, aangezien er in 1255 een proces aan gang was tussen hem en gravin Joanna van Konstantinopel, nopens het aanstellen van een grafelijke ambtenaar te Zomergem recht, dat Boudewijn van Praat, uit hoofde van zijn titel van «heer van Zomergem», voor zich opeiste. ([15]). Hij was de eerste na de van Zomergems aan wie hij zelfs verwant kan zijn geweest want zijn wapen vertoont een effen vlak met een schildhoofd, beladen met drie op hun punt staande vierkanten, wat wel enigzins gelijkenis vertoont met het door de van Zomergems gevoerd wapen.

Vele families hebben nadien de heerlijkheid van Zomergem in hun bezit gehad, n.l., Isabella van Lierde, gezegd van Vlaanderen, bastaarddochter van Lodewijk van Nevers, nadien Filip van Massemen of van Rassegem, de familie de Vos, heren van Pollare en Lovendegem, Jean Coustan, Boudewijn van Bourgongne, bijgenaamd van Rijsel, Karel van Bourgongne, Jacques van Bourgongne, Jaspar Ducci, de familie Snouckaert, Jan Theodoor de Jonghe en uiteindelijk het vanouds gekend huis van Montmorency. ([16]).

Wij weten met zekerheid dat geen enkele van deze families het door l'Espinoy opgegeven wapen heeft gevoerd. Wij moeten dan nog verder in de tijd teruggaan en komen dan inderdaad terecht bij het huis «van Zomergem».

Op 6 september 1203 schonk Willelmus, filius Sygeri de Somerghem, dominus de la Wastina, aan de Sint Maartensabdij van Doornik, de tweederden van het tiend van de heidegronden of velden, gelegen te Aalter, op de noordzijde van de rivier, geheten Dorma (= Durme). ([17]). Volgens de oorkonde had zijn vader, — die zich «Zeger van Zomergem» noemde, omstreeks 1200 te Aalter een kapel gebouwd. ([18]). Zeger van

---

(15) RYCKAERT Maurice : Zomergem, zijn Heerlijkheden enz. blz. 109.

(16) RYCKAERT Maurice : Zomergem, zijn Heerlijkheden enz. blz.105.

(17) Noterdaeme J. : De Ridders van Roden en Jacob de Coster van Maerlandt, in Appeltjes van het Meetjesland, n° 15, jaargang 1964, blz. 63.

(18) VERHOUSTRAETE A. : Leenroerig overzicht van Aalter, in Appeltjes van het Meetjesland, n° 15, jaargang 1964, blz. 205.

Zomergem, zoon van Willem, die zich «van Heule» liet heten, was gehuwd met Isabelle van Heestert, dochter van Marie, vrouw van Lake, die na de dood van haar man omstreeks 1277, huwde met ridder Gerard van Roden, heer van Melle. ([19]).

Willem van Heule, die in feite een van Zomergem was, was heer van het Land van Woestijne in Aalter en omliggende en liet daarom de toenaam «van Zomergem» of «van Heule» vallen en noemde zich nadien «Willem van de Woestine. ([20]). Ook zijn zoon Filip van Zomergem, die tevens heer was van Bevere, nam de toenaam van de Woestine over. Immers, zijn zegel, gehecht aan een oorkonde van 1216, waarbij hij een gift deed aan de Sint Baafspriorij te Papinglo in Maldegem, draagt als randschrift : «Sigillum Filippi de Wastine» ([21]).

Walter van Zomergem, alias van Heule, die baljuw was van Brugge in 1216 en heer van Heule van 1206 tot 1230, en samen met zijn broeder Filip raadgever van Joanna van Konstantinopel, tekent in 1222 als «Walter de Somerghem, dominus de Heule». Zo nam zijn zoom Willem, die gehuwd was met Yweine, vrouw van Heule, nadien de toenaam «Willem van Heule». ([22]). In 1219 getuigt hij naast Filip van de Woestine in een akte van ridder Walter van Gistel, aan welk huis zij verwant waren. ([23]). Beiden waren feitelijk van Zomergems.

Het gebeurde niet zelden dat de bezitter van een heerlijkheid, de naam daarvan als zijn toenaam nam. Zo liet Isabella van Lierde, gezegd van Vlaanderen, na dat zij de heerlijkheid van Zomergem in 1326 van haar vader ten geschenke had gekregen ter gelegenheid van haar huwelijk met Simon de Mirabello, zich Isabella van Zomergem noemen. Ook Filip van Rassegem, die heer was van Zomergem en Massemen, nam de toenaam Filip van Massemen. ([24]).

Staan wij nu even stil bij de familie die zich nu eens «van Zomergem», dan eens «van Heule», dan weer «van de Woestine» noemde.

Het wapen dat de heren «van Zomergem», alias «van de Woestine» in de XIII[e] eeuw voerden, was : een ankerkruis van zilver op een veld van

(19) SERVAIS Max : o. c. blz. 132 en 134.
(20) Noterdaeme J. : aangehaald artikel.
(21) Noterdaeme J. : aangehaald artikel.
(22) RYCKAERT Maurice : Zomergem, zijn Heerlijkheden enz. blz. 108. Noterdaeme J. Aangehaald artikel.
(23) Noterdaeme J. : aangehaald artikel.
(24) RYCKAERT Maurice : Zomergem, zijn Heerlijkheden enz. blz. 110.

keel. Dit wapen staat tenminste afgebeeld op het zegel van Filip van de Woestine van het jaar 1216. ([25]). Dit zou ons kunnen doen besluiten dat het wapen door l'Espinoy opgegeven, niet het wapen van de familie «van Zomergem» kan geweest zijn. Het is echter niet uitgesloten dat Willem, wanneer hij heer van het Land van Woestine was geworden, zich een ander wapen had laten verwerven en dat van zijn vader had laten vallen.

Maar er is meer. Deze Willem van de Woestine was tevens heer van Heule en liet zich daarom vaak «Dominus de Heule» heten. En daar schuilt nu de oplossing. Immers zien wij dat de gemeente Heule sedert 5 november 1915 officieel het wapen voert : van goud met schildhoofd van keel, beladen met drie palen van zilver. ([26]). Dit wapen werd gedragen door Zeger van Heule in 1111, door Willem van Heule in 1265 en door Walter van Heule in 1312, die als heren van de gelijknamige heerlijkheid worden vermeld en ontegensprekelijk leden waren van het huis «van Zomergem». ([27]). Wij hebben het hier weerom te doen met hetzelfde wapenbeeld dat aan de oorspronkelijke heerlijkheid van Zomergem en haar heren wordt toegeschreven, maar waarvan, ongelukkig genoeg, de kleuren andermaal varierend zijn. Wij hebben reeds uitgelegd wat de oorzaak van deze kleurenwisseling kan geweest zijn en wij geloven dat wij hieraan niet te veel aandacht moeten schenken, al willen wij de wetten van de heraldiek niet te na spreken.

Alle voorbarigheid respekterend, durven wij toch de mening voorop stellen, dat het wapen door de eminente l'Espinoy aan de heerlijkheid van Zomergem toegeschreven, werkelijk aan het huis van Zomergem heeft toebehoord, welke toenaam zij nadien ook mochten aangenomen hebben, en dat dit werkelijk het oudstgekend wapen van Zomergem moet geweest zijn.

Het verdient dat wij er met nadruk op wijzen dat het schild, van sinopel met schildhoofd van zilver en beladen met drie palen van keel, ook door de heerlijkheid van Oostwinkel werd gevoerd, althans volgens het Armorial de Flandre van Bergmans. Misschien is het niet uitgesloten,

(25) Verhoustraete A. : aangehaald artikel.

(26) Servais Max. : o. c. blz. 887.

(27) Servais Max. : o. c. blz. 887.

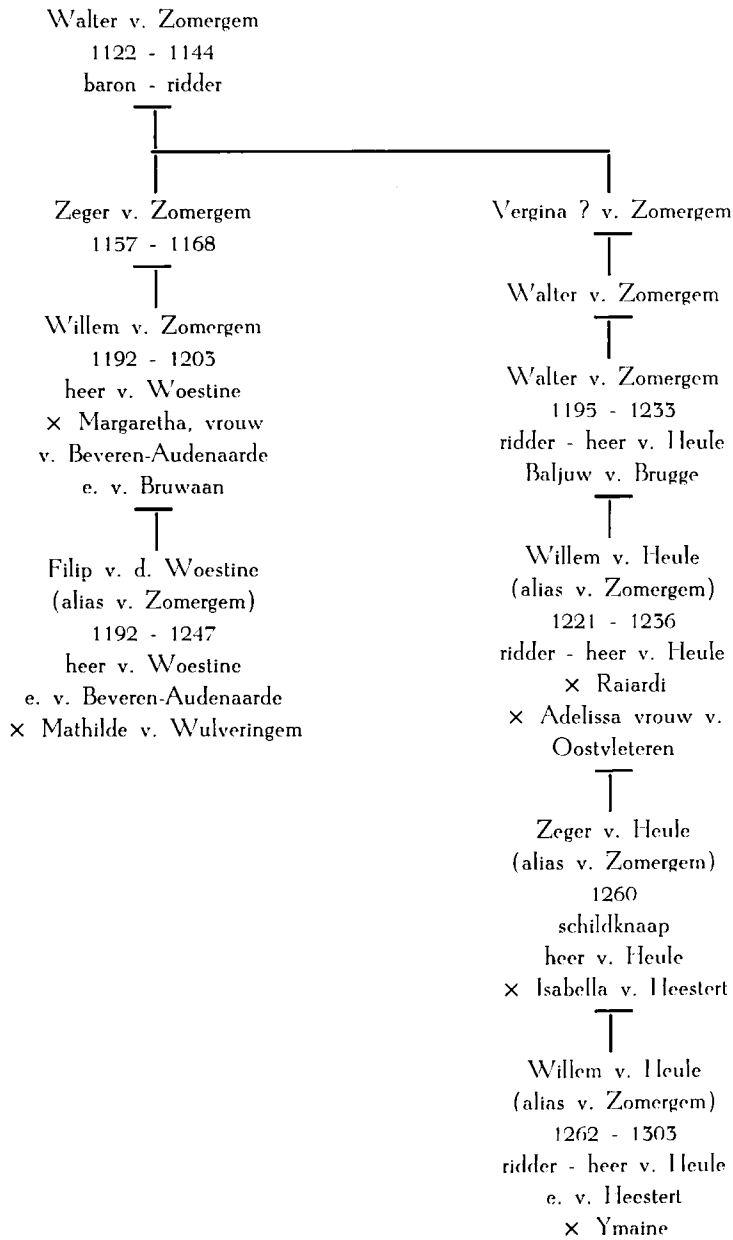
hoewel daarom niet waarschijnlijk, dat ook dit ressort in het bezit is geweest van het huis van Zomergem, want de gemeente Oostwinkel leunt tegen Zomergem aan en de vroegere heerlijkheden lagen, deels in blok, deels met verspreide stroken, binnen elkanders grondgebied en behoorden tot éénzelfde rechtsgebied, n.l., het Ambacht Zomergem, wier ouderdom moeilijk te achterhalen is. ([28]).

Voor wat het «zegel ter zaken» van de heerlijkheid betreft, verwijs ik naar mijn artikel : «Zomergem, zijn heerlijkheden en hun Heren» in Appeltjes n° 6, 1954, blz. 104.

M. RYCKAERT.

(28) RYCKAERT Maurice : Zomergem, zijn Heerlijkheden enz. blz. 104.

STAMTAFEL VAN DE FAMILIE VAN ZOMERGEM (1)

(1) Bereidwillig medegedeeld door Dr Hist. E. Warlop, conservator van het Rijksarchief te Kortrijk, waarvoor mijn oprechte dank.

EEDE VAN PROTESTANT NAAR KATHOLIEK

Het grensdorp Eede, waarvan de naam volgens de Nederlandse schrijfwijze als «Eede» wordt geschreven en volgens de Belgische als «Ede» en die door de inwoners aan beide zijden van de grens als «Dië» wordt uitgesproken, heeft een merkwaardige geschiedenis.

Het is een nog jong dorp, eerst ontstaan tijdens en na de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), dus een der jongste dorpen van de streek. In die tijd kreeg het ook zijn naam. Voordien was die plaats bekend als de «yeghenode Coensdike». Een zelfstandige parochie was het echter niet en er was ook geen kerk of kapel. Het was kerkelijk ondergeschikt aan de parochiekerken van Aardenburg. Voor zover gelegen ten westen van het riviertje de Eede behoorde het tot de Aardenburgse parochie van Sint Baafs en voor zover gelegen ten oosten van de Eede tot de Aardenburgse parochie van Onze Lieve Vrouw, welk laatste deel Onze Lieve Vrouw Bezuiden Aardenburg of kortweg Onze Vrouwe Bezuiden werd genoemd.

Deze parochiële indeling bleef gehandhaafd tot de oprichting van de gemeente Eede in 1796, niet als kerkelijke doch als landelijke indeling. Beide parochies, met uitzondering van het oostelijk deel van Onze Lieve Vrouw Bezuiden, de zogenaamde Oosthoek, behoorden tot de heerlijkheid Middelburg in Vlaanderen. In de 17de en 18de eeuw hoorde de Oosthoek, vrij van de beperkingen ten aanzien van het Middelburgse bestuur, tot het Vrije van Sluis.

In een beschrijving van de provincie Zeeland van 1824 werd het als volgt gekenschetst : «Eede, een zandachtig en houtrijk oord, langs den watergang van dien naam, is een volkomen Vlaamsch kerkdorp 2 uren ten zuid-oosten van Sluis.»

Het merkwaardige is, dat het een Vlaamse inslag heeft. Het dialect dat er gesproken wordt is Vlaams en komt veel overeen met dat van Maldegem, terwijl het afwijkt van het dialect van Aardenburg tot welke gemeente Eede thans behoort. Daarnaast is het merkwaardig, dat de bevolking die aanvankelijk voor het overgrote deel protestant was, in de loop van nog geen twee eeuwen nagenoeg volledig katholiek is geworden.

Deze laatste evolutie, welke zich afspeelde in de 17de en 18de eeuw, zullen wij trachten hier te schetsen, daarbij de oorzaken en factoren aangevend die tot deze verandering hebben geleid.

Wij hebben de naam als «Eede» gespeld, omdat het dorp voor het grootste gedeelte op Nederlands gebied is gelegen en slechts de uitlopers ervan zich uitstrekken op het grondgebied van de Belgische gemeenten Maldegem en Middelburg. (1).

DE LIGGING

Nadat Maurits van Nassau in 1604 de vestingstadjes Aardenburg en Sluis had veroverd kwam het gebied onder de macht van de militaire bezetting.

Bij resolutie van de Staten-Generaal van 25 april 1609 werd bij de aanvang van het Twaalfjarig Bestand bepaald, dat volgens artikel 3 van het bestandstractaat de ambachten Aardenburg, Oostburg en IJzendijke volledig tot het gebied der Staten behoorden, terwijl de magistraat van het Vrije van Sluis opdracht kreeg de magistraten van Aardenburg, Sluis en Oostburg uit hun naam te gelasten om geen bevelen van de aartshertogen meer te aanvaarden. Hoewel hiertegen van de zijde van het Vrije van Brugge werd geprotesteerd, had dit niet veel resultaat, omdat de militaire macht van de Staten-Generaal hier domineerde. Als gevolg van de tussenkomst van gecommitteerden van de aartshertogen en gedeputeerden van het Vrije van Brugge, maakten de Staten-Generaal op 13 januari 1610 een uitzondering voor enkele dorpen die aan het gezag van beide zijden onderworpen waren geweest, mits de grens driehonderd roeden (= 3 kilometer) van de versterkte steden en forten zou blijven. Aangezien daardoor het geschil nog niet was bijgelegd en van de zijde van het Vrije van Brugge de grens van driehonderd roeden niet werd gerespecteerd, werd een en ander van Nederlandse zijde bij akte van 17 maart 1611 nog eens benadrukt en de Raad van State gelast voor de naleving daarvan zorg te dragen. (2).

Het gebied ten zuiden van Aardenburg was een verlaten streek, die doordat sinds 1583 het zeewater er vrij spel had, grotendeels bestond uit

(1) DE KANTER en DRESSELHUIS, De Prov. Zeeland, blz. 294.
(2) RZ : Handschr., nr. 1478, deel 1, fo. 259ro.
GA : Costumen, hoofdstuk 3, blz. 195-203.

Eede in het midden der 18de eeuw,
volgens de kaart van W. T. Hattinga uit 1747
berustend in het Rijksarchief voor Zeeland te Middelburg.

schorren en slikken. Alleen de hoger gelegen gronden bleven geruime tijd droog wanneer er geen stormen of hoge vloeden waren. Hieronder vielen de hogere zandgronden in Den Biezen, het gebied ten oosten van de Eede in de parochie Onze Lieve Vrouw Bezuiden, die 1,50 tot 2 meter boven de zeespiegel gelegen waren.

Den Biezen werd in een brief van de Raad van Vlaanderen aan de landvoogdes Izabella van 8 november 1630 omschreven als zijnde een gebied toebehorend aan de vijand, omvattend in wijdere omgeving achthonderd gemeten, zich uitstrekkend aan de ene kant tot Middelburg en aan de andere kant tot Maldegem, waar een dijkje, kort te voren door die van Maldegem gemaakt en een kleine waterloop «de Sydelinghe» genaamd, de grens vormden. Naar zijn aard en ligging scheen het bijna onbewoonbaar. Het water had er vrij spel doordat er geen dijken waren die de bewoners daartegen beschermden. Gemiddeld vier à vijf keer per jaar was men aan inundatie blootgesteld.

De baljuw van Maldegem omschreef de streek bij zijn verhoor door de advocaat-fiscaal van de Raad van Vlaanderen aangaande de doopsgezinden op 31 augustus 1629 als : «ghenaemt ter Biesen gheleghen onder het ghebiedt ende limiten vanden gunierde provincien, als afghescheiden zijnde van elkanderen met een cleen grachtkin ofte waterloop ghenaempt de Zijdelinghe.»

Hoe de toestand langs het riviertje de Eede was, leren ons de stukken waarin men van Aardenburgse zijde in 1648 protesteerde tegen het oprichten van neringen aldaar. Een oud man die voorheen langs de Lieve bij Strobrugge had gewoond, doch naar de Eedeoever verhuisd was, verklaarde toen als ooggetuige, dat in 1607 op de parochie van Onze Lieve Vrouw Bezuiden aan de Eede slechts vijf of zes hutjes bij een zekere hoogte of «meulenwal» stonden. Tijdens het Twaalfjarig Bestand vestigden zich er enkele huisgezinnen en houtakkers alsmede twee herbergiers, die allengs ook winkelnering begonnen te doen. Na het beëindigen van het bestand kwamen er nog meer mensen wonen, omdat ze daar geen belasting meer moesten betalen aan de koning van Spanje en verbeurdverklaring van hun goederen ontgingen door het kopen van «sauvegardes».

Daarnaast wordt Eede in 1648 omschreven als «een zeker gehuchte ofte een deel huijsen langhs een watterken genaempt de Eede» gelegen omtrent anderhalf kwartier buiten de stad Aardenburg, «denwelcken inwoonders bestaen met wynckels en int gros neringe te doen.» (3).

(3) RG : R. v. Vl., nr. 4441, fo 1 en 9.
GA : Corr. 22 aug. 1648.
ROOS, Gesch. Woordenb., onder Coensdike, akte van 30 juli 1648.

Het was aanvankelijk dan ook weinig bevolkt, doch vormde daardoor een vestigingsplaats, zij het allesbehalve ideaal.

Er waren echter verschillende redenen waarom deze plaats voor hervormden en doopsgezinden gunstig was.

Op de eerste plaats was men er vrij in de uitoefening van zijn godsdienst en behoefde men geen vrees te hebben voor vervolging van Spaanse zijde, vanwege de bijzondere situatie waarin dit gebied verkeerde.

Het land ten zuiden daarvan was namelijk contributieland, waarbij men zich tegen betaling van een bepaalde som aan de militaire goeverneur van Sluis gevrijwaard had tegen overlast van Staatse zijde. De plaatselijke overheden in die dorpen waren bevreesd voor de Hollandse troepen en waagden het dan ook niet iets te ondernemen dat argwaan kon wekken, laat staan maatregelen te treffen tegen de protestanten die onder Staatse bescherming stonden.

Om iets tegen de protestanten te kunnen ondernemen had de Spaanse overheid hun hulp nodig, maar hiervan kwam niet veel terecht. Bij het verhoor door de advocaat-fiscaal van de Raad van Vlaanderen in 1629 gaven zij dan ook ontwijkende antwoorden en hielden zich op de vlakte. De baljuw van Maldegem adviseerde op 31 augustus 1629 zelfs openlijk om tegen de doopsgezinden geen maatregelen te nemen om reden dat er in Den Biezen ook verscheidene goede katholieken woonachtig waren en «om de selve katholieken int lijden niet te brengen ten opsiene van naer gheleghentheide vanden viandt en andere harde consideratien daermede te diffimuleren.»

Er was ook vrij verkeer mogelijk. De boeren uit het contributieland gaven voor, dat zij naar Aardenburg gingen of naar andere forten en steden, ook al gingen zij in werkelijkheid in de regel naar de preken der doopsgezinden in Den Biezen en de boeren uit Den Biezen gingen naar de dorpen van het contributieland en motiveerden dit door te zeggen dat zij eetwaren wilden kopen, handel wilden drijven of zich van noodzakelijke levensbehoeften wilden voorzien, al naar gelang het uitkwam en ook hiertegen konden of wilden de plaatselijke functionarissen aldaar niets ondernemen. ([4]).

Deze beide factoren : vrijheid van godsdienstuitoefening en vrijheid van grensverkeer, waren wettelijk vastgelegd in een overeenkomst tussen

---

(4) RG : R. v. Vl., nr. 4441, fo 1-2.
GHELDOLF, Bijdragen, 1860, deel V, blz. 195-201.
BROESE VAN GROENOU, Doopsgez. bijdr., 1876, blz. 94-100.

vertegenwoordigers van de heerlijkheid Middelburg en van het Vrije van Sluis, die op 30 juni 1618 door de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden werd bekrachtigd. Hierin was onder meer in punt XIV vastgelegd : «Dat d'inghesetenen vande voorseijde heerlichede, onder haere Ho.Mo.ghebiet, niet en zullen moghen ghemolesteert werden, ter cause vande religie, maer zullen ghenieten ghelijcke vrijdom als andere subjecten van haere Ho.Moghende.»

Onder punt III kwam de bepaling voor aangaande het vrije grensverkeer : «Zullen voorts de opghesetene der selver graefschap vrij sijn van alle arresten ende executien, commende van d'een op d'anders limiten, ende niet anders aenspreekelijck dan bij actie, daer zij te rechte toe behooren.»

Daarnaast was er nog een zeer belangrijke factor die vooral tijdens het laatste deel van de Tachtigjarige Oorlog van invloed was, namelijk dat de heerlijkheid Middelburg tot neutraal gebied werd verklaard.

Tegen het einde van het Twaalfjarig Bestand werd door beide partijen een akte van neutraliteit getekend. Door de aartshertogen Albertus en Izabella geschiedde dit op 15 maart 1621 en door de Staten-Generaal op 23 maart van dat jaar. Deze akte hield in, dat zich geen soldaten van beide partijen in het gebied van de heerlijkheid Middelburg mochten bevinden.

Deze streek vormde dus een gunstige uitzondering in het grensgebied en was gevrijwaard voor plunderingen, brandschattingen en gevechtshandelingen die in het omringende gebied gedurende het laatste deel van de Tachtigjarige Oorlog zoveel schade aanrichtten.

Door al deze factoren was het gebied van Eede dus een geschikte vestigingsplaats voor de protestanten. (5).

DE VESTIGING VAN HERVORMDEN

Reeds spoedig na de verovering door Maurits van Nassau begonnen de hervormden toe te stromen. In de handelingen van de hervormde kerkeraad van Aardenburg van 11 april 1605 staat vermeld, dat «het ghehoor van Gods woort daghelijckx meer ende meer toeneempt» en in die van 1 augustus 1609 wordt opgemerkt, dat «die gemeijnte alhier ende over

(5) RG : Arch. v. Mid., Resol. 1653-1702, blz. 3 e. v.
DE POTTER en BROECKAERT, Gesch. gem. Oost-Vl., deel III, Midd. blz. 97-99.

sulcks mede het gehoor van Godes woort alle dage meer en meer toeneemt». Gold dit voor het gehele gebied van de Aardenburgse hervormde gemeente waartoe ook Eede behoorde, toch moeten er in Eede zelf reeds hervormden gewoond hebben, want toen in de zomer van 1610 tijdens het Twaalfjarig Bestand, gedeputeerden van de Staten-Generaal naar deze streek kwamen in verband met de grensscheiding, verzocht de Aardenburgse kerkeraad aan deze heren om te willen bewerkstelligen, «dat beijde de parochien van Onze Vrouwe kercke ende Ste. Baefs alhier soo verre deselve ten platten lande zijn streckende, hare kerckelicke privilegien ende recht, welcke sij van ouds gehadt hebben (soo veele mogelick) mogen behouden, ofte ten minsten dat degene dewelcke de religie toegedaen zijnde woinen ter plaetse onder die voorseyde parochien sorterende, ongemolesteert ende ongedwongen mogen blijven in hare conscientien ende vrij leven hares geloofs».

Vooral tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) nam het aantal hervormden te Eede toe. Op 10 oktober 1610 werd door de kerkeraad besloten om aan de classis een tweede predikant te vragen, «gemerckt de dagelicksche aenwassinge ende toeneminge der gemeijnte, soo ten aensiene der Nederlanders alsmede Walen sulcks is vereijschende», hetgeen op 26 maart 1611 nogmaals geschiedde, nu aan de magistraat van Aardenburg, «te meer aengemerckt zijnde de tegenwoirdige accessie ende aenwassinge van Sinte Cruijs ende andere plaetsen ontrent haer gelegen».

De kerkeraad verleende ook medewerking om schorreland in te polderen. Diaken Johan Bogaert kreeg op 2 juli 1611 op zijn verzoek toestemming om 50 gemeten land toebehorende aan de hervormde armen en gelegen in «Besuijder Eede» op zijn kosten te bedijken. Als voorwaarde werd door de bedijker gesteld, dat hij het land 9 jaar in pacht zou krijgen, doch daar tegenover eiste de kerkeraad, dat hij gedurende die 9 jaar alle kosten zou dragen en jaarlijks een schelling per gemet aan de hervormde armen zou betalen.

Een bewijs dat de schorrelanden van Eede en Den Biezen reeds door hervormden werden bewoond vinden we ook in het besluit van de Aardenburgse kerkeraad van 8 december 1612 om de hulp in te roepen van de goeverneur van Sluis, omdat «door den groten noot ende overvloet van het water ten platten lande veele lantsluijden woinende soo op de Eede, op den Hoogen wech, in de Biezen als andersins, verhindert werden om te comen tot 't gehoor van Godes woort.» Een jaar later, op 21 december 1613, werd besloten dat «de ledematen ten platten lande woinende op dese tijt des jaers van wegen de onbequaemheijt der wegen niet en sullen besocht werden».

Tegen het einde van het Twaalfjarig Bestand trokken verscheidene gezinnen weg, vooral naar Middelburg in Zeeland en het land van Goes, getuige de klacht van de hervormde kerkeraad op 3 april 1621, «alsoo de middelen onser gemeijnte door het vertrecken der lantluijden ende een groot deel der burgeren vuijt vreese van den aenstaenden oorloge, alle dage seere verminderen». (6).

Toen de grootste vrees weer wat achter de rug was, keerden rond 1627-1629 weer een aantal van hen uit Walcheren terug.

Het lidmatenboek der Nederlands Hervormde gemeente te Aardenburg licht ons in over de herkomst van een aantal van de hervormden in het gebied van Eede in de jaren kort voor en in het begin van het Twaalfjarig Bestand. Het blijken vooral landbouwers te zijn afkomstig uit Hansbeke en Merendree, maar ook uit Lovendegem en Nevele. Uit Hansbeke treffen we er onder meer als nieuwe lidmaten aan Cornelis Setterman (1610), Hans en Martijntgen Settermans (1615), Gillis van Kerrebroeck 1610), Jan Steijaert en zijn huisvrouw Sara Tats (1611), Janneken Settermans (1609), Claes de Gaudisabois (1610) en zijn huisvrouw Betgen (1612), uit Lovendegem Lieven Arents (1613) en uit Nevele Jan Specaert (1609) en zijn huisvrouw Pyrientie van Rentergem (1614).

Verder komen onder de landbouwers en hun echtgenoten die zich te Eede hebben gevestigd vooral de namen van Dale, Claes, de Meijer, Tats en van Hulle voor, die eveneens uit de genoemde gemeenten afkomstig moeten zijn. De onvolledigheid der aanduidingen en het feit dat sommigen reeds voordien naar Walcheren, Zuidbeveland, Tholen en Schouwen-Duiveland geëmigreerd waren en later terugkeerden naar het grensgebied in Vlaanderen, laten ons niet toe nadere specificaties aangaande de Vlaamse gemeenten van herkomst te geven. Gezien echter het aantal personen uit Merendree dat in het lidmatenboek vermeld staat en waarbij niet is vermeld of zij zich in Aardenburg of Eede vestigden, moet men aannemen dat onder de lidmaten van Eede er ook van Merendree zijn geweest.

In de periode 1609-1628 werden minstens 154 nieuwe leden uit het gebied van Eede met een attestatie of door belijdenis des geloofs aangenomen als lidmaat van de hervormde gemeente van Aardenburg. Hiervan waren 86 mannen en 68 vrouwen. Kinderen zijn daar niet onder begrepen. Van hen woonden er 53 (31 mannen en 22 vrouwen) te Eede, 44 in Den Biezen (19 mannen en 25 vrouwen) en 57 (36 mannen en 21 vrouwen) in het noordelijk en oostelijk deel, namelijk langs de Eeklose watergang, in de Oosthoek of langs de Hogeweg of Waterstraat buiten Den Biezen.

(6) HG : Kerk. hand. 1605-1629, fo. 2vo, blz. 25, 32, 34, 36, 37, 48, 53 en 111.

Verreweg de meesten werden lidmaat van 1612-1620, namelijk 126, wat er op wijst, dat de vestiging voornamelijk tijdens het Twaalfjarig Bestand plaats vond, terwijl vlak daarna, van 1621 tot 1626 slechts 8 nieuwe leden uit Eede werden aangenomen. In 1627 en 1628 is er weer een toename evenals in 1647 en 1648. (Zie bijlage 1). (7).

Het register van vrijlaten van het Vrije van Sluis vermeldt verder onder de vrijlaten van Aardenburgambacht naast enkele van ouders op ouders ter plaatse wonenden, in de parochie Onze Lieve Vrouw Bezuiden in 1623 ook nog Lieven van Overtvelt geboortig van Lembeke, Pieter van Vooren geboortig van Waarschoot en Joos Cornelis geboortig van Templeuve bij Doornik, alsmede in 1629 en 1646 Pieter en Lucas Taeys uit Doornik. Lucas en Jan Taeys zouden later bij de oprichting van de hervormde gemeente te Eede nog een belangrijke rol spelen. (8).

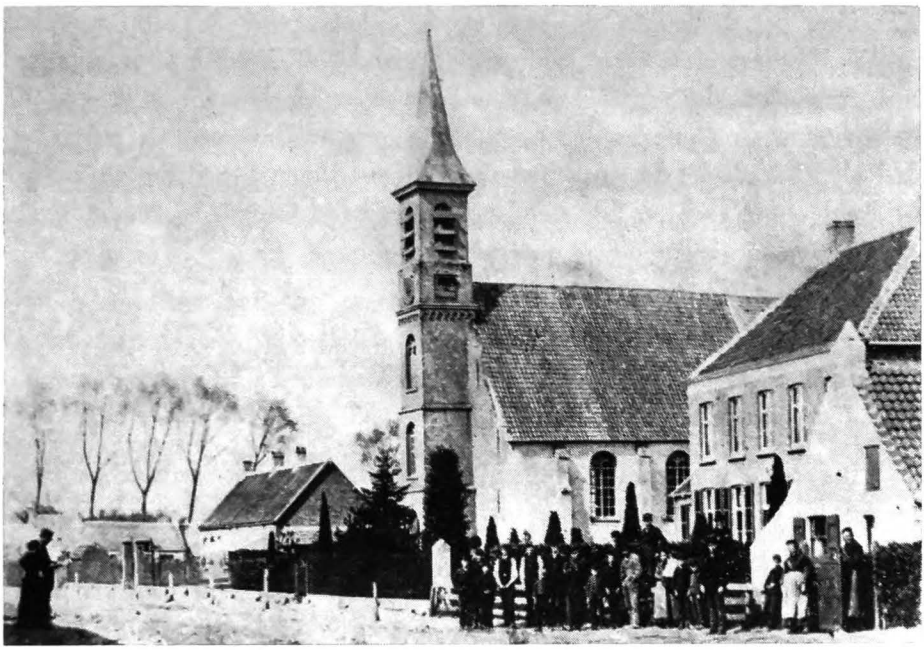
Na de beëindiging van de Tachtigjarige Oorlog werden pogingen in het werk gesteld om in Eede een eigen hervormde gemeente te vestigen als voorpost tegenover het katholieke Spaanse gebied. Op aandrang van de classis Walcheren werd om vele en gewichtige redenen verkregen, dat er in Eede een eigen predikant aangesteld mocht worden. Op 21 juli 1648 werd Johannes Morris tot predikant beroepen en op 14 september 1648 werden ouderlingen, diakens en kerkmeesters benoemd.

Een kerk was er niet. Er was geen andere gelegenheid tot het houden van bijeenkomsten en godsdienstoefeningen dan een landmanshuis, dat daarvoor niet geschikt was en veel te klein, zodat vele toehoorders buiten de deur in regen en wind moesten blijven staan. Daarom werd aan de Staten-Generaal en verscheidene andere instanties door de kerkmeesters financiële medewerking verzocht om een kerk te kunnen bouwen, ten einde daardoor mee te helpen «tot voortplantinge van Godes heijlige woort inde plaetsen daer het voordesen niet suijver is gepredict geweest, ende vele menschen commende vuijt de omliggende dorpen ende andere plaetsen des Pausdoms door het gehoor tot den rechten wegh der salicheijt gebracht worden.»

---

(7) HG : Lidmatenboek 1605-1646, blz. 145-216 en Lidmatenboek 1647-1774, blz. 1-4. KERCKHAERT, Appeltjes 1954, deel 6, blz. 23-27. In de daarbij gepubliceerde lijst komen niet alle lidmaten van Eede voor, omdat die van Den Biezen en het overige bij Eede behorend gebied niet zijn opgenomen, evenmin als die, waarbij niet uitdrukkelijk staat vermeld, doch waarvan uit andere gegevens blijkt, dat zij ook te Eede woonden.

(8) RZ : Vrije v. S., nr. 314, fol 1-10, 31 okt., 4, 11 okt. 1623, 12 okt. 1624, 5 maart 1629, 25 aug. 1646.

De kerk van Eede omstreeks 1900.
Zij werd als hervormde kerk gebouwd in 1649-1650, door de katholieken gekocht in 1807 en brandde af op 10 mei 1912.

Op 1 december 1648 werd er een ontvanger voor de kerkebouw benoemd. Door het Vrije van Sluis werd een geschikte plaats aangewezen «binnen de limyten» doch gelegen op het grondgebied van de heerlijkheid Middelburg «te midden in het gehuchte ende omtrent de huijsen ende passagie op d'Heede». In juni 1649 werd de bouw aanbesteed en op 23 juli 1649 kon de eerste steen worden gelegd. In de loop van het jaar 1650 was de kerk voltooid. Er werd ook een voorzanger en schoolmeester benoemd en zo was er een hervormde gemeenschap ontstaan. (9).

Bij hun aanvrage om een eigen predikant verklaarden de hoofdmannen van Eede, Jan en Lucas Taeys, voor de classis Walcheren, dat er in Eede en omgeving meer dan 40 huisgezinnen waren die de hervormde leer waren toegedaan.

---

(9) RZ : Vrije v. S., nr. 380, 14 nov. 1648, 11 mei 1649 en ongedateerd verzoekschrift kort na 11 mei 1649 ; nr. 153, 1 aug., 15 sept., 1 dec. 1648, 1, 24 juni, 23 juli 1649.
GA : Corr. 1 dec. 1648.

Aan het einde van de Tachtigjarige Oorlog en ook er na nam het aantal inwoners van Eede toe, getuige een klacht van de Aardenburgse neringdoenden, die er bij hun magistraat over klaagden, dat er «op de gehuchte vande Eede» sedert begin 1648 verschillende winkels waren opgericht, waar de landlieden allerhande waren gingen kopen die ze vroeger in Aardenburg kochten. Dit nam hand over hand toe en de Aardenburgse neringdoenden ondervonden daarvan veel schade. ([10]).

DE VESTIGING VAN DOOPSGEZINDEN

Naast de hervormden vestigde zich te Eede een andere protestantse groepering : de doopsgezinden, ook wel mennonieten, menisten, herdopers, wederdopers of anabaptisten genoemd.

Reeds voor en tijdens het Twaalfjarig Bestand woonden er doopsgezinden in Aardenburg en in het grensgebied. Zij hadden van de Staten-Generaal de vrije uitoefening van hun godsdienst verkregen. Daartoe maakten ze gebruik van een huis in Aardenburg dicht bij de Sint Baafskerk waar ze bijeenkomsten hielden en waar er ook gepreekt werd. Zij durfden dit niet in het openbaar te doen vanwege de tegenwerking van de hervormde predikanten en de magistraat der stad. Als gevolg van deze tegenwerking en omdat ze geen geschikt gebouw in de stad meer konden krijgen, nadat ze het huis hadden moeten verlaten en tijdelijk een schuur hadden gebruikt, trokken ze kort na het bestand weg naar Den Biezen om daar hun godsdienstige bijeenkomsten te houden. ([11]).

Langzamerhand vestigden zich daar steeds meer personen, mannen en vrouwen van verschillende ouderdom, zodat er een soort nederzetting ontstond. Door de grote toeloop vond er een sterke stijging van de grondprijzen plaats. Kostte een gemet schorregrond in de jaren 1624-1625 drie, vier of vijf pond groten voor de beste stukken, rond de jaren 1629-1630 werd het verkocht voor veertien, vijftien of zestien pond. In enkele gevallen bracht een gemet zelfs twintig pond op.

Rond die tijd waren ook de activiteiten der doopsgezinden in verscheidene plaatsen ten noordwesten van Gent toegenomen. Dit was voor

---

(10) RZ : Classis Walch., nr. 4, fo. 135vo.
GA : Resol. 1643-1666, 7 apr. 1648 ; Corr. 22 aug. 1648.

(11) GA : Stukken doopsgez., 1 mei 1615, 16 aug. 1634.
VAN DALE, Bijdragen, 1863, deel VI, blz. 11-23.
BROESE VAN GROENOU, Doopsgez. bijdr., 1876, blz. 85-93.

de landvoogdes Izabella aanleiding om op 23 juni 1629 aan de Raad van Vlaanderen inlichtingen te vragen over preken en vergaderingen van de doopsgezinden die volgens geruchten gehouden werden in Zomergem en Lovendegem. Gezien de grotere waakzaamheid van overheidswege namen meerdere doopsgezinden uit die dorpen het besluit om met hebben en houden te vertrekken, beducht voor verbanning en confiscatie.

Dat deze vrees niet denkbeeldig was bewijst het vonnis van de Raad van Vlaanderen dat op 7 december 1629 te Gent werd uitgesproken en waarin een zekere Marie Provijn, na onderzoek door de officiaal van het bisdom Gent en de commissaris van het hof, werd verbannen «vuijt alle de landen vande gheoirsaemhijt van sijne majesteyt omme t'crim van heresie van herdoopers ende haere hertneckicheyt van daerinne te willen persevereren». Zij werd levenslang verbannen en moest de stad Gent voor zonsondergang hebben verlaten, het land van Vlaanderen binnen drie dagen en alle andere aan Spanje onderhorige landen binnen veertien dagen.

Een aantal inwoners van Lovendegem was in 1608 voor de Raad van Vlaanderen te Gent gedaagd en veroordeeld. Ook zij werden verbannen, doch mochten op voorspraak van de geestelijke overheid blijven, indien ze zich bekeerden.

Begin 1629 werden bijeenkomsten der doopsgezinden gehouden ten huize van Zegher Clays te Lovendegem, die schepen, kerkmeester en armmeester aldaar was geweest. De zaak kwam aan het licht en 2 personen die daar aanwezig geweest waren, namelijk Christoffel Hebbrecht en Lieven d'Oosterlinck werden door het geestelijk hof te Gent veroordeeld en uitgewezen. Later komen zij als leden van de doopsgezinde gemeente van Aardenburg voor.

De doopsgezinden die naar Den Biezen trokken kwamen veelal uit het contributieland, verkochten hun eigendommen en verlieten hun dorpen om vrij te zijn in de uitoefening van hun godsdienst. Voor het grootste deel waren ze bemiddeld en in de gevallen dat er sommigen onder hen waren die gebrek leden, werden ze door de anderen geholpen aan kleding, levensmiddelen en andere benodigdheden, die gezamenlijk uit eigen middelen werden bekostigd.

Degenen die zich met vrouw, kinderen en verdere familie in Den Biezen vestigden waren veelal ook invloedrijke en aanzienlijke personen geweest in de plaatsen waar ze vandaan kwamen. Aanvankelijk viel het vertrek van de doopsgezinden uit de diverse plaatsen naar Den Biezen niet op, omdat ze een voor een uitweken. Men wist ook niet dat ze een bepaalde plaats hadden uitgekozen om hun preken en vergaderingen te houden, omdat de plaats van hun samenkomsten alleen aan ingewijden

bekend was. Ze durfden hun godsdienstoefeningen nog niet vrij en openlijk te houden. Eerst omstreeks 1625 begonnen ze het meer in het openbaar te doen.

Rond 1627 bouwden de doopsgezinden een soort huis of schuur in Den Biezen speciaal voor die bijeenkomsten en preken bestemd. In 1629 werd een eigen bedienaar aangesteld in de persoon van Jacques van Maldeghem, geboortig van Nevele, die op 12 december 1625 vrijlaat van Aardenburgambacht was geworden en in de parochie Onze Lieve Vrouw Bezuiden woonde. Anderhalf jaar later werd nog een tweede bedienaar aangesteld. ([12]).

Over de herkomst van deze doopsgezinden zijn wij door het onderzoek van de advocaat-fiscaal van de Raad van Vlaanderen eveneens goed ingelicht. In het proces-verbaal van de verhoren vinden we daarover verschillende bijzonderheden.

Op 6 juli 1629 verklaarde jonker Jan Beths, baljuw van Evergem, Wondelgem en Sleidinge, dat hij gedurende het laatste bestand uit de parochie Sleidinge vier of vijf huisgezinnen waarvan men zei dat ze met die leer besmet waren had «doen verporren ende verhuysen». Hij wist echter niet waar ze naar toe getrokken waren.

Pieter van der Hofstadt, pastoor van Zomergem deelde op 10 juli 1629 mede, dat Jan Versluijs, landman, met geheel zijn familie en de kleermaker Frans de Keijser ook met heel zijn familie, zich hadden doen opschrijven en onder contributie stellen in Den Biezen. Jan Versluijs was in mei met heel zijn hebben en houden vertrokken, nadat hij zijn bezittingen in Zomergem had verkocht en was in Den Biezen gaan wonen Frans de Keijser was nog niet vertrokken, doch maakte in herbergen en elders veel propaganda voor zijn geloof en naar de baljuw van Zomergem, Pieter van den Velde, op 19 oktober 1629 getuigde, zou hij de huur van zijn huis hebben opgezegd om met vrouw en kinderen de parochie te verlaten. Op 7 april 1636 komt hij voor als lid van de doopsgezinde gemeente van Aardenburg.

De pastoor van Sijsele, Jacobus Reyphius meldde op 31 augustus 1629, dat onder andere de zoon van Pieter Coene in 1626 met zijn huisgezin uit Sijsele naar Den Biezen was vertrokken.

De baljuw van Middelburg, Jacques Michiels, noemde als plaatsen vanwaar de herdopers naar Den Biezen gekomen waren : Tielt, Wingene,

---

(12) RG : R. v. Vl., nr. 4441, fo. 1-2 ; nr. 8594, fo. 220vo.
GHELDOLF, Bijdragen, 1860, deel V, blz. 195-201.
BROESE VAN GROENOU, Doopsgez. bijdr., 1876, blz. 94-100.
RZ : Vrije v. S., nr. 314, 12 dec. 1625.

Sleidinge en Zomergem. Hij verklaarde ook dat hij 5 ingezetenen volgens de plakkaten gesommeerd had om binnen 14 dagen te vertrekken, indien ze niet tot genoegen van de pastoor een behoorlijk certificaat zouden overgebracht hebben. Enkelen van hen verklaarden dat ze zouden vertrekken en van deze vijf vinden we Pieter van der Kindert (Pieter Verkinderen), Gillis d'Olieslaeger en Simon Bibau terug als doopsgezinden die lid waren van de Aardenburgse gemeente.

De pastoor van Lovendegem, Adolphus van de Keere, getuigde op 19 oktober 1629, dat uit Lovendegem met vrouw en kinderen naar Den Biezen vertrokken waren Zegher Clays filius Geerolfs, een gezeten burger en een van de rijksten uit de parochie, alsmede Lieven d'Oosterlinck en Christoffel Hebbrecht. Verder noemde hij uit Lovendegem ook nog twee weduwen, namelijk Francintkin de Bats, weduwe van Francies Standaert en Seucken Wassenhove, weduwe van Pieter Slock, beiden zeer rijk, die «met noch eenich jonck volck suspect van de voorseide secte van herdoopers onlancx vertrocken sijn naer de Biesen, bauwende de voornoemde twee weduwen aldaer huijsen met intentie van daer apparentelick te willen blijfven». ([13]).

Een indruk van het aantal leden der doopsgezinde gemeente van Aardenburg in de jaren 1636-1640 geeft ons het «Hantboeck der Ghemeynte». Hieruit blijkt, dat in die jaren in totaal 169 volwassenen als lid werden aangenomen, waarvan 89 mannen en 80 vrouwen. Dat hiervan het grootste deel in Den Biezen woonde blijkt indirect uit opgaven van het aantal doopsgezinden woonachtig in Aardenburg. Uit een overeenkomst van 25 mei 1637 tot afkoop van de verplichting om een wapen te moeten leveren aan de Aardenburgse magistraat blijkt, dat het aantal volwassen doopsgezinde mannen in Aardenburg toen slechts 8 bedroeg en in een verzoekschrift van juli 1658 aan burgemeesters en schepenen van Aardenburg om plaatsvervangers voor de burgerwacht te mogen aanstellen blijkt hun aantal 20 te bedragen, terwijl er op de lijst van doopsgezinden die weigerachtig waren om ingaande 1 juni 1658 het waakgeld te betalen 23 personen voorkomen. Onder deze laatsten kwamen echter 12 doopsgezinden voor die zich in de periode 1640-1658 te Aardenburg als poorter hadden laten inschrijven, waarvan 4 uit West-Vlaanderen en 7 uit Oost-Vlaanderen.

---

(13) RG : R. v. Vl., nr. 4441, fo. 4 e. v.
GHELDOLF, Bijdragen, 1860, deel V, blz. 202-214.
RIJCKAERT, Appeltjes, 1958, deel 9, blz. 94-97 en 123-129.
DE POTTER en BROECKAERT, Gesch. gem. Oost-Vl., Zomergem, blz. 29-32, Lovendegem, blz. 36-38.

Ter vergelijking diene, dat eind 1655, 58 gezinnen een bijdrage gestort hadden voor de verbouwing van de schuur achter het huis Het Lam te Aardenburg tot «vermaanhuis».

Het grootste deel van de leden der doopsgezinde gemeente van Aardenburg woonde in het midden der 17de eeuw dus in Den Biezen, ofschoon ze hun bijeenkomsten sinds augustus 1634, nadat hun leraar Jacques van Maldeghem tijdens de retorsiën gevangen was genomen en in Brugge opgesloten, weer in het versterkte Aardenburg hielden. ([14]).

DE ACHTERUITGANG DER PROTESTANTEN EN TOENAME DER KATHOLIEKEN

In het midden der 17de eeuw had Eede dus een hoofdzakelijk protestantse bevolking bestaande uit hervormden en doopsgezinden.

De toestand wordt ons duidelijk geschetst in een schrijven van burgemeester en schepenen van het Vrije van Sluis aan de Staten-Generaal van 9 november 1648 over de bouw van de kerk van Eede, waarin ze getuigden, dat «het Godt de heere Almachtich gelieft heeft noch eenich overblijfsel van Christenen bij malcander versamelt te houden op den Heede buijten Ardenburch bestaende vuijt een gedeelte vande opgesetenen der oude vervallen prochien van Onse Vrouwe Besuijden Aerdenburch ende Ste. Baefts alwaer de vervolghde ende verjaeghde vuijt het Pausdom selfs noch inden oorloge hare toevlucht namen.»

Tevens maken ze melding van «de secte der Menonisten die haer aldaer in goeden getale onthouden ende de armen eenvoudige lieden commende gevlucht vuijt Vlaenderen hefftich aensoucken ende schandelick verleijden.» ([15]).

De beschikbare documenten laten ons niet toe exacte cijfers te geven van de bevolking van Eede, noch van de hervormden of de doopsgezinden afzonderlijk. Ze geven ons wel gegevens om te komen tot een ruwe schatting.

---

(14) GA : Stukken doopsgez., 25 mei 1637, 1 juni 1658, juli 1658.
VAN DALE, Bijdragen, 1863, deel VI, blz. 3-9, 28, 40.

(15) RZ : Vrije v. S., nr. 380, 9 nov. 1648.

Een grote gemeenschap was het niet en uit bovenverhaalde getuigenis zou men kunnen opmaken, dat er meer doopsgezinden waren dan hervormden. Het gebied was omstreeks 1650 nauwelijks aan de zee ontrukt en daardoor uiteraard dun bevolkt. De mensen die zich hoofdzakelijk met landbouw bezig hielden woonden in verspreid liggende huisjes of boerderijen. Hun aantal zal dan ook niet meer dan enkele honderden hebben bedragen, waaronder ook een onbeduidend aantal katholieken. Het grootste deel van hen woonde in Den Biezen en langs de oostelijke over van de Eede, die in 1672 ook in de Biezenpolder kwam te liggen. De nederzetting die gaandeweg langs beide oevers van de Eede was ontstaan werd allengs als «d'Eede» of «d'Heede» bekend.

Een statistiek uit het jaar 1827 vermeldt onder de aanmerkingen, dat de gemeente Eede vroeger kerkelijk gecombineerd was met Middelburg in Vlaanderen, «zoo dat men voor die tijd gene juiste bepaling omtrent de bevolking kan daar stellen. Uit archieven en andere stuks kan men, hoewel maar bij gissing, opmaken dat dezelve in de jaren 1650 niet boven de 3 a 400 zielen heeft bedragen.» ([16]).

We beschikken slechts over een paar lijsten van inwoners van Sint Baafs en van Onze Lieve Vrouw Bezuiden buiten de Biezenpolder. In die van september 1687 worden voor Sint Baafs 109 personen boven 16 jaar en 34 van 16 jaar en jonger vermeld en voor Onze Lieve Vrouw Bezuiden 25 personen boven 16 jaar en 6 van 16 jaar en jonger. Buiten de toen dichtsbevolkte Biezenpolder, waarover geen lijst beschikbaar is, waren er dus 174 inwoners.

Merkwaardig is, dat in een daaropvolgende lijst van januari 1688 het aantal inwoners van Sint Baafs zowel als van Onze Lieve Vrouw Bezuiden buiten de Biezenpolder aanzienlijk groter is, namelijk 198 personen voor Sint Baafs en 50 voor onze Lieve Vrouw Bezuiden, in totaal dus 248 personen.

Aangezien het hier lijsten betreft die opgemaakt werden voor het innen van belastingen moet men ze wel als betrouwbaar kwalificeren.

Een verklaring voor de sterke toename der bevolking moeten we vinden in het groot aantal vluchtelingen dat, toen de dreiging van een nieuwe oorlog tussen Frankrijk en Spanje meer en meer toenam, de wijk nam naar Staats gebied. Vooral in de perioden toen de Fransen huis

(16) GA : Arch. v. Eede, Alg. inl. en stat. 1818-1827, Statistiek 1827 «Grondverdeeling, uitgestrektheid, verdeeling der oppervlakte en bevolking der Gemeente Eede.»

hielden in het zuiden van het Meetjesland zoals in 1683 en 1688 stroomden de vluchtelingen toe. ([17]).

Dat de hervormde gemeente van Eede geen bloeiende gemeente was kan uit verschillende feiten worden afgeleid. De predikant en de schoolmeester, die tevens voorzanger en lijkbidder was, werden betaald uit de fondsen der destijds geconfiskeerde katholieke kerkelijke eigendommen. Daarnaast werd jaarlijks nog een som van honderd Carolus guldens verstrekt voor het onderhoud van de kerk en het houden van het avondmaal. Wanneer dit laatste bedrag niet spoedig kwam, was de toestand precair, getuige de angstige verzoeken om hulp in de periode 1685-1698.

Op 25 maart 1687 verklaarde de kerkeraad, dat de arme kerk van Eede geen inkomen noch middelen had en op 8 november 1691 schreef men ronduit, dat de gemeente zonder die jaarlijkse honderd gulden niet kon bestaan en de ceremoniën van het avondmaal niet konden worden gehouden. In een kerkelijke gemeente met een behoorlijk aantal leden zou dit niet het geval zijn. Het aantal hervormden nam dan ook regelmatig af.

Rond 1700 was de toestand al zo zeer veranderd, dat de katholieken reeds meer dan de helft van de bevolking uitmaakten en in 1723 was de achteruitgang van de hervormden reeds zodanig voortgeschreden, dat dominee Rudolphus Thoma nog slechts kon spreken over «de nog weinige ooverige Leedematen van de Gemeinte Jesu Christi te D'Eede.»

Het eerste volledig overzicht van het aantal hervormden in de 18de eeuw dateert van 1754. Toen telde de hervormde gemeente in totaal 20 leden, waarvan 8 mannen, de predikant inbegrepen, en 12 vrouwen, waaronder de moeder van de predikant waarvan men niet zeker wist of ze wel lid was. Daarnaast waren er 19 personen tussen 12 en 26 jaar die in aanmerking konden komen om tot lidmaat te worden aangenomen en nog 6 kleine kinderen die de school hadden bezocht om de kleine vragen te leren. Twee meerderjarige hervormden waren toen vertrokken.

In 1760 bedroeg het aantal leden nog 16 waarvan 6 mannen, de predikant inbegrepen, en 10 vrouwen. In de daarop volgende jaren tot omstreeks 1775 werden 7 mannen en 8 vrouwen tot lidmaat aangenomen, doch door overlijden en vertrek naar elders verminderde het met 6 mannen en 10 vrouwen. ([18]).

---

(17) RZ : Vrije v. S., nr. 497, 16 en 19 sept. 1687, 12 en 16 jan. 1688.

(18) RZ : Vrije v. S., nr. 380, 25 maart 1687, 8 nov. 1691, mei 1723 lijst van 13 juli 1754.

HG : Herv. Gem. Eede, Kerk. hand. 1748-1760, blz. 166.

De omvang der hervormde gemeente was in de tweede helft der 18de eeuw reeds zodanig verminderd, dat men niet genoeg geschikte leden meer had voor het vervullen van de verschillende functies, die zoals door de plakkaten was voorgeschreven, door hervormden moesten worden bekleed, zodat op 27 mei 1756 de ouderling Joh. Rombouts, die tevens reeds schoolmeester, voorzanger, lijkbidder en hoofdman van Sint Baafs was, werd «gecontinueert wegens het kleijn aental van ledematen». Op 19 mei 1757 werd besloten «de ouderlingen en diakenen te laten continueren wegens gebrek aan stoffe». Van toen af gebeurde dit regelmatig, zodanig zelfs, dat in afwijking van het reglement, de ouderlingen en diakens vele jaren achter elkaar aanbleven, zoals de schoolmeester Servaas Tak bijvoorbeeld van 1761 tot 1797 en Pieter Fonteijn van 1766 tot 1802.

Enige tijd nadat de Fransen de streek hadden bezet en bij Frankrijk hadden ingelijfd vertrokken zowel de schoolmeester als de predikant. De schoolmeester Servaas Tak bedankte op 1 oktober 1797 voor alle functies en predikant Daniel Jacobus Dreszelaar nam op 15 november 1797 een beroep aan naar Vrouwenpolder op Walcheren. Hiermede was de hervormde gemeente van Eede van haar leiders beroofd.

Vanwege het schaars getal der predikanten kwamen van toen af om beurten de «kreitsbroederen» om de drie maanden preken en het avondmaal houden, doch in de winter kwam hiervan in de regel niets. De predikant van Sint Kruis Ds. A. Buijt werd verzocht om «alles aan te wenden wat het tot heil van deze herderlooze gemeente zou kunnen dienen», doch toen deze in juli 1802 naar Nisse op Zuidbeveland vertrok, was het met het zelfstandig bestaan van de hervormde gemeente van Eede afgelopen.

In 1806 bedroeg het aantal hervormden nog 12, in 1814 waren het er 13, terwijl in 1818 melding wordt gemaakt van 2 of 3 gezinnen. ([19]).

Ten aanzien van de achteruitgang der doopsgezinden zijn wij wat aantallen leden betreft evenmin ingelicht, doch wel is er aanvullend materiaal. Dit laatste komt doordat de Staten-Generaal op 19 april 1657, op grond van het in 1656 in werking getreden «Echt-Reglement», aan de doopsgezinden van Aardenburg en Nieuwvliet toestemming verleenden om hun ondertrouwen te laten aantekenen voor de hervormde magistraat.

---

(19) HG : Herv. Gem. Eede, Kerk. hand. 1748-1760, blz. 107 en 114 ; Kerk. hand. 1761-1802, blz. 5, 28, 89-90 en 96.

GA : Arch. v. Eede, Corr. 2 juli 1806 ; Register verz. stukken, 19 okt. 1814 (nr. 14) ; Alg. inl. en stat., Statistiek 1818.

Degenen die op het platteland woonden mochten dit doen voor de magistraat van de stad die het dichtst in de nabijheid lag, omdat er in hun woonplaats geen eigen magistraat was. ([20]).

Voor de doopsgezinden van Eede werd nu gelegenheid gegeven om te trouwen voor de magistraat van Aardenburg, die daarvoor een zogenaamd schepentrouwboek aanlegde. Uit dit schepentrouwboek nu blijkt, dat in de periode 1655-1675 het aantal doopsgezinden uit Eede dat voor de Aardenburgse magistraat ondertrouw deed 65 bedroeg. Van 1676-1699 was het teruggelopen tot 25 en over de ganse periode van 1700-1765 bedroeg het slechts 13. Na 1765 komen er geen inschrijvingen meer in voor, kennelijk omdat er geen trouwlustige doopsgezinden meer waren. (Zie bijlage 2).

Eenzelfde tendens geeft ons ook het geboorteregister der doopsgezinde gemeente van Aardenburg vanaf 1745 te zien. Hierin komen tot 1800 slechts 5 geboorten uit Eede voor en wel in de jaren 1745, 1754, 1764, 1767 en 1770.

Overigens was het aantal leden van de Aardenburgse doopsgezinde gemeente, waaronder Eede hoorde, in haar geheel in de tweede helft der 18de eeuw sterk teruggelopen. Van 1773 tot 1800 werden slechts 32 personen door het ontvangen van de waterdoop en belijdenis des geloofs tot lidmaat aangenomen en van 1721 tot 1796 kwamen slechts 22 personen met een attestatie van elders het aantal lidmaten versterken, terwijl in de periode 1781-1796 15 doopsgezinden stierven.

Ook hier constateren we dus, dat de teruggang van het aantal doopsgezinden te Eede, evenals bij de hervormden, voornamelijk reeds heeft plaats gevonden in de laatste decennia der 17de eeuw en het ledental geleidelijk aan gedurende de 18de eeuw verder is afgebrokkeld. ([21]).

Sinds het midden van de zestiger jaren der 17de eeuw hadden zich geleidelijk aan katholieken te Eede gevestigd. Zoals reeds gemeld kwamen vooral in de perioden van oorlogsdreiging en ten tijde dat de Fransen huishielden in het zuiden van het Meetjesland, zoals in 1683 en 1688, de vluchtelingen toegestroomd. Dit waren practisch allen katholieken. De hoofdmannen van Onze Lieve Vrouw Bezuiden en Sint Baafs klaagden daarover bij het Vrije van Sluis en vroegen op 2 maart 1683 om maat-

---

(20) RZ : Vrije v. S., nr. 393.
Doopsgez. Gem. Aard., nrs. 21 en 22.

(21) GA : Schepentrouwboek 1656-1765, passim.
RZ : Retroacta Aard., nr. 4, geboorte- en doopreg. Doopsgez. Gem., passim.
Doopsgez. Gem. Aard., nrs. 25 en 28 passim.

regelen waardoor het verhuren van woonruimte aan de vreemdelingen zonder dat tevoren een behoorlijke attestatie was vertoond, zou worden tegen gegaan. Op 19 januari 1686 gingen van het Vrije van Sluis nogmaals instructies daartoe uit naar de hoofdmannen der verschillende parochies.

Op 16 mei 1691 verklaarden de baljuw, de burgemeester en de schepenen van Middelburg bij de kerkvisitatie van deken Kerremans, dat er te Eede veel katholieken waren. Getuigenis hiervan en van de toename van hun aantal geven ook de parochieregisters van Middelburg. (Zie bijlage 3). ([22]).

Rond 1700 maakten de katholieken reeds meer dan de helft van de bevolking van Eede uit. In een verzoek om een groter deel aan armenpenningen uit de opbrengst van de verpachting van 's lands gemene middelen, verklaarde Bernaert Brandt, diaken van de armen van Eede in 1705, dat die van Eede meest arme ingezetenen waren en veel, «ja tmeeste deel al Papisten.»

Volgens een ongedateerde lijst, vermoedelijk van 1709, van de katholieken boven de 16 jaar van de parochie Sint Baafs, woonden er toen 87, bestaande uit 29 gezinnen of alleenstaanden en volgens een lijst van 15 november 1717 van de katholieken boven de 16 jaar van de parochie Onze Lieve Vrouw Bezuiden waren er aldaar toen 134, bestaande uit 52 gezinnen of alleenstaanden.

In een schrijven aan de classis Walcheren van 31 december 1757 getuigde dominee Levinus Mestach, dat de hervormden te Eede leefden «in het midden der roomsgesinde, dewelcke hier seer menigvuldig wonen.» ([23]).

Gedurende de ganse 18de eeuw hield deze toename aan, terwijl de teruggang van het aantal hervormden en doopsgezinden zich eveneens doorzette.

In een opgave van het aantal katholieken te Aardenburg en omgeving in 1790, in verband met het verkrijgen van een katholieke kerk te Aardenburg, wordt het aantal katholieken van Eede opgegeven als zijnde 817, waarvan 363 op de parochie Sint Baafs, 362 op de parochie Onze Lieve Vrouw Bezuiden en 92 in de Oosthoek.

---

(22) RZ : Vrije v. S., nr. 174, fo. 151ro ; nr. 394, 19 jan. 1686.
RB : Nieuw kerkarch., nr. 388, fo. 5.

(23) HG : Kerk. hand. 1695-1720, 3 april 1705.
RZ : Vrije v. S., nr. 395, onged. lijst St. Baafs, lijst 15 nov. 1717 O. L. V. Bez.
HG : Herv. Gem. Eede, Kerk. hand. 1749-1760, blz. 132.

Provincie Oost-Vlaanderen

Volgens de bevolkingslijst van februari 1796 bedroeg het aantal inwoners 873, waarvan 577 personen van boven de 12 jaar en 296 kinderen van 12 jaar en jonger. Op 23 september 1799 was het aantal inwoners de 900 gepasseerd en volgens een opgave van de bevolking van Eede op 18 februari 1815 blijkt het aantal katholieken 1024 te bedragen op een totaal van 1038, tegenover slechts 14 hervormden, terwijl er geen doopsgezinden meer woonden.

Deze grote toename van de katholieke bevolking te Eede springt te meer in het oog, wanneer men daarnaast de bevolkingsevolutie van de stad Aardenburg plaatst, waar de vestiging van Vlaamse katholieken in de 17de en 18de eeuw niet zo groot was. In 1698 telde Aardenburg 898 inwoners, doch in 1805 slechts 1042. ([24]).

Op grond van bovenstaande gegevens en de bijlagen 1, 2, en 3 kan de volgende schatting worden gemaakt van het bevolkingsverloop van Eede over de periode 1610-1815.

omstreeks	katholieken	hervormden	doopsgezinden	totaal
1610	10	70	20	100
1620	10	180	50	240
1635	20	80	200	300
1650	20	150	180	350
1665	50	150	150	350
1685	100	150	100	350
1700	200	100	80	380
1715	350	80	30	460
1730	420	60	20	500
1745	450	50	20	520
1760	500	40	20	560
1775	650	30	10	690
1785	750	20	—	770
1790	817	20	—	837
1796	853	20	—	873
1800	900	15	—	915
1815	1024	14		1038

(24) GA : Stukken katholieken, 24 juli 1792 ; Bevolk. lijsten 1698 en 1805.
Arch. v. Eede, Bevolk. stat. 1815 ; Bevolk. lijsten, febr. 1796, 23 sept. 1799, 18 febr. 1815.

Resumerend kan men dus stellen, dat de achteruitgang der protestantse bevolking van Eede vooral begonnen is in de laatste decennia van de 17de eeuw, in welke periode het aantal katholieken toenam. Deze toename zette zich tijdens de Spaanse Successie-oorlog en verder gedurende de gehele 18de eeuw voort, terwijl daar tegenover de protestantse bevolking steeds verminderde en door het grote aantal katholieken werd overvleugeld.

DE OORZAKEN VAN DE ACHTERUITGANG DER PROTESTANTEN EN TOENAME DER KATHOLIEKEN

Als de twee hoofdoorzaken van de achteruitgang van het aantal protestanten, zowel hervormden als doopsgezinden, kunnen worden genoemd het afnemen en later ophouden van de overkomst van protestanten uit Vlaanderen en de ligging aan de grens van de katholieke Zuidelijke Nederlanden.

De inwijking vanuit Spaans gebied, waardoor beide protestantse gemeenschappen te Eede in de eerste helft van de 17de eeuw waren ontstaan, begon, evenals in geheel westelijk Staats-Vlaanderen, geleidelijk af te nemen en kwam aan het einde van de 17de eeuw nagenoeg tot stilstand.

Aangezien voor Eede geen cijfers daarover beschikbaar zijn, moesten we ons baseren op de resultaten van een onderzoek naar de herkomst der poorters van Aardenburg. Van de 112 nieuwe poorters in de periode 1610-1655 waren er 73 afkomstig uit Vlaanderen. Dit is ruim 65 %. Van de 149 in de periode 1656-1675 waren er 96 afkomstig uit Vlaanderen, Dit is 64 ½ %. In het laatste kwart van de 17de eeuw evenwel was dit percentage al gedaald tot nog geen 46, terwijl het in de 18de eeuw terugliep tot minder dan 10. Aangezien het hier een stedelijke kern betreft die volledig onder staats bestuur stond, moeten deze cijfers hier gunstiger liggen dan voor Eede, een landelijke staatse nederzetting aan de grens, grotendeels horend onder de onder Spaans bestuur staande heerlijkheid Middelburg.

Voor de doopsgezinden is deze tendens nog sprekender aan te geven. Ook hier zijn voor Eede afzonderlijk geen cijfers beschikbaar, doch moesten we ons baseren op gegevens uit het Aardenburgse schepentrouwboek dat de doopsgezinden uit Aardenburg en de naaste omgeving, waaronder Eede, omvat.

Van de 204 personen die in de periode 1656-1675 hun ondertrouw lieten aantekenen voor de Aardenburgse magistraat, waren er 77 afkomstig uit Vlaanderen. Dit is 38 %. Gedurende de volgende periode 1676-1699

bedroeg dit aantal slechts 4 op een totaal van 106, dus ruim 3 ½ %. Hieruit blijkt dus dat de inwijking van Vlaamse doopsgezinden reeds in de loop van het vierde kwart der 17de eeuw nagenoeg tot stilstand is gekomen.

Stelt men daar tegenover de getallen van uit Aardenburg en omgeving afkomstige personen, nagenoeg allen nakomelingen van vroeger uitgeweken Vlaamse doopsgezinden, die over diezelfde perioden respectievelijk 85 en 91, ofwel 41 ½ % en 86 % van het totaal bedroegen, dan ziet men dat, nu de stroom van Vlaamse geloofsgenoten ophield, men hoofdzakelijk op zichzelf was aangewezen om de gemeente in stand te houden.

Uit deze cijfers blijkt ook, dat de doopsgezinden zich geleidelijk uit Eede hebben verplaatst naar Aardenburg en de polders ten noorden en westen ervan. Over de periode 1656-1675 waren er van die 85 nog 65 afkomstig uit Eede, doch over de periode 1676-1699 van de 91 nog slechts 25.

Woonden aanvankelijk de meeste doopsgezinden in het gebied van Eede, reeds in het midden der 17de eeuw vond een trek naar de stad Aardenburg plaats en vanaf het midden der zeventiger jaren komen Bewestereede, de Izabellapolder, Cadzand, Nieuwvliet en Groede meer voor als plaats van afkomst van degenen die de trouwbeloften lieten afkondigen.

Later, een eind in de 18de eeuw, komen naast de 5 geboorten van doopsgezinden in Den Biezen, in de periode 1745-1800 21 geboorten voor in de Izabellapolder, 15 te Aardenburg, 7 te Heille en 3 in de Bewestereedepolder, hetgeen ook wijst op verhuizing daarheen. ([25]).

Eede, zo dicht bij de grens van katholiek gebied gelegen, vormde voor andere protestanten van westelijk Staats-Vlaanderen en Zeeland geen gunstige vestigingsplaats, integendeel, een aantal factoren droeg er toe bij, dat de protestanten er eerder wegtrokken dan er zich te vestigen.

Wat de factoren betreft met betrekking tot de ligging aan de grens, die voor de protestanten vertrek in de hand werkten waren daar : het gedeeltelijk onderworpen zijn aan het bestuur van het katholieke Middelburg in Vlaanderen, de dreiging van overlast door troepen van over de grens en door Franse troepen, welke laatste vooral vanaf 1685, toen het Edict van Nantes werd opgeheven, de protestanten vrees inboezemde en de toeneming van het aantal katholieken, vooral rond 1683-1710, waardoor zij

---

(25) GA : Schepentrouwboek 1656-1765, passim.
RZ : Retroacta burg. stand, Aard. nr. 4, geboortereg. Doopsgez. Gem., passim. Doopsgez. Gem. Aard., nr. 28, passim.

de meerderheid der bevolking gingen uitmaken en er voor de protestanten een ongunstig leefklimaat werd geschapen.

Toen in 1604 westelijk Staats-Vlaanderen onder de macht der Staten-Generaal kwam, werd zo veel mogelijk de oude gang van zaken voortgezet. In de plaats van het Vrije van Brugge kwam nu het Vrije van Sluis. Zo bleef de rechtspraak in burgerlijke zaken voor het gebied van Eede voorbehouden aan het schepencollege van Middelburg in Vlaanderen, doch er was appèl mogelijk bij de Raad van Vlaanderen te Middelburg in Zeeland. In dit opzicht was voor Eede de baljuw van Middelburg in Vlaanderen een belangrijke figuur.

Voor de hervormden en doopsgezinden, die vanwege hun geloof waren overgekomen en hun nakomelingen, was het onderworpen zijn aan de rechtspraak van een katholiek college, in die tijd van scherpere godsdienstige tegenstellingen, een zaak waarover men zich niet altijd op zijn gemak voelde, ook al hadden twee hervormden uit het Staatse deel van de heerlijkheid Middelburg zitting in het schepencollege.

Wanneer het er bijvoorbeeld om ging op te treden tegen de katholieke missionarissen die op Staats gebied kwamen, dan liet de baljuw van Middelburg, tot wiens taak dit behoorde, de zaak meestal op zijn beloop. Zo ook, toen hem als gevolg van een besluit van burgemeester en schepenen van het Vrije van Sluis van 30 maart 1720, voor de zoveelste maal werd gelast om de missionaris te arresteren en naar Sluis te brengen. De hervormde schutter, die onder de baljuw ressorteerde, wachtte zich er wel voor om iets te ondernemen. ([26]).

Dat het, waar wederzijdse bemoeiingen zo ineen grepen als hier, herhaalde malen tot conflicten of geschillen kwam, laat zich denken.

Met name kwam dit tot uiting in 1754, toen dominee Mestach in verband met een geschil met de schoolmeester Johannes Rombouts voor het gerecht van Middelburg in Vlaanderen werd gedaagd. De classis Walcheren trachtte dit te voorkomen door dominee Mestach aan te zeggen, dat hij aan een oproep van dit college geen gehoor moest geven, terwijl tegelijkertijd aan de magistraat van Middelburg het verzoek werd gericht om deze zaak, als zijnde enkel een kerkelijke aangelegenheid, niet te behandelen omdat ze reeds door de classis werd behandeld.

De magistraat van Middelburg antwoordde evenwel, dat zolang hen uit het verhoor en de overgelegde stukken niet was gebleken, dat het een kerkelijke aangelegenheid was, deze zaak tot hun competentie behoorde en dat het niet mogelijk was de aanklacht in te trekken, zo lang niet beide partijen daarin toestemden.

---

(26) RZ : Vrije v. S., nr. 185, fo. 24ro.

Een en ander gaf aan de afgevaardigden van de kring Sluis die met de regeling werden belast aanleiding, de classis Walcheren in overweging te geven, «of de Eerw. Classis niet op alle middelen bedagt behoorde te zijn, om de predikanten van d'Ede te beveijligen van niet subject te zijn aan de paapze regtbank van Middelburg in Vlaanderen, alzoo zulks ten hoogsten schadelijk bij ons word geoordeelt voor de kerk en predikanten op d'Ede.» ([27]).

In tijden van oorlog, vooral tijdens de expansieperiode van Lodewijk XIV, strekte de Franse dreiging zich ook uit over de grens van westelijk Staats-Vlaanderen.

Na de mislukte Franse aanval op Aardenburg in juni 1672 moesten Den Biezen en Eede het ontgelden. De troepen gingen aan het plunderen en roofden wat ze maar konden krijgen. Voordat ze in de morgen van 27 juni vertrokken, staken ze de kerk van Eede met nog 4 à 5 huisjes daar omtrent in brand.

De vrees voor overlast van troepen van over de grens was vooral aanwezig in het laatste kwart van de 17de eeuw.

Op donderdag 6 augustus 1676 waren een tiental soldaten van het garnizoen van Damme en Sint Donaas in de late avond te Eede verschenen en hadden de mensen daar onder het plegen van moedwilligheden verschillende dingen afgeperst. Onder de groep was een zekere Anthony, ongeveer 50 jaar oud met een zwarte baard, die voordien te Aardenburg als sergeant had gediend onder de compagnie van majoor Le Fevre en die zich nu op het fort Sint Donaas ophield.

Op 22 november 1689 klaagden de hoofdmannen van de parochies Onze Lieve Vrouw Bezuiden en Sint Baafs bij de magistraat van het Vrije van Sluis weer eens over de zeer grote overlast die ze van troepen Spaanse voetknechten en dragonders ondervonden. De toestand was zelfs zo erg, dat wanneer dit zou blijven voortduren, de bevolking niet in staat zou wezen om aldaar nog langer te kunnen blijven wonen. Echter was er op 8 december 1691 nog niets veranderd, want ook toen werd er weer geklaagd, nu door Mattheeus Datijn, hoofdman van Sint Baafs en Jan Matheeus, hoofdman van Onze Lieve Vrouw Bezuiden alsmede de ontvanger Sutterman, over «de foules en excessen van de Spaensche parthijen», hetgeen nog eens werd herhaald op 8 augustus 1693, nu over «de extorsien en exactien de welcke haer door de Spaense parthijen werden aengedaen.»

---

(27) RZ : Classis Walch., nr. 15, 3, 17 okt., 7 nov. 1754 ; nr. 28, 16 okt. 1754 (stuk nr. 1605), 1 nov. 1754 (stuk nr. 1607).

Op dinsdag 18 augustus 1693 was een troep van 60 man, nu uit Oudenaarde, in Eede verschenen en had de hoofdman Mattheeus Datijn «deerlijck geslaegen» en vele gewelddadigheden gepleegd, waardoor de bevolking grote schade had geleden.

Op 7 juni 1697 hadden twee tamboers van het regiment van kolonel Soutelande, dat gelegerd was aan de Gentse vaart, de vrouw van Jacob de Meijer, molenaar in Den Biezen, onder bedreiging met geweld twee schellingen afgeperst, terwijl ze gedreigd hadden haar man, indien ze hem te pakken konden krijgen, zoveel stokslagen te geven als hij verdragen kon. ([28]).

Dat het er in Eede ook tijdens de Spaanse Successie-oorlog, met name in juni 1702 toen het Franse leger met 2 tot 3000 man zijn kamp opsloeg in Den Biezen, niet rooskleurig voorstond en dat met name de protestanten zich bedreigd voelden, laat zich denken. Kort tevoren, in de nacht van 28 op 29 mei 1702 werd Eede al door 2 groepen partisanen geteisterd.

Toen na de opheffing van het Edict van Nantes vanaf 1685 hugenoten uit Frankrijk naar westelijk Staats-Vlaanderen stroomden, kwamen er ook naar Eede. Op 28 december 1685 verbleven er aldaar 9 families tezamen tellende 33 personen, waarvan verscheidene armlastig waren. Ze verbleven er echter niet lang, waarschijnlijk omdat ze er zich niet helemaal veilig voelden, want nadien wordt niets meer over hen vernomen. ([29]).

Na de perioden van oorlog en onzekerheid, toen de katholieken door het wegtrekken van protestanten en de komst van katholieke uitgewekenen van over de grens al het grootste deel van de bevolking uitmaakten, doch de openbare functies alle in handen van hervormden waren, vloeiden daar natuurlijkerwijze conflicten uit voort. Vooral de houding der predikanten, die op de bres stonden voor de handhaving der gereformeerde religie en de «paapse stoutigheden» trachtten te weren, wekte bij het toenemend aantal katholieken verzet op, dat zich uitte in verscheidene daden tegen de predikanten.

Toen het in oktober-november 1691 in Eede een publiek geheim was, dat dominee Drost geregeld ruzie had met zijn dienstmeid en deze «met woorden hardt bejegende, haer slaende ende smijtende» en deze ruzie zich soms ook uitte in «eenigh gerammel over ketels off ijserwerk» waren

---

(28) VORSTERMAN, De Berenning, blz. 160-161.
RZ : Vrije v. S., nr. 172, 8 aug. 1676 ; nr. 155, 22 nov. 1689, 8 dec. 1691, 8, 22 aug. 1693 ; nr. 156, 8 juni 1697.

(29) GA : Resol. 1698-1718, 29 mei, 11, 12 juni 1702.
RZ : Vrije v. S., nr. 380, lijst van 28 dec. 1685.

er ook katholieken die tegen de dominee getuigden, terwijl deze ruzie het onderwerp was van spottende opmerkingen van de katholieke bevolking.

In de nacht van 19 op 20 juni 1714 werd ingebroken in de woning van dominee Tollenaar en werd de ganse was van de vorige dag en nog een aantal andere goederen ontvreemd en in 1727 werd dominee Rudolphus Thoma door Pieter de Smid, een katholieke landman, met plagerijen gekweld die hierin bestonden, dat deze zijn paarden langs de kerk tussen de pastorie en het kerkhof naar zijn weide liet drijven en dit bij voorkeur liet doen 's zondags als de hervormde kerkdienst begon of als deze bezig was, waarbij andere katholieke Eedenaars hem hielpen om een schutting die de dominee had laten plaatsen om de doorgang te beletten, af te breken. ([30]).

Dominee Thoma had zich bij de Eedese katholieken zeer onbemind gemaakt, doordat hij getracht had de missionaris te beletten om zich nog in Eede te vertonen. Een voorval dat zich in 1723 afspeelde, tekent op typische wijze de situatie zoals deze toen in Eede was.

In mei 1723 meende de hervormde kerkeraad op aandrang van dominee Thoma zich tot de magistraat van het Vrije van Sluis te moeten wenden om «den menigvuldigen aanwas en openbare stoutigheeden der Papisten soo onder als omtrent hun wonende» tegen te gaan.

In het bijzonder was «de geduirige komste en exercitie van den Roomsen Godsdienst op D'Eede door seekeren monninck als emissarius tot de bedieninge van Pastor van de Papisten van Staaten boden, te Middelburg in Vlaenderen hem ophoudende» een doorn in het oog. Voordat dominee Thoma naar Eede kwam gebeurde dit ook reeds. De gemeenteleden hadden daarover dikwijls klachten ingediend en van de komst en handelingen van de missionaris geregeld kennis gegeven aan hun predikant.

Nu was onlangs, op vrijdag 25 april 1723 des voormiddags tussen 9 en 10 uur, de missionaris, parter Bertinus, verschenen in het huis van Pieter Opstal tegenover de kerk en het huis van de predikant. «tot veragtinge van de placcaten van Hunne Hoog Mogende, alsook het streng verbod van uwe Edele nog onlangs oover zijn persoon gedaan, alsmede tot groote ergernis ende schandale van de nog weinige ooverige leedematen van de Gemeinte Jesu Christi te D'Eede.»

De predikant had het daarop tot zijn plicht gerekend als een waakzaam en getrouw dienaar, de genoemde monnik, toen hij uit dat huis kwam,

---

(30) RZ : Vrije v. S., nr. 155, 3, 6, 10, 13 nov. 1691 ; nr. 380, 5 aug. 1714, 14 sept. 1727.

in tegenwoordigheid van de schutter Jacob Dattijn, die hij uit veiligheidsoverwegingen bij zich had laten roepen, aan te spreken. Hij had hem «met behoorlijk respect» vermaand en verzocht om hier «soo openbaar niet te komen ende de Roomse godsdienst te oefenen.»

Acht dagen daarna kwam de reactie van de katholieke bevolking van Eede : de tuin van de predikant moest het ontgelden. In de nacht van vrijdag op zaterdag werd al het gezaaide en geplante in de tuin van voor tot achter omgespit, de vruchtbomen en ook enkele andere bomen werden afgekapt en een pyramide van latwerk werd meegenomen. Ze werd naderhand, op 8 mei 1723 boven in een boom op het kerkhof teruggevonden.

De ganse hervormde gemeente van Eede was in rep en roer. Op 7 mei kwam de kerkeraad met de beide hoofdmannen van Eede, die evenals de schutter (de plaatselijke politiebeambte) hervormd waren, in de consistoriekamer bijeen om de gebeurtenis uitvoerig te bespreken. Ze werd aangemerkt «als een openbare verstoringe van de gemeine ruste ende veiligheid van inwoninge in dit ons vrie en diergekogte vaderland ende de vrie oefening van de waare Gereformeerde godsdienst in 't selve.»

Met eenparigheid van stemmen werd besloten er bij de magistraat van het Vrije van Sluis, «de voedster Heeren van hun Kerk», ernstig op aan te dringen om te bewerkstelligen «dat uwe Edele orders omtrent dien Paap stricktelijk werden naargekomen door uwe bedienden, ende dat malitieuse fait door uwe Edele strengelijk mooge werden gestraft na behooren, tot voorkominge van verdere disorders ende bevorderinge en beveilinge van de goede orders van Land en Kerk.»

De predikant en de ouderling Petrus Pollion werden afgevaardigd om persoonlijk het verzoek aan de magistraat te overhandigen.

Al deze factoren werkten het vertrek van de protestanten vanuit het grensgebied verder landinwaarts, waar ze in een protestantse omgeving konden wonen, in de hand.

Een gevolg van genoemde oorzaken en factoren was ook het uitsterven van protestantse families te Eede, deels doordat de jongeren naar elders vertrokken. Zo komen bekende namen van families uit de 18de eeuw zoals Eekhout, Deuninck en Burgel op het eind daarvan niet meer voor, terwijl namen als Taeys en Pollion reeds vroeger waren verdwenen.

De overgang van protestanten tot het katholicisme is een te verwaarlozen factor geweest, en beperkte zich tot incidentele gevallen, veelal wanneer het gemengde huwelijken betrof en kinderen daaruit werden geboren. Deze gevallen deden dan in de regel nogal wat stof opwaaien, zoals bijvoorbeeld Janneken D'Hooge, die op 18 juli 1688 te Eede van haar moeder was weggelopen en in Middelburg trouwde met een katholiek en de weesjongen Jan Mabeson die, geboren uit een gemengd huwelijk,

onder toezicht van de hervormde diakonie van Eede was gekomen, in 1748 er van door ging en bij familie in Lapscheure zijn toevlucht zocht, en na teruggehaald te zijn, in 1750 weer de plaat poetste. Wanneer zich in dergelijke gevallen moeilijkheden voordeden, zocht men veelal zijn toevlucht over de grens. ([31]).

Een andere oorzaak van het verval der hervormde gemeente van Eede, in een periode toen deze nog slechts van geringe omvang was, was het beleid van dominee Levinus Mestach in het derde kwart van de 18de eeuw. Het leek er wel op, dat hij het als zijn voornaamste taak beschouwde onenigheid te scheppen en te onderhouden met de schoolmeester en dat al het andere daaraan ondergeschikt werd gemaakt. Het is misschien wel om die reden, dat hij niet elders werd beroepen en zo lange tijd in Eede bleef, namelijk van 1748 tot zijn overlijden op 31 januari 1774.

Het begon reeds spoedig nadat dominee Mestach was geïnstalleerd. Hij maakte toen aanmerkingen over het beheer der armengelden in de afgelopen zes jaren door de schoolmeester Johannes Rombouts, die toen tevens diaken was, hetgeen er in resulteerde, dat deze in 1750 als diaken vervangen werd en bij de afwikkeling een borg moest stellen over een obligatie te zijnen laste. Als tegenmaatregel liet Rombouts in zijn kwaliteit van hoofdman van de parochie Sint Baafs, daarbij gesteund door een aantal katholieke ingezetenen, de predikant, toen deze de haag rond de tuin en boomgaard van de pastorie liet afkappen, aanzeggen, dat hij daarmee moest ophouden en de aangerichte schade vergoeden, ofwel een borg moest stellen om in de toekomst de haag in een behoorlijke staat te houden.

Dominee Mestach klaagde daarop in de vergadering van de kerkeraad op 20 december 1750, «dat de boosheijt opentlik was uijtgeborsten» en wees de kerkeraadsleden op «de smertelike gevolgen» die daaruit zouden kunnen ontstaan. Zijn vrees kwam vooral hierop neer :

A. De roomsgezinde parochianen waren tot nu toe buiten het bestier van het huis en de hof van de predikant gehouden, maar nu werden ze daarin gekend. Dit recht zouden ze nu bij alle gelegenheden kunnen doen gelden, waardoor ze de predikant moeilijkheden zouden kunnen berokkenen.
B. Op deze manier werd hen geleerd hoe ze de predikant konden chanteren.

---

(31) RZ : Vrije v. S., nr. 380, mei 1723, 1688.
HG : Herv. Gem. Eede, Kerk. hand. 1749-1760, blz. 4-31.

C. Bij het aanstellen van een roomse hoofdman zou de predikant zeer veel moeite hebben om iets tot zijn genoegen te verkrijgen aangaande zijn huis en hof.

D. In deze omstandigheden zou de predikant zeer veel toegevendheid moeten betrachten ten aanzien van de roomsgezinden om deze niet tot vijanden te maken.

De leden van de kerkeraad waren het hiermee eens, doch hadden liever gezien dat het zo ver niet gekomen was.

De toestand werd steeds onvriendelijker. De predikant bleef erop staan dat de schoolmeester de borg zou stellen en betichtte hem op 20 januari 1751 ervan dat hij niet behoorlijk school hield en in strijd handelde met het schoolreglement. Op 20 juli 1751 werden de predikanten van Aardenburg en Sluis uitgenodigd voor een bemiddelingspoging, die resultaat had. Zij brachten de vrede tot stand, doch voor niet lang, want op 29 december 1752 weigerde dominee Mestach de attestatie, waarop de schoolmeester zijn traktement kon krijgen, te tekenen, zodat de strijd opnieuw in volle hevigheid begon.

De zaak kwam tenslotte zowel voor de magistraat van het Vrije van Sluis als voor de classis Walcheren. Nadat de Sluisse kring van de classis het tevergeefs had geprobeerd, slaagde de classis zelf er op 8 november 1754 weer in de verzoening tot stand te brengen, waarbij de predikant de schoolmeester voor een eerlijk man verklaarde en de schoolmeester de dominee voor een eerlijk predikant. In de classicale vergadering reikten zij elkaar de hand van vriendschap met het voornemen om alles te vergeven en te vergeten. ([32]).

Dat deze ruzie tussen de leiders zijn weerslag vond in de hervormde gemeente laat zich denken.

De magistraat van het Vrije van Sluis, bezield met «eenen Christelijcken ijver voor het welzijn van Gods kerke en behoud vande Christelijcke gemeijnte op d'Eede» maakte zich zorgen over de beklagenswaardige toestand waarin die gemeente zich bevond.

Bij de vaststelling van de armrekening van Eede op 23 mei 1754 hadden haar commissarissen opdracht gekregen om een onderzoek in te stellen en hadden vernomen, dat er aldaar in geen zes jaar iemand tot lid was aangenomen. Ze gelastten daarom de hoofdman Johannes Rombouts om de nodige informaties te verstrekken over de personen die de

(32) HG : Herv. Gem. Eede, Kerk. hand. 1749-1760, fo. 22-23, 36-39, 40-41, 47-49, 55, 95-97.

leeftijd hadden om tot lidmaat te worden aangenomen. Uit de overgelegde lijst bleek, dat tegenover de 20 leden die de hervormde gemeente nog telde, waarbij het nog de vraag was of zelfs de moeder van de predikant wel lid was, er 19 personen stonden die voor opneming in aanmerking kwamen, waarvan er 15 à 16 gezien hun leeftijd onderwezen hadden kunnen worden.

Onder deze treurige omstandigheden had de magistraat zich genoodzaakt gezien de schoolmeester, die reeds hoofdman was, ook nog tot ouderling te benoemen. Indien in het vervolg niet meer ijver werd aangewend, als tot nu toe was geschied, om de gemeente door nieuw aan te nemen leden te versterken, vreesde de magistraat dat de hele gemeente eerlang te gronde zou gaan en de kerk zou worden gesloten. Ze schreven over deze grove verwaarlozing aan de classis doch wilden geen schuldige aanwijzen. Ook wilden ze zich er niet mee inlaten op welke wijze het verval moest worden tegengegaan, doch lieten dit aan de classis over en verzochten deze een ernstig onderzoek in te stellen.

De classis hoorde dominee Mestach en enkele leden van de kring Sluis en oordeelde, dat het niet de schuld was van de predikant maar van de schoolmeester, die wegens zijn menigvuldige andere bezigheden zijn schooldienst niet goed waarnam.

Burgemeester en schepenen van het Vrije van Sluis waren verontwaardigd, dat de classis zonder een gedegen onderzoek een dergelijk oordeel had geveld, kennelijk afgaande op foutieve voorlichting van de een of de ander, die insinueerde dat ze de schoolmeester zouden voortrekken. Ze ontkenden dit ten stelligste en zouden daarom een onderzoek instellen naar degene die hen valselijk beschuldigd had en deze gerechtelijk laten vervolgen.

Door de schoolmeester te beschuldigen was het verval der hervormde gemeente te Eede, dat reeds zo groot was dat zelfs dominee Mestach, die toch de geestelijke zorg had, het niet kon tegenspreken, niet gekeerd. Daarom verzochten ze de classis nogmaals om de nodige stappen te doen en eerlang te mogen vernemen wat «tot eere van God en 't welzijn van de Eeder gemeijnte geschiet is.» ([33]).

De classis vermaande daarop zowel de predikant als de schoolmeester om in plaats van ruzie te maken, elk als om strijd, met ere voor te gaan ten nutte van kerk en school, opdat «de gemeente van De Ede tot een geestelik Eden, een paradijs Godts» zou worden.

---

(33) RZ : Classis. Walch., nr. 28, 31 mei 1754 (stuk nr. 1587), 27 juli 1754 (stuk nr. 151) ; nr. 15, 4 juli 1754.
Vrije v. S., nr. 198, 25 mei 1754 ; nr. 380, lijst van 13 juli 1754.

De mooie voornemens van de hervormde leiders van Eede en de vrome wens van de classis werden spoedig achterhaald, want in 1757 begon de ruzie weer opnieuw. De predikant verweet nu de schoolmeester niet behoorlijk school te houden en beschuldigde hem van ergerlijke levenswandel en Johannes Rombouts noemde de predikant een lasteraar op de preekstoeel en een zeer kritisch en onhandelbaar mens. Nu was het de predikant die een vijftal katholieken tot getuigenis riep om zijn beschuldigingen tegen de schoolmeester waar te maken.

De zaak werd tenslotte weer voor de classis gebracht en het oordeel dat op 1 februari 1759 door deze werd geveld was beschamend voor de predikant. De classis oordeelde, dat beiden aan deze ergerlijke twist schuldig waren, doch dat de predikant zich partijdig had gedragen en zich door menselijke driften had laten meeslepen, zodat deze persoonlijke onaangenaamheden door meer toegevendheid en inschikkelijkheid van zijn kant voorkomen hadden kunnen worden.

Een verzoening kwam deze keer niet meer tot stand, omdat Johannes Rombouts kort daarop overleed.

Niet alleen met de schoolmeester lag dominee Mestach overhoop, doch gedurende enige tijd ook met de ouderling Jacob Deunink.

De classis, die met ongenoegen de ergerlijke twisten had gadegeslagen, was zich genoegzaam bewust van de verderfelijke invloed die dit had op de kleine hervormde gemeenschap te Eede en van de hervormde religie in het algemeen, te meer ook omdat de kerkelijke zaken werden verwaarloosd. Het huisbezoek dat aan het driemaandelijkse avondmaal voorafging werd nogal eens overgeslagen, of slechts gedeeltelijk ten uitvoer gebracht en de verzorging der kerkdiensten was navenant. Toen dan ook van oktober 1758 tot maart 1759, in verband met de kritiek van de predikant, de schoolmeester weigerde om nog langer als voorlezer en voorzanger te fungeren, werden de hervormde kerkdiensten te Eede een voorwerp van bespotting en zeiden de katholieken smalend : «Den Domine doet eene lesende misse.» (34).

Nadat in maart 1759 in plaats van de overleden Rombouts een nieuwe schoolmeester, de Aardenburger Servaas Tak, was aangesteld, duurde het niet lang of ook met deze had dominee Mestach moeilijkheden.

---

(34) HG : Herv. Gem. Eede, Kerk. hand. 1749-1760, blz. 97, 132-139, 141-142, 151-154, 155, 158.
RZ : Classis Walch., nr. 29, 26 okt. 1759 (stuk nr. 1786), 2 juni 1760 (stuk nr. 1813).

In de kerkeraadsvergadering van 3 april 1761 werd door de schoolmeester geklaagd over zekere uitdrukkingen van de predikant, die in de consistoriekamer tot hem gezegd zou hebben : «Meester gij hebt eene ongodtsdienstige huijsvrouwe.» De predikant vorderde daarvan een bewijs en verklaarde de beschuldiging voor onzeker en onwaarachtig. De ouderling Jacob Deunink echter weigerde hiermee in te stemmen en zei, dat hij, de predikant kennende, ervan overtuigd was dat deze dit had gezegd. Het geschil werd op 8 januari 1762 weer bijgelegd, doch Jacob Deunink was over het gedrag van de predikant zo verbolgen, dat hij tot 1763 naliet om als ouderling op de vergaderingen te verschijnen en mee te gaan op huisbezoek.

Dominee Mestach bleef echter in zijn oude handelwijze volharden en vond op de kerkeraadsvergadering van 23 juni 1763 weer iets anders om de schoolmeester dwars te zitten. Hij stelde voor, zogenaamd om gelden uit te sparen voor de diakonie, dat de armen in het vervolg maar zonder lijkbidder moesten begraven worden. De functie van lijkbidder werd namelijk ook door de schoolmeester vervuld. Hij kreeg daarbij echter geen steun van de overige leden van de kerkeraad, zodat dit voorstel niets uithaalde.

Het duurde nu tot 1 januari 1768 voordat er weer iets voorviel. Toen weigerde domiee Mestach de attestatie te tekenen, waardoor Servaas Tak zijn traktement als schoolmeester, koster en voorzanger niet kon krijgen.

Op 22 april 1772 belegde dominee Mestach een speciale kerkeraadsvergadering «uijt oorsake van seker ergerlik gedrag» waaraan de ouderling tevens schoolmeester Servaas Tak zich zou hebben schuldig gemaakt. Dit ergerlijk gedrag bestond hierin, dat hij in 1771 ook het ambt van schepen van Middelburg in Vlaanderen had aanvaard, hetgeen volgens de predikant in strijd was met het schoolreglement. Hij beschuldigde daarom de schoolmeester openlijk van meineed, omdat hij onder ede beloofd had het schoolreglement te zullen onderhouden. Daarnaast grondde hij zijn beschuldiging op het schoolhouden van Servaas Tak, dat eveneens niet volgens het schoolreglement zou zijn. In plaats van dagelijks van acht tot elf uur en van een tot vier uur school te houden, gebeurde dit slechts van negen tot elf uur en van een tot drie uur, 's zomers zowel als 's winters en in plaats van woensdag- en zaterdagnamiddag vrijaf te geven, werd woensdag de hele dag school gehouden en was de hele zaterdag vrij.

Weer kwam de zaak voor de classis, die op 16 juli 1772 de predikant liet aanzeggen, dat zij met zeer veel ongenoegen van het gebeurde kennis had genomen en dat hij van zijn beschuldiging van meineed diende af te zien.

Dit is de laatste ruzie geweest, waarbij dominee Mestach betrokken was. Hij overleed op 31 januari 1774. Zijn beleid werd gekenmerkt door een ernstig verval van het kerkelijk leven in de Eedese hervormde gemeente, dat deze niet meer te boven zou komen.

Na een vacature van een jaar en nadat Jan Engelbert Molt gedurende een jaar predikant was geweest, werd als laatste predikant beroepen Daniël Jacobus Dreszelaar, welke op 11 februari 1776 zijn beroep naar de kleine gemeente van Eede aannam. Hij bleef tot 1797 toen hij op 15 november naar Vrouwenpolder op Walcheren werd beroepen. Zijn ambtsperiode stond in schrille tegenstelling tot die van dominee Mestach. Bij zijn afscheid op 28 december 1797 werd hem dank gebracht «voor alle de goede en getrouwe diensten aan Gods kerk alhier gedurende een meer dan 20 jarig verblijf betoond.»

Het ledental was allengs zodanig afgenomen, dat geen nieuwe predikant meer werd benoemd en daarmede kwam een einde aan het bestaan van de hervormde gemeente van Eede. ([35]).

Wat de toename der katholieken betreft : van de oorzaken en factoren die tot de achteruitgang van het aantal protestanten hebben geleid, werkten sommige juist de toename van het aantal katholieken in de hand.

Door de ligging aan de grens en het gedeeltelijk onderworpen zijn aan het bestuur van de heerlijkheid Middelburg, was het voor de katholieken gemakkelijker om zich hier te vestigen dan verder landinwaarts in westelijk Staats-Vlaanderen. Hier konden ze ook gemakkelijker hun kerkelijke plichten vervullen in Middelburg en in de andere Vlaamse grensparochies.

De oorlogstijd en vrees voor overlast van Franse troepen, die het vertrek van de protestanten in de grensstreek bevorderden, hadden daarentegen de vestiging van Vlaamse katholieken tot gevolg, die zich aan de Staatse kant van de grens veiliger waanden. Vooral vanaf 1683 en tijdens de Spaanse Successie-oorlog (1702-1713) nam hun aantal toe en namen onder meer een aantal inwoners uit Maldegem, Eeklo en Adegem de wijk naar Staats gebied omdat men verwachtte dat de Franse troepen hun dorpen zouden binnentrekken.

Een andere factor was dat de aangrenzende streek op het gebied der Zuidelijke Nederlanden veel dichter bevolkt was dan westelijk Staats-Vlaanderen, waar voornamelijk in de rijke kleigebieden, vooral na de

(35) HG : Herv. Gem. Eede, Kerk. hand. 1761-1802, blz. 5-6, 9, 11, 18, 22, 32, 35-39, 46, 50, 89.

indijkingen in het midden der 17de eeuw, veel werkgelegenheid was in de landbouw. Hiervoor waren arbeiders nodig en daarvandaan ook, dat de meeste nieuwe inwoners van Eede eenvoudige arbeiders waren, die niet men aardse goederen gezegend waren.

Naast vestiging moet vanaf het midden der 18de eeuw vooral ook de sterke toename der katholieke bevolking worden toegeschreven aan het steeds groter wordend geboorte-overschot. (Zie bijlage 3). ([36]).

DE VORMING VAN EEN KATHOLIEKE GEMEENSCHAP

Ofschoon in de loop van de 18de eeuw het aantal katholieken in Eede dat van de protestanten steeds meer begon te overtreffen, was Eede toch geen katholieke gemeenschap. Kerkelijk was men aangewezen op Middelburg in Vlaanderen en in Eede mochten geen katholieke godsdienstoefeningen worden gehouden.

Hoewel het aantal hervormden zodanig was afgenomen, dat men zelfs geen geschikte kandidaten meer had om, zoals was voorgeschreven, iedere twee jaar andere ouderlingen en diakens te benoemen, toch moesten de beide hoofdmannen van de parochies Sint Baafs en Onze Lieve Vrouw Bezuiden hervormd zijn evenals de schutter en de twee schepenen, die namens het Staatse deel der heerlijkheid in het schepencollege van Middelburg zitting hadden. Dit was overeenkomstig het «Reglement op de politicque reformatie» van 1 april 1660 en hieraan werd streng de hand gehouden.

Dit bleek onder andere bij de verandering van de magistraat van Middelburg in 1709, toen slechts een van de nieuwbenoemde schepenen van het Staatse deel hervormd was. Prompt werd hierop op 27 juli 1709 door de hoofdman van Onze Lieve Vrouw Bezuiden een klacht ingediend, hetgeen tot resultaat had, dat in plaats van de katholiek weer een hervormde werd benoemd.

Zolang men op Staats gebied niet vrij was in zijn doen en laten, trok men de grens over voor kerkelijke zaken en anderszins.

Omdat op zondag alle sport en spel verboden was, ging men, ook tijdens de hervormde kerkdiensten, naar de herberg «De Flessche», een vijftig roeden van de kerk doch over de grens gelegen, om daar te bollen, te kaatsen, te kegelen en andere volksspelen te doen.

---

(36) RG : Par. reg. Mid., nr. 8, 1683 passim.

Eede gezien naar het zuiden, omstreeks 1910.
Het witte huis op de achtergrond en de hoge bomen zijn Belgisch gebied.
Op de voorgrond een Nederlandse grenswacht.

In het midden der 18de eeuw gingen ook verscheidene leerlingen van Eede naar de dag- en avondschool die op het grondgebied van Maldegem gehouden werd. De kerkeraad van Eede was beducht dat de schoolmeester minder ijverig zijn plicht zou vervullen omdat het aantal leerlingen daardoor vrij gering was geworden of zelfs dat de lust tot schoolhouden bij hem geheel en al zou verdwijnen.

Steeds meer ook gingen de hervormden de katholieken betrekken bij allerlei zaken, waaruit zij vroeger volgens de plakkaten geweerd werden. Men kon moeilijk anders als klein groepje hervormden temidden van een groot aantal katholieken.

In zijn strijd tegen de schoolmeester Rombouts riep dominee Mestach in 1757 een zestal getuigen op, op een na allen katholiek, wier getuigenis in deze zaak tussen de hervormde predikant en de hervormde schoolmeester moest dienen voor de hervormde classis.

In het tijdvak 1780-1787 leende de hervormde diakonie geregeld geld uit. Dit geschiedde hoofdzakelijk aan katholieken.

Voor het jaar 1787-1788 en volgende jaren werd zelfs een katholiek tot hoofdman van de parochie Onze Lieve Vrouw Bezuiden aangesteld. Het was de 35-jarige landman Bernardus Buijck, die tot de vermogende personen van Eede behoorde, doch merkwaardig is dat hij in 1816 niet

Eede gezien naar het noorden, omstreeks 1905.
Waar de steenweg loopt liep in de 17de en 18de eeuw de waterloop de Eede.
De kant van de molen was parochie Sint Baafs, de kant van de kerk parochie Onze Lieve Vrouw Bezuiden.

voorkomt onder de katholieke notabelen die een verzoekschrift indienden om een eigen parochie en pastoor te krijgen. ([37]).

In deze toestand van achterstelling kwam eerst verandering bij de komst der Fransen. Toen werden alle oude instellingen afgeschaft, kwamen er nieuwe wetten en werd alles opnieuw georganiseerd. Toen werd ook de gemeente Eede opgericht, waardoor het dorp met zijn omgeving voor het eerst een eigen bestuur kreeg. Wat voor veranderingen dit voor de katholieken meebracht treedt duidelijk aan het licht, wanneer men de oude besturen en functionarissen vergelijkt met die van de nieuwe gemeente.

---

(37) RZ : Vrije v. S., nr. 180, 27 juli, 3 aug., 17 sept. 1709 ; nr. 174, 4 maart 1681 ; nr. 380, 18 febr. 1751.
HG : Herv. Gem. Eede, Kerk. hand. 1749-1760, blz. 132-133 ; Kerk. hand. 1761-1802, blz. 62-75 passim.
GA : Arch. v. Eede, Rek. O. L. Vr. Bez. 1787-1789 ; Notulen 1805-1816, 17 mei 1816.

Van de beide hoofdmannen der parochies was die van Sint Baafs, Pieter Fonteijn, hervormd, de beide schutters, Abraham Goetland voor het graafschap Middelburg en Christiaan de Man voor het Vrije van Sluis, eveneens, de ontvangers der parochies, Abraham van den Broecke voor Sint Baafs en Jacobus Vermere en Johan Abraham Stroes voor Onze Lieve Vrouw Bezuiden, die allen in Aardenburg woonden, waren eveneens hervormd, evenals de schoolmeester Servaas Tak die tevens klokluider was. Ook de pointers van Onze Lieve Vrouw Bezuiden, Pieter de Zomer en Pieter Fonteijn waren hervormd.

De enige katholiek was, zoals reeds vermeld, de hoofdman van Onze Lieve Vrouw Bezuiden, Bernardus Buijck, die in 1787 de hervormde Pieter Johannis Rombouts was opgevolgd en als gezeten landbouwer «bij gebrek aan stoffe van die van de gereformeerde religie», was benoemd.

Daar tegenover bestond de gemeenteraad van de nieuwe gemeente Eede in 1800 uit 9 katholieken, allen van Vlaamse afkomst, te weten : Jan van Thienen, Frans Vercraeye, Pieter Johannes van Vooren, Jan Meesschaert, Antonius van Quekelberghe, Pieter Pollet, Pieter de Backer, Pieter Loete, Bernard Buijck en 1 hervormde : Pieter Johannis Rombouts. Het bureau van weldadigheid was geheel samengesteld uit katholieken, te weten : Pieter Johannes van Vooren, Cornelis Henricus Roseleur, Pieter Loete, Jan Meesschaert en Jan van Thienen. De schoolmeester Pieter Johannes van Vooren was teven secretaris en ontvanger.

Was echter voor de hervormden het geringe aantal leden een handicap om behoorlijke functionarissen te leveren, voor de katholieken was dit het gebrek aan mensen met enige ontwikkeling, omdat het overgrote deel bestond uit eenvoudige arbeiders die met hard werken de kost moesten verdienen en waarvan een groot deel lezen noch schrijven kon.

Men had dus voormannen nodig, doch ook deze kwamen er. Een van hen was Pieter Johannes van Vooren, geboortig van Waarschoot, die onderwijzer was geweest te Maldegem, in 1796 naar Eede was gekomen en er schoolhouder werd. Al spoedig werd hij daarnaast met de administratie der nieuwe gemeente belast. In 1802 werd hij zelfs met 31 van de 37 stemmen door de kiesgerechtigden van Eede kandidaat gesteld voor het ambt van vrederechter van het kanton Sluis.

Daarnaast was er een aantal landbouwers die verschillende andere bestuursfuncties waarnamen zoals Johannes Franciscus van Besbrugge, Hieronimus Cuelenaere, Cornelis Henricus Roseleur en Jacobus Bernardus De Dobbelaere, waarvan de beide eerstgenoemden na de inrichting van het Frans bestuur de eerste en tweede agent-municipaal te Eede waren en de beide anderen daarna enige tijd burgemeester. Johannes van Bes-

brugge was rond 1797 tevens lid van de municipale administratie van het kanton Sluis.

Toch hadden ondanks hun gering aantal ook nog geregeld hervormden zitting in de gemeenteraad en bekleedden ze verschillende andere functies, zoals Pieter Fonteijn die enige tijd burgemeester was en Izaak Crince, die in 1806 tot raadslid en schatter benoemd werd. ([38]).

Reeds spoedig nadat een concordaat was gesloten tussen Napoleon en de paus en nadat Middelburg en Aardenburg in plaats van onder het bisdom Brugge onder het bisdom Gent waren gekomen, werden pogingen aangewend om te Eede een eigen parochie en pastoor te krijgen. In juni 1806 werd door de gemeenteraad aan de bisschop van Gent een voorstel gedaan om te komen tot de stichting van een succursale kerk voor de meer dan duizend katholieken van Eede.

Omdat echter het kerkgebouw nog toebehoorde aan de hervormden, werden in de vergadering van 4 maart 1807 door de gemeenteraad twee afgevaardigden benoemd om overleg te plegen met het consistorie van de hervormde kerk van Sluis, ten einde te komen tot een voorlopige regeling aangaande de overdracht van het kerkgebouw.

Nadat aan het consistorie op 17 maart een schrijven dienaangaande was gericht, werd op 15 april 1807 door deze afgevaardigden, de burgemeester Cornelis Henricus Roseleur en het raadslid tevens secretaris Pieter Johannes van Vooren, met het consistorie van Sluis een overeenkomst opgemaakt, waarin de kerk met het kerkhof tegen een bepaalde vergoeding en onder zekere voorwaarden aan de gemeente Eede werden overgedragen. De raad bekrachtigde deze overeenkomst op 22 mei 1807 en werd eigenaar van de kerk en het kerkhof.

Dezelfde dag nam hij in zijn vergadering ook maatregelen om in de kosten van aankoop en inrichting van de kerk te kunnen voorzien. Er zou aan de Franse keizer een petitie worden gericht om belastingverhogingen door te voeren. De schuld zou in 6 jaar worden afgelost en de noodzakelijke reparaties zouden nadat een begroting was opgemaakt worden aanbesteed.

Op 15 juli 1807 werden verdere maatregelen genomen. Op de begroting voor het jaar 1808 werd voorgesteld om het gemeentehuis als voorlopige woning voor de priester beschikbaar te stellen en 200 frank uit te trekken voor de noodzakelijke reparaties.

---

(38) GA : Arch. v. Eede, Rek. O. L. Vr. Bez. en St. Baafs 1784-1796, passim ; Corr. 1801-1802, 22 Vendémiaire IX, 4 Nivose IX, 6 Pluviose X, 17, 24 Messidor X ; Notulen 1805-1816, passim.
RZ : Vrije v. S., nr. 489, Rek. O. L. Vr. Bez. 1789-1794.

Aan traktement voor de deservant werd 800 frank geraamd, omdat men niet verwachtte dat het goevernement het salaris voor zijn rekening zou nemen, daar de kerk van Eede niet begrepen was onder de succursale kerken. Mocht toch een vergoeding van het goevernement worden verkregen, dan zou door de gemeente worden bijgepast tot een jaarlijks traktement van 800 frank. ([39]).

Van deze plannen kwam echter voorlopig niet veel terecht. Sinds Aardenburg in 1804 door de bisschop van Gent tot een zelfstandige parochie was verheven, was Eede tot die parochie komen te behoren. De pogingen om een eigen parochie en pastoor te krijgen hadden niet veel resultaat. Er kwam geen priester naar Eede en de inwoners die niet naar Aardenburg ter kerke gingen, vervulden hun kerkelijke plichten in Middelburg, Maldegem en Sint Laureins. Voor dopen, huwelijken en uitvaartdiensten moest men nu naar Aardenburg.

De kerk bleef leeg staan en geraakte in verval, terwijl Eede moest meebetalen in de kosten van de huishuur van de pastoor van Aardenburg.

Nadat onder het Nederlands bewind een direkteur-generaal voor de katholieke eredienst was aangesteld, werd in 1816 door 63 rooms-katholieken, waaronder de gemeenteraad en de meest vermogende ingezetenen, wederom een verzoek gedaan, nu aan de Nederlandse koning, om een eigen kerk en pastoor. Tegelijkertijd verbonden de verzoekers zich om het salaris van de pastoor op te brengen.

De goeverneur van Zeeland bracht een gunstig advies uit, doch de bisschop van Gent, die aanvankelijk de noodzakelijkheid van een vicariaat te Eede had erkend, was van oordeel, dat de ingezetenen niet vermogend genoeg waren om een kapelaan te onderhouden, terwijl hij verder voorgaf voor Eede wegens het gebrek aan geestelijken geen priester te kunnen missen. De werkelijke reden was echter dat de bisschop vreesde, dat wanneer Eede van Aardenburg afgescheiden zou worden, Aardenburg als katholieke voorpost in een dominerende protestantse omgeving zich moeilijk staande zou kunnen houden.

Het enige wat ermee bereikt werd was, dat in 1818 de kerk van Eede voor de katholieke eredienst mocht worden gebruikt en op 27 oktober werd ingewijd door de deken van het dekenaat Eeklo, pastoor Frans Xavier Fonteyne van Maldegem. De kort tevoren opgerichte muziekmaatschappij van Maldegem trad hier voor de eerste keer in het openbaar op door deze inwijding muzikaal op te luisteren. Van nu af werd er te Aardenburg

(39) GA : Arch. v. Eede, Corr. 2 juli 1806 ; Notulen 1805-1816, 4 maart, 22 mei, 15 juli 1807.

een speciale onderpastoor aangesteld die belast was met de zorg voor Eede. Als zodanig kwam als eerste in dienst de 30-jarige Johannes Thijs. (40).

Deze toestand was echter niet bevredigend voor de Eedenaren. De gebrekkige dienstwaarneming te Eede en de hoge bijdrage die werd gevorderd voor de Aardenburgse geestelijkheid en daarnaast de aanzienlijke kosten om het eigen kerkgebouw in stand te houden, deden hen opnieuw aandringen op een eigen parochie en pastoor, doch de bisschop van Gent benadrukte in 1825 nogmaals, dat de kapel of bidplaats van Eede van geestelijke zijde niet anders kon worden aangemerkt als ten enen male verenigd met Aardenburg.

In Eede had men er vooral bezwaar tegen, dat men op grond van het aantal parochianen, naast de kosten voor de eigen kerk, de grootste bijdrage moest betalen voor de Aardenburgse geestelijkheid, terwijl de dienstverlening te Aardenburg veel beter was dan die voor de mensen van Eede. Eede zou 7/10de moeten betalen, omdat het in 1827 van de 1637 parochianen er 1179 had, tegen Aardenburg 248, Sint Kruis 143 en Heille 31. Dit deel werd wel teruggebracht tot 5/10de omdat de pastoor er niet woonde, doch een eigen pastoor kreeg men niet, ondanks de tussenkomst van de minister van binnenlandse zaken.

Ook de vicarissen van het vacante bisdom Gent bleven in 1828 het standpunt innemen, dat de pastoor te Aardenburg moest wonen en de pastorale diensten te Aardenburg moesten geschieden, behalve de uitvaartdiensten en de zondagse mis. Zij stelden als eis dat de onderpastoor te Eede een kamer van het gemeentehuis tot zijn beschikking moest hebben.

Met ingang van het jaar 1833 kwam men weer een stap verder. De nieuwe onderpastoor van Aardenburg, Hermanus Franciscus Alders, geboortig van Amsterdam, mocht in Eede komen wonen en alle goddelijke diensten in de kerk van Eede verrichten. Inmiddels was de parochie Aardenburg onder het bisdom Breda gekomen.

---

(40) PA : Reg. memoriale, blz. 8 en 25.

GA : Arch. v. Eede, Reg. verz. stukken, 19 okt. 1814 (stuk nr. 14), 22 mei 1816 (stuk nr. 88) ; Notulen 1805-1816, 4 mei 1812, 3 mei 1813, 17 mei 1816 ; Stukken afscheiding, 19 febr. 1814, 1 nov. 1816 ; Alg. inl. en stat., stat. 1818.

DE KANTER en DRESSELHUIS, De prov. Zeeland, blz. 294.

DE LILLE, Maldegem, deel II, blz. 19.

Tenslotte werd in 1840 Eede door de bisschop van Breda tot een eigen parochie en de onderpastoor Johannes Everink, die al sinds 1837 in Eede was, tot de eerste pastoor verheven. Hiermede was men er na vele vruchteloze pogingen eindelijk in geslaagd een zelfstandige katholieke gemeenschap te stichten. ([41]).

G. A. C. VAN VOOREN

(41) GA : Arch. v. Eede, Stukken afscheiding, 17 dec. 1825, 3, 6 apr., 12, 16 nov. 1827, 22 maart 1828, 14 febr. 1837 ; Bevolkingsreg. 1835-1839, fo. 60.
PA : Reg. memoriale, blz. 8 en 25.

Bijlage 1

OVERZICHT van het aantal nieuwe lidmaten der Nederlands-Hervormde gemeente te Aardenburg die woonden in het gebied van Eede, over de perioden 1609-1628 en 1647-1648.

JAAR VAN AANNEMING	EEDE-DORP		DEN BIEZEN		OVERIG GEBIED*		TOTAAL	
	m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.		
1609			1	1			2	
1610	2		1				3	
1611	1	2					3	
1612	2	2	1	2		1	8	
1613	2	1		1	4	1	9	
1614	4	2	1	2	4	3	16	
1615	2	1	4	4	5	1	17	
1616	1	1	1	4	3	3	13	
1617	2	3		2	6	4	17	
1618	2	1	2	1	2	3	11	
1619	1	1	3	4	4	5	18	
1620	5	3	2	1	7		18	
1621	1				1		2	
1622							0	
1623				1			1	
1624		2	1				3	
1625	1	1					2	
1626							0	
1627	2	1					3	
1628	3	1	2	2			8	**
Totaal	31	22	19	25	36	21	154	

	EEDE-DORP	DEN BIEZEN	TOTAAL
1647	2		2
1648	3	2	5

* omvat Oosthoek, Eeklose watergang, Waterstraat of Hogeweg gelegen buiten Den Biezen.

** allen teruggekeerd uit Walcheren.

Bronnen : HG, Lidmatenboek der Nederlands-Hervormde Gemeente van Aardenburg 1605-1646, blz. 145-216 en Lidmatenboek 1647-1774, blz. 1-4.
Over de tussenliggende periode 1629-1646 zijn geen gegevens beschikbaar, omdat toen alleen de namen der nieuwe lidmaten werden vermeld en geen verdere bijzonderheden.

Bijlage 2

OVERZICHT van het aantal doopsgezinden uit Eede waarvan de drie huwelijksafkondigingen hebben plaats gevonden door burgemeesters en schepenen van Aardenburg over de periode 1656-1765.

Jaar van afkondiging	Eede-dorp		Den Biezen		Oosthoek Beoostereede		Totaal
	m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.	
1656	1						1
1657	3	1		1			5
1658	1			1	1		3
1659	1	1					2
1660		1		1			2
1661	3	2	3	3		1	12
1662	1			3		1	5
1663	1	1					2
1664	1						1
1665	1		2	1			4
1666		1					1
1667	1 *		1	1			3
1668		1	1	1			3
1669	1	1	2	1			5
1670		1			1		2
1671	3	2					5
1672	2	1					3
1673	1		1				2
1674		2	1	1			4
1675							0
1656-1675	21	15	11	14	2	2	65
1677		1					1
1678	1 *		1	1			3
1680			1	1			2
1682	1		1	1			3
1684			1	1			2
1686	1	1	1				3
1687		1	3				4
1691			2				2
1692			1	1			2
1693				1			1
1697			1	1			2
1676-1699	3	3	12	7			25

Jaar van afkondiging	Eede-dorp		Den Biezen		Oosthoek Beoostereede		Totaal
	m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.	
1700			2				2
1702		1	1 *				2
1705			1				1
1713						1	1
1717	1 *						1
1719			1	1			2
1730				1			1
1744				1			1
1756			1 *				1
1765				1 *			1
1700-1765	1	1	6	4		1	13

* Deze personen waren inmiddels reeds naar elders vertrokken.

Bron : GA, Register vande proclamatien vande gene die haer inde huijwelijcken staet begeven (Schepentrouwboek) 1656-1765.

Bijlage 3

OVERZICHT van de tienjaarlijkse gemiddelden van het jaarlijkse aantal geboorten (dopen), huwelijken en begravingen betreffende Eede over de periode 1666-1819.

PERIODE	KATHOLIEKEN			HERVORMDEN	
	geboorten	huwelijken	begravingen	dopen	begravingen
1666-1669			2,2 *		
1670-1679			0,7		
1680-1689	3,9	1,4	2,7		
1690-1699	5,9	1,2	9,3		
1700-1709	7,1 **	0,9 **	7,2 **		
1710-1719	14,0	2,8	17,4		
1720-1729	17,5	3,4	18,4		
1730-1739	16,7	4,9	18,7		
1740-1749	18,4	5,3	18,5	3,0 *	
1750-1759	21,4	5,0	17,8	2,0	
1760-1769	19,7	4,7	15,4	2,6	4,0
1770-1779	26,4	6,0	22,3	1,0	0,8
1780-1789	29,5	7,3	24,4	0,4	1,0
1790-1799	38,9 ***	6,8 ***	25,1 ***	0,7 ****	1,3 ****
1800-1809	40,9	9,2	33,6		
1810-1819	37,3	9,5	29,3		

* eerst vanaf 1666 respectievelijk 1743 zijn gespecificeerde gegevens bekend en vanaf dat jaar zijn de gemiddelden berekend.

** de gegevens over deze periode zijn niet volledig betrouwbaar en stemmen in het origineel en de duplikaten niet steeds overeen.

*** in deze periode is er een hiaat van enkele maanden bij overgang van de parochieregisters naar de burgerlijke stand.

**** het doopboek en de begraaflijsten werden per 30 juli 1796 afgesloten, zodat dit gemiddelde slechts loopt over de periode 1790-1795.

Bronnen : RG : Parochieregisters van Middelburg in Vlaanderen 1666-1796.
RZ : Retroacta Burgerlijke Stand, Eede nr. 1, Doopboek 1745-1796.
GA : Archief van Eede, Begraaflijsten 1759-1796.
GA: Registers van de burgerlijke stand Eede, 1796-1819.

GERAADPLEEGDE WERKEN EN ARCHIEFSTUKKEN

H. BROESE VAN GROENOU, Uit het verleden der doopsgezinde gemeente te Aardenburg, in Doopsgezinde Bijdragen, Amsterdam/Leeuwarden 1876-1884.

J. H. VAN DALE, Bouwstoffen voor de geschiedenis der Doopsgezinde Gemeente te Aardenburg gedurende de eerste halve eeuw van haar bestaan, in Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen, Middelburg, 1863, deel VI, blz. 1-56.

A. E. GHELDOLF, Bijzonderheden betreffende de Doopsgezinden in en rondom Aardenburg, in Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen, Middelburg, 1860, deel V, blz. 193-214.

J. DE KANTER en J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, De Provincie Zeeland, Middelburg, 1824.

N. KERCKHAERT, De heresie in het Meetjesland tijdens de eerste helft der XVIIe eeuw, in Appeltjes van het Meetjesland, 1954, nr. 6, blz. 5-30.

F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis van de Gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Gent 1870-1872, 2de reeks, Arr. Eeklo, 3 delen.

C. P. ROOS, Beknopt Geschied- en Aardrijkskundig woordenboek van Zeeuwsch-Vlaanderens Westelijk Deel, Oostburg, 1874.

M. RIJCKAERT, Zomergem onder de Geuzentijd 1566-1630, in Appeltjes van het Meetjesland, 1958, nr. 9, blz. 91-134.

G. A. VORSTERMAN VAN OYEN, De Berenning van Aardenburg in 1672, Schoonhoven, 1872.

ARCHIEF DER GEMEENTE AARDENBURG
(afgekort GA)

ARCHIEF VAN AARDENBURG

Bevolkingslijsten 1677-1792 en 1797-1810.

Correspondentie : Ingekomen en verzonden stukken 1647-1649.

Costumen, privilegiën, politycque wetten en ordonnantiën der stad en schependomme van Aardenburg en St. Anne ter Muyden, 1738-1743.

Register van de persoonen woonende binnen der stadt Aerdenburgh die op verscheijden tijden dagen maenden ende jaren den behoorlijcken eedt van poorterschap hebben gedaen (Poortersboek) 1610-1680.

Register vande proclamatien vande gene die haer inde huijwelijcken staet begeven (Schepentrouwboek) 1656-1765.

Resolutie- of notulenboek der Stad en Schependomme van Aardenburg van 1643-1666 en van 1698-1718.

Stukken betreffende de Doopsgezinden 1615-1665.

Stukken betreffende de Rooms-Katholieken 1790-1840.

ARCHIEF VAN EEDE

Algemene inlichtingen en statistieken 1818-1827.

Bevolkingslijsten 1796-1822.

Bevolkingsregister 1835-1849.

Correspondentie : Ingekomen stukken onder het Frans bestuur 1799-1814.
Geboorte-, sterfte en bevolkingsstatistieken 1815-1828.
Notulenboek der vergaderingen van de gemeenteraad 1805-1816.
Register van afschriften van verzonden stukken 1814-1822.
Rekeningen van de parochie Onze Lieve Vrouw Bezuiden Aardenburg 1785/86-1795/96.
Rekeningen van de parochie Sint Baafs 1784/85 - 1796.
Stukken betreffende de afscheiding van de Rooms-Katholieke parochie te Eede van die van Aardenburg 1814-1837.

ARCHIEF DER NEDERLANDS HERVORMDE GEMEENTE TE AARDENBURG
(afgekort HG)

ARCHIEF DER N. H. GEMEENTE VAN AARDENBURG
Kerkeraads Handelingen 1605-1628 en Lidmatenboek der Nederlands Hervormde Gemeente van Aardenburg 1605-1646 (1 register).
Kerkeraads Handelingen der Ned. Herv. Gemeente van Aardenburg 1695-1720.
Lidmatenboek der Ned. Herv. Gemeente van Aardenburg 1647-1774.

ARCHIEF DER N .H. GEMEENTE VAN EEDE
Kerkeraads Handelingen der Ned. Herv. Gemeente van Eede van 1748-1760 en van 1761-1802.

ARCHIEF DER ROOMS-KATHOLIEKE PAROCHIE TE AARDENBURG
(afgekort PA)

Registrum memoriale parochiae B. V. Mariae Ardenburgi.

RIJKSARCHIEF TE BRUGGE
(afgekort RB)

NIEUW KERKARCHIEF
nr. 388 Visitatieboek Middelburg, Lapscheure en Moerkerke 1691-1714.

RIJKSARCHIEF TE GENT
(afgekort RG)

ARCHIEF DER GEMEENTE MIDDELBURG
Resolutie Bouck der stede ende graefschepe van Middelburg in Vlaenderen 1653-1702.

PAROCHIEREGISTERS
Middelburg, nr. 8, Doop-, trouw- en begraafboek 1676-1711.

ARCHIEF VAN DE RAAD VAN VLAANDEREN

volgens : J. BUNTINX, Inventaris van het Archief van de Raad van Vlaanderen, Brussel, 1964, deel I.

nr. 4441 Enkwesten van de raadsheren : Michel de Gomiécourt 1629-1630.

nr. 8594 Register van criminele sententies 18 maart 1585 - 11 oktober 1641.

RIJKSARCHIEF IN ZEELAND TE MIDDELBURG
(afgekort RZ)

CLASSIS WALCHEREN DER NEDERLANDS HERVORMDE KERK

nrs. 4 en 15. Actaboek van de Classis Walcheren van 1639-1653 en van 1740-1755.

nrs. 28 en 29. Ingekomen stukken van 1750-1759 en van 1759-1764.

DOOPSGEZINDE GEMEENTE AARDENBURG

nr. 21 Extract-resolutie der Staten-Generaal betreffende het trouwen der doopsgezinden voor de magistraat 19 april 1657.

nr. 22 Acte van consent voor de doopsgezinden van Aardenburg en Nieuwvliet tot het trouwen voor de magistraat 19 april 1657.

nr. 25 Ingekomen attestaties 1721-1798.

nr. 28 Register van geborenen 1745-1794, gedoopten 1773-1795 en overledenen 1781-1796 samengesteld door de ontvanger A. Mortier 1796.

HANDSCHRIFTENVERZAMELING

nr. 1487 W. ERMERINS, Alfabetisch register op de resoluliën van den edelen collegie 's Lands van den Vrijen residerende te Sluis in Vlaanderen 1604-1780, 2 delen.

RETROACTA BURGERLIJKE STAND

Aardenburg, Doopboek nr. 4 1658-1796, waarin geboorteregister 1745-1812 en doop- en belijdenisregister 1773-1805 der Doopsgezinde Gemeente.

VRIJE VAN SLUIS

nrs. 153, 155, 156 Minuten van resoluties van 1638-1649, 1689-1694, 1696-1697.

nrs. 172, 174, 180, 185, 198 Register van resoluties van 1670-1676, 1679-1686, 1708-1711, 1720-1722, 1753-1757.

nr. 314 Aantekenboek van de aanwezige vrijlaten en register van akten tot toelating als vrijlaat 1620-1794.

nr. 380 Stukken betreffende kerkelijke zaken van Eede 1648-1793.

nr. 393 Akte waarbij de Staten-Generaal aan de doopsgezinden in Staats-Vlaanderen vergunnen hun ondertrouw te doen aantekenen in de het naast bij hun woonplaats gelegen steden of plaatsen 1657.

nr. 394 Stukken betreffende de Rooms-Katholieken 1686-1794.

nr. 395 Lijsten van de Rooms-Katholieke ingezetenen 1708-1719.

nr. 489 Rekeningen van de ontvangers der parochiën Sint Baafs, Groede, Heille, Cadzand, Sint Kruis, Onze Vrouwe bezuiden Aardenburg en Schoondijke 1790-1795.

nr. 497 Lijsten van de ingezetenen der parochies met hun levende have opgemaakt ten behoeve van het innen der belastingen 1687-1688.

Deze studie werd bemoeilijkt doordat belangrijke archiefbescheiden van Eede niet meer voorhanden bleken te zijn, te weten :

1 Actaboek van de kerkeraad 1650-1748, waaruit enkele optekeningen van ondertrouw en trouw in het trouwboek 1673-1751 werden overgeschreven (A. MULDER, Retroacta van den Burgerlijken Stand in Zeeland, Middelburg, 1925, blz. 20).

2. Doopboek 1648-1743, dat in 1796 niet werd ingeleverd bij de municipale administratie van het kanton Sluis maar tot nader order bij de predikant bleef berusten en later ook niet in de inventaris van de gemeente Eede voorkomt (HG, Herv. Gem. Eede, Kerk. hand. 1761-1802, blz. 88).

3. Resolutieboek van de parochie Sint Baafs 1715-1795 en .

4. Rekeningen van de parochie Sint Baafs 1711-1784, welke door de hoofdman van Sint Baafs op 28 Vendémiaire VI (19 oktober 1797) aan de agent-municipaal van Eede werden overgedragen (GA : Arch. v. Eede, Inventarissen van het archief van Eede, inv. overgedr. stukken van 28 Vendémiaire VI en 6 april 1806).

5. Rekeningen van de parochie Onze Lieve Vrouw Bezuiden vóór 1785 en ·

6. Resolutieboek van de parochie Onze Lieve Vrouw Bezuiden vóór 1795, van welke nergens een vermelding werd gevonden maar die er toch moeten zijn geweest.

DE GENTSE BOUWMEESTERS EN METSELAARS TIJDENS DE CALVINISTISCHE REPUBLIEK

DE FAMILIE VAN LIEVEN DE KEY, GEREFORMEERD BOUWMEESTER

In het rumoerige, rebelse Gent dat terwille van een privilege of een grotere bete broods reeds zoveel onstuimige omwentelingen had beleefd, ontstond in 1577 alweer een opstand uitgelokt door Orangisten en Gentse autonomisten. Deze revolutie had voor de Gentenaars o.a. twee merkwaardige gevolgen. Aan de ene kant kreeg het nieuw bewind het van de Generale Staten gedaan dat de Gentse ambachten en neringen in hun privileges, in 1540 afgeschaft door de Concessie Caroline, werden hersteld, en opnieuw konden deelnemen aan het beleid van de stad. Aan de andere kant werd gestreefd naar een religievrede, een gelijkschakeling van Katholieken en Calvinisten, poging die tenslotte ontaarden zou in een Calvinistische dwingelandij.

Gaan we even na welk aandeel de nering der Gentse metselaars in deze opstand heeft genomen en welke rol de metselaars hebben gespeeld in de hervormingsbeweging.

DE BEELDENSTORM

Sommige historici zijn van oordeel dat reeds in 1566 talrijke metselaars voor het Calvinisme waren gewonnen. (1). Dat kan waar zijn. Wijzelf kunnen dit echter niet zo overtuigend bevestigen. Wel staat het vast dat twee metselaars en een metselaarsknape werden terechtgesteld en dat een paar anderen werden verontrust. (2). Veel later, in juni 1577, werd nog

(1) A. DESPRETZ. *De instauratie*, p. 192.

(2) Het waren de ikonoklast Jacob de Vroede, die woonde nabij de Pasbrug en de Calvinist Lievin de Grave. De knape was Jan de Cooman. Joos de Bil en Pieter Bal of Balde werden gebannen. FRIS. Notes 84-87-91-92-99-88-111.

een metselaarsknape met name Jan Clincke gearresteerd en gegeseld omdat hij «qualijk» had gesproken «teghen Godt». (3). En dat is ongeveer alles. Het zou verwondering baren waren er geen metselaars of steenhouwers tot de hervorming toegetreden. Alle lagen van de Gentse bevolking, alle neringen en ambachten en ook de rijke poorterieklasse waren toen in min of meerdere mate door de Hervorming aangetast.

DE PUTSCH VAN 1577

Toen het Orangistisch bewind van 1577 werd ingezet maakten geen metselaars deel uit van de leiding van de revolutionairen of van het revolutionair comité der XVIII mannen. Ze waren blijkbaar ook niet vertegenwoordigd in de revolutionaire schepenbank van 1578. Slechts in het volgend schepenjaar en in dit van 1582 fungeerde een metselaar als schepen. (4).

Uit deze gegevens kan men opmaken dat de invloed der metselaars op de opstandige beweging zeer beperkt was, zelfs onbeduidend mag genoemd worden. Niettemin deden enkelen zich individueel opmerken zoals bv. Cornelis Hutsebaut die terwille van de Calvinistische leider Jan van Hembyse, zich onderscheidde door het plunderen en afbreken van «princelicke monumenten», (5) of zoals Lievin de Coninc die op 19 mei 1580 te Nazareth of te Eeke door de Malcontenten werd neergeschoten. (6).

Waren de metselaars in de revolutionaire beweging van 1577 niet bepaald opvallend toch veranderde er in hun nering een en ander.

DE NERING EN DE REVOLUTIE

Op 5 november 1577 werd opnieuw, zoals voor de Concessie Caroline van kracht werd, door de nering een deken vrij gekozen. Hij bleef aan

---

(3) Ph. DE KEMPENARE. Chron. 181-182. Hij werd ook gebannen. B. DE JONGHE, *Gentsche Gesch.* I 302.

(4) In 1579 was Guillaume De Smet, in 1582 Gillis van den Berghe schepen. B. DE JONGHE o.c. II 180-300. S.A.G. Reeks 177 n° 1 p. 46-59v.

(5) «Adieu, Cornelis Hutsebaut, met hu zeven dieven die om mijn believen de princelicke monumenten teenemale hebt ghevioleert, ghebrocken, doen clieven zonder eenighe goede memorie met de fundamenten...» VAN DE VIVERE, Chron. p. 291. S.A.G. Reeks 177 n° 1, p. 46v. In 1578-79.

(6) Ph. DE KEMPENARE. Chr. p. 256. Hij was gewezen deken van de metselaars.

tot 30 augustus 1579. De deken, *Lievin de Coninck* f. Lieven ([7]) was ongetwijfeld een Orangist, wat nog niet betekende dat hij protestant was. De volle doorbraak van het Calvinisme was in november 1577 nog niet te constateren en het revolutionair comité was pas op 4 november aangesteld geworden. ([8]). Lieven de Coninck of zijn vader was destijds meestermetselaar van de keizer geweest. ([9]). Hij had nog twee broers en een stel bloedverwanten opgenomen in de nering in 1579. ([10]). In de neringlijsten van de XVIIe eeuw komt nog slechts een De Coninck voor nl. Herman. ([11]).

Deken Lieven de Coninck werd op 30 augustus 1579 opgevolgd door *Joos Rooman*. ([12]). Deze behoorde tot een familie die eerst in de XVI[e] eeuw door koop de vrijheid in de nering had verworven. ([13]). Hij had minstens twee broers, de schrijnwerker Adriaan en de smid Laureins. ([14]). Het is mogelijk dat Jan Rooman ([15]) eveneens zijn broer was. Joos had een zoon Martin en vier kleinzonen Pieter, Karel, Willem en Bartolomeus. Zoon en kleinzonen van Joos waren allen metselaars. ([16]).

Joos Rooman, de stamvader, ([17]) was lange tijd de bouwmeester, de «architecte ecclesie» en raadgever van het kapittel van St. Baafs ge-

---

(7) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 48v. In juni 1578 vormden te Gent metselaars en steenhouwers, door de Concessie Caroline van elkander gescheiden, opnieuw tezamen een nering zoals «van alle hauden tijden». S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 48.

(8) B. DE JONGHE. o.c. I 314.

(9) R.A. Brussel. Rekenkamer n° 2718 p. 226.

(10) Zijn broers waren Jan en Gillis. Verder waren daar nog Lievin en Lowijs, zonen van Jan de Coninck, die waarschijnlijk deken was geweest in 1539, Neel, Joos, Lieven, Gerard, zonen van Gillis. S.A.G. Reeks 177 n° 1 Neringlijst fol. 46 tot 59v. ; Memorieboek v. d. stad Gent p. 151.

(11) S.A.G. Reeks 177 n° 7. Rek. 1652. Waren de De Conincks uitgeweken na 1584?

(12) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 49.

(13) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 59.

(14) R.A.G. Fonds St. Baafs R 23 (los stuk), R 27 en S.A.G. Rek. 1581-82 f. 430.

(15) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 59v. en R.A.G. St. Baafs serie monumentale g' 35.

(16) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 59-59v-61-61v., n° 2 f. 8, n° 7 Rek. 1652 (2e Rek.) Bartholomeus had twee zonen, Jan en Frans, de vermaarde architect van de Franse koning. S.A.G. Reeks 177 n° 7 Rek. 1652 (2e Rek.), n° 2 f. 26 en R. F. MOULAERT. Notes p. 261.
In 1584-85 leefden nog Pieter Rooman, schrijnwerker en Jan Rooman, smid. R.A.G. St. Baafs. K. 73 f. 34 en S.A.G. Rek. 1584-85 f. 34

(17) Joos woonde in de Cammerstrate. Gent. Archief St. Jacobs. Rek. 1563-64 n° 40 f. 2v en n° 24.

weest ([18]) en op het ogenblik dat hij deken werd was hij tegelijk erfscheder van de stad. ([19]).

Bouwmeester Joos was een buitengewoon bedrijvig man die werd geraadpleegd voor de bouw of de reconstructie zo van kerken als van schepenhuizen, bruggen, ([20]) stadspoorten en fortificatiewerken.

In 1564-65 was hij de aannemer van het metselwerk «aende husinghen vande nieucamere ende der zale tusschen tscepenhuus van de keure ende der zwane». ([21]). In 1572 leverde hij «zeker concept in gescrifte ende eenen patroon voor de Bollaertskamer». ([22]). Na 37 jaar stopzetting van de werken aan het schepenhuis van de keure ([23]) had de magistraat besloten het gebouw langs de Hoogpoort te verlengen. In 1581 werd het bijgebouw, de Bollaertskamer, naar het ontwerp van bouwmeester Joos opgetrokken. En Joos inspecteerde ook de werken. ([24]).

Met de metselaar Frans Goethals werkte hij aan de nieuwbouw van het schip en het transept van de St. Baafskerk. ([25]).

Tijdens de revolutionaire periode 1577-84 was hij meermaals «beleder» en toezichter van de stedelijke verdedigingswerken. Onder zijn leiding metselden arbeiders de kerken van Sinte Veerle en Sint Jacob dicht. Hij was het die het hoogkoor van de St. Baafskerk omschakelde tot een provisiebergplaats voor granen. ([26]).

---

(18) R.A.G. St. Baafs. Serie monumentale g' 18 f. 11-16-68 en acta capitularia K2 f. 79-151v-155v.

(19) Hij was erfscheder van 1559-60 tot 1584-85. S.A.G. Rek. 1559-60 f. 195 en 1584-85 f. 369. De erfscheders te Gent waren o. m. stadsbouwmeesters.

(20) Joos Rooman bouwde te Gent o. m. de Tinnepotbrug en een andere brug over de Gracht van het St. Jacobshuis. S.A.G. Rek. 1559-60 f. 202-224. Hij maakte ook de stenen brug «over de oude ende cleene scelde thenden der muleneerstrate tsinte pieters beweghende van der zelver keercke naer sinte Lievinspoorte». ib. Rek. 1571-72 f. 206.

(21) S.A.G. Rek. 1564-65 f. 326v.

(22) S.A.G. Resolutieboek 1572 (15 april) f .88.

(23) Opgetrokken naar het ontwerp van Keldermans en De Waghemakere.

(24) S.A.G. Rek. 1581-82 fol. 399 en Reeks 107 n° 3 f. 229. Zie H. NOWÉ. *Het stadhuis van Gent* p. 11. Hij veranderde ook in 1573-74 «eenen steeghere» in het castelleynshuis van de keure. S.A.G. serie 400 n° 81 f. 220v.

(25) F. DE POTTER. Gent III 318. Ook aan de kapittelzaal. R.A.G. St. Baafs serie monumentale g' 68 en acta cap. K. 169 f. 6.

(26) S.A.G. Serie 533 n° 20 (1580-81) f. 16v-59v. ; Rek. 1582-83 en E. DE BUSSCHER. Recherches p. 11.

In september 1584 werd hij als erfscheder een tijd door zijn zoon Marten opgevolgd ([27]) om tenslotte vervangen te worden door Loys Hendrickx. ([28]).

Deze uitschakeling en het feit dat hij, die bergen werk had verzet tijdens de revolutionaire periode 1577-1584, nadien nergens meer in de bronnen vermeld staat, laat toe te vermoeden dat hij verdacht was geworden en na de capitulatie van Gent voor Farnese in ballingschap was getrokken. ([29]).

DE FAMILIE DE KEY

Joos Rooman, werd als deken van de nering in 1580/81 en 1581/82 opgevolgd door *Lieven de Key*. ([30]). Deze Lieven behoorde tot een oude familie van metselaars die reeds in de vorige eeuw te Gent bedrijvig waren geweest en die de vrijheid in de nering hadden geërfd in tegenstelling met de Roomans die de vrijheid in het ambacht hadden moeten kopen. ([31]). In 1460 woonde een Joris de Key in de Geldmunt en op het einde van de eeuw maakten Elooi, Arend en Gheert de Key ([32]) deel uit van het ambacht der metselaars. De genoemde Elooi de Key werd er zelfs deken van in 1536. ([33]). Dezelfde Elooi kreeg al het metselwerk en de levering van bouwstoffen aanbesteed betreffende het vrije schippershuis «up de Cooreleye». ([34]).

---

(27) S.A.G. Reeks 111bis n° 2 f. 9 en Rek. 1584-85 f. 369.

(28) S.A.G. Rek. 1585-86 f. 384.

(29) Zijn zoon Marten was nog te Gent in 1595. S.A.G. Rek 1595-96 f. 349v.

(30) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 49-50. Deze Lieven de Key is niet te verwarren met zijn zoon Lieven. Wanneer vader en zoon dezelfde voornaam droegen onderscheidde men in de Gentse bronnen systematisch de een van de andere door aan de naam van de zoon deze van de vader te voegen. Zo staat de zoon van Lieven in het neringboek genoteerd : Lieven de Key f(ilius) Lieven. Ook zijn broer Guillaume stond genoteerd : Guillaume de Key f. Lieven om reden dat Guillaume, zijn oom, nog leefde en om geen verwarring te scheppen.

(31) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 59-46-47.

(32) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 36v-37. Bullet. Maatschappij Gesch. Oudheidkunde. Gent. 14 j. n° 9 p. 367.

(33) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 32.

(34) S.A.G. JBK 1533-34 f. 11-12v. Voor-, achter- en zijgevels waren het werk van Christoffel Van den Berghe. Het schippershuis stond op de Graslei.

In 1579 waren de gebroeders Lieven en Guillaume de Key, Jan de Key, Lieven, Guillaume, Michiel, alle drie zonen van Lieven de Key in de nering opgetekend. ([35]). In het begin van de XVII[e] eeuw waren Arend de Key f. Jan, Lowijs de Key en de gebroeders Gulgame, Jacques en Pieter de Key in het ambacht te boek gesteld. ([36]). Jan de Key, mogelijks een broer van Lievin en Guillaume, was de bouwer van de nieuwe slaapzaal in de Bijlokeabdij. ([37]).

Guillaume de Key werkte in 1580/81 aan de Gentse fortificaties. ([38]). Met zijn neef Lieven was hij mede aannemer van het metselwerk betreffende de «caye ofte steenen veste streckende van de brugsche poorte naer thenden weerelt ende ooc het ghewandhuus boven dezelve poort». ([39]). In 1595-96 werd hij als deskundige met Martin Rooman, Geraard Spillebaut en Jacques Claeys door de stad geraadpleegd betreffende het afbreken en weder opmetsen van het schepenhuis van gedele. ([40]). In 1605 kreeg hij met de metselaars Geraard Spillebaut, Christoffel de Veirman en Jacques Piersens voor opdracht de «visentatie van de voye van den turre» van St. Niklaas. ([41]). Het jaar nadien was hij gezworene in de nering. ([42]). In 1614 was hij proefmeester en in 1615 en 1617 leverancier van arduin bestemd voor het schepenhuis van gedele te Gent. ([43]).

Met betrekking tot de beveiliging van de stad kreeg Lieven de Key in het schepenjaar 1578/79 vanwege de stad tot opdracht om met andere vaklui ([44]) de af te breken huizen in breedte en lengte op te meten en de kosten van de afbraak te ramen. ([45]). In 1581 werd hij met de erfscheder

---

(35) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 46v-47.

(36) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 52v. Te Gent leefde ook een Mathys de Key aangesloten bij de nering der schilders. R.A.G. Archief Raad v. Vl. Reg. Sentencien en Appointementen interlocutoire. 1537-38 n° 7526 f. 251v.

(37) Bullet. Maatschappij Gesch. Oudheidkunde. Gent. 39 jaar p. 23.

(38) «betaelt Willem de Key... tmaken van den streckmuer an de zuytzijde van der brugsche poorte mitsgaders den inganck metten wachthusen van den bolweercke thenden mueren tackerghem...» S.A.G. Reeks 532 n° 9 f. 22v. en Reeks 533 n° 20 f. 102.

(39) S.A.G. Reeks 111bis n° 2 f. 10v. Op 8 sept. 1584.

(40) S.A.G. Rek. 1595-96 f. 349v.

(41) Bullet. Maatschappij Gesch. Oudheidkunde. Gent. 20 jaar n° 1 p. 146.

(42) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 60v.

(43) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 61v. en Reeks 533 n° 264 farde.

(44) o. m. de metselaars Lieven de Coninck f. Gillis, Jan Van de Velde en Frans Wauters tezamen met timmerlui en strodekkers.

(45) S.A.G. Rek. 1578-79 f. 214v-215.

Joos Rooman e.a. deskundige vaklui adviseur inzake het «ontgonnen metswerck an tschepenenhuys» en werd o.m. inspecteur van de in aanbouw zijnde Bollaertscamere. ([46]). Hetzelfde jaar werkte hij aan de grote versterkingstoren te Akkergem. ([47]). Hij werd ook tot tweemaal toe deken van het ambacht der metselaars n.l. in de schepenjaren 1579/80 en 1580/81. ([48]). Hij woonde nabij het Prinsenhof. ([49]).

Evenals zijn broer Willem was Lieven kennelijk een specialist inzake de bouw van versterkingswerken.

Uit een akt van 4 september 1584 vernemen we dat Lievens vrouw, Josyne Goethals weduwe is geworden. ([50]). Alles wijst erop dat Lieven de Key, de oude, toen kortelings was overleden.

Met deze bron, die we na lang zoeken, konden raadplegen is meteen het probleem opgelost waarmede heel wat auteurs worstelden n.l. of Lieven de Key, de oude, met zijn familie ja dan niet was uitgeweken. Zoals zovele andere Gentse families waren de kinderen van Lieven tot de reformatie toegetreden. Dat blijkt overvloedig uit hun vlucht uit het vaderland en uit hun huwelijk met protestanten in het buitenland. Ofschoon we over geen enkele directe bron beschikken die ons inlicht omtrent het Calvinisme van Lieven de Key, de oude, toch mag worden aangenomen dat hij onder de gereformeerden te Gent was te tellen. Het feit dat hij collaboreerde met het revolutionair bewind en dat zijn vrouw en al zijn kinderen uitweken moge als bewijsmateriaal hier volstaan.

---

(46) S.A.G. Reeks 107 n° 3 (1576-84) f. 229 en Rek. 1581-82 f. 399.
Hij opereerde nu eens met de deskundigen Joos Rooman, Arnold de Landheere en Christofel Goethals dan weer met Joos Rooman, Christoffel Goethals, Pieter de Sceppere, Cornelis Wauters, Jan van de Velde, Frans van de Walle en Jan Hudgebout.

(47) S.A.G. Reeks 532 n° 9 f. 83.

(48) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 49. Tijdens zijn dekenschap verkocht hij de vrijheid aan de zonen van Andries Van Hove, aan Christoffel de Veerman, de latere Gentse erfscheder en de zoon van Jan Van de Voorde. Reeks 303 n° 4 f. 212-212v., Reeks 330 n° 98 f. 208-232v. Hij werd gekozen op 30 aug. 1579 en had als gezworenen Jan van de Walle, Charles van den Berghe, Hendrik Dhaeze en Frans van de Walle. Op 15 september 1580 werd hij opnieuw gekozen met de gezworenen Cornelis Wouters, Sebastiaan Van der Linden, Jacob Piersins f. Jacob en Loys van Nieuwenhuus. ib. n° 1 f. 49.

(49) S.A.G. Reeks 532 n° 33 f. 36. In 1578.

(50) «compareerde in persoone mr. Christoffels Goethals, dewelcke over hem zelven ende voorts hier inne vervanghende Michiel Goethals, Joossyne Goethals weduwe van Lievin de Key, ...» S.A.G. Staten van Goed, reeks 330 n° 101 (1583-84) rolle f. 1.

Wat ervan zij merkwaardig is het dat de drie dekens met name Lievin de Coninck f. Lieven, Joos Rooman en Lieven de Key, de oude, die van 1577 tot en met 1581 opereerden, allen als aanhangers van het revolutionair bewind moeten beschouwd worden. Sommigen als de Coninck en Rooman betaalden er zelfs een zware tol voor : de eerste vond erbij de dood, de ander moest de weg op van het ballingschap, wat wellicht ook Lieven de Key zou zijn overkomen was hij niet overleden.

Lieven de Key, de oude, had toen hij stierf, drie zonen met name Lieven, Michel, en Guillaume en een minderjarige dochter Jehanne. ([51]).

Zijn zonen waren alle drie metselaars. ([52]). Sommige auteurs ([53]) gewagen van een vierde zoon, Isaac. Maar van deze is geen sprake noch in de «staet ende verclaers van alle den goede» van 15 september 1584, noch in enige andere Gentse bron. Mogelijks, indien hij bestaan heeft, was hij bastaardzoon van Lieven of nageboren. Bij het overlijden van hun vader was geen van de kinderen getrouwd en allen woonden bij hun ouders in de Meerstraat nabij het Prinsenhof. ([54]).

DE UITTOCHT DER FAMILIE

Sommige auteurs beweren dat de zonen van Lieven de Key de stad verlieten in 1580, anderen in 1584. ([55]). Het staat vast dat omstreeks mei 1580 sommige Calvinisten, partijgangers van de voorvechter Jan van

---

(51) S.A.G. Reeks 330 n° 102 (1584) f. 50v en n° 101 (1583-84) rolle f. 4.

(52) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 47.

(53) H. DE PEYSTER. o. c. 248 ; A. DESPRETZ. *Stadsversterkingen* p. 13. C. J. GONNET, o. c. 235.

(54) Het vaderhuis stond in de Meerstrate «jeghens over den Dondersteen». Dit steen stond op de hoek van de latere Meersteeg, nu Bonifantenstraat en Abrahamstraat. Het Dondersteen is heden ten dage een deel van het stadsarchief. In een andere bron staat de woonplaats van Lieven de Key, de oude, aangegeven als «Leeuhof» of het Leeuwenhof nabij het Prinsenhof. S.A.G. Reeks 532 n° 33 f. 36.
Het huis van Lieven in de Meerstrate was «belast met 2 schellynghen 6 grooten tsiaers lantcheins tcloostere van den groenen briele, 20 schellynghen grooten tsiaers den penninck XXVIe tgodshuus van Sinte Jans an de Waelpoorte ende 3p. 8 sc. gr. tsiaers ghelijcke rente den voornoemden Goethals (meester Christoffel)» S.A.G. Reeks 330 n° 102 (1584) f. 50v.

(55) H. EVERS en F. VERMEULEN alsook de Winkler Prins Encyclopedie menen in 1580. A. VAN WERVEKE en A. DESPRETZ in 1584. H. EVERS. *Die architectuur* II 464 ; F. VERMEULEN. *Handboek II* 243 ; A. VAN WERVEKE. *Lieven de Key* in «Laatste Nieuws» 25 april 1932 ; A. DESPRETZ, *Stadsversterkingen* 13.

Hembyse, die in ongenade was gevallen, uitweken naar Leiden in Noord-Nederland. ([56]). Lievens zonen kunnen echter niet gerekend worden onder de Gentse fugitieven van 1580. Van ze is niet bekend dat ze toen politieke of reformatorische agitatoren waren. En indien ze waren uitgeweken, waarvoor geen authentieke bron bestaat, dan waren ze nadien, in elk geval voor 8 september 1584, in Gent teruggekeerd. Op deze datum inderdaad werden door de stad «betaelt Guillaume ende Lieven de Key, metsers ende annemers van de Caye ofte steenen veste streckende van de brugsche poorte naer thende weerelt... de somme van 4 p. gr.». ([57]). Guillaume de Key en Lieven de Key, van wie hier sprake, waren Guillaume, de broer van Lieven de Key, de oude, en Lieven de Key, de jonge, wiens vader reeds was overleden voor 4 september. ([58]). Trouwens, uit een akt van 15 september 1584 blijkt volkomen dat Josyne Goethals, de weduwe en al haar kinderen nog te Gent waren. ([59]). De dood van Lieven de Key, de oude, en de verdeling van zijn goederen viel ongeveer samen met de reconciliatie van de rebelse stad met de hertog van Parma. Op 19 september werd de verzoening uitgelezen op het schepenhuis ([60]) en op 26 september werd Gent door een Spaans garnizoen bezet. ([61]). «Men seyde», zo noteert een kronijkschrijver, «dat er negen duysent pasporten geschreven waeren, om soo veel huysghesinnen uyt Ghendt te vertrecken». Dat was onmiddellijk na de capitulatie van het Calvinistisch bewind. In 1586 «trocken 10 à 1200 huyshoudens uyt Ghendt, waer door dat wel het derde van de huysen onbewoont bleven». Dat was in februari. Daar kwam bij dat op 24 mei 1586 alle personen, die geen half jaar lang

---

(56) B. DE JONGHE. *Gentsche Gesch. II* 218 ; Ph. DE KEMPENARE *Chron.* 256-257.

(57) S.A.G. Reeks 111bis n° 2 f. 10v.

(58) S.A.G. Reeks 330 n° 101 (1583-84) rolle f. 1.

(59) «in de presentie van huere ghemeene maghen ende vrienden, te wetene den voornoemden Lieven, Michiel ende Guillaume de Key...» S.A.G. Reeks 330 n° 102 (1584) f. 50v. Josyne Goethals had minstens twee broers Christoffel en Michiel en als zusters Anna gehuwd met Cornelis Gillis en Agneese getrouwd met Jan de Voestere. S.A.G. Reeks 330 n° 101 (1583-84) rolle f. 1. Schoonbroer was ook Joris Rogiers. S.A.G. Reeks 330 n° 102 f. 50v. Over het bezit van Lievin de oude zie bijlage. Hij had goed in de parochies Vurste, Merendré, Meesene en te Gent.

(60) *Oude aanteekeningen over Gent*, in «Belgisch Museum voor de Nederduitsche tael en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands. Deel 8. 1844 p. 420.

(61) Op 25 september 1584 waren de laatste anti-Spaanse troepen vergezeld van Calvinistische predikanten naar Sluis uit de stad getrokken. P. DE JONGHE *Gentsche Gesch. II* 453.

de stad hadden bewoond, eruit werden gezet. De inwoners werden bovendien aan allerlei vexaties onderworpen. Op 25 november 1584 werden 4 of 500 Gentenaars onder verdenking van allerlei vergrijpen 's nachts gearresteerd en in het Prinsenhof opgesloten. Zelfs zieke verdachten werden met een wacht in huisarrest gehouden. En iedereen had te lijden onder willekeurig opgelegde taxen en afgeperste leningen. ([62]).

NAAR LONDEN

Wanneer moeder en kinderen de Key ([63]) uitweken is niet precies te bepalen. Ze werden nog op 15 september 1584 te Gent gesignaleerd. Emigreerden ze nog voor 26 september ? Na deze datum geen spoor van ze meer te Gent. De emigratie geschiedde in elk geval voor 21 augustus 1585, datum waarop Lieven de Key wordt aangetroffen ([64]) in Engeland, waar reeds in de jaren 1548-1551 door de Gentse protestanten Jan Utenhove en Martinus Micronius een Waalse gemeente in ballingschap was gesticht in Canterbury, een Vlaamse in Gastonbury en een dubbele in Londen. ([65]). Ongetwijfeld is de hele familie in deze laatste gemeente, waar vroeger reeds heel wat gereformeerde Gentenaars als de dichter-schilder Lucas de Heere, Christiaan de Rycke, Boudewijn de Keysere, Gillis Hueribloc, Lucas Mayaert, Marten van Peene, Alexander Bogaerde, Lieven Verhulst e.a. waren terechtgekomen, opgenomen geworden. ([66]). Tijdens de jongste revolutie hielden de Gentse predikanten met het consistorie van de Vlaamse kerk te Londen een bewaarde correspondentie. ([67]).

Op 21 augustus 1585 trad de oudste zoon van Lievin de Key, de oude, te Londen in het huwelijk met Katelijne de Caluwe. Deze eveneens uit Gent uitgeweken protestantse schonk hem te Londen drie kinderen van

---

(62) Oude aanteekeningen o. c. 420-422-423.

(63) Guillaume, broer van Lievin de oude, en Jan de Key zijn niet uitgeweken. Guillaume was in 1614 nog proefmeester van de nering en nam in 1595-96 deel aan de «visitatie» van begonnen werken aan het schepenhuis. S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 61v. en Rek. 1595-96 f. 349v. Jan was in 1600 nog te Gent. Bulletijn v. Maatsch. Gesch. en Oudh. Gent 39e Jaarg. p. 23.

(64) A. VAN WERVEKE o. c.

(65) P. ROGGHÉ. *Pieter de Zuttere* p. 34.

(66) ib. p. 13.

(67) J. H. HESSELS. *Epistulae et tractatus enz.* 496-497. GILLIODTS-VAN SEVEREN. *Relations pol. X* p. 522-523.

wie het derde op het einde van 1590. ([68]). Over het verblijf van Lieven, zijn moeder, broers en zusters hebben we geen nadere gegevens.

NAAR HAARLEM

Kort na 1590 verlieten de kinderen van Lieven de Key, de oude, Londen om zich in Haarlem in Noord-Nederland te vestigen. ([69]). Op zijn zoon Lieven na, die reeds in Londen gehuwd was, trouwden hier al zijn kinderen met protestanten. Johanna huwde met de uitgeweken Gentenaar Lieven Martens die ze drie kinderen schonk. Haar dochter Josyne trouwde met Jan, zoon van de goudsmid Joos de Peyster die in 1607 te Gent was overleden.

Guillaume huwde met Maria Van de Voorde en had o.m. een zoon Jacob.

Michiel, van wie we de echtgenote niet bij name kennen, had een zoon, eveneens Jacob geheten. Deze huwde Maria de Peyster, een nicht van zijn oom Guillaume. ([70]).

De families de Key en de Peyster, beide afkomstig van Gent, waren zeer met elkaar verwant.

Over een huwelijk van Isaac is ons niets bekend.

Lieven de Key, de jonge, had uit zijn huwelijk met Catelyne minstens zeven kinderen : Abraham te Londen geboren en gehuwd met Abigael Regout op 29 mei 1611 te Haarlem, Josyne eveneens geboren in Londen en in 1608 in Haarlem gehuwd met Jaspar Panten uit Amsterdam. Verder Jacob te Haarlem geboren en er ook in 1623 gehuwd met de Amsterdamse Maria Van Lemens, Sara te Haarlem geboren en op 3 december 1619 in de echt getreden met de Haarlemnaar Salomon Bogaert, Margareta, geboren

---

(68) H. DE PEYSTER o.c. 246 ; C. J. GONNET o.c. 235 ; A. VAN WERVEKE o.c. We vermoeden dat Josyne Goethals te Londen is overleden. Van haar geen woord meer na 15 sept. 1584.

(69) A. VAN WERVEKE o. c. ; C. J. GONNET o. c. 235 H. DE PEYSTER beweert dat Guillaume de Key de vader van Lieven op het einde van de XVIe eeuw in Haarlem kwam wonen. Dit is dubbel fout. Niet Guillaume maar Lieven was de vader van de Haarlemse bouwmeester Lieven de Key. Guillaume, de broer van Lieven, week blijkbaar niet uit. In 1616 was hij nog te Gent. DE PEYSTER o. c. 250 S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 61v. En nog in 1617. Toen leverde hij arduin voor het nieuw schepenhuis van gedele, S.A.G. Reeks 533-264 farde.

(70) H. DE PEYSTER o. c. 246-248-250.

in Haarlem en gehuwd op 1 februari 1622 met predikant Cornelius de Dieu uit Vlissingen. Tenslotte Magdalena ook in Haarlem geboren en op 2 augustus 1626 getrouwd met Jan des Seins van Kampen. ([71]). Van een derde kind van Lieven in Londen geboren is in zijn testament geen sprake meer.

In 1618, op 30 oktober, ging Lieven, weduwnaar geworden, in de gereformeerde kerk te Haarlem een tweede huwelijk aan met de Gentse emigrante Barbele Van der Eecke, weduwe van Maurits Regoot. ([72]). Dit huwelijk bleef kinderloos.

Beter dan in Gent en in Londen bloeide het kunstenaarstalent van Lieven de Key, de jonge, open in Haarlem. ([73]).

LIEVEN DE KEY, DE JONGE

Zijn knap vakmanschap werd hier vlug opgemerkt door de «burgemeesteren ende regeerders» van de stad. In 1593 hadden ze van hem reeds «goede experientie zoe in synen handenwerk van steenhouden, als ordonnantiën van timmeragie». Op 3 juli van hetzelfde jaar namen ze Lieven in dienst «tot sulcken werck tzij steenhouden ofte metselen als noodich wesen» zou «teneynde hij aende voorseyde stadt vastelijck verbonden sal blijven» schonk de stad hem «boven synen dachgelden ende vrije wooninge, jaarlijcx toegevoecht tot een pensioen de somme van 72 ponden tot 40 gr. Vlaems tpondt». Een van de voorwaarden van aanwerving was «niet buyten consent van burgemeesteren te moegen vertrecken of hem aen anderen verbinden». ([74]).

Lieven moet mettertijd bijzonder in de gunst van het stadsmagistraat zijn gekomen. Op 8 april 1610 werd beslist dat hij als «stadsmeestermetselaar» niet meer het pensioen van 72 p. zou genieten maar een ander,

---

(71) C. J. GONNET o. c. 236. Cornelis De Dieu, kleinzoon van een kamerheer van keizer Karel, werd predikant in Nieuwveen. Jean de Seins werd predikant in de Waalse gemeente in de stad Haarlem. Hij overleed in 1636 aan de pest. ib.

(72) C. J. GONNET o. c. 236.

(73) Spijt vele en geduldige opzoekingen in de Gentse en andere archieven vonden wij nauwelijks een spoor van enige activiteit van de jonge Lieven. Toch is het niet uitgesloten dat hij met zijn vader of met zijn oom Guillaume werkzaam was aan de Gentse fortificaties.

(74) C. J. GONNET o. c. 235.

aanmerkelijk verhoogd, van 150 p. per jaar van «meydage anno 1609» af. ([75]).

Inmiddels onderscheidde Lieven de Key zich als ontwerper, als bouwmeester, als restaurateur, als maker van beeld- en steenhouwwerken. Lieven werkte aan de fortificaties en het is waarschijnlijk dat dank zij de leerschool die hij te Gent had gevolgd bij zijn vader en zijn oom Guillaume, twee specialisten op het stuk, hem gelegenheid heeft gegeven om zich te doen opmerken.

Hij bouwde, reconstrueerde of veranderde ook lazaretten en hospitalen, poorten en neringhuizen of droeg bij tot het ornementeren van gebouwen. Vele burgerhuizen werden onder zijn ingeving ontworpen of opgetrokken.

Volgens sommige kunsthistorici ontwierp hij de Leidse Raadshuisgevel waarvan de uitvoering wordt toegeschreven aan de Breemse steenhouwer Luder van Bentheim. Het is mogelijk dat hij ook te Leiden betrokken werd in de bouw van het Rijnlandhuis.

Te Haarlem bouwde hij de door hem ontworpen Vleeshal (1602). De gehele aanleg van het gebouw met zijn toppen, hoog dak, afwisseling van gehouwen en gebakken steen is Nederlands, de versiering zeker Vlaams, de forse profielen Italiaans van oorsprong, van karakter. Sterk is de vermenging van Vlaamse en Florentijnse motieven. Van hem zijn ook nog, geheel of gedeeltelijk, de Stadswaag voltooid in 1598, het Leprozenhuis of latere Armenhuis (1602), het Oudmannenhuis (1608). Hij werkte ook aan de Gildekamer voor het Coomansgild (1613) en aan de noordervleugel van het Haarlemse Raadhuis aan de Zijlstraat. (1627).

In zijn kleinere werken als de bekroning van de vroegere doopkapel der St. Bavokerk op de oude Groenmarkt (1592) en vooral als de torenbekroning van de Nieuwe kerk (1613) is Lieven onconventioneel en zeer persoonlijk.

Het eigene van deze uitgeweken Gentse bouwmeester steekt vooral in het aanwenden van de Tudorboog ([76]) en de toepassing van gehouwen steen in de gevels.

Onder Lievens beste beeld- en steenhouwwerken moeten vermeld worden het zeer mooie binnenportiek van het Frans Loenenhofje (1607) en de bijna even schone poort van het Sinte Barbaragasthuis. ([77]).

---

(75) C. J. GONNET o. c. 235-236.

(76) ingevoerd onder invloed van zijn verblijf in Engeland.

(77) Waren nog van hem : het rustieke portiek van de Kloveniersdoelen, deze aan de zuidzijde van de St. Jorisdoelen, de ingang van de Bakanesserkerk, het poortje aan de Luitensteeg, de Eendjespoort, de Raampoort en de Spaarnwoudepoort aan de stadszijde.

Lieven de Key werd geraadpleegd te Leiden en te Utrecht en te Amsterdam, waar hij contact hield met die andere grote bouwmeester Hendrik de Keyser, en best stond aangeschreven. Te Haarlem zelf was hij een tijd in betrekking met de Vlaamse schilder Karel Van Mander wiens Italiaanse, vooral Florentijnse invloed hijzelf in bepaalde mate heeft ondergaan. ([78]).

De faam van bouwmeester-steenhouwer Lieven de Key werd door heel Nederland verspreid. ([79]).

In de uitvoering van heel wat werken zou Lieven, naar H. De Peyster meent, niet alleen zijn broeders maar ook zijn zonen Jacob en Abraham hebben betrokken. ([80]). In 1627 was Lieven de Key «sieck aenden lichame te bedde leggende». Hij had de tijd niet meer om de westervleugel van het Haarlemse Raadhuis te voltooien. Op 16 juli maakte notaris Mathys Van Lievendael Lievens testament op. Enkele dagen later, op 24 juli 1627 werd hij in de Grote Kerk van Haarlem, de stad die hem zo gunstig had weten te waarderen, begraven. ([81]).

Of hij ooit, voor de dood hem kwam halen, nog zijn vaderstad heeft weergezien is niet uit te maken.

Stamgenoten als zijn neven Jacob Theunis de Key en Jan de Peyster, hebben als kolonisten van betekenis zijn geslacht in het ontwakende Noord-Amerika en voornamelijk in de uitbouw van Nieuw-Amsterdam, het latere Engelse New-York, voortgezet. Anderen speelden in Rouen tot ver in de XVIII[e] eeuw een rol ([82]), en te Gent, de bakermat van de oude Lieven de Key kan men nog, heden ten dage, het spoor volgen van verre nakomelingen.

DE LAATSTE DEKENS

Naar De Potter in zijn geschiedenis van Gent mededeelt werd Lieven de Key, de oude, als deken in het ambacht opgevolgd door Christoffel Goethals en deze laatste door Jacob Piersens. ([83]).

---

(78) A. W. WEISSMAN. *Lieven de Key*. 196.

(79) Zie over het werk van L. de Key : A. W. WEISSMAN. *L. de Key* p. 194-197 ; K. O. HARTMAN. *De ontwikkeling der bouwkunst* II 570 ; A. VAN WERVEKE o. c. ; Winkler Prins van de kunst II 320 ; H. DE PEYSTER, *L. de Key* 247 ; J. J. VRIEND, *De bouwkunst v. ons land* en J. HUISINGA, *Nederland's beschaving in de 17e eeuw.*

(80) H. DE PEYSTER o. c. 248.

(81) A. VAN WERVEKE o. c. ; C. J. GONNET o. c. 236.
Zijn tweede vrouw was toen reeds overleden.

(82) H. DE PEYSTER o. c. 250-246.

(83) DE POTTER. Gent III 531. Voor Christoffel kunnen we dit bevestigen. S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 50v.

Christoffel Goethals was de schoonbroer van Lieven. Hij was de zoon van Frans, de broer van Michiel en Lieven Goethals en de vader van drie zonen, met name Lieven, Gillis en Martin, allen metselaaars. ([84]). Eigenaardig dat na 1584 het metselaarsgeslacht Goethals dat reeds in het begin van de XV[e] eeuw een Gerolf en twee Hughe als deken aan de nering had gegeven ([85]) en nadien, tot voor de capitulatie van de stad in september 1584 eraan ook tientallen leden had geleverd ([86]) plotseling uit de bronnen verdwijnt. Wij twijfelen er niet aan dat Christoffel met broer Michel ([87]) en zijn zonen de lange moeilijke weg van de verbanning is opgegaan, op zoek naar een oord waar zijn geweten geen geweld werd aangedaan en waar hij vrijelijk zijn nieuwe religie kon belijden ([88]).

De *Jacob Piersins*, die volgens De Potter in 1584 deken werd heeft, bij de reconciliatie van de stad met Farnese, Gent niet verlaten. We ontmoeten hem al gezworene van de nering in 1601, als proefmeester in 1603. Zijn zoon Jacob kocht in 1608 de vrijheid in dezelfde nering. ([89]). Vermoedelijke bloedverwanten als Jan en Joos Piersins waren eveneens te Gent op het einde van de XVI[e] eeuw en het begin van de volgende eeuw. ([90]).

Was Jacob Piersins ([91]) een overgangsdeken ? Speelde hij als sommige andere Gentenaars een dubbele rol ? Wij weten het niet.

---

(84) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 26-46-46v-47-47v. Zijn vader was erfscheder geweest. S.A.G. Rek. 1549-50 f. 204-235. Hij zelf werd «toezienden» op de versterkingswerken. S.A.G. Reeks 533 n° 20 f. 12v. Zijn broer Michiel werkte aan de nieuwe spey «thenden Zandkeete» ib. f. 37.

(85) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 5v.-10. Gerolf en Huge Goethals werden meermaals deken en ook schepen. Memorieb. v. d. stad.

(86) Gillis en Pieter Goethals werden gezworenen, de eerste in 1428, de tweede in 1433. S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 6v-9. Verder werden lid van de nering een andere Huge Goethals, die ook deken werd, Gillis f. Gillis, Jan f. Pieter, Jacob f. Gerolf, Boidin f. Pieter, Daneel, Andries, Roel, Frans. Zie neringlijsten. Een Jan Goethals werd ook erfscheder. Deze laatste was blijkbaar zwartkoper in 1580. S.A.G. JBK. 1580-83 f. 36v.

(87) Het is mogelijk dat zijn broer Lievin slechts op het einde van de eeuw is uitgeweken. In de XVIIe eeuw wordt ook zijn naam nergens meer vermeld.

(88) De protestanten werden nog in de XVIIe eeuw opgejaagd. Op 15 maart 1617 werd een decreet van de aartshertogen gepubliceerd tegen de te Gent opererende protestantse missionarissen. In 1655 werd de Gentse magistraat door de Raad van Vlaanderen aangezet op te treden tegen dezelfde missionarissen. F. DE POTTER. *Petit Cartulaire* 183-235.

(89) S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 60-60v-61v.

(90) ib. f. 60-61-61v. en n° 6 ner. lijst. Jan Piersins werd gezworene in 1599 en 1609. Hij werd ook proefmeester.

(91) Het feit dat hij deken zou geweest zijn vonden we niet geconfirmeerd in de Gentse bronnen die we raadpleegden.

Na de overgave van de stad en met het inluiden van het nieuw Spaans bewind werd de Concessie Caroline weer toegepast op de Gentse nering. Het ambacht der metselaars vormde opnieuw het 13e ambacht op de tot 21 teruggebrachte neringen. De baljuw en de wet van de stad stelde voortaan in plaats van de door de nering zelf gekozen deken een overste, ook soms hoofdman genoemd, aan. Deze overste was «nyet doende eenighe neringhe ofte style». Voortaan geen vier maar nog twee gezworenen gekozen door de overste en de vier laatst fungerende gezworenen. De twee gezworenen moesten eveneens door de baljuw en de wet worden goedgekeurd. (92). Van zelfbestuur kon nauwelijks nog sprake zijn.

Dit alles heeft niet belet dat architecten als Lievin en Pieter Plumion, L Cruyl en Bernard de Wilde e.a. de faam der Gentse bouwkunst glans bleven bijzetten zoals op vreemde bodem, in Noord-Nederland en in Frankrijk, Lieven de Key, zoon van Lieven, de oude, en Frans Rooman f. Bartholomeus, achterkleinzoon van Joos Rooman het geprezen vakmanschap der Gentse bouwmeesters wisten bekend en vermaard te maken.

BESLUIT

Welk is nu besluitend het aandeel geweest dat de Gentse metselaars hebben genomen in de Reformatie en in de revolutionaire beweging van 1577-1584 ?

Stippen we vooraf aan dat in 1566, toen de eerste beeldenstorm losbarstte reeds een paar metselaars bij de actie waren betrokken. Een paar andere werden verdacht van protestantisme. De aard van hun nieuw geloof is echter niet te bepalen. Onder de protestantse leiders zijn geen metselaars te rekenen.

Bij het ontstaan van de politieke putsch van 1577 zijn geen metselaars in de leiding ervan te constateren. Ook in de samenstelling van het revolutionair comité der XVIII werden de metselaars niet opgenomen. Ze zijn nochtans niet passief gebleven in de omwenteling. Hun nering herovert als alle andere neringen haar oude privileges en ze kan weer aanspraak maken op vertegenwoordiging in het stadsbeleid. Tot tweemaal toe kregen ze een vertegenwoordiger op de schepenbanken. Het feit dat ze zich lieten

(92) A. DU BOIS en L. DE HONDT. *Coutumes* p. 53-170-171-172 en S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 60 en vgd. Opnieuw fungeerden ook twee proefmeesters en een knape.

afvaardigen duidt op medewerking met het revolutionair regime. En er is meer. Vier van de vijf gekende dekens van de nering waren met zekerheid het rebels bewind goedgezind. ([93]). Een van de vijf nl. Lieven de Key was ongetwijfeld gereformeerd. Rooman en Christoffel Goethals waren het waarschijnlijk ook. De leiding van de nering was dus gedurende de revolutionaire periode zeker in handen van revolutionairen ([94]) en voor een tijd zelfs van twee schepenjaren (dekenschap de Key) zo niet langer in de greep van aanhangers van de reformatie. Bepaalde families van metselaars en steenhouwers met name De Vos, De Cattenere, De Sceppere, Sergant, Hudgebaut ([95]), Van der Clinghen, Goethals, Van den Berghe ([96]), e.a. zijn waarschijnlijk uitgeweken na de capitulatie van de stad in september 1584. In elk geval komen hun namen ([97]) niet meer voor in neringsledenlijsten en andere teksten. We weten trouwens met zekerheid dat metselaarsfamilies als deze van Lieven de Key emigreerden om den gelove.

Het rebels bewind met sterke Calvinistische inslag heeft ravage gesticht onder de metselaars in 1577-1584. We menen dat een tamelijk groot procent der Gentse metselaars en steenhouwers heeft geleden onder de reformatie en de revolutie, die de stad en de geschiedenis weliswaar een gevoelige schok hebben gegeven maar niet belet dat nog voor jaren het oud regime en de intolerantie bleven de plak voeren.

Dr. Paul ROGGHÉ

(93) L. de Coninck, Lieven de Key, Joos Rooman, Christoffel Goethals.

(94) De leiders van het revolutionair bewind waren niet altijd Oranjegezind. Jan van Hembyse, vurig Orangist in 1577 werd anti.

(95) Niet te verwarren met Hudsebout.

(96) Andere families als de Key, Clais, Dhaze bv. gedeeltelijk.

(97) Zie neringlijsten. S.A.G. Reeks 177 n° 1 f. 46 tot 47v en 59-59v. Verder f. 32-26v-22-38-60-61 en de gedeeltelijke lijsten in n° 2, n° 3 en n° 6.

BEWIJSSTUKKEN

STATEN VAN GOED — Reeks 330, n° 102, 1584. folio 50 verso, paragraaf 2.

Kennelick zy allen Lieden Dat dit naervolghende is den staet ende verclaers van alles den goede toebehoorende *Jehanneken skeijs Lievins dochtere* die hij ghehadt heeft bij Joncvrauwe Joosyne goethals zijne huusvrauwe was, heur toecommende, verschenen ende verstorven by den overlydene van de voorseyde heuren vadere, van wiene zou hoir ende eenen derde stake bedeghen is. Welc goet Jooris rogiers ter causen zynder huusvrauwen oom ende deelvoocht hier te vooren ghecreert, aldus upbrynght ende overgheeft voor Schepenen van Ghedeele In Ghendt als uppervoochden, ter aldernaester ende claersten dat hy al tzelve ten voorseyde sterfhuuse ghegadert bevonden, verscheeden ende verdeelt heeft Jeghens de voornoemde heure moedere als houdrigghe metgaeders *Lievin, Michiel ende Guillaume de key,* hoirs ende reputerende dander drie staken van viere in der voorseyde versterfte, Inde presentie van huere ghemeene maghen ende vrienden. Te wetene den voornoemden Lieven, Michiel ende Guillaume de key broeders, metgaeders Meester Christoffels Goethals, oom.

Gronden van erfven ende Renten commende van de zyde van den weesen vadere, daer Inne de voornoemde weese metten laste van shoudrigghen bylevinghe gherecht is tot eenen vierde deurgaende. Alvooren In de prochie van Vurste up 't groot Rat voor Janshaven een dachwant 55 Roeden Lants. Item daerment zecht twilde Landt een dachwant ende twee Roeden erfve. Item daer ment noomt up de weede 52 Roeden gronts al letter min ofte meer. Item 10 sc, gr. In 20 sc. gr. tsiaers den penninck XVIe vallende telcken XXen Lauwe, sprekende ten laste van ijsaias rijckaert filius Jans, besedt up een behuusde stede daerment nompt toverbroucq In de prochie van Meerendree, volghende den chartre aldaer ghepasseert up den 24en Lauwe 1549.

Besette Renten den penninck XVIe, by den weese vadere metter houdrigghe binnen huwelick gheconquesteert, daer Inne de voorseyde weese gherecht is tot eenen vierde In dheelft metten laste van shoudrigghen bylevinghe. Te wetene dander heelft van de voorseyde 20 sc. gr. tsiaers ten laste van ysaias Ryckaert, Item 10 sc. gr. tsiaers den penninck XVIe vallende telcken 14en December sprekende ten laste van godefroot de moor filius Willems, beset up grondt van erfven In Melsene, volghende

der cirographie aldaer ghepasseert up den XVen December 1549. Item angaende den huuse ende stede staende *In de Meerstrate* Jeghens over den Dondersteen, de habituatien, Juweelen, huuscattheylen, schulden van baten, gaut, zelvere, ghemunt ende onghemunt Verclaersden de voornoemde deelvoocht, maghen ende vrienden Dat zy danaf der weese portie ende contingent by vriendelyke vutcoope overghelaten hebben de voornoemde houdrigghe mids by heur dezelve weese quictende ende ontheffende van alle de schulden ende laste van de voorseyde steerfhuuse, den oncost van de begravynghe met zulcx alsser meer ancleeft ende bovendien de voornoemde weese uplegghende ten daghe als zou huer zelfs bedyden zal De somme van vyftich ponden grooten. Den deelvoocht wiert verlaten ende In zyne stede staende voocht ghecreert de voornoemde houdrigghe De welcke up tghebruyck van de voorseyde somme ende den Jaerlicxschen Incommen van de voorseyde goede, beloofde de zelve heure weese te houdene, onderhoudene ofte doen onderhoudene van ate, drancke, lynen, wullen ende andersins, heur zieck ende ghesont behouvende, ter scholen gaende, deucht ende eere leerende al redelic ende tamelick naer staet, tot dies de voorseijde weese behoorlic heur zelfs bedeghen zal wesen ende huer alsdan overlech van de voorseyde pennynghen ende tbewys van hueren goede te doene zonder eenighe defalcatie. Item al tzelve verzekerende up heuren persoon ende goet present ende toecommende ende voorts constitueerden hemlieden over haer zekers ende borghen elc voor ander ende een voor al, de voornoemde Jooris rogiers ende Meester Christoffels goethals, welcke borghen zou beloofde van de zelve borgtochte costeloos ende schadeloos te quyten ende ontheffene daer Inne verbindende heuren persoon ende goet present ende toecommende ende specialic tvoorseyde huus ende stede staende In de Meerstrate van te vooren belast met 2 schellynghen 6 grooten tsiaers Lantcheins tcloostere van den groenen briele, 20 schellynghen grooten tsiaers den penninck XXVIe tgodshuus van sente Jans ande waelpoorte ende 3 p. 8 sc. gr. tsiaers ghelycke Rente den voornoemden goethals, zonder meer commers, Belovende danaf de kennisse ende affectatie ten Lantboucke te doene terstont naer tpasseren van desen. In al twelcke Schepenen voornoemt als uppervoochden van de voorseyde weese naer trelaes ende Rapport themlieden waerts ghedaen, by de voornoemde Deelvoocht, maghen ende vrienden gheconsenteert ende gheaccordeert hebben, consenteren ende accorderen by desen Actum den XVen September 1584.

BIBLIOGRAFIE

I. — ARCHIEFSTUKKEN.

A. Stadsarchief Gent (S.A.G.)

Reeks

111bis n° 2
111ter farde 1581-82
107 n° 3
177 n° 1 - n° 2 - n° 7
301
303 n° 4
330 n° 98
330 n° 101
330 n° 102
330 n° 120
532 n° 9
532 n° 20
532 n° 33
533 n° 20

Rekeningen (Rek.)

1549-50
1559-60
1578-79
1581-82
1584-85
1585-86
1595-96
1564-65
1582-83
1571-72

B. Rijksarchief Gent (R.A.G.)

Archief Raad van Vlaanderen, Sententiën en appointementen interlocutoire 1537-38 n° 7525.

Fonds St. Baafs

Acta capitularia K2 K73 R23 R27
Serie monumentale g' 35-18

C. Kerkarchief St. Jacob

Rek. 1563 64 n° 40 en n° 24.

D. Rijksarchief Brussel

Rekenkamer n° 2718

II. — DOCUMENTEN.

DE JONGHE, P. B.
Gendsche Geschiedenissen ofte Kronijke van de beroerten en ketterije binnen en omtrent de stad van Gend sedert het jaer 1566 tot het jaer 1585.
Gend 1781 2 delen.

DE PEYSTER, H.
Lieven de Key, architecte gantois, in «Bulletin van de Société de l'histoire du protestantisme français». 72e année (janvier-mars 1923) Paris 1923.

DESPRETZ, A.
— Stadsversterkingen en burgerwacht tijdens de instauratiejaren der Gentse Calvinistische Republiek (1577-79), in «Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde» te Gent, nieuwe reeks. deel XX 1966. Gent 1966.
— De instauratie der Gentse Calvinistische Republiek (1577-79), in «Handelingen der maatsch. Gesch. en Oudheidk.» Gent. nieuwe reeks. Deel XVII. 1963. Gent 1963.

DE POTTER, Fr.
Gent van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad. Derde deel.

DUBOIS, A. en DE HONDT, L.
Coutumes des Pays et comté de Flandre. II. Coutume de la ville de Gand. Bruxelles 1887.

DE BUSSCHER, E.
Recherches sur les peintres et les sculpteurs à Gand. XVIe s. Gand 1866.

DE KEMPENAERE, Ph.
Vlaemsche Kronijk of dagregister van al datgene gedenkweerdig voorgevallen is binnen de stad Gent. Uitgave Blommaert, Ph. Gent 1839.

EVERS, H.
Die architectuur in hare hoofdtijdperken. Amsterdam 1911.

FRIS, V.
Notes pour servir à l'histoire des iconoclastes et des Calvinistes à Gand, (1566-1568) in «Handelingen der Maatsch. Gesch. en Oudheidk.» Gent, deel IX 1e aflevering 1909.

GONNET, C. J.
De Vleeschhal te Haarlem en haar bouwmeester, in «Bouwkundig Weekblad», 1886.

GILLIODTS VAN SEVEREN.
Relations politiques des Pays-Bas et de l'Angleterre. Delen X en XI.

HARTMANN, K. O.
De ontwikkeling der bouwkunst. Amsterdam. 1924 deel II.

HESSELS, J. H.
Epistulae et tractatus cum reformationis tum ecclesiae Londino-Batavae historiam illustrantes. Deel III, ban I van Ecclesiae Londina-Batavae Archivum.
Cantabrigae 1897.

HUIZINGA, J.
Nederland's beschaving in de 17e eeuw. Amsterdam 1941.

MOULAERT, R. F.
Notes pour une future biographie de frère Romain, architecte, in «Messager science. hist.» 1850.

Memorieboek van de stad Gent.
Oude aanteekeningen over Gent, in «Belgisch Museum voor de Neder-Duitsche tael en letterkunde en de Geschiedenis des vaderlands». 1844. Deel VIII.

ROGGHÉ, P.
Pieter Anastasius De Zuttere, Zuid-nederlandse apostel van de verdraagzaamheid in de XVIe eeuw. Maldegem 1966.

TIMMERS, J. J. M.
Kleine Atlas van de Nederlandse beschaving. Amsterdam 1963.

VERMEULEN, F.
Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse bouwkunst. 's Gravenhage 1931. Deel II.

VAN DE VIVERE e. a. aantekenaars.
«Chronijcke van Ghendt». Uitgave : Fr. de Potter. Gent 1885.

VAN WERVEKE, A.
— Lieven de Key, Gentsche bouwmeester en beeldhouwer, in «Het Laatste Nieuws» 25-IV-1932.
— De lijdensgeschiedenis van Sint-Nicolaaskerk, in «Bulletijn der Maatschappij van Gesch. en Oudheidkunde» te Gent. 20ste jaar. 1912.

VRIENDT, J. J.
De bouwkunst van ons land. I. De steden. 1949.

VAN VAERNEWIJCK, M.
Van die beroerlicke Tijden in de Nederlanden. Gent 1872. Deel III.

WEISSMAN, A. W.
Lieven de Key in «Opmerker», nederlands tijdschrift. 16 juni 1901.

Winkler Prins van de Kunst.
Encyclopedie van de architectuur, beeldende kunst, kunstnijverheid.
Tweede deel. Amsterdam 1959.

DE «BANAELE KOORNWINDMOLENS» VAN DE HEERLIJKHEID WATERVLIET

Voor 1795 stonden binnen de grenzen van de heerlijkheid Watervliet drie ban- of banale graanmolens, ook wel dwangmolens genoemd, omdat zij naast het kenmerk van algemene nuttigheid ook dat van monopolie droegen en de omwoners dus gedwongen waren alleen dààr het graan tot meel of bloem te laten verwerken.

De drie molens werden genoemd de Binnen Molen (ook wel Plaetse Molen), de Linde Molen en de Maegd van Gend Molen.

Zij waren eigendom van de toenmalige Heer van Watervliet *Jor Jan Joseph Veranneman*, die officiëel de titel voerde van «Heere der Stede Vrijhede en Heerlijkhede van Watervliet, der Parochie ende Heerlijkhede van Waterland enz. enz.»

Hij was een nazaat van de illustere Ridder *Hieronimus Laurein*, waarvan R. Blanchard in zijn meesterlijk werk «La Flandre» ergens zegt, dat hij het aanzien van deze streek een geheel ander uiterlijk heeft gegeven door het bedijken van een groot aantal polders, te beginnen bij de bekende GraveJansdijk (ook Lan(d)sdijk genoemd) onder Bassevelde, tot onder IJzendijke en Biervliet toe, waar de Laurineweg binnen de laatstgenoemde gemeente de uiterste grens van zijn bezittingen zou aanwijzen.

De molens wijzen door hun naam de plaats aan waar ze eenmaal stonden. De Binnen Molen waarschijnlijk in de buurt van het z.g. Hoogkasteel. Althans een oude prentbriefkaart uit de tijd kort na de laatste eeuwwisseling vertoont een dergelijke molen daar ter plaatse.

De tweede molen stond op of bij het gehucht De Linde, over het tegenwoordige Leopoldskanaal, terwijl de derde was gesticht op de wijk Maagd van Gent, een paar meter van de Nederlandse grens tussen Watervliet en Boekhoute. (De beide tegenover elkaar staande stenen molens langs de weg van Watervliet naar IJzendijke, waarvan de rompen nog aanwezig zijn, werden pas veel later daar geplaatst).

De onderhavige drie molen waren dus eigendom van de Heer van Watervliet en werden door deze, die onder meerdere privilegiën ook het maal- en het windrecht bezat, aan derden verpacht.

De derde, de Maagd van Gent-molen, heeft van kindsbeen af mijn bizondere belangstelling gehad, omdat ik vanuit mijn woonplaats Philippine daar dikwijls op familiebezoek was door het feit, dat mijn vader daar in het muldershuis als molenaarszoon werd geboren.

In de Franse tijd zijn, zoals men weet, alle heerlijke rechten afgeschaft; de nazaten van *jonkheer Jan Joseph Veranneman*, met name *Jean Charles Veranneman* en *Philippe Jean Ignace Veranneman*, droegen dan ook geen andere titel dan die van particuliere eigenaars en verhuisden inmiddels naar de stad Brugge. Laatstgenoemde propriëtaris verkocht in 1831 bij akte van 18 juli de molen aan mijn overgrootvader *Hendrikus Vermeersch.*

Onder de familiepapieren van de Maagd van Gentse mulders, ruim anderhalve eeuw uit het geslacht Vermeersch, bevindt zich o.a. een dokument bevattende de pachtcondities voor de drie molens uit het jaar 1784, dat, naar mij dunkt, wel waard is te worden gepubliceerd om zijn eigentijdse taal, spelling en administratieve vorm. Het volgt hier achter.

Pachter van deze molen was al jarenlang *Joannes Franciscus Vermee(r)sch*, geboren in 1746 te Sint Kruis (Brugge), gehuwd met *Cornelia Smissaert*, geboren in 1744 te Oostkamp (W. Vl.). Hij overleed nog jong in 1782. De weduwe bleef toen pachteres tot de meerderjarigheid van hun zoon *Henricus Vermeersch* geboren in 1781 en gehuwd in 1812 te Watervliet met *Anthonia Scholastica Verbrugghe*. Hun oudste kind, dochter *Melanie Vermeersch* trouwde even vóór de dood van vader Henricus in 1837 met mijn grootvader *Dominicus Franciscus Cornelis*, geb. in 1805 als zoon van Constantinus Cornelis, molenaar, en Elizabeth Clara Claeys, beiden te Zelzate.

Domien was als muldersknecht rond 1825 bij Henricus Vermeersch in dienst gekomen.

Dit huwelijk verenigde twee vooraanstaande molenaarsfamilies, die een tiental molens in de streek van Zelzate tot Bassevelde in beheer hadden. Uit het vermelde huwelijk werd mijn vader geboren, die, twee jaar oud, in 1856 met het hele gezin Domien Cornelis-Vermeersch naar Philippine verhuisde. Daar werd toen de standaardmolen opgericht die, gebouwd in Gent in het derde kwart van de 18de eeuw, naar hier werd overgebracht. Hij heeft het uitgehouden tot 1915, toen hij door breuk van een roede onherstelbaar werd vernield.

Toen mijn grootvader Domien uit Maagd van Gent was vertrokken, bleef de molen aldaar aan de kinderen van Henrikus Vermeersch, waarvan de oudste zoon *Charles Vermeersch* het bedrijf voortzette, tot hij, hoogbejaard, de zaak verkocht aan zijn opvolger Th. Thienpondt geh. met Amelia van Waes. Nonkel Charles vertrok naar zijn schoonbroers en -zusters in Philippine waar hij kort daarna is overleden.

Het molenaarsbedrijf op de Maagd van Gent ging in 1919 over aan Gustaaf Onghenae, die met de dochter van de vorige eigenaar, Elvira, was gehuwd. Maar de molen was inmiddels in 1914 wegens bouwvalligheid afgebroken en vervangen door een met motor gedreven maalinrichting, zoals deze nu nog bestaat onder beheer van de tegenwoordige eigenaar L. Onghenae-Dewitte (sinds 1947), zoon van Gustaaf.

CONDITIEN

op welcke van weghen Jor Jan Joseph Veranneman heere der Stede Vrijhede en heerlijkhede van Watervliet der prochie ende heerlijkhede van Waterland enz. enz. te pagten gepresenteert worden drij Banaele Cooren Wind Molens genaemt de Plaetse Molen, de Maegt van Gendt ende Linde Molen soo de selve gestaen ende gelegen zijn binne dese stede van Watervliet met de huysingen ende Lochtingen daer mede gaende.

1.

Alvooren worden de voornoemde Molens verpagt voor den tijd en termijn van ses naer een volgende jaeren innegaende den 25 meye 1784 en oversulcks teerste jaer vandeere vallen en verschijnen sal den 24 meye 1785 sonder eenigen opseg van voorder gebruyk te moeten doen.

2.

De pagters sullen gehouden sijn thunnen aen kommen van de molens gereet ende contant te betaelen aen de afgaende pagters al sulken prijs als sij sullen betoonen soo ter causen van het draeyende werck als anders sints op de voornoemde molens thebben sonder eenige reserve op wat pretext ende uyt wat hoofde het soude mogen wesen, dit nogtans met den Last dat de afgaende Pagters gehouden zijn te doceren alsulken titels van prijsijen uyt dewelke sij meijnen tot den geseijden prijs geregtigt sijn te vraegen.

3.

Gelijck ook de Pagters sijn gehouden de voornoemde prijsije te doen gebeuren thunnen koste sonder aftrek van de bedongen pagtsomme dit voor daete van het in gaen van hunne pagten met de af gaende Pagters tselve af te haspelen met sulke middels van andere prijsers te stellen ende denommeren als sij te raede sullen worden sonder van haere verpagter eenig garrand te vraegen.

4.

Dese verpagtinge sal gedaen worden met het schieten van billietten in vlaemsch courant gelt ende sal een hoogsten instel doen ter taeffel betaelen tot twee bouteilles Wijn ende den gonen geen pagters bedijdende sullen proffitteren dobbel wederom, alle hetwelke sal worden betaelt bij de positive pagters sonder aftreck van hunne bedongen pagtsomme.

5.

Sullende de voornoemde Molens worden verhoogt met drij Ponden grooten wel met meer maer niet met min ten waere bij expres consent van heere verpagter boven ieder verhoogsel met een pot wijn ter taeffel tgonne ook al moet betaelt worden bij den lasten (lees : laagsten) pagter ongemindert sijne principale pagtsomme.

6.

Voorts sal elk een staen voor sijn geboodt van d'instelders, verhoogers, lesten en naelesten verhooger danof te mogen desisteren ofte peniteren ende dat ook den heer verpagter lieber is te kiesen voor Pagter eenige van deselve die het hem goeddunckeu sal sonder te moeten declareren de redenen waerom sulkx gebeurt.

7.

De heer verpagter reserveert in den gevalle deese molens niet genoeg en kwaemen te gelden, dat hij dien vermag in te houden, mits alleenelijck betaelende de vertairde gelaegen sonder eenigh gewonnen wijngelt.

8.

Wie pagters bedijden sijn gehouden voor hunne pagtsomme te stellen goeden souffisanten seker ter contentemente van den heere verpagter die als principaele pagters in t onderhouden ende volkommen van dese conditien sullen verbonden wesen mitsgrs solidairelijck elk voor andere en een voor al te regte staan voor Burgemeester ende schepenen der voornoemde stede van Watervliet ende elders daer het den heere verpagter goeddunken en believen sal.

9.

De Pagter van de Linde-Molen en vermag niet met sijne Ezels tot aenhaelen van de bakten paerdenwaegens ofte kerren voorder te bedrijven dan tot aen de herberge staende op den Maria Polder Zeedijck genoemt de Belle ofte meecot (sic) ende wederom van sijnen molen tot den weg liggende voor d 'hofstede de steene schuere ende van daer langs de straete ofte weg tot aen de gonne bewoont bij jooris goethals ende van daer alsoo de retour, de hofstede bewoont bij Carel Cortvrient emmers alle de voordere

inwoonders van den Maria, cocquit, foscieren ende St. Joorispolders sonder voorder op pene van in contraries gevalle aen de binnen Molen ofte van de Magt van Gend op wiens route hij sal verstaen gedreven ofte vervoert te hebben te presteren al sulke costen schaeden ende intresten als sij sullen betoonen geleden te hebben emmers over ider contraventie tot vijf ponden grooten courant over elken ezel in proffijtte van den molenaar op wiens route de contraventie sal gebeurt sijn gelijck ook de pagter van de andere twee molens insgelijkx sullen moeten betaelen in den gevalle sij op voorschreven limiten van den geseijden Linde Molen sullen gedreven gehaelt ofte anderssints vervoert hebben sonder dat den heere verpagter ter causen van de voorgeschreven misbruijken eenig garrand sal moeten presteren, soo aen des gonnes de schaede doende als deswelcken die mogte geleden hebben nemaer sullen altijt wesen lasten van de drij pagters onderlinge tsij om dien met justitie te vermogen ofte anderssints die af te haspelen soo sij te raede worden sullen sonder ergens den eenen offte den anderen eenige schaede ende intrest te connen ofte vermogen te vraegen van den heer verpagter.

10.

D 'insetenen deser steede sullen lieber sijn van hunne graenen te drechten, met keere, waegen, peerden ofte anderssints, te draegen ende transporteren naer eene van de drij molens deser stede de gone sij goed duncken sullen, sonder dat de pagters daer jegens het minste regt sullen hebben ofte aen heer pagter daer over eenige vergoedinge van schaeden ofte anderssints te moghen vraeghen.

11.

De pagters zijn gehouden gedurende hunnen pagt te maelen alle de graenen diae op de voors. molens sullen gebragt worden ende voorders observeren de placcaten edicten ende voordere ordonnantien op het fait van maelderije geëmaneert emmers de gemelde molens te gebruijcken gelijck de naest aen gelegene van de provintie van Vlaenderen, nogte es (nochtans ?) sullen de pagters van de Binnen Molen en van de Maegt van Gend geen ezels mogen houden ofte met waegens, peerden ofte carren de graenen afhaelen en thuijs voeren.

12.

De pagters sijn gehouden hunnen prijs ten aencommen bevonden te betaelen in handen van den heer verpagter omme bij hem daer uijt te vinden de achterstellige pagten ende naer deductie van diere te betaelen

het surplus in cas die bevonden wort aen den afgaenden pachter en zig alsoo te ontvinden uijt het verband tusschen heer verpagter enden afgaenden pachter.

13.

De pagters sijn gehouden van hunne pagtsommen jaerlijcx precies t'elken valdaege te betaelen op pene van pagtbraeke indien 't den heere verpagter belieft ende dienshalvens geene andere formaliteiten te moeten gebeuren als aen de Pagters te doen eenen simplen ende schriftelijken opseg door den missage (lees : messager) ofte ander publicq persoon, dit in suyver gelt boven alle prochielasten dewelke geduerende hunne pagten daer op sullen worden gevraegt ende ommestelt worden geene gesondert nogte gereserveert uijt wat hoofde en ter wat causen het soude mogen wesen sonder aftrek van de gemelde pagtsommen.

14.

De pagters zijn gehouden van hunnen pacht te scheijden, te weten van den lochtinck met half maerte teneffecte van bij den aencommenden pagter alsdan te connen gesput ende gesaaijt worden.

15.

De pagters zijn gehouden sonder vergelt te doogen dat den heere verpagter geduerende hunne pagten sal vermogen te doen alle noodige reparraties ende restauratien aen de aenstaende edifitien ter causen dat sij geduerende dien niet en sullen vermogen nogte connen maelen ende alsoo gelijck voorseijd geen vergeld van schaede ofte intrest daerdoor te lijden vermogen te vraegen gelijck sij pagters ook geen quijdschelt en sullen vermogen te vraegen indien eenige van de polders liggende op de heerlijkhede quaemen geinondeert te worden ofte te vloeijen.

16.

De pagters sullen geobligeert weesen tenminsten eens sjaers te witten de mueren van den huyse ende onderhouden thunnen costen alle de glaese vensters in den stal soo als sij die thunnen aencommen sullen bevinden.

17.

In het onderhouden en volcommen van alle het gonne voorschreven verclaeren de pagters te verbinden hunnen persoon ende goederen present

ende ter commende met de gone van hunne wederzijdse hoirs ende naercommers in solidum sonder divisie ofte excussie gevende ter beteren effecte van alle dien bij desen procuratie speciaele ende irrevocable aen... (niet ingevuld) ende elcken thoonder deser omme over hun te gaen ende compareren voor burgemeester ende schepenen der stede van Watervliet ende alomme elders daer het den heere Verpagter believen sal om hun aldaer te doen ende laten condemneren met kosten.

Eijndelijngs sullen de pagters gereedt ende contant moeten betaelen tot twee gouden grooten van elken pagt voor drinckgeldt van den heer verpagters domestiquen ende tot twee croonen in specie van elken pagt tot het vinden der oncosten van stellen condities zegels kerckgeboden en voorwaerden met de copien en zegels alle ongemindert de ppaele (lees · principale) bedongen pagtsomme.

Ter surpluse sullen de Respective pachters oock gehouden ende geobligeert wesen aen heer verpagter ende binnen den tijd van ses wecken naer het Ingaen van hunne pagt op te leggen ende te betaelen al ende generalijck den staenden prijs den welken in de voornoemde Molens respectivelijck bevonden wort te sijn ende aen den heer verpagter competerende welken aldus opgeleijden staenden prijs sal verblijven ten hunnen profijtte en door den aencommenden pagter ten Expireren van hunnen pagt sal moeten worden opgeleijt ende voldaen conforme aen de bespreken bij deze condities art 12 dus dat den heere Verpagter in eenen van de genoemde molens niet en verstaet eenigen staenden prijs te blijven behouden.

Op het voor mij liggende exemplaar was in hetzelfde handschrift nog bijgevoegd :

Den onderschreven Joannes Claeijs verklaart op hedent Pachter gedegen te sijn van den Binne Molen voor den tijd en op conditien als hiervooren uijt gedruckt voor ende omme de Somme van tnegentigh gouden grooten courant geldts 's iaers boven de voordere condities ende bespreken in desen gemelt sijnde hier van gemaekt twee eender inhouden bij elkander wederzijts onderteekent d'eene geschreven op zegel van twaelf stuyvers bij den heer verpachter is ingetrocken ende gonne op zegel van vier stuyvers bij den pachter

actum den 12 maerte 1783.

(w. g.) J. Veranneman de Watervliet

(w. g.) Joannes Claeijs

N. B. — De tekst van het dokument is, wat betreft inkonsekwente spelling, willekeurig gebruik van hoofdletters, povere interpunctie enz. door mij zo getrouw mogelijk gecopiëerd.
Taal en spelling tonen onmiskenbaar de tekenen van de overgang naar een nieuwe aëra die dan ook spoedig zou aanbreken.

NASCHRIFT

De glorietijd van de monumentale houten standaardmolens, zoals ook deze drie waren, is onherroepelijk voorbij. Ook in Vlaanderen, eenmaal het land bij uitstek van de windmolens, kost het moeite de laatste specimina in stand te houden. En dan nog meer als toeristische attraktie dan om zijn maatschappelijke nuttigheid. Maar ook als historisch monument zijn hun dagen geteld. Ze mogen dan, na kostbare restauratie, nog zo schoon het landschap bepalen of accentueren,... wanneer de wiekslag niet langer zoeft door de lucht en de rilling van het leven niet meer vaart door hun wankel bestaan, is alle zorg slechts uitstel van onverbiddelijke executie. Een molen buiten bedrijf wordt een dooie kraai, triestig om te zien.

En het edele oude ambacht van de wit-bestoven mulder zal weldra hoogstens nog in herinnering blijven door de volksnaam van de meikever, die door de jeugd moet worden aangemaand om zijn geld te tellen in ruil voor het onderricht in de vliegkunst. (1) Sic transit !

J. Ch. CORNELIS.

(1) In mijn jeugd zongen we bij het wrede meikeverspelletje (naald met lange garendraad door het achterlijf) :

Muldertje, muldertje, tel je geld,
En 'k zal je leren vliegen.

DE LAATSTE OORLOGSMAAND TE URSEL (13 OKTOBER — 11 NOVEMBER 1918)

UIT MIJN DAGBOEK

Wij waren bitter jong, namelijk pas zestien, toen de oorlog begon. Iedereen weet dat de Duitsers op 4 augustus 1914 België binnen vielen en dat meteen hier alle bedrijvigheid stil stond, behalve die van de oorlog zelf. Mijn vader was gemeentesekretaris te Ursel en zat met één slag tot over het hoofd in de overdrukke oorlogsaktiviteit van de gemeenteadministratie, de administratie nog wel, die alleen verder normaal zou funktioneren. Hij was er de enige ambtenaar en drong er sterk op aan dat ik hem op het gemeentehuis zou helpen, wat dan ook prompt gebeurde en zelfs tot na de oorlog zou voortduren. Naderhand zou ik, op aandringen van de burgemeester, lid en sekretaris worden van het gemeentelijk «Voedingskomiteit».

Wat er me precies toe aanspoorde een dagboek aan te leggen, is me ontgaan. Waarschijnlijk heb ik instinktief aangevoeld dat we vóór niet te overziene gebeurtenissen stonden. Hoe dan ook, feitelijk was het zo dat ik van de eerste dagen af begon notities te nemen. Van een soort vacuüm dat na de bezetting van het dorp was ontstaan — die bezetting gebeurde op 13 oktober 1914, — maakte ik gebruik om de notities van de eerste drie maanden uit te werken en de opstellen over te schrijven.

Onze jeugdige ouderdom zal dan ook wel voor de vele gebreken ervan verantwoordelijk zijn. Toch zijn we overtuigd dat de hiernavermelde passages betreffende feiten, die met name net een halve eeuw geleden voorvielen, de interessante zijde ervan zullen aantonen. Op verzoek, hebben we de oude spelling, zoals ze in de originele tekst van het dagboek voorkomt, behouden.

ZONDAG, 13 OKTOBER 1918

't Was vandaag de verjaring, de vierde, van onze ongelukkige vlucht naar Holland : naar Eede en een paar dagen nadien naar Aardenburg. Waarschijnlijk zou die dag zooals alle simpele dagen onopgemerkt voorbijgegaan zijn, was het niet dat juist vandaag het blijde nieuws overal en bij iedereen hardnekkig de ronde doet dat het vrede wordt, vrede is !! 't Loopt voort als vuur en iedereen slikt het gulzig en niemand ook wil tegengesproken worden. 't Is VREDE !

Zoover is het trouwens effektief nog niet. Maar Duitschland zou aan de Vereenigde Staten van Amerika hebben laten weten dat het zich, met het oog op den vrede, op het standpunt plaatst van haar President Wilson en zijn veelbesproken 14 artikelen, alsmede dat het op die grondslagen vredesonderhandelingen wenscht aan te vangen. Dit toch weten we zeker, wel verstaan indien we in oorlogstijd ooit van «zeker» weten mogen spreken. En zoo het gerucht dan werkelijk waar is, wat kunnen we dan nog zeggen wat er van het opzet of het verzoek terechtkomt ? Laat ons in alle geval hopen ! Waarom zouden we niet met heel ons hart en heel onze ziel en heel ons wezen hopen ?... De Duitsche soldaten zeggen het ook dat het nu gauw vrede wordt en zij ook loopen niet minder blijgezind en in hun element. Als er maar spraak is van «naar moeder gaan», zijn de Duitschers altijd in kermisstemming ! Ik heb er al hooren beweren dat ze België zullen ontruimen binnen drie weken ! Was dat eens waar ? Maar neen, 't kan niet zijn, 't zal niet zijn, 't is te schoon om te kunnen zijn !... Trouwens, hoe zou de kleine militair kunnen weten dat zoo iets op handen is ? Zijn wensch voor vermoeden nemen en zijn vermoeden voor waarheid kan hij steeds, doet iedereen al eens...

MAANDAG, 14 OKTOBER 1918

Alles wat soldaat heet, wil nog eens naar Ursel... Er lagen reeds 200 man, we kregen in den loop van den dag nog 2 kompanies (ongeveer 500 man) marinetroepen erbij en 's avonds nogmaals 350 man, samen plus-minus 1000 man. Een van de luitenants, die de eersten kwam inkwartieren, maakte heel wat smoesjes, omdat hij naar zijn oordeel de logementen niet vlug genoeg vond. En met wat vloeken en een krakende «Himmelherrgottsakrament !» deed hij de klassen van de nonnetjesschool ontruimen, wat totnogtoe steeds niet gebeurde. En toen vroeg me het nonneke hoe de luitenant wist dat het «Heilig Sakrament» nu precies was uitgesteld !? !...

DINSDAG, 15 OKTOBER 1918

Het marinevolk van gisteren is weer verder uitgerukt. Maar... het wordt vervangen door anderen : 's morgens een kleine groep met 40 paarden, in Vrekkem... In den voormiddag een kolonne van 200 man en 's namiddags nog een groep van 70 man... Vandaag ook weerom tram- en troepenverkeer zonder eind of grond, daaronder zeer veel infanterie.

WOENSDAG, 16 OKTOBER 1918

Heden koordienst op het gemeentehuis, koordienst, en zoo mogelijk nog een hoogere dienst.

In den voormiddag begon het !... Een paar luitenants arriveerden met een bericht dat de staf van de 3e divisie, bestaande onder andere uit 65 officieren, waarschijnlijk morgen, ten laatste evenwel overmorgen de gemeente zou inrukken. Het dorp, zoo zeiden ze, was aan de divisie als kwartier aangewezen en deze zou, troepen, tros en staf, heel en gansch in aantocht zijn. Hoofdzaak was : het plaatsen van den staf. Daarom bevelen ze om het kasteeltje van den heer Verbrugghe (op de Rooze) in alle hoekjes klaar te maken met het oog op het inrichten van de bureau's en het inkwartieren van een aantal officieren. Het huis van den heer Benjamin Van Lierde en dat van notaris Armand Bouckaert moeten ontruimd worden en ingericht tot logement van officieren. Verder moeten eveneens 8 officieren gehuisvest worden in de «Villa Maria» van den heer Henri Bruggheman, 4 in de pastorij, 3 bij heer Theofiel Mareen en 3 bij Mevr. weduwe August Mortier, alle achter de kerk, ten slotte nog een bij heer Vande Weghe.

Bij de wed. Mortier is de directie van de (alhier in de bosschen nog werkende Duitsche) kolenbranderij geïnstalleerd en de onderofficier van dienst waagde het, namens de «Baudirection» met een woordje te protesteeren, maar het antwoord klonk kort en klaar : «Sie kommen raus, zurück nach Gent !» Daarmee basta, de heeren vertrokken en lieten den last aan de gemeente, en Jezus-Maria, geen klein bier : twee huishoudens uit hun woning zetten en, in de tijdspanne van één dag, bedden en woongelegenheid bezorgen aan... 65 officieren ! !... De zaken stonden 's middags zoo ver dat de lijsten van de menschen die de bedden moesten leveren klaar lagen... Kort na den middag vertrokken de beide veldwachters om burgers en boeren, die er toe aangewezen waren, te verwittigen dat ze het gerief dat van hen verlangd werd, morgen Donderdag voormiddag in de vastgestelde logementen moesten afleveren.

't Kon zoowat twee uur zijn, toen een kleine auto vóór het gemeentehuis stil viel. Natuurlijk kwam er van onder het kapje een officier gekropen,

die, na wat rond te hebben gekeken, het gemeentesekretariaat binnen kwam. We zijn dat lang gewoon, dat is mode, oorlogsmode... Mijnheer kwam voor 18 officieren inkwartiering zoeken, voor den staf van het zooveelste regiment, die vandaag nog naar hier zou komen ! !... Hoe langer hoe beter Waar ging dat naartoe ? Bij ons weten waren alle eenigszins confortabele logementen ofwel bezet door de hier reeds liggende troepen (± 700 man) ofwel reeds besproken voor den hiervoorenbedoelden staf van de 3e divisie ! We hadden overigens streng bevel gekregen van in geen geval een plaats aan anderen af te staan... «Als het hoegenaamd niet anders kan, moeten we een paar groote huizen in beslag nemen» besloot hij. Goed, maar die waren al besproken of bezet... Hoe we den officier trachtten te bewijzen dat het niet ging, we konden hem niet overtuigen en hij scheen den indruk te hebben dat we de zaak maar aan het overdrijven waren om er van àf te geraken. «Kom, mee de baan op !» En dus, de straat op en de huizen in en uit... We dweilden met hem heel den dorpskom en de Rooze af en toen we terug in het gemeentehuis kwamen, waren we zoo ver gevorderd als toen we straks buiten gingen. Maar, «komen zou zijn staf tóch !»...

Inmiddels was de toestand nog verscherpt. Een motocyclist had er een briefje, een met potlood geschreven nota ingebracht waaruit zoowat het volgende te leeren was : (vertaald uit het Duitsch)

«Heer Burgemeester, Wil de toebereidselen maken tot het inkwar-
»tieren van den staf van de 3e divisie, zooals we afgesproken zijn.
»Deze (staf) komt heden avond nog (bij U) aan.»

Daar stonden we ! De opgeëischte en in beslag genomen huizen niet ontruimd, het kasteelke van den heer Verbrugghe nog bezet door de tramdirektie, nog geen bedden beschikbaar, geen enkel logies klaar ! Niets !... Wat liedje nu gezongen, zei de koster ? Wie zag nu nog een uitweg. De heele boel liep vast, van alle zijden beroerd vast !... Ja, kon het nog anders ? We moesten die verwarde klossen hun gang laten gaan !...

We hadden warempel de tijd niet om aan ontwarren te denken, want daar kwam zijne Excellentie X met een eerste trits auto's aanbollen... Nu kwam de kat op de koord ; geen moesjes meer te maken. Omdat er zoo weinig klaar was, maakten ze niet veel praat meer ; er moest worden opgetreden. Meteen hadden wijzelf de karwei op den nek ; wij, dat is : de burgemeester, mijn vader, mijn broer en ik... Vooraf moest ik met een Feldwebel opstappen op zoek naar een gebouw voor een telefooncentrale. Die moest in de onmiddellijke nabijheid van het hoofdkwartier, het kasteeltje Verbrugghe dus, ingericht worden. En toen we daar in de omgeving alle huizen bezocht en bekeken en binnen onderzocht hadden, hadden we nog altijd een telefoongebouw of een zaal, die er voor dienen kon, te

zoeken. Ten slotte terug naar het kasteeltje zelf. En ja, daar vond toen de Feldwebel zijn gading. Wat eerst niet mogelijk was... moest nu. «Na-nun, es ist Krieg !» En dan maar weerom naar het gemeentehuis... Maar binst, gedurende heel den duur van de karwei, regenen mijn God, regenen, regenen ! ! Al maar door regenen, zonder genade. Bij elken stap, die we zetten, spatte de vuile zwarte modder van onder onze voeten ! Mijn overjas, mijn hoed stijf van het water, dat ongenadig langs de puntjes overal uitzijpelde. Schoenen, hard en doorweekt en zwart-grijs van de modder. Toch altijd door, verder alsof we niets voelden, vooruit want : «Es ist Krieg !»

Op het gemeentehuis vernam ik dat mijn broer eveneens op zoektocht was met andere officieren. Dit beteekende voor mij nochtans geen eindpunt, niet eens rust. Inderdaad, daar stond een nieuwe klant op mij te wachten, Dus, weer voorwaarts men den moed in de schoenen. Tot ons leedwezen, doch niet met verwondering moesten wij ondervinden dat meest alle beschikbare logiesplaatsen «bezet» waren of bezet zouden worden. Toen mijn man nu toch een min of meer fatsoenlijke kruip-in had gevonden en ik terug op het sekretariaat belandde, ja dan kwam er weer een andere «Herr Offizier» aan de beurt en dan nog een en dan nog vele «Offiziere», heel den avond door altijd andere. En ik en wij zoeken, zoeken, zoeken. Als ik zei dat een huis bezet was, wilden ze me soms niet gelooven of hoopten ze in datzelfde huis nog andere, een tweede, een derde of een vierde kamertje of bed te vinden. Wij hoorden hoe het alles dooreen dwarrelde : waar ik geweest was, ging mijn broer, waar hij gezocht kad, kwam ik en we liepen, liepen zonder van malkander te weten. Trouwens, allen wilden een goed en net logies hebben, dat niet te ver van het center lag.

Hoe hard het me soms viel, ik was soms gedwongen onderofficieren of simpele soldaten uit hun kwartier te zetten. Soms moest ik noodgedwongen harde bevelen geven en soms kijven... Sommigen lieten zich dat zeggen, stonden stram en stijf in houding voor mij net als voor hun oversten, met het eeuwige «Jawohl» op hun lippen en ruimden nog al gewillig op. Een Duitscher heeft doorgaans veel eerbied voor zijn chefs... Namen ze me voor een Duitscher, een politieman of zoo iets omdat ik Duitsch sprak ? Of zagen ze in mij een beambte van het gemeentebestuur ?... Maar anderen lieten zich minder gemakkelijk doen, stoven op «dat ze van den burgemeester, den sekretaris of van de politie die plaats toegewezen hadden gekregen» en het was niet zonder een harder «Befehl ist Befehl», dat ze grommelend gingen opkramen.

't Sloeg zeven uur toen ik eens naar huis kon loopen, maar het lied was niet uit : het stappen en zoeken herbegon zoo goed als onmiddellijk,

steeds met en voor anderen. Het was half elf reeds voorbij toen ik de laatste «Leutnant» in zijn kwartier bij heer Pieter Laridaen in het straatje, weg naar Knesselare binnenloodste. Het mooiste was dat «Herr Leutnant» van zijn logies niet hebben wilde en er ook niet blijven wou, hoewel hij er een goed bed en een nette kamer kon betrekken. Hij had liever in het stroo te slapen in de schuur van de weduwe Van Parys om bij zijn ordonnanssoldaat te kunnen blijven, dat was overigens in de direkte buurt van het huis Laridaen... Diezelfde luitenant vertelde me dat hij naar Ursel gestuurd was om 's anderendaags, dus morgen, een «Ortskommandantur», een plaatselijke kommandantuur te installeeren, die onder andere de inkwartieringen van de troepen zou regelen en organiseeren. En, zoo liet hij zich ongevraagd er bij ontvallen, dat het leger werkelijk in aftocht was : «Wir ziehen uns zurück !», dat waren zijn eigenste woorden. Wat voor beteekenis wij aan die woorden moesten hechten, met andere woorden bijv., hoever ze zich zouden terug trekken, vertelde hij niet en wij waren bescheiden genoeg of te bescheiden om er naar te vragen. Wellicht ook wist hij hierover niets meer dan wij.

Dat de Duitschers inderdaad terugtrekken, dat zien we nu zonder die bevestiging eveneens wel in. Zoo'n eindelooze massale beweging langs onze straten heeft natuurlijke haar pertinente reden. Voor het overige valt het te bezien hoe ver dit terugtrekken gaan zal en wat voor gevolgen het voor ons land, onze streek en voor ons dorp hebben zal... Als je nu merkt wat eeuwiggodsche troepen schier onverpoosd afzakken, hoe daarbij geregeld met van alles en nog wat hooggeladen trams voorbij rijden, allen het Oosten of het Noorden in, en als je dan ondervindt wat in de gemeente zelf omgaat, is het niet om er ook een beetje bang voor te zijn ?

DONDERDAG, 17 OKTOBER 1918

Gisteravond is op het Dorp, juist naast het gemeentehuis, een trammachine, die in de richting Gent stoomde, op een zwaren autocamion ingereden. De auto is omgekanteld en de machine, uit de rails gesprongen, is op den zijgevel van het gemeentehuis juist naast het venster van de herberg terechtgekomen. Met een ander stoommachine en met behulp van stalen kabels heeft men vandaag getracht het ontspoorde tuig terug in de rails te trekken, maar men is er niet in gelukt. Dit belet nochtans niet dat het tramverkeer ongehinderd kan doorgaan.

Voor de rest kunnen we niets dan zeggen dat de maat vandaag overloopt. Hoevelen kwartier kwamen vorderen voor hun eenheid en hoeveel militairen werkelijk in de gemeente liggen, weten we niet, kunnen we niet weten. In de vroegte reeds kwamen ze, meestal luitenants met hun voor-

Het Dorp.
De foto werd kort na het eindigen van de oorlog genomen. Soldaten van de genietroepen zijn de tramsporen (richting Eeklo) aan het nazien. Op de hoek vooraan rechts, het gemeentehuis met nog talrijke aanplakbiljetten tussen de ramen. De deuren aan de benedenverdieping en op de eerste verdieping zijn steeds voorlopige stukken. — Op de plaats waar de foto genomen werd, ligt het knooppunt van alle wegen die naar Ursel leiden of er kruisen, dus van strategisch belang, waarlangs troepen, tros en bevoorrading naar en van het front voorbij moesten.
Vóór ons, het noorden : Maldegem, Adegem, Eeklo, Oostwinkel. Rechts, het oosten · Zomergem, (Gent). Achter ons, het zuiden : Bellem, Aalter (Tielt). Links, het westen · Knesselare (Brugge). (*).

wacht, bij ons thuis binnen vallen. Geen protocol meer van «Herr Bürgermeister» of iets dergelijks, zoo direct op den man af bij ons : «Guten Tag, Madame, wohnt hier der Herr Sekretär, ja ?» of «Morgen, Madame, ist der Herr Sekretär zu Hause ?»... «Ja Mijnheer, kom maar binnen»... «Morgen, Herr Sekretär, wir wollen hier im Ort Kwartier machen für zwei Kompanien !»... «Hoeveel man is dat ?»... «Das ist also soviel Mann und

(*) Deze en trouwens elke hier gereproduceerde foto geeft nauwkeurig of toch ongeveer het beeld van het voorgestelde hoekje van Ursel weer, zoals het gedurende en onmiddellijk na de oorlog 1914-1918 er werkelijk uit zag. Om dit te bereiken waren we genoodzaakt soms minder geslaagde of minder goed bewaarde prentbriefkaarten te gebruiken. Toch deden we het, liever dan met jongere en dikwijls betere foto's, een wellicht klaarder en burgerlijker, maar dan alleszins een minder reëel tijdsbeeld te verkrijgen.

Provincie Oost-Vlaanderen

soviel Offiziere».. Wel Herr Leutnant, ge zoudt het best naar de wijk Vrekkem gaan. Het gehucht is al bezet, maar voor zoover we weten, is ginds nog het meest plaats. Wij raden u aan met de daar reeds liggende troepen overeen te komen, deze iets dichter samen te brengen en de vrijgekomen hoeven «stark zu belegen !...» Zoo kwam er een eerste, een tweede, een derde en zoo kwamen ze den godsganschen dag door, altijd andere, altijd op dezelfde manier. Deze wordt het Noorden, gene het Zuiden, anderen het Oosten of het Westen ingestuurd. Drie, vier keer zien we ons verplicht naar dezelfde straat of naar hetzelfde gehucht te sturen met de immer groeiende aanbeveling : «eng belegen, bitte» en zooveel mogelijk bijeen leggen.

Vóór het avond is krioelen alle hoven, woningen, gebouwen, zolders en schuren van grauwe soldaten. Op hoven en woningen waar ze gedurende den oorlog nooit logies moesten verstrekken, zijn ze nu overbelast ; op het Drongengoed, zoowel als in het verste hoekje van het Berkenstraatje loopt het overvol. Op het gemeentehuis gaan geen vijf minuten voorbij, zonder dat een militair komt vragen of zijn regiment of zijn eenheid of zijn groep reeds is aangekomen, of waar batterij nummer zoveel, stafkompagnie of kolonne zus of zoo ergens mag gelegerd zijn. Wie weet liggen er geen 10.000 man in de gemeente, wie weet is het niet méér ?... De gansche derde legerdivisie moest immers hierheen. Hoeveel man is dat ?... Zeer zeker liggen er bovendien nog andere troepen. Het 18e infanterieregiment, waarvan de staf in de «Villa Maria» gehuisvest is, ligt daar o.a. in de omtrek van de villa. Buitendien moeten hier op het moment 3 of 4 staven gekantonneerd zijn, daaronder de staf van de derde legerdivisie. Wat precies en wààr, weten we niet, kunnen we niet weten, zoodanig werd alles en zoo vlug iedereen overrompeld. Een echte lawine...

Was het niet dat elkeen dag en nacht moet in de weer zijn om zijn gebouwen, goederen en dieren gade te slaan, te bewaken en te beschermen, ze zouden er in leven en hun vermaak vinden in die massaal bonte verwerreling. Ze loopen evenwel gejaagd rond om hun bezit te beschermen tegen de vrijpostigheid van de frontsoldaten die trouwens geen scrupuleus geweten meer hebben en er geen doodzonde van maken 't is eender wat «mit» te nemen, dat hun al of niet dienen kan. De boeren vooral hebben het druk en zitten met de vare op het lijf. Ze hebben gehoord hoe het vee in West-Vlaanderen werd opgezocht ; ze hebben het ten anderen gezien hoe het werd weggedreven. Zijn de kudden niet over het grondgebied van Ursel gekomen ? Ze hopen nog wel dat dit niet gebeuren zal op hun hoeve, maar feitelijk verwachten ze of vreezen ze tevens dat het ook bij hen zal gebeuren. Velen zijn daarom al met hun kostelijke dieren naar een uitkant gevlucht, bijv. in een perceel jonge dennen, in een taillebosch

(een bosch met rijshout) of een dubbele houtkant, waarin de beesten niet gemakkelijk gezien kunnen worden. Niet vergeten dat ze hun stroo- en houtmijten al evenmin als hun aardappel- en beetenputten uit het oog mogen verliezen. In een leger kan alles dienen !...

Inmiddels duurt de aftocht ononderbroken voort... Op een bepaald oogenblik kwamen vliegers van de Entente over. In een ommezien waren de afweerkanonnen aan het blaffen ; van alle zijden tegelijk waren ze meteen het mikpunt. Opeens stuiven burgers en soldaten allen tegelijk in en achter de huizen. Zonder te weten wat er gaande was, springen wij den kelder van het gemeentehuis in, gevolgd door vader, Julietje en Meleke van het gemeentehuis en van verscheidene Duitschers uit de onmiddellijke nabijheid. Er scheen niets gebeurd te zijn, in den kelder wist niemand bescheid. Wanneer de vliegers verdwenen zijn, komt het uit : men had een bom of een schrapnel hooren fluiten. Vandaar die verwarring en die vlucht...

Geen tien seconden later vernemen we dat een schrapnel in het huis van de kinderen Maeyens, nevens het gemeentehuis, is ingeslagen, dwars door het dak, de zoldering van de woonkamer en dwarsdoor den vloer den grond in, schuin onder het achterhuis en... niet ontploft. Gelukkig geen erge schade. We wipten gauw even binnen... Leonie en de meid waren aan het strijken en broeder Sofronius stond bij de leuvensche stoof. Allen staan van het hand Gods geslagen. Op den stond zelf dat de ramijstering plaats had, wisten ze niet wat er voorviel... Seffens was daar volk bij de vleet. Eveneens de soldaten komen hun hoofd binnensteken : ze zeggen dat het geen kwaad meer doen kan, zoolang er maar niet aan «gemirakeld» wordt. Die dingen ontploffen normaal in het luchtruim bij middel van een inwendig ontstekingsapparaat en dan vliegen ze uiteen in duizend scherven...

* * *

De miserie van het «veepakken» is begonnen... Tegen zijn wil en dank en zonder regelmatig opeischingsbewijs hebben zij bij een boer een koe afgehaald en meegenomen. De man heeft tegen de Duitschers gevochten, maar het heeft vanzelfsprekend niet gebaat. Toch hebben de opeischende mannen hem een stukje «bon» toegeworpen, waarop geschreven staat «Kuh erhalten» en een handteekening. Wat zal dat papiertje opbrengen ?... Onze boeren zullen nu nog minder rust hebben...

VRIJDAG, 18 OKTOBER 1918

«Tommy kommt !»...

Sinds geruimen tijd reeds ligt dat in den mond van de Duitsche soldaten, eerst in het geniep gevezeld, maar nu zonder omwegen en luidop

gezegd. Ze zwijgen het voor niemand meer. «Tommy kommt !» Tommy ! Als ze van de geallieerden praten : Belgen, Franschen, Engelschen, Amerikanen noemen ze geen anderen naam. De vijand dat is Tommy, dat is de Engelschman. Over de Franschen spreken ze zelden, maar als het gebeurt, is het altijd met een soort medelijden of compassie. De Belgen vernoemen ze nog minder, alsof ze niet meetellen of niet bestaan. Maar over Tommy redekavelen ze gedurig en als ze dat doen, is het altijd, nu eens met een mindere of meerdere afkeer, dan weer met woorden en uitdrukkingen die haat niet kunnen verstoppen !...

Nu evenwel «*kommt* Tommy !»... Binnen een paar dagen, zeggen diezelfde Duitschers, *is* hij hier. Dat hij komt, gelooven we nu best. Aan alles kunnen wij dat nu aanvoelen. Zal het over veertien dagen zijn, over acht of reeds binnen drie ? Wie weet dat hier min of meer nauwkeurig, wie kan het weten ?...

Op het gemeentehuis is het over-en-weer-geloop zoo goed als gedaan en meest al de troepen die hier lagen, zijn in den vroegen morgen vertrokken en over het algemeen is het in het dorp veel stiller geworden ; maar de trams zijn onverpoosd actief en schijnen tot het laatste van wat zich in West-Vlaanderen bevindt, te willen wegvoeren. 't Gerucht liep nochtans dat men in den namiddag de rails zou doen dynamiteeren ; 't is evenwel niet gebeurd.

Kort na den noen ontmoet ik den sergeant, die hier sedert zooveel maanden met de kolenbranderij gelast was en daartoe de sparrebosschen roeien moest. De houtskolen, die daar werden gefabriceerd of gebrand, lagen in het voormalig fabriekje Enke en in de lokalen van de vroegere katholieke jongensschool, beide bij het tramdepot. De onderofficier gaat weg, zoo zegt hij, geeft me de sleutels van de bedoelde gebouwen af om ze aan den burgemeester te bezorgen en wenscht me «Adieu !»... Ik vraag : wat gaat er met de kolen gebeuren ?... «We gaan alles, kolen en gebouwen met de hele inboedel doen springen !» antwoordt hij eenigszins ontstellend. «Maar, Herr Unteroffizier,» antwoord ik, bepaald ietwat uit mijn lood geslagen, «dat is een slechte oplossing, daaraan heeft niemand iets, laat ze ons aan de burgers uitdeelen, dan zijn onze menschen er toch nog wel mee»... «Wacht een moment, ik loop het vragen !» En hij liep even tot bij zijn bazen. Hij komt terug : «Uitdeelen, Herr Sekretär !»... Nu vlug naar de burgemeester om hem dat over te brieven en zijn meening te hooren. Dat is direct afgehandeld.

Om één uur of kort daarop worden de deuren van de oude school en het fabriekje wagenwijd opengezet ; deze liggen van onder tot boven vol houtskolen... Op de waardij van een kwartier zijn alle kruiwagens en steekkarretjes van heel het omliggende aan het rollen en op den dril,

want de peperdure kolen zijn nu gratis-voor-niets te krijgen, zoo maar voor het rapen of... scheppen. Men komt, vult de zakken en de wagentjes en... voert ze weg. Men komt terug, vult nog en voert opnieuw, zonder verpoozen, heel den grondigen achternoen door tot het avondt. Dan sluiten we de magazijnen in weerwil van wel vijftig menschen, die er nog of nog eens, of voor de zooveelste maal met ledige zakken staan en blijkbaar van geen stoppen willen hooren. Sommigen wagen het zelfs moezekens te maken en 't is slechts met kalm te blijven en na stellig beloofd te hebben dat het morgen herbeginnen kan, dat we er in gelukken de bui te doen afdrijven... In den namiddag beleefden we er nog een rare tien minuten. Juist toen de bedrijvigheid te haren hoogste stond, verschijnen vliegers : volgens de soldaten beweren, zijn het er van Tommy. Zij zweven vlak boven ons en zwenken en wenden verscheidene keeren omendom rond onze omgeving.

Het verspooren en de rustelooze beweging rond de trams aan het depot, alsmede dat versjouwen en verslepen bij die kolenmagazijnen moesten zij zeker in de gaten hebben. Een vraag is ongetwijfeld of ze merken dat hier hoofdzakelijk burgers bezig zijn en, zoo ja, of ze zich er aan zouden stooren. Het is nog al voorgevallen dat er bommen geworpen werden, waar weinig of geen militairen te bespeuren waren... Goddank, 't ging zonder bommen voorbij.

* * *

In den avond komt iemand me zeggen dat een soldaat naar mij vraagt. Ik loop zien en, zou je het gelooven ?, 't is Karel Schoffs, de ordonnans van onzen achtbaren Schnapskommandant die vóór me staat ; hij is werkelijk blij dat hij mij nog eens ziet... Hij «rückt ab» met zijn regiment en komt, zoo denkt hij «in Stellung» aan den Schipdonkschen vaart. Maar dat is het ergste niet, meent hij, want straks gaat hij «nach Mutti» en dat ligt het opperste. 't Kan gebeuren dat ze te Ursel nog eens een nacht blijven slapen en dan komt hij stellig bij ons... Hij zegt nog dat zijn voormalige kommandant van den Bauzug in Duitschland is, dat hij zelf direct van het front komt en dat, toen hij het verliet — dat was eergisteren — Tommy een paar kilometers aan deze zijde van Torhout was... Nog een gulle afscheidsgroet en hij was weg... Waarschijnlijk om hem nooit meer te zien of nooit meer iets over hem te hooren !

ZATERDAG, 19 OKTOBER 1918

's Voormiddags begrafenis van den heer Maurits De Coster, woonende wijk Berken, zoon van Emiel, landbouwer. Hij was met de groote massa opgeëischt en naar Olsene weggeleid. Ginder is hij weggevlucht.

bij zijn thuiskomst ziek gevallen en... gestorven. Spaansche griep. Hij is reeds het derde slachtoffer van de opeisching. De mannen zijn ginds in een fabriek gelogeerd en worden veelal ziek bij gebrek aan verzorging ; doorgaans ook griep.

Die maar een gaatje vinden om er weg te loopen, maken er zoo gauw mogelijk gebruik van. Zij schrikken er niet voor terug om het in travestie ttz. als vrouw verkleed te doen. Het gebeurt niet zelden dat ze bij hun vertrek reeds de ziekte in het lichaam hebben. Dat zal waarschijnlijk ook het geval geweest zijn van De Coster. Aan den anderen kant merken we dat diegenen, die niet meegingen of ginder wegliepen niet opgezocht worden, althans tot nu toe niet. We gelooven trouwens niet dat het nog zal gebeuren.

In de gemeentesekretarie is de jachtigheid van het werk met de Duitsche troepen verdwenen. Gisteren, tusschen 9 en 10 uur 's avonds, kwam nog een Duitsche politieman met een order om een aantal paarden met gespan naar Eekloo te sturen ; die zouden alles wat tot de Etappen-Kommandantur behoorde moeten helpen wegvoeren naar Antwerpen. Vanmorgen moesten ze al om 3 uur te Eekloo staan. Hoe was dat nog te doen ? Bijna alle paarden waren reeds opgeëischt en de weinigen, die nog overgebleven zijn, werden door de boeren van hun hof weggebracht. Het bescheid dat dan ook aan den patroeljeman werd meegegeven, luidde : er zijn geen paarden meer beschikbaar. Tot nu toe geen reaktie hierop gekregen.

Den eenigen keer dat ik officieel met de troepen moest in betrekking komen, was het kort na den middag. Iemand kwam namelijk zeggen dat een kolonne haver aan het opladen was, die aan de gemeente toebehoorde en in de gebouwen van de bierbrouwerij De Keyser lag. Daar stond een heele kompanie «in Ruhe», te rusten in den echten zin van het woord, geen de minste luidruchtigheid. Aan den luitenant zei ik wie ik was en dat ik door den burgemeester gestuurd werd en voor de haver, die hij meenam, een «Schein» kwam vragen. Hij deed dat zonder beslag en ik maakte me uit de voeten.

* * *

Later, in den achternoen, kwam het meest pakkende.

Reeds vóór den middag was men op de lijnen naar Knesselare (Brugge) en Aalter (Tielt) begonnen met de tramrails te doen springen. Sinds een tijdje had men de explosies stopgezet en was men voorbereidselen aan het maken om hetzelfde te doen met de wissels aan de tramstatie (hangaar) waar de spooren uit de verschillende richtingen samen komen. Hoewel we reeds een paar dagen hierover hadden gehoord

en het dus niet heel onverwachts kwam, toch maakte het bepaald een diepen indruk.

Binnen blijven, goed, maar in den kelder nog beter had men ons gezegd, en dit laatste hebben we dan ook gedaan. Onder en boven hadden we de vensters open gedaan, de rolluiken neergelaten en de blinden dicht overal waar het kon, dit om zooveel mogelijk de ruiten te sparen Zoo deden het ook de geburen als er luiken aan het huis waren.

Inmiddels stonden de menschen aan de deur van de woningen over het algemeen zeer ernstig een praatje te slaan, zooals het de laatste dagen dikwijls al gebeurd was.

Een machine met een drietal tramwagens was intusschen tot aan het dorp achteruitgekomen. In de straat liepen enkele militairen over en weer ; enkelen werkten ginder aan den hangaar tusschen de rails. Op zeker moment relt een fluitje. Elkeen kijkt in de richting van de statie. Een paar Duitschers komt naar ons toe en zwaait met de hand van links naar rechts tot teeken dat we binnen moeten. Ginds verder nog loopt een man met een toorts tusschen de rails en bukt zich van afstand tot afstand. In een oogwenk nu is de straat als gekuischt. Wij geraken nog in den kelder niet of «Baf... baf... baf», een dozijn krakers, terwijl alles tot in de grondvesten schudt en davert. Eenige oogenblikken nadien hetzelfde. In onzen kelder zitten we met vijf Duitschers en twee jonge kerels, die op het gefluit met ons mee zijn gesprongen... Spijts al dat volk is het bij poozen doodstil en 't is maar gedempt en voorzichtig als er iemand zijn mond opendoet, alsof luid spreken en gerucht kwaad kon of de zaak verergert.

Toen de eerste salvo's voorbij waren, scheen er wat verademing te komen en kropen we uit onzen schuilhoek. Niet langer nochtans dan voor 5 minuten : alle rails moesten er aan, alle wissels en alle naalden van het wisselnet. Daarna kwamen de achtergebleven machines en wagons aan de beurt, dan de plaatijzeren loods (of hangaar) en vervolgens de steenen hangaar, die er twintig jaar lang staat. 't Moest blijkbaar alles vernietigd worden, alles wat eenigszins samen hing en dienst kon doen.

Tusschen de vlagen in avonturen we ons even buiten. We zien de man met zijn toorts loopen, een beetje dichter, een eindje verder, vier, vijf, zes maal ; een paar sekonden nadien op diezelfde plaatsen een scherp schietende rookpluim, dan al met eens «baf», drie, zes bitsig bijtende kloppen dat hooren en zien vergaat. Telkens dat we buiten komen, méér verwoesting. Bij ons gelukkig nog niets kapot. Moeten ze hier vóór de deur ook de riggels doen springen, dan zullen we wèl stukken hebben. En 't geliefde God dat het niet gebeurde.

Als hun werk aan de statie afgedaan schijnt, komen ze met de machine waarmede ze manœuvreeren en ze hun materieel vervoeren,

achteruit tot voorbij de dorpsplaats. Nu komt de beurt aan de wisselnaald bij de brouwerij en de stoommachine, die aan den zijgevel van het gemeentehuis ontspoord staat. Dat, dat waren ook krakers dat, toen die machine uiteenspatte. Hoe langer hoe harder, alsof de lading telkens niet voldoende sterk was geweest. Hiermee was het evenwel uit. En de tram, de laatste Duitsche tram vertrok... in de richting van Somergem.

We waren al eenigszins nieuwsgierig om van dichtbij te bekijken wat we nog enkel van ver hadden gezien. Schabouwelijk ! Alle ruiten van bijna alle huizen hier in de straat uit ! De pannen van de daken af, kapot, op den grond of in de goten. Het huis van Michel Verstraete op veel plaatsen gescheurd. De riggels van de tramspooren, om de zoveel meters, vooral aan de wissels op de kruispunten, uiteengerukt, vreeselijk gekromd en verwrongen. Drie stoommachines letterlijk vaneen getrokken. De wagens met achtergelaten materiaal niet minder deerlijk gehavend : de meesten op één zij gestuikt, met uiteengespatte wielen. Een tiental stonden schier ongeschonden nog overeind : wagens met kruitzakjes, munitie, bakken met 'k weet niet wat, koperen kanonkogelbussen en allerhanden raren gevaarlijken bucht. Een massa van dien en anderen niet op te sommen boedel lag daarrond en dooreengeroefeld en maakte samen, met balken, ijzerbrokken en kasseistenen den ongelooflijksten hannekensnest uit, dien men maar droomen kan.

De groote plaatijzeren loods staat nog slechts op de nu kromme verwrongen pooten van haar geraamte ; alle zijden zijn in zooveel lappen gescheurd. De houtskolen waarmede hij vol ligt, pruisen overal uit de leelijke gaten uit. De oude steenen hangaar, het vellenfabriekje en de oude jongensschool even erbarmelijk. Alle ruiten weg of aan splinters ! De helft van de dakpannen van den hangaar in duizenden stukskes op den grond, in bonte mengeling met de rondom tot op meters afstand verstrooide glasscherven, die bij iederen stap onder uw voeten kraken. Akelig zoo een verwoesting. Ge zoudt denken op een sinds jaren verlaten plek te staan, waarover de «varende vrouw» is gestormd en de heele boel in gruizelementen heeft gereten. Vóór den middag lag alles nog zooals sedert jaren ; nu alles haveloos en spookachtig en alles ontredderd wat straks aan de statie nog bruikbaar was en gebruikt werd.

Allengerhand kwamen nieuwsgierigen afgedrenteld. De naaste geburen zijn gauw in de weer om van de balken, bakken, koperen kokers (douilles) mee te nemen wat draagbaar is en dienen kan. Na een half uur is het volle begankenis. Het is overigens prachtig zonnig weer. Elkendeen heeft de jobsmare vernomen en wil met eigen oogen zien of van den chaos en de verwarring profiteeren. 't Zijn nochtans maar de men-

schen van rond den dorpskom, die afzakken ; uit de verder liggende straten en wijken durven ze zich waarschijnlijk niet wagen.

Wanneer we hier onzen buik vol hebben gekeken — en dat is tamelijk gauw gebeurd — wandelen we even tot in het dorp. Daar zien haast alle huizen rond het gemeentehuis er bijna even lief of treurig uit. De woning van den brouwer heeft het erbarmlijkste uitzicht : geen enkel ruit meer in, geen enkel dakpan meer op haar plaats en de groene gepleisterde voorgevel bij plekken geschonden. Het gemeentehuis biedt geen beter voorkomen. Het hooge gebouw heeft eigenlijk meer geleden, maar is stevig en slechts acht jaar geleden opgetrokken. Deuren en ramen zijn zuiver uit hun hengsels geschud en kapot. Het herberglokaal kan er niet meer voor worden aanzien : geen stoelen, tafels, glazen en likeurflesschen meer en de resten onder stof, letterlijk onder een vingerdik stof bedolven...

Kijkers ontbreken hier ook al niet meer : aan de statie en op de dorpsplaats, hier en ginder worden levendige gesprekken gevoerd. Toch gaat het in allen ernst en van uitbundigheid is geen spraak. In de gemoederen is er wel een blij verlangen naar de vrijheid en de vrede, die sinds jaar en dag verloren gingen en die men nu eindelijk in aantocht weet of meent, maar de stemming is gedempt en gaat gepaard met een niet weg te praten bang voorgevoel om de dingen, die nog kunnen gebeuren en alleszins nog zoo onzeker zijn. Hebben niet links en rechts Duitschers uit hun mond laten loopen : «Pass mal auf, erst jetzt fängt für euch der Krieg an !» Pas nu begint voor u de oorlog ! «Wir ziehen uns zurück hinter dem Kanal und dann geht's wieder los !» Wij trekken ons terug tot achter het kanaal en dan gaat het er opnieuw op los !... Zou het waar zijn ? Zou dat waar kunnen zijn ? Allen zijn we geneigd om te gelooven dat het niet zal, dat de Duitschers voor goed kapot en verslagen zijn, dat hun aftocht en hun achtervolging door niets, ook niet door een vaart nog te stuiten zijn. Maar wie weet, we hebben achter het kanaal (Schipdonkkanaal en Leie) toch versterking zien maken. En zeiden de trigonometers, die hier ingekwartierd lagen niet dat «waar zij werken moesten, wel eens gevochten werd» ?...

Dezen namiddag leidde een Duitscher hier twee krijgsgevangen Belgische soldaten voorbij en later nog één. 't Waren Vlamingen. Op een weerlicht volk bij de vleet errond en de jongens werden bestormd met vragen. De laatste vertelde dat hij aan Aalter-brug gevangen genomen werd, dat hij daar aan de opgeblazen brug over het water gekomen was en onverwachts overvallen werd : «Morgen ten laatste zijn ze hier» zei hij nog «en 't is het Belgische leger dat naar hier oprukt» !... Morgen ! We weten dus dat we er vlak vóór staan ! Wat zal het zijn ? Een blijde

roes ? Nog bange dagen en nog meer onheil ? Morgen ! We wachten ongeduldig en bang !

ZONDAG, 20 OKTOBER 1918

Precies zoo gebeurd : De Duitschers zijn weg en het Belgische leger is hier.

Van in de vroegste vroegte reeds lagen we wakker en kalm te zinnen op wat er komen zou. Af en toe een kanonschot ! Buiten, langs onze straat loopen van afstand tot afstand Duitsche schildwachten. Ook één vóór ons huis. Op een bepaald oogenblik hoort mijn zuster daar heel duidelijk de man zeggen : «Links Bahnhof, ja, aber nicht sehr klar» ; de vraag, die gesteld werd of wat er op het antwoord volgde, kon zij niet opvangen. Dat was alles wat wij gedurende gansch dien nacht door de Duitschers hoorden zeggen.

De lucht was overigens betrokken en het klaarde onbarmhartig traag. Om half zes was ik opgestaan, had me gewasschen en was nu juist met mijn opschik klaar. Toen... een geweerschot, ergens op den weg naar Knesselare, nog een en nog een en nog... Ik voelde plots mijn hart kloppen... Met één sprong was ik aan de trapdeur. «Toe, daar zijn ze !» riep ik naar boven. Meer moest ik niet : boven vloog iedereen van onder de lakens, recht naar beneden...

De machinegeweren waren ondertusschen al aan het ratelen. Opgepast voor in het wild vliegende kogels ! In weerwil van die waarschuwing, wou ik toch nog voorzichtig probeeren te hooren en te zien hoe het gebeuren hier straks zou verloopen. Dus naar de bovenverdieping !

Eerst naar de achterzijde. Daar was nu niets te zien. En toch was het aan dezen kant dat straks geschoten werd. Dan maar naar vooren. 'k Trok zachtjes het venster open. Tot aan den hangaar van de tramstatie (tramgarage) stonden nog altijd, telkens op een vijftigtal meters afstand van malkaar af, de Duitsche schildwachten. Op het dorp, aan het kruispunt van de wegen, dus aan het gemeentehuis, enkele militairen, althans naar ik vermoed, want het is nog te donker om duidelijk te zien. Opeens, weer schoten, ook op het dorp. Ze zullen het aanrukkende leger daar waarschijnlijk eveneens bespeurd hebben ; of moest dat een signaal zijn ?

Toen riep ginds op het dorp, op den hoek, een rauwe stem, maar toch zeer duidelijk : «Kompanie vorwärts ! Marsch !». En van schildwacht tot schildwacht, te beginnen met dezen aan den dorpskant, gaat het : «Kompanie vorwärts ! Marsch !» Elk van hen herhaalt het, tot den laatsten toe, aan den hangaar. Zoozaan hij het geroepen heeft, keert de man

Aberdaanstraat.

Een deel van de oude Gentweg, gezien vanaf het dorpscentrum, in de richting Zomergem (Gent).

zich om en stormt hij zoo hard hij maar kan naar het dorp. 't Zijn allen nog jonge menschen, maar met hun zwaren ransel en al dat vreemde tuig aan hun lichaam is hun loopen lomp en log.

Kijk, aan het huis van de kleermakers Matthys verliest er een zijn eetkommetje. Hij blijft onmiddellijk staan, kijkt om en schijnt een sekonde te dubben of hij het meenemen zou. Jawel, hij keert terug, raapt het vliegensvlug op en zet het weer op een draf. Allen zijn voorbij mij geloopen, allen hebben me zien staan en hebben me stommeling aangekeken. Wat moet er dan, in dat nerveuse moment, in hun hoofd zijn geschoten, wat hebben ze gedacht, toen ze me zagen ? Ze zagen er niet verdrietig uit of niet bang. Ze zeiden ook niets of deden geen het minste teeken, maar hun blik en hun gezicht stonden ernstig. Dachten ze misschien aan het nakende gevaar of aan hun thuis ?... Toen de laatste man op het dorp kwam, liep een gansche troep den hoek om, naar Somergem toe.

Nu kwam ik terug naar de achterzijde van ons huis om te zien wat hier inmiddels gebeurende was. Momenteel niets te bespeuren. 't Land ligt, voor zoover ik in het halfduister merken kan, roerloos en rustig als op een nuchteren najaarsmorgen van den vredigen vooroorlogschen tijd.

Na een poosje, af en toe opnieuw geweerschoten ! ! Ei, kijk... maar neen, 't zal mijn verbeelding geweest zijn, 'k meende dat ik midden in het veld, tusschen het straatje naar Knesselare en onze straat, iets verroeren zag.

Eenige oogenblikken vergaan. Nog altijd bij kleine tusschenpoozen geweerschoten, maar niets te merken. Onwillekeurig houd ik steeds de plaats in het oog, waar ik straks beweging had meenen te bespeuren. Het komt me voor dat ik nog altijd iets als bruine vlekken zie, die iets of wat van de omringende kleuren afwijken. Kijk, 't verloopt geloof ik... Ja, ja nu zie ik het duidelijk, de vlekken bewegen, verkruipen. Waarschijnlijk soldaten, die gestopen, kruipend alsof het ware op handen en voeten, naar hier toe bewegen. «'k Heb ze gezien, 'k heb ze gezien !», roep ik naar ons ander volk, beneden, daardoor bedoelende dat ik militairen van de Belgische bondgenooten had opgemerkt. Meteen loop ik naar den voorkant van ons huis.

Na een halve minuut komt een eerste soldaat van achter het huis van Remi Verstraete, schijnbaar schuchter of voorzichtig als om de straat te onderzoeken ; na hem volgt een patroelje van zes, zeven man. Ik spring naar beneden, naar de voordeur ; — ons ander volk durft nog niet meekomen... Ik zwaai met de hand. Ze groeten weer, maar doen teeken dat ik moet binnen gaan. Begrijpelijk, er kan worden geschoten. Wanneer ik binnenhuis ben, gaan ze, op korte afstand elkaar volgend, rekewijs voorbij, zwijgend en met het geweer in aanslag onder den arm, gereed om bij het eerste gevaar den haan over te halen. Maar ik kan het niet houden zonder nog eens mijn hoofd buiten te steken.

Na de eerste, volgt een tweede patroelje. Deze springt over de omtuining van brouwers weide, richting Katerhoek en molens. Andere patroeljes komen te naargange. Allen groeten we, niet zonder eenige ontroering. We weten nu al dat het Belgen zijn : we hebben het in klaarklinkende Vlaamsch gevraagd en in klaarklinkend Vlaamsch hebben ze geantwoord dat «gansch het Belgisch leger langs hier overkomt.» In het straatje naar Knesselare is er nu ook beweging. Hoor ! geronk van een motor. 't Is een automitrailleuze, die voorbij snort. Kijk, daar rijdt reeds cavallerie. Gauw-gauw naar het dorp !

Onderweegs ontmoeten we zoowaar 13 krijgsgevangen Duitschers, die door twee Belgen opgeleid worden. Die werden daar even achter de kerk gevangen genomen. Hoe kunnen de rollen hier zoo gauw omgekeerd zijn : gisteren de Duitschers die opleiden, vandaag de Belgen...

Hier op het dorp is al heel wat volk komen toeloopen. Als de eerste regelmatige, in groep marcheerende bereden troepen stapaans aanrukken, gaan de klokken op den kerktoren aan het luiden. De plaatsenaars steken

hun vlaggen uit. De menschen zijn over van contentement : ze zwaaien onze jongens toe, roepen dat ze welgekomen zijn, brengen fruit, deelen sigaretten uit. Elk doet wat hij kan en Baziel De Sutter, de bakker, brengt boterkoeken. In hun vreugde gaan ze «de Vlaamsche Leeuw» aan het zingen, maar zoals het dikwijls gebeurt, de eerste strofe blijft halfwege reeds steken. Een paar mannen, arm aan arm, zingt... de marseillaise ! Na enkele minuten wappert de Belgische vlag op den toren en wijst het uurwerk «oude Belgische tijd».

Overal blijde gezichten. De soldaten worden letterlijk bestormd. Men vraagt en men taalt : of men die niet kent, of gene nog leeft, of ze geen nieuws weten van broer, vader, kind of kennis ? De soldaten nochtans blijven tamelijk koel tegenover al die opgewektheid, bijten soms dapper in hun brood of kijken kalm en ernstig naar wat om hen gebeurt en antwoorden zoo goed en zoo kwaad ze kunnen op de vragen die gesteld worden. Heeft men iemand uit de streek herkend, dan staat er onmiddellijk een groep rond getrost en de man wordt aangeklampt om te vertellen wat hij weet over alles en nog wat, vooral over bekenden en familieleden. Van stonden aan hooren wij ook al dat soldaten van Ursel zoo maar naar huis zijn komen geloopen.

Intusschen is het begonnen te regenen, zijn de hier halt makende lanciers in alle richtingen doorgestuurd en komen immer versche troepen aan of eenvoudig voorbij : cyclisten, auto's en moto's en nog cavallerie. Op een zeker oogenblik, een rammelend gerucht, geroep, alles en alleman, militair en burger vliegen op zij : in razende vaart stormt een veldbatterij alles voorbij. De mannen op de kanons en de wagentjes dreigen uit hun zeteltjes te hotsebotsen, zoo geweldig springen ze, de gevaarten !

Wanneer we naar de hoogmis gaan, hebben we nog geen infanterie bespeurd, behalve de eerste patroeljes. In de kerk niet veel volk, 't is te gevaarlijk. Onder den dienst een korte toespraak vanwege den heer Pastoor om zijn parochianen aan te zetten de goddelijke voorzienigheid te bedanken omdat zij eindelijk, na vier jaar de verlossing bracht en om haar te smeeken dat ze welhaast ook de vrede schenken zou. Na de hoogmis, in alle openstaande deuren, de menschen die het gedoe en het opmarcheeren van de aan- en oprukkende troepenafdeelingen gadeslaan : datgene waaraan haast niemand meer dacht of scheen te gelooven.

Plots, boven en door al het gerucht, een eigenaardig schuifelen dat uitsterft, en... baf ! Een obus !... Een pooske later : baf !... Een tweede !

Hierop druipen de meesten van die nog buiten staan of loopen de straat af, naar huis en binnen ! Als ik van bij Désiré Verstraete wegga, eveneens naar moeder toe, staan nog slechts enkelen tegen den voorgevel

van brouwer De Keysers huis geplakt (op het kruispunt, het zuidelijk punt van het dorp). Toen ik thuis kwam, ben ik er ook den heelen dag gebleven, want zonder verpoozing werden het dorp en de omgeving beschoten : om de vijf minuten juist een obus. Wij hebben het verscheidene keeren nagegaan.

't Grootste deel van den dag zaten we toen maar samen in den kelder ; niet alleen wij, maar bijna alle gezinnen effenop. Die geen kelder rijk waren, trokken met het onmisbare bij hun gebuur. Zoo bijvoorbeeld zaten bij onzen buurman René Baele, de beide families van Remi Verstraete en Charles Louis Claeys, onze overburen, om het nogal breed opgevat te zeggen. Wij hoorden dat dit door sommigen niet zoo tragisch werd opgenomen ; anderen hebben dit eenigszins gedwongen onderaardsch verblijf veel minder luchtig kunnen opnemen en er werden heel wat onze-vaders en weesgegroeten gebeden om van erger onheil gespaard te blijven. De meesten zijn sterk onder den indruk van den nieuwen toestand.

In den namiddag ben ik voor een half uurtje naar het dorp geweest om brood te halen. Er was nog altijd drukke troepenbeweging. Maar weinig of geen burgers te zien. In het midden van de driewoonst betrokken door Emiel Van Campe en door West-Vlaamsche vluchtelingen is een kleine obus terecht gekomen en heeft dit gedeeltelijk, op de eerste plaats het dak verwoest. Ook in de hoving van de pastorij en die van den dokter en daar rondom zijn er verscheidene granaten of obussen ontploft. De stemming onder de bevolking, hoewel nogal verschillend, is over het algemeen alles behalve verbeterd. Op een bepaald moment heeft men — ik weet niet wie het bevel daartoe gaf — het vaandel van den toren neergehaald ; men vreesde dat naar die vlag geschoten werd, zoo vertelt men. Sedert vijf uur of daar omtrent is echter geen geschut meer te hooren.

Vandaag begint dus een nieuwe faze van ons leven, als het ware een ander leven, althans uiterlijk toch. In een omzien 't verschil van den dag en den nacht onder de militairen. Sinds vier jaar, gisteren en vanmorgen nog, anders niets dan grijze en grijsgroene soldaten, grijs en grijsgevlekt het materieel, de kanonnen, het tuig, de wagens, meestal vuil verkleurd, vergrauwd of verbleekt, versleten, soms gescheurd en alleszins afgedragen tot op den draad. Gisteren nog grijze vrachtwagens op met metaal beslagen wielen, die lawaaimakend voorbij rammelden als helsche machienen ! Oorverdoovend soms.

Nu is het alles khakikleur, al wat soldaten aan het lichaam hebben. Khakikleeren, dikwollig en ongescheurd, ongelapt en onverschoten, schijnbaar frisch en levende versch uit den winkel of het magazijn. Het materieel en alles, alles khaki wat de klok slaat, rijdt of rotst. De auto's, ook de vrachtwagens op gummibanden, komen als op hun kousevoetelingen

achter je aangerold. Ge hebt ze soms niet gehoord en tot de reuk toe is anders.

De bevelen worden gegeven zonder gerucht of beslag : «En avant !» zoo bedaard als het maar kan... en ze trekken op. Zou het altijd zoo zijn ? Heilaas, alles in het Fransch... alles ! Zijn het onze jongens, onze Vlaamsche jongens, die daar weer zijn ? Op dat gebied heeft het weerzien wel de uitwerking van een koud stortbad. We zouden het willen uitjubelen omdat de boeien gevallen zijn, we zouden het willen uitschreeuwen in een zotten vreugderoes omdat het einde van een lange bange marteling nadert, maar die ervaring tempert veel, doet haast aan als de bezetting door een anderen... vreemdeling, een Fransche...

Toch willen we bekennen dat de verhouding overste ondergeschikte heel wat anders schijnt dan straks : rustiger zouden we het willen heeten, Gisteren nog, toen er wat aan de soldaten moest «verduitscht» worden. rauwe, snertsende bevelen en de houding stram en stijf, ofwel blaffend geweldig ! Wij konden dat niet gewoon worden. Hier schijnt de omgang tusschen de soldaten en officieren heel wat soepeler : hun groet, hun houding, hun toon, hun bevel, honderd maal losser, wij zouden bijna zeggen «gemoedelijker». Deze hier lijken geen stramme militaire poppen, zooals de Duitschers. Zouden we ons bedriegen ?...

Daar het later in den avond rustig blijft, wij bedoelen dat er niet wordt geschoten, gaan we weer boven slapen in ons bed...

MAANDAG, 21 OKTOBER 1918
SINT URSELDAG OFTE SINT URSULADAG
(Feest van Sint Ursula en in normale omstandigheden mis- en kermisdag).

Maar niemand denkt aan kermis.

Gisteravond waren we onder de lakens gekropen, net als op andere dagen. Ik zei reeds, met valavond was alle geschut verstomd. Alleman lag reeds... verkocht !...

Plots schieten allen wakker : baf... baf... baf !... Elk grijpt wat kleeren en vlucht den kelder in... Dan niets meer te hooren ; er volgt een gruwende stilte... want allen zwijgen... ook hier...

Na enkele minuten komen stilaan de tongen weer los en wordt de vraag opgeworpen wat we zullen doen : in den kelder blijven of weerom naar boven ? De een durft, de andere niet, maar om hier zoo op stoelen te zitten koekeloeren heeft niemand lust. Om nog zenuwachtiger te worden, bij zoo'n triestig lichtje !... Daarom wordt er besloten matrassen en dekens naar onder te slepen en paillasse-par-terre in den kelder te overnachten,

tegen de goesting van moeder in, die in de oppositie staat omdat ze van al dat verhuizen niet houdt.

Zoo gezegd, zoo gedaan : alleman in de weer ! Slepeling door de haast, wordt het beddegoed langs de trappen naar beneden gesjouwd. Een poos nadien liggen we in ons nieuw logement... te rusten ! ! ? ?

Verder in den nacht blijft het kalm.

Toen begon deze dag zooals die andere, toen de Duitschers aftrokken : met het eeuwig rusteloos troepengeharrewar.

De modder op de wegen — ook op de kasseien — is nu een dikke bruin-zwarte pap geworden, die van onder de wielen van de vlugge auto's wegspat en de huizen bespettert en bekladt als met (vuile) marmerschildering.

In het gemeentehuis hebben de militairen ook al den weg gevonden. Dezen voormiddag reeds met een kapitein op stap geweest om de staf van de 2e legerdivisie in te kwartieren. Eeuwig hetzelfde liedje ! De bureau's zullen voor de zooveelste maal in het kasteelke van den heer Verbrugghe geïnstalleerd worden, de generaal komt bij notaris Bouckaert, daar rechtover, de andere officieren in het omliggende. In de schoollokalen van het klooster is nu ook al de ambulance van de 7e infanteriedivisie (1e L.A.) gevestigd. Op de gebouwen wappert de roodekruisvlag. (1).

's Namiddags brachten verschillige batterijen, 2e Gr., 14 Art. (illerie) hier hun bagage, die ze te velde niet kunnen meenemen. Deze goederen waaronder geweren, ransels, gasmaskers, spaden, piochen, harnassuur en pakkage allerlei met kleederen en alle soort tuig, liggen in de groote zaal van de eerste verdieping van het gemeentehuis en ze ligt zoo goed als vol. Die blijven daar onder de verantwoordelijkheid van het gemeentebestuur totdat het de militaire overheid eens gelieven zal de heele boel terug te halen.

De dag bracht anders geen ongelukken of geen groot nieuws. Als er menschen samen geraken, hebben ze het over den toestand aan de Schipdonksche vaart. Tien maal werd er reeds beweerd dat de Belgen erover geraakt zijn bij Somergem-Motje en even zooveel keeren reeds gelogenstraft. Gistervoornoen vertelde men de fabel — want het zal wel een fabel zijn —, dat de eerste Belgische patroeljes de laatste Duitschers reeds bij die brug vóór geweest waren en dat ze oprukten naar Mariakerke. Nu zijn we zoo goed als zeker dat het een fabel is. 't Zal echter niet lang aanslepen dààr, zeggen de optimisten, kwestie van een paar dagen ! Het

(1) Het hoofdkwartier van deze Infanterie Divisie ligt op de hoeve van landbouwer Karel De Pauw, Onderdale, buurt van het klooster, sinds gisteren.

Duitsche leger is kapot, we hebben het genoeg gezien, zeggen ze, een aftocht van zulken omvang kunnen ze niet meer stopzetten !... Of ze gelijk halen, zal de tijd uitmaken. Geen schitterende argumentatie nochtans... Laat ons hopen.

DINSDAG, 22 OKTOBER 1918

Vannacht zijn we opnieuw uit ons bed in den kelder gejaagd. De tramstatie hier en andere deelen werden onder vuur genomen. Een kleine obus is o.a. terecht gekomen op het dak van de woning van onzen gebuur, slachter Edmond De Keyser. Hij heeft een paar vierkante meters van het dak vernield en de kop is dwars door het gebouw gevlogen ; men vond hem aan den achterkant op het pleintje liggen. Door de ontploffing, den schok en de luchtverplaatsing vernielde hij wat glas en gleierwerk in huis en deed hij de plafondbepleistering in de herberg afbrokkelen. Nu is De Keyser uit zijn huis vertrokken naar een veiliger plaats ; de meeste andere bewoners van de straat trouwens ook. 't Wordt hier te warm !

't Lijkt wel of de Duitschers het vooral op de tramstatie gemunt hebben. Daar ligt inderdaad nu veel munitie. Toen er al heel wat van het gevaarlijk goedje opgestapeld lag en het daar overvol auto's stond, die munitie aanbrachten, kwamen er vliegtuigen over hangen. Moeten wij dat nu samen knoopen ? De vliegers zullen wel geen blinden geweest zijn.

Vanavond overnachten we opnieuw in den kelder ; we gaan ons niet meer boven wagen. 't Zekerste vóór het onzekere.

Bij order van den provoost van de 2e L.A. (Legerafdeeling), een kapitein van de gendarmerie, heeft de Belgische militaire overheid aan het gemeentebestuur haar eerste bevelen gegeven. De modderige wegen moeten gekuischt worden ; 's avonds en natuurlijk ook 's nachts mag er geen straalke licht meer te zien zijn ; 't reizen, vooral in de richting van het front is verboden, tenzij men in het bezit is van een reispas ofte vrijgeleide en al de aanplakbiljetten en de plankjes met bepaalde aanduidingen, die aan de muren hangen, moeten àf en vernietigd worden. De nieuwe orders werden terstond aan de kerkdeur en op de bijzonderste gehuchten en plaatsen aangeplakt... Nieuwe heeren, nieuwe wetten !... En toch... en toch verschillen ze niet veel, niet waar, die oude en die nieuwe wetten ?

WOENSDAG, 23 OKTOBER 1918

In den loop van den dag heeft de burgemeester de gemeenteraadsleden en bepaalde notabelen bijeengeroepen om, in overleg en samen met twee militairen, enkele onderwerpen te bespreken. Er moet onder andere een bevoorradingscommissie en een dito voor reispassen gevormd worden.

De eerste — waarvan ik opnieuw de eer (! ?) heb deel uit te maken — werd samengesteld uit dezelfde personen, die dezelfde functie tijdens de bezetting hebben bekleed ; zij heeft, net zooals toen, voor de verdeeling van de levensmiddelen in te staan. De militaire overheid zal voldoende «stocks» ervan bezorgen ; deze zullen, zoo verzekert men, met het proviand voor de troepen medegezonden worden. Het comiteit zal die op de statie te Beernem doen afhalen en dan de verdeeling organiseeren.

De andere commissie, waarvan schepen René Brugghеman het voorzitterschap heeft aangenomen, krijgt tot opdracht de reispassen uit te geven, die door de inwoners verlangd worden. Bedoelde vrijgeleiden moeten echter, om geldig te zijn, door de militaire overheid goedgekeurd worden, namelijk door den Provoost van de 2e L.A. — Deze commissie zal bovendien alle eenzelvigheidskaarten, die tijdens de Duitsche bezetting afgeleverd werden, nazien, onderzoeken en eventueel geldig maken. Indien de inhoud ervan echt bevonden en aangenomen wordt, zal de kaart aangevuld worden en onderteekend door den voorzitter, als volgt : «Gezien te Ursel, den....., De Voorzitter van de pascommissie.» (Handteekening).

De beide commissies dienen onverwijld hun werkzaamheden aan te vangen. Die voor de bevoorrading vooral zal welkom zijn, als er maar van terechtkomt wat ze beloven : wit brood en beste bevrozen vleesch om te beginnen. Later zouden koffie, vermicelli en alle andere eetwaren volgen.

* * *

De soldaten van Ursel, die den oorlog meegemaakt hebben komen zoo stillekensaan om de beurt naar huis over. Wij hebben reeds met enkelen van hen gesproken. Ze schijnen zoo ontspannen en tevreden, de jongens, omdat ze eens te huis zijn. Uiterlijk gezien, komen ze er over het algemeen nogal frisch en wel te pas uit. We hadden het niet zoo wel verwacht. Dat belet niet dat ze heel wat hebben beleefd en soms oneindig te verduren hebben gehad. Te oordeelen naar wat ze vertellen toch... en wie zal niet gaarne volmondig bekennen, dat wij geen redenen bespeuren om die verhalen grosso modo gezien ook maar eenigszins in twijfel te trekken. Het zal integendeel wel waar zijn, dat we ons moeilijk kunnen voorstellen hoe hard en ongenadig en soms ondenkbaar verschrikkelijk het lot van de meesten is geweest, hoe onvoorstelbaar zwaar dan ook hun leed en lijden zal hebben gewogen...

Ze zeggen dat ze over het algemeen geen gebrek aan voedsel hebben gehad en dat vraagt niet zooveel woorden... Maar ze vertellen met des te meer woordenstroom over hun onnoemlijk leven in de loopgraven, die bijna bestendig water- en slijkgrachten waren, eilaas maar al te dik-

wijls ook bloedgrachten werden... Ze vertellen van de vele lange en bange dagen en nachten, die ze slaap- en rusteloos in die duistere holen en hellewegen hebben doorgebracht, middenin zenuwsloopende geluiden en gevaren, die je besluipen en bespringen als verraderlijke kogels, huilende granaten en bruut geweldig inslaande tuigen, die ontploffen dat hooren en zien vergaat en overal rondom dood en vernieling zaaien... Ze vertellen van de tot op het vel dóórdringende nattigheid en de bijtende kou, die je verkleumen tot in het merg en je kapot maken ; van de eindelooze koejonade, de eeuwige verveling, de vermoeidheid en de alles neerhalende moedeloosheid, die een mensch zijn hart en ziel en heel zijn lichaam en wezen ondermijnen. Wat meen je, vier en een half jaar aan één stuk ? Bijna geen enkele, die vier jaar aan het front heeft gestaan — en hoeveel waren er niet ? — die, hoe jong ook, niet lijdt aan rheuma, jicht, chronische bronchitis of een andere slepende ziekte... Ze vertellen van de allesovertreffende laatste weken dat ze gedurende het bevrijdingsoffensief zooveel uren, soms zoveel dagen aan een stuk, in onverpoosd levensgevaar, zonder eten of behoorlijk proviand in de vóórlinie stonden, liepen of lagen, ineengekronkeld soms in een modderput of een watergracht, afgesneden van alle contact met kameraden, alleen soms of enkel samen met een gekwetste, een stervende, een dooden vriend of... vijand. Wie zou zijn hart niet vasthouden ?... Wie zou niet denken aan de miljoenen menschen, die dat lot hebben gekend, nóg kennen ?... Wie zal ooit kunnen beschrijven, laat staan den moed hebben het te beproeven ?

DONDERDAG, 24 OKTOBER 1918

Wil je nu wat weten ? De koning is hier geweest, hier : te Ursel. Jawel, de koning in hoogst eigen persoon, koning Albrecht. En zeer toevallig heb ik hem gezien in zijn auto, van uit het gemeentesekretariaat, toen zijn wagen wegsnorde in de richting van Aalter. 't Was zeer vluchtig maar, toen ik het merkte en dan nog van de rugzijde... maar 't was voldoende. Toen men me achteraf zei dat het gebeurd was, viel het me dadelijk in dat ik hem had gezien, want het was zeker zijn profiel, het zijne en van niemand anders dat ik had herkend.

Hij was bij den generaal van de 2e Legerdivisie, op het kasteelke van notaris Bouckaert op bezoek geweest. Alles samen, zoo zei men, heeft het bezoek maar enkele minuten geduurd ; de man zal waarschijnlijk nog andere gelijkaardige karweitjes op zijn dagorde staan gehad hebben.

* * *

Dat we voor de zooveelste maal vluchtelingen door het dorp moesten zien trekken, is alweer heel wat erger. Ditmaal gaat het opnieuw van

De tramstatie of de Hangaar.

Het gebouw waarin de stoommachines en de wagons, die de nacht te Ursel moesten doorbrengen werden in ondergebracht. Links de «hangaar» ; daar tegenover het vellenfabriekje Enke en, op het voorplan, rechts, de voormalige katholieke jongensschool eveneens door de firma Enke gebruikt. Beide waren door de Duitschers opgeëist om te dienen tot houtskolendepot. — Vóór dit kompleks, links van de weg, lag een rangeerterrein met zeven sporen voor de drie, soms vier, hier vertrekkende of kruisende buurtspoorwegen : Gent-Zomergem-Ursel, Brugge-Knesselare-Ursel, Watervliet-Eeklo-Ursel, Tielt-Aalter-Ursel. Op dit terrein stond een tweede gebouw, namelijk een plaatijzeren loods, normaal eveneens bestemd voor het vernachten van wagons, toen eveneens kolendepot.

Oost naar West ! Een lange stoet was het bij tusschenpoozen, van Somergemsche menschen, die hier en verderop naar Knesselare en in het West-Vlaamsche een schuiloord gaan zoeken. Jawel 't is Somergem, dat vlucht, Somergem, ons geburendorp. Haast onophoudend en soms benauwend geweldig werd het beschoten ; ook reeds met gasbommen ! Zoo vertelt men toch ; 't ging niet om het er langer vol te houden. En de militairen zouden de bevolking aanraden spoedig te vertrekken, vooral de bevolking van het dorp en de omliggende straten. Er zou al onberekenbaar veel schade aangericht zijn. Zaterdag was de toren reeds weg. Gedynamiteerd ! De Duitschers deden hem springen voor ze aftrokken.

Somergem, Somergem, wie kon dat denken, toen we verleden week nog op het dorpsplein rondliepen en in uw schoone kerk een begrafenisdienst bijwoonden, dat Somergem midden in het frontgebied liggen zou ? En dat Ursel tot de frontzone zou behooren ?... Wij staan er perplex bij en durven nauwelijks ons voorstellen dat het zuivere waarheid is.

Gisteren tijdens de avonduren en vandaag joegen de Duitschers een aantal obussen over en naar het dorp, evenwel zonder noemenswaardige schade aan te richten.

* * *

Op het kerkhof liggen nu reeds vier Belgische officieren begraven.

* * *

't Is niet zienlijk hoe slecht en smerig het kasseitje van Gent naar Brugge (op het grondgebied van de gemeente) ligt. 't Geleek bepaald al niet veel bijzonders, maar nu met dat ongeremde regenweder van de laatste dagen en het onvoorstelbaar gerij en gerots van de af- en aanrukkende legers, is ze letterlijk uiteengereten. Je ziet er geen steenen meer aan en ze gelijkt één brij, zoo groot en zoo lang als ze is. Was het niet dat men den weg nu zoo goed en zoo kwaad als het kan aan het repareeren is met wat ballast-grind en wat steenen, die ze alhier aldaar hebben gevonden, maar 't zou niet te verwonderen zijn als er eens ernstige ongelukken gebeuren.

* * *

In het gemeentehuis gaat het er eveneens bont aan toe. Den dag door krielt het van het volk. Wij hebben reeds gezegd dat alle eenzelvigheidskaarten moeten nagezien en opnieuw geviseerd worden. Op zichzelf is dat reeds een heele karwei ; we ondervinden het. Van hun kant willen alle vluchtelingen uit Somergem en eveneens diegene uit West-Vlaanderen, die hier al lang verblijven, als het ware allen tegelijk naar huis. Maar daartoe — we hebben het eveneens al gezegd — moeten ze een paspoort of vrijgeleide hebben... Onder het Duitsch regime werden die door de militaire overheden afgeleverd en de burgemeester had enkel de aanvragen ervoor op te maken. Nu is het gemeentehuis, naast het overige, bovendien nog «Passbüro» en dat brengt momentaan niet minder werk op de plank. Om in de richting Somergem te mogen reizen, moet het vrijgeleide door den Provoost van de IVe legerafdeling geviseerd worden, anders is de pas ongeldig en de drager strafbaar. Overigens mogen er voor Somergem dagelijks niet meer dan vijf of zes reizigers toegelaten worden. Zulks verhindert niet dat de belanghebbenden met dit voorschrift geen vrede nemen en toch plagen en pleiten tot ze een vrijgeleide van den burgemeester bekomen. Dit laatste belet evenmin dat ze bij den provoost afgescheept worden... zonder visa... Inmiddels vangen de heeren scribenten werk, dat hun oogen ervan schemeren.

ZATERDAG, 26 OKTOBER 1918

Zonnig en aangenaam weer. Op de weide van brouwer De Keyser spelen soldaten voetbal. De jongens hebben er nog lust toe. Ze zijn het oorlogsgebeuren en het dito gewoel een beetje meer gewoon dan wij — zoo bij manier van spreken. Als het gevaar niet direkt vóór of achter hen staat voelen ze zich ongetwijfeld rustiger dan wij.

De (vastliggende) kabelballons, die we hier langsheen het front kunnen zien hangen, voorspellen naar ons inzicht weinig goed, te weinig om ons speelziek te maken. We telden er van Noord tot Zuid niet minder dan vijftien. Twee heeft men er vandaag door vijandelijke vliegers zien in brand schieten.

Curieus om hooren als er een Duitsch vliegtuig over het front komt gevlogen. 't Is één gestamp en gerakketak in den hemel : van alle zijden tegelijk ratelen tientallen mitrailleusen en bassen kweet niet hoeveel afweerkanonnetjes. Granaten barsten onder en boven, links en rechts van de machine en spuwen zwarte wolkjes, die met den wind zoetjes openwaaieren en verder drijven. Bijna aantrekkelijk voor den goedbeschutten toeschouwer ; je zou het kunnen vergelijken met de apotheose van een vuurwerk, als het niet zulke vreeselijke bedoelingen had. Maar wee de machine en de menschen die in zulke oogenblikken ginds tusschen hemel en aarde hangen en voor al deze moordtuigen tot mikpunt dienen ! En wee de stervelingen en de huisjes, die dan in 't bereik van een bom vallen !

Aan het front schijnt men geen vorderingen te maken. De situatie voor ons leger en dat van de geallieerden lijkt daarom eigenlijk niet slechter. Wij weten het niet, maar wij denken dat de verplaatsing van zoo een leger met zoo een massalen tros, die vertraging zeer normaal meebrengt. De gemeenten, die onder schot vallen, varen er ongetwijfeld des te slechter bij ; elke dag brengt zooveel te meer verwoesting en schade.

Iederen avond wordt de infanterie of een deel ervan afgelost. Men beweert dat de afgeloste eenheden te Knesselare uitrusten.

In Ursel eveneens liggen t' allenkante, men zegt me, een schrik van militairen gekantonneerd, niet het meest in den dorpskom en nog het minst van al in onze straat. Het oorlogsspook spookt er te gemakkelijk, denken wij. Kruispunten voor het verkeer en de tramstatie ? Maar ten uitkante zien de hoeven en alles wat maar troepen herbergen en verbergen kan, ziet bruin van de militairen. Geen wonder dat het in de gemeente er dag-in dag-uit van 's morgens tot 's avonds buitengewoon druk toe gaat, vooral in het dorpscentrum. Auto's en autocamions, munitie- en andere vrachtwagens van allerlei vorm en grootte, moto's en fietsen, vliegen door de straten met een koortsige gejaagdheid, die soms aan het gekke grenst.

Op het kruispunt aan het gemeentehuis — aan den «carrefour» zeggen onze verfranschte militairen — staat sinds het eerste uur na de aankomst van ons leger dag en nacht een gendarm — soms twee — om aan de doortrekkende militairen of eenheden den weg te wijzen of bepaalde adressen te verschaffen. Rijtuigen, die in dezelfde richting rijden moeten dezelfde wegen volgen. Die van Knesselare naar Somergem willen, moeten langs den gewonen weg. Om terug te keeren moeten ze langs een andere baan. De gendarm is daar om ook deze en gelijkaardige regels te doen eerbiedigen, ten slotte dus voor de veiligheid van circulatie en staat.

Het staat vast dat heel die zenuwachtige beroering op de bevolking akelig-ontstemmend werkt. De menschen worden zelfs ongerust en hier en daar hoort men reeds vragen opperen als : «Moest aan de Schipdonksche vaart eens een tweede IJzerfront gevormd worden ?» Niemand hoopt het natuurlijk, maar niemand ook weet het. Over het algemeen durven ze niet meer alleen met het eigen gezin in de huizen blijven, ook niet meer in eigen huis, zelfs niet in den kelder. Vooral 's nachts trekken ze er uit, liefst bij naaste geburen of ze trachten anderen bij zich in hun woning te krijgen. Huizen zonder kelder of met een slecht gebouwden kelder zijn voor 't meerendeel verlaten, inzonderheid 's nachts. Integendeel hokt men liever saam in een gebouw met een stevigen kelder. Maar een kelder of niet, stevige of minder sterke, «alleen» blijven ze liefst niet en wenschen gezelschap. 't Is net of ze bij en met vrienden of kennissen of zelfs met vreemden zich veiliger waanden.

De werkelijkheid ? Bij anderen vinden ze ietwat verstrooiïng, dus minder gelegenheid om aan hun eigen naren toestand te denken, en indien nu onverwacht iets moest dreigen, indien aan een haastige vlucht moest worden gedacht, indien men — wat God verhoede — onder een puinhoop zou bedolven worden, dan kunnen ze mekaar met raad en daad bijstaan, mekaar in hun miserie troosten en er zich momenteel samen weer uit en bovenop werken.

* * *

Gedurende de laatste dagen zouden hier in het omliggende, onder andere in de bosschen van Pilkem, verscheidene soldaten vermoord zijn die, zoo beweert men, meestal heelemaal ontkleed teruggevonden werden. Men veronderstelt dat dit het werk is van Duitsche spionnen, die de kleeren aantrekken om niet herkend te worden. Wat er juist gebeurd is weten we niet en kunnen we niet beoordeelen. Iets staat vast, namelijk dat de militaire overheid aan het gemeentebestuur bevel heeft gegeven om zes adjunktpolitiemannen aan te stellen, die er mede belast worden de «spionnen of daders van de misdrijven» op te spooren en daartoe dag en nacht over het grondgebied van de gemeente moeten rondpatroeljeeren.

Vandaag zijn de mannen de eerste maal in dienst, dragen een driekleurigen armband als herkenningsteeken en hebben een getuigschrift van den burgemeester op zak om desnoods hun bevoegdheid te bewijzen. De ironische zijde van de zaak : als verweermiddel tegen de gevaarlijke spionnen en bandieten hebben de speurders een... knuppel !... Wie zou niet bang zijn van zulke politiemannen ?

ZONDAG, 27 OKTOBER 1918

Een nacht zooals we er nu een beleefd hebben, zullen we wel niet zoo gauw vergeten. Schier onophoudend werd de gemeente en de dorpskom beschoten. Ook op ons gras... Maar kom, laten we het vertellen...

't Gebeurde in 't putje van den nacht. Zooals gewoonlijk lagen we op onze matrassen in den kelder en hadden nog weinig of niets geslapen, want we waren telkens amper aan het wegdoezelen, als er reeds opnieuw een granaat openkraakt en ons weer klaar wakker schudt.

We hadden reeds heel wat luidop gebeden ! Op een bepaald oogenblik kwamen de obussen weer vlugger en schenen dikwijls dichter te vallen. We lagen nu niettemin stil, elk met zijn eigen gedachten in een eerder bange en zwoele atmosfeer. Telkenmale hoorden we het dan ook, ginds ver — weliswaar gedempt, maar in de doodsche stilte hoorden we het toch iederen keer duidelijk — een doffen «bonk» van het losbrandend kanon... Na een paar seconden een min of meer slepend fluiten als dat van iemand die al fluitend zijn adem optrekt ; dan een korte poos en... «kraak», de ontploffing van een tuig, die soms heel het gebouw tot in de grondvesten doet daveren en «Och Heere God ! Jezus, Maria !» de uitroepen van de vrouwen als de slag en de davering te geweldig zijn...

De bonken, 't gefluit en de kloppen volgen met korte onregelmatige poozen mekaar op, maar toch zoo dat elk van de drie fazen nog duidelijk te onderkennen is en dat ge u telkens afvraagt voor wie of wat of waar de in het wild vliegende kogel nu bestemd is. Wij luisteren allen gespannen, de meesten ongetwijfeld met harten als hazelnoten ! Want het stopt niet ! En wie weet ?

Toen gebeurde het werkelijk : bom ! een kort gefluit ! en «krrraak» !... 't Is of de grond dooreengeschud wordt en het huis waggelt. Licht uit ! Ruitengerinkel, een vlaag uitroepen van de vrouwen en secondenlang een neerploffen en rammelen van alles en nog wat, dat we enkel gissen kunnen.

Waar juist is het nu gebeurd ?... Als het huis maar niet getroffen is ? Heere, hoe zal het er uitzien ? Wat nu, wat nu ?... Niemand durft op dit moment naar boven, want alle schijn is er dat de beschieting op onze omgeving gericht is...

Wanneer de eerste alteratie voorbij is, denkt iemand aan den kommandant, die zoowaar in de voorplaats te bed ligt... of lag ? We hooren hem in elk geval nog niet. In de veronderstelling dat hij als een steen sliep, dan zal hij nu zeker wakker zijn. We roepen en roepen nog... maar hij schijnt niet te roeren !... Uiteindelijk, na méér getreuzel, hooren wij zijn kamerdeur opengaan en we roepen hem onmiddellijk om te vragen of hem iets scheelt. Op zijn ontkennend antwoord, roepen we hem om te zeggen dat hij bij ons kan komen in den kelder. Hij komt niet, zegt dat er niet bijzonders gebeurd is en dat hij... naar het dorp loopt om nader te vernemen wat er aan de hand is... We hebben hem niet meer teruggezien...

Als de dag begint te klaren en het geschut zwijgt, komen we uit onzen schuilhoek en bemerken dat op ons grasperk (plus minus 8 op 10 meters) een obus of een granaat van klein kaliber, een «brisant» noemen ze het tuig in Belgische militaire taal, juist tusschen de bijgebouwen van onze woning en die van onzen buurman is terechtgekomen. Vier meters Oost- of Zuidelijker en het was een voltreffer voor onze gebouwen, vier meters Westelijker en het was er een voor die van onzen buurman.

Door juist op het pleintje te vallen en mede tengevolge van het kleine kaliber van den kogel, is de schade gelukkig zeer beperkt, spijts de schijn die het alles samen in de stilte van den nacht verwekte. Er is een put geslagen van ongeveer 2 meters diameter op 1 meter diepte. In de deuren, de vensterblinden en het houtwerk zijn zoowat links en rechts overal leelijke gaten ; binnen in de achterplaatsen wat stukken en brokken, maar stof zonder weerga ; hier en daar wat gaten in de buitenmuren, hoewel toch geen enkel er dwarsdoor, dus, goddank niet onherstelbaar ! Nogmaals gelukkig !... want het zou een wonder zijn, zoo we dit een tweeden keer moesten beleven en er even goedkoop vanaf komen. Laat ons een kaarsje branden.

In de kerk was het te merken dat het te Ursel niet pluis gaat : veel meer stoelen dan menschen ! Op een simpelen misdag — afgestelde heiligdag — is er meer volk.

Gedurende den dag kwamen opnieuw Duitsche vliegers boven Ursel hangen en de mitrailleusen hebben eens te meer ongenadig leven gehouden, evenwel zonder resultaat. Maar het hoofdkwartier van de 2e legerdivisie trekt achteruit. Moeten we daarin ook een bewijs zien dat de legeroverheid eveneens meent dat het gevaar hier toegenomen is ? We nemen inderdaad niet aan dat het zich in heel de gemeente confortabeler kan vestigen dan in het kasteelke Verbrugghe en bij notaris Bouckaert. Waarom dan verhuizen en waarheen ? 't Wordt hoe langer hoe grooter vraag-

teeken. Er is bestendig een toestand die drukt en alle normale leven, laat staan alle levenslust remt.

Toch zou ik persoonlijk niet graag vertrekken. Waarheen trouwens ? Bij vreemden, binnen of buiten de gemeente ? Om het even, het is in elk geval dompelen en iemand ten laste zijn. De les van 1914 hebben we ten andere niet vergeten, toen we een eersten keer de dommigheid begingen van weg te vluchten naar Holland. Ja, niet vergeten, want alles gestolen wat het stelen waard was. Tenslotte zouden we nog willen meeleven wat hier ons dorp te wachten staat... en de menschen helpen zooveel het kan.

MAANDAG, 28 OKTOBER 1918

Het dorp werd vannacht niet beschoten : het is weer stil. Het hoofdkwartier van de 2e legerdivisie is naar het logies dat het gisteren had verlaten teruggekeerd. Maar heel den namiddag was er langs de wegen een verkeer en herrie zonder weerga ! Eén processie van naar het front of in die richting trekkende batterijen. Die zoo iets ziet, vraagt zich vanzelfsprekend af wat er mag gaande zijn !

DINSDAG, 29 OKTOBER 1918

Af en toe vielen in den loop van den nacht enkele obussen, waaronder sommige van zwaar kaliber : van 15 centimeters beweren de militairen. Er is onder andere een in den hof van den heer René Bruggheman terechtgekomen (Dorp, weg naar Somergem). Er wordt verteld dat de onzen morgen in de vroegte zullen aanvallen. Het is aan te nemen, want geheel den nacht en den dag door is er een schroom van munitie en materiaal bijgevoerd. Er zouden duizenden soldaten in de gemeente liggen. Wij konden dat natuurlijk niet controleeren, maar het heeft toch een schijn van waar te zijn.

Ik ben vandaag namelijk naar den Dries geweest bij landbouwer August Cornelis op het zoogenaamde «Blauwgoed». Ik moest er logies gaan zoeken voor moeder en de drie zusters, die met «Spaanschen griep» te bed liggen. Zij zullen daar voorloopig gaan wonen omdat ze, naar we veronderstellen en hopen, meer veilig zijn. Tot nu toe immers is het dorp het gevaarlijkste stuk van de gemeente geweest. 't Ware om dood, moesten we vluchten met vier menschen, die de ziekte — de Spaansche griep nogal — reeds in het lichaam hebben. Dezen avond zouden ze afgehaald worden, maar buiten verwachting is dit niet gebeurd. Nu het rustig is, is moeder tevreden dat ze nog niet van huis weg moest gaan. Zij heeft ook een geweldigen hekel aan dat vertrekken.

'k Zei straks dat ik persoonlijk naar den Dries geweest ben en ik beklaag het me niet, want je hebt er geen idee van, van wat er in de ge-

meente omgaat als je alleen in het centrum, ik bedoel in den dorpskom leeft. Hier zijn of schijnen alle huizen verlaten, zelfs die het niet zijn. Maar eens er buiten — althans in de richting van den Dries en naar men zegt is het eveneens elders zoo — is er zooveel te meer, 'k zou zeggen bruischt het van leven. Alle hofsteden zien er uit als boordevolle kazernen. Aan alle fruitbomen staan drie vier paarden vastgebonden ; ze hebben de schors ervan letterlijk tot aan de kruin weggewreten. Daar tusschenin staan wagens en kanonnen en is een heel khakivolk in de weer. Hier en daar ziet ge ze rond een veldkeuken bezig : hout klieven, patattenjassen, enz. Te oordeelen naar de wagens met hun rood kruis op wit veld, is bij Constant De Vreese in de Kapelstraat een ambulantiekolonne gelegerd. Hier, naast mij, loopt een militair met gazetten, die voor militairen bestemd zijn, Vlaamsche en Fransche : «Ons Vaderland, De Belgische Standaard, Ons Vlaanderen, Het Vaderland» en een heele boel met Fransche namen. o.a. de historische «Nation Belge», die zoo we reeds weten, de Vlamingen door de modder sleurde.

Tusschen kilometerpaal 9, dat is tenden de Kapelstraat en (het Westelijk uiteinde van) de Sarlarduinstraat, een kolossaal munitiedepot. Van weerszijden den weg, haast ononderbroken tusschen de boomen, soms tot op manshoogte liggen kanonkogels van alle kaliber naast en op malkander opgestapeld. In en over de grachten liggen de koperen hulzen of bussen van de afgevuurde obussen en granaten op hoopen dooreen en over elkaar gestort. Op de bermen ook de munitiewagens geladen en ingespannen, voor alles klaar. De kogels worden hier met autocamions aangevoerd en door de kolonnes hier afgehaald.

Aan de bocht van den weg bij de Sarlarduinstraat en aan den overkant van deze laatste straat, ligt op de eerste partij land een kabelballon tot dicht bij den grond getrokken. Voor zoover ik zien kan is er een aanzienlijke groep soldaten aan het werk. Even Wessegem voorbij staat een gendarm op wacht en eischt mijn eenzelvigheidskaart. Als hij die gecontroleerd heeft, laat hij me door zonder verder iets te vertellen. In de dreef van de Driesstraat naar het Blauwgoed legert nog eens een groote munitiekolonne ; ik heb moeite om er doorheen te komen. Tusschen de wagens en op den grasberm aan de landzijde liggen heel wat manschappen op hun deken te slapen of te rusten. Tusschen de boomen hangt hier en daar waschgoed te droogen. Op het Blauwgoed, we bedoelen op de hoeve zelf kregen ze ruim hun part van de militairen. Daar vertellen ze dat op den Dries alle huizen en hoven even flink werden bedeeld.

Ik ben naar het dorp teruggekeerd langs den veldweg, dwarsdoor de Wessegemakkers. 't Lag er alles verlaten, kalm en rustig onder een ongerepte blauwe lucht. 'k Zag er de bonte koeien gezapig grazen in de groote

Kapelstraat.

Met uitzicht op het gemeentehuis, rechts op het achterplan. — Vooraan eveneens rechts : de eerste wissels van het rangeerterrein aan de tramstatie of «Hangaar». Tussen bedoelde wissels en hangaar lagen zeven sporen.

stille weiden. 'k Zag er de frisch-groene looflanden, 'k Zag er de heerlijke brokolivelden, overgoten van zon, in fleurige kleurige najaarsweelde : okergeel, carmijnrood, purper en groen en oranje in alle toonen. Een kleurfestijn onder warm zonnelicht in onwezenlijk aandoende rust. Was hier wellicht een zomerzondagmiddag uit vredestijd verdwaald geraakt ?...

In de Kapelstraat was het weer oorlog !

WOENSDAG, 30 OKTOBER 1918

Dezen morgen hebben onze troepen de Duitsche lijnen of wat er achter ligt nog al hevig gebombardeerd. De Duitschers antwoordden niet, behalve met een dozijn obussen rond het centrum. Wij meenen op te merken dat, wanneer het vijandelijk geschut in actie komt, dit laatste opnieuw zwijgt van zoohaast de Belgische batterijen tegenvuur openen. Zoodat wij er wel zouden moeten naar verlangen dat de onzen altijd op post en in 't verweer zijn. Of is dat maar een indruk ?...

In den namiddag ging het er slimmer toe. 't Kon vijf uur zijn of zoo wat. De overheid kwam zoo juist bevelen te geven dat alle vluchtelingen uit de frontstreek, uit Somergem, Oostwinkel en Bellem, die hier een

onderdak hebben gezocht, morgen reeds de gemeente moeten verlaten met bestemming Brugge. Mijn broer en Hilaire Verstraete waren met mij en vader op de gemeentesekretarie. Ik liep op en neer en dikteerde met betrekking tot dat order een «bericht aan het publiek !» om aangeplakt te worden.

Plots... een geweldigen klop. We schrikken op, bekeken mekaar en bleven onwillekeurig enkele oogenblikken mekaar zwijgend bezien. Toen, de Kapelstraat in waar de ontploffing moest plaats gehad hebben... Aan de tramstatie dreef inderdaad een rookwolk. Spoedig wordt verteld dat een schot vlak een verlaten en reeds gedeeltelijk vernielde machine getroffen heeft... Een kwartier nadien was mijn broer Georges op weg om «de berichten betreffende de vluchtelingen» aan te plakken. Ik liep even bij den brouwer binnen met een boodschap en zette juist koers terug naar de sekretarie. Ik was net halfweg, het is immers maar twintig sprongen, of «krak»... alweer een obus, hard en daverend, hier dichtbij !... Krak !... nog een !... Wij wipten als veren achter het gemeentehuis !... «Krak !» een derde. Toen vluchtten we al door elkaar om het eerst den kelder in. Ik schrijf «we», want allen die toevallig in de onmiddellijke nabijheid toefden, waren zonder vraag of afspraak, zonder één woord meegesprongen, ook Theofiel Cleppe en heel zijn gezin ; dat zijn geburen en die hebben geen kelder.

In dezen kelder is het pikdonker en vooral tijdens de eerste oogenblikken zie je niets of niemand, want de venstergaten zijn langs de buitenzijde zoo goed als het kan met aarde, zakken en steenen dichtgestopt om zoveel mogelijk te vermijden dat een stuk van een of ander ontploffend tuig daarlangs in den schuilkoek zou dringen ; thuis doen we dat ook. We zoeken dus bij tast een plaatsje op... Wij zwijgen en luisteren. Men brengt licht, een petroollampje. Intusschen vallen nog zes-zeven obussen of granaten, niet ver hier vandaan... Steeds zwijgen... nog een heel tijdje.

Eindelijk geraken de tongen los. Er wordt gegist wie of wat mocht getroffen zijn. Cleppe beweert dat de brouwerij wis en zeker een treffer kreeg. Dat lijkt zeer aannemelijk. Uit die richting waren de eerste ontploffingen stellig gekomen, maar nauwkeurig kan je het niet situeeren. Eveneens de toestand van de gemeente en van het dorp in het bijzonder wordt besproken. Gevaarlijk, meenen allen. Erg genoeg om er uit te trekken, volgens enkelen ; nog vannamiddag zouden ze gaan als ze kunnen. Ze gelooven wel en nemen aan dat het verdrietig is op den dompel te loopen, maar, zoo weerleggen ze, in eigen huis gedood te worden, is honderd maal droeviger. Intusschen schijnt het buiten kalmer geworden te zijn en ik voelde lust om maar naar huis te loopen. Ik had het reeds eerder willen doen. Immers, onze vrouwen waren er alleen en ongetwijfeld

na deze beschieting niet weinig bang. Trouwens, wij kunnen niet weten wat dààr gebeurd is. Nog even een poosje gewacht en dan... naar boven.

De gendarm, die anders altijd op den hoek hier op wacht staat en inlichtingen moet geven aan militairen die er om vragen, heeft nu in het portaaltje van het gemeentehuis post gevat. Op het dorp en in de belendende straten anders geen levende ziel.

«Mijnheer, is het waar dat de brouwerij door de beschieting getroffen is ? »... «Jawel, er zijn dooden en gekwetsten ; hoeveel juist, weet ik niet !»... Daar had je het ! Het was evenwel geen moment om daarover te praten... «Zou er nog gevaar zijn, mijnheer ? En kan ik naar huis ?...» De man wist het natuurlijk evenmin als ik — hoe zou hij het kunnen weten ? — Eigenlijk moesten ik en hij, wij allebei wel weten dat het gevaar nu even groot was als daar net. Toch zei hij, alsof het van hem en van mij afhing : «Ge kunt gaan, jawel, maar loop gauw !»... En ik liep zoo hard als ik maar loopen kon alsof een spook me op de hielen zat... Iedereen en alles was thuis ongedeerd gebleven, goddank...

Maar mijn broer was in een gevaarlijker situatie terechtgekomen. Hij was namelijk het bericht betreffende de vluchtelingen aan het uithangen op den voorgevel van de magazijnen van de firma Van Lierde-Bauwens op den Katerhoek, toen de eerste obussen in de brouwerij De Keyser vielen. Daarop plakte hij zich tegen den muur aan. Maar toen ontplofte een veel dichterbij en zoowat vóór hem. Hij liep nu met een paar soldaten om te schuilen in de herberg van August De Baets. Zooals hij evenwel voorbij het schoolstraatje springt, ziet hij een granaat aan het schoolhuis barsten en bijna terzelfdertijd een op den weg, ergens aan de smidse van Alfons Maenhaut. Op den stond zelf lieten ze zich nu op den grond vallen, want in de herberg De Baets konden ze niet meer binnen, zóó was die opgepropt van militairen... Meteen ook scheen het onmiddellijk gevaar hier eveneens geweken ; de volgende obussen vielen nu inderdaad verder weg... Zoo geraakten we gelukkig allen nog eens behouden thuis.

* * *

De gemeente kreeg vandaag een mededeling dat ze morgen te Beernem een eerste zending levensmiddelen mag afhalen. Die zal alleszins zeer welkom zijn.

DONDERDAG, 31 OKTOBER 1918

De Duitschers konden ons vannacht niet met rust laten. Ze hebben dit waarschijnlijk erg moeten bezuren, ten minste als het hun bekomen is zooals wij het meenden te ervaren... Vanmorgen, half zes juist, begon

het van hieruit. Alle beschikbare kanonmonden schenen tegelijk open gezet. Eén aaneengesnoerd geroffel van lichtere artillerie, regelmatig aangevuld door geweldige slagen van zware stukken. Ons huis daverde bestendig als een dokkerende wagen! Eén roffelvuur gelijk dat waarover we zoo menige keer hadden gelezen en dat we zoo dikwijls hadden gehoord, maar... ginder ver aan den IJzer, veel doffer, voor ons veel minder zenuwsloopend... Eerst om acht uur kwam verpoozing...

Binst de beschieting van de Duitsche lijnen — Ursel werd inderdaad middelerwijl niet bestookt —, ben ik even tot bij den burgemeester geloopen. De straten waren ledig en verlaten als bij nacht, onherbergzaam... of onheilspellend? Geen mensch, geen dier... behalve de gendarm, gansch alleen op zijn wachtpost bij het gemeentehuis. Hij sprak mij aan, vroeg waar ik ging en wilde mijn identiteitsbewijs zien. Maar hij liet mij door, zonder het stuk zelfs te bekijken. Toen ik over het erf van den burgemeester liep, zag ik aan het klooster de roodekruiswagens in de weer. Op een van de gebouwen stak steeds de roodekruisvlag.

Later op den dag vernemen we dat onze troepen over de vaart geraakt zijn, maar niet ver en slechts met aanzienlijke verliezen en talrijke gekwetsten, die door stikgas geleden hebben. Zoo wordt het verteld. Nauwkeurige gegevens kennen we niet. De roodekruisauto's hadden het alleszins druk. Droevig, die flinke jonge menschen zoo gebroken te zien zitten met verbonden armen, beenen, aangezichten... Als je daarbij nog het roode bloed door het verband ziet dringen, word je er soms weemoedig van. Als je bovendien nog bedenkt dat sommigen aangetast zijn van giftig gas, dat ook van binnen, ongezien, hun lichaam tot in het merg kapot maakt... en dat dit duivelsch spel van en met menschen reeds meer dan vier jaar duurt! Dan krijg je niet enkel een heiligen afschrik van den oorlog, maar bekruipt je erg veel lust om opstandig te worden.

* * *

Gisteren werden in de brouwerij twee gendramen en een soldaat op slag gedood; er waren eveneens verscheidene gekwetsten. De brouwerijkelders werden als militaire gevangenis gebruikt. Laatste nieuws hierover. Er zou een derde gendarm gestorven zijn tengevolge van de verwondingen, die hij in de brouwerij De Keyser had opgeloopen. Ten slotte zouden nog vier man, die daar getroffen werden, in het hospitaal liggen. Eén van de obussen of granaten moet terechtgekomen zijn op een fornuis, waarin men aan het koken was. Het werd letterlijk vergruizeld.

* * *

Den dag-over was het nu rustiger en op het gemeentehuis kon worden gewerkt zooals op andere dagen. 's Avonds nochtans diende het dorps-

centrum opnieuw tot mikpunt van de Duitsche batterijen : het eene salvo na het andere. Af en toe weer in den kelder ! En ons avondmaal konden we niet rustig verorberen. Of we het goed of kwaad vonden, we dienden ons gerei in ons schuiloord mee te nemen of de maaltijd in zooveel schuifjes naar binnen te werken en telkens laten koud worden.

* * *

Eindelijk nog een mare over het gevechtsfront. We hadden schoon blij te zijn, toen we vernamen dat ons leger aan Motjesbrug over het kanaal geraakt was. Nu wordt namelijk het gerucht verspreid dat morgen een tweede aanval wordt ondernomen. Was het vorig nieuws dan nog eens de zooveelste kwakkel ?... De nieuwe berichten zijn dan alles behalve aangename vooruitzichten, voornamelijk voor onze soldaten die er rechtstreeks bij betrokken zijn.

En zeggen dat de kerkkalender morgen «Allerheiligen» aanwijst ! Wie van de levenden zal, bij de genade van den oorlog, morgen bij deze «heiligen» moeten worden geteld ?

* * *

Het hoofdkwartier van de 7e Infanteriedivisie, op de hoeve van landbouwer Karel De Pauw, Onderdale, is gisteren, 30 Oktober 1918, vertrokken. Het was er sinds 20 Oktober.

VRIJDAG, 1 NOVEMBER 1918
ALLERHEILIGEN

De nachtelijke uren, die we zooeven hebben doorgebracht, zullen wel meetellen in ons jong leven. Tot nu toe de ergste, die we sedert 20 Oktober beleefden. Vanaf het invallen van den donkeren tot rond drie uur van den nacht kwam er bitter weinig verademing. Hoewel we het niet minutieus hebben nagegaan, toch zijn we zeker dat we onder de werkelijkheid blijven, als we zeggen dat het dorpscentrum in die tijdruimte gedurende ten minste tien min of meer langdurige poozen werd bestookt. Verscheidene paarden werden op het hof van Frederik De Baets en dat van de brouwerij zwaar gekwetst en gedood. Een ervan was nog weggevlucht tot in de Aberdaanstraat (Dorp, vooraan op den weg naar Somergem), is daar gevallen en ter plaats liggen doodbloeden. Een obus viel eveneens op het huis van Cyriel Gillis vóór de brouwerij (Dorp, vooraan weg naar Vrekkem) en heeft aan de achterzijde (Oostkant) aanzienlijke schade aangericht.

Hoewel nog geen burgers er het leven bij inschoten, trouwens voor zoover we weten ook nog geen werden gekwetst, en met inachtneming van

het aantal springtuigen dat hier al is ingeslagen, de stoffelijke verwoesting steeds betrekkelijk gering is, toch is de gemoedstoestand van de bevolking althans in het center fel geschokt en zinkt het peil ervan elken dag. Geen etmaal of we bemerken dat dat peil in een of ander gezin beneden nul is gezakt en dat de familie gansch of gedeeltelijk verdwenen is naar een vermeende beter oord. De laatste 24 uren zullen er vast niet toe bijgedragen hebben om die gesteldheid te verbeteren en de uittocht te remmen. We hebben inderdaad van verscheidene nieuwe verhuizingen gehoord.

Ook mijn moeder en mijn zusters verblijven nu op een kamer van het «Blauwgoed» op den Dries, waar de dagen nog een kalm verloop hebben. Vóór den middag ben ik inderdaad een tweede maal ginder geweest om nog even over de kwestie te praten en een voerman te zoeken. De zaak werd dan ook definitief geregeld. Daarop heeft men ze na den middag afgehaald, behalve Alfonsine, die pas achteraf is gevolgd.

Ziezoo, vader, ik en Georges blijven inmiddels nog thuis, ook 's nachts. Alfonsine zal elken morgen terugkeeren om de huishouding te doen. Wij zijn trouwens nog altijd niet van plan gauw onze woning alleen te laten. Ik persoonlijk zal maar opstappen, als ik er toe gedwongen word of als het hier niet meer uit te houden is. Dat de vrouwen reeds verhuisd zijn, is een voorzorgsmaatregel, omdat ze ziek zijn en dat we, met het oog daarop, op alle mogelijkheden willen voorbereid zijn. Uit voorzichtigheid hebben we insgelijks onze beste kleeren en heel onze voorraad eetwaren in den kelder bijeengebracht. Je kan nooit voorzorgen genoeg nemen.

Aan het front zijn de kanonniers overigens reeds heel den namiddag onverpoosd bedrijvig. Is dat hun feestviering van «Allerheiligen» ?... In de kerkdiensten waren er, gelijk men het uitdrukt «zoo goed als geen menschen» !

ZATERDAG, 2 NOVEMBER 1918
ALLERZIELEN

Gisteren stookten de kanonnen dat het een aard had tot laat in den avond. Het dorp bleef nochtans verschoond. Vanmorgen, heel in de vroegte, trokken ze opnieuw van leer, maar 't leek niets meer dan een laatste opflakkering van een stervende woede, want het ging van stonden aan verstommen...

En waarempel : de Duitschers zijn aan de Schipdonksche vaart weg ! Werd het er te warm ? Of zaten ze in het nauw, bedreigd door de meer zuidelijke vooruitrukkende verbondenen ?... Om het even ! Ze zijn in aftocht !... Ze zijn weg !... Ze zijn weg !... Ze zijn weg !... Ursel mag op hoop leven !..

* * *

De Roodekruisafdeeling in het klooster (Ambulance) heeft dit logies op 1 November 1918 verlaten

ZONDAG, 3 NOVEMBER 1918

Een mensch is altijd min of meer nieuwsgierig. Tusschen nieuwsgierigheid, weet- en leergierigheid is er niet altijd een merkbaar beduidend verschil. Gedreven door een van deze motieven — of was het op grond van alle drie ? — ben ik met mijn broer en een paar kameraden naar Somergem geweest, waar het eergisteren nog front, oorlogsfront was.

We hebben er den godsganschen namiddag rond geloopen en onze oogen al wat ze slikken konden, den kost gegeven !... En of ze het er konden voor doen !... Vernieling, vernieling, vernieling bij elken stap...

Somergem is hopeloos geschonden !... Somergem is één ruïne !... Deze kant althans en gansch de dorpskom... Dat zullen we niet vergeten.

Van zoodra je, van Ursel uit, Necke nadert, kun je reeds overal te lande, de ronde obusputten geteekend zien, zwart afstekend in de groene weiden en rapenvelden. Maar wanneer je de bebouwde straat zelf gaat in- en doortrekken dan moet je pas je oogen openzetten als wijde vensters. Want hier is het front geweest !... Geen huis, geen schuur, geen stalling of er is een gevel ingeslagen, een dak geheel of gedeeltelijk weg, een muur vol wijde gapende gaten, een hoek of een schoorsteen weggeschoten, zooniet beide samen en soms nog meer... verdwenen.

In den bebouwden dorpskom en in de belendende straten bereikt de verwoesting haar hoogtepunt. Geen enkele woning in den binnen, waarvan de ruiten niet allemaal uit zijn en aan scherven !... Toch niet, we hebben er twee gevonden, die helemaal gaaf waren of schenen. Welgeteld twee... Maar alle andere, al-le-maal staan ze er met ramen als zwarte opene ovens, soms als leelijk verwrongen monden, daar waar bommen ook nog omringende stukken muur hebben weggebeukt. En als je dan je hoofd ergens in een van die holen binnensteekt, zelfs daar waar van buitenuit gezien, niet meer dan drie-vier gaten in schijnen te zijn, dan zie je hoe soms gedeeltelijk, soms ook heel het binnenste van het gebouw werd uitgehold, uiteengereten en met allen inhoud tot op den grond door elkaar gehaald ; hoe plafonds als een stramien doorzeefd of finaal ingevallen zijn ; hoe kepers en balken en metselwerk en allerhande denkbare inboedel, houten en ijzeren, onvoorstelbaar gekreukt, gekromd en onbeschrijflijk bont gemengd op en onder en door elkaar gevlochten, dood te grijnzen liggen. Daar zie je bijvoorbeeld salons van heerenhuizen, waarvan de eens mooie piano, de tafel en de spiegels, de zetels en de stoelen, de kasten en alle niet meer noembare meubels, haast onkennelijk ge-

schonden, gescheurd en uiteengerukt tusschen plaaster, muurbrokken en steengruis, onooglijk verspreid en over den vloer van de verschillende kamers opeengestapeld zijn.

Je ziet er huizen, die van op de straat bekeken, zoo goed als ongedeerd lijken, maar die, aan de achterzijde getroffen, even onbarmhartig zijn toegetakeld of nog erger dan de overige... Je ziet er de massieve dekenij, waarvan de voorzijde het uitzicht heeft van een zielige constructie van aaneengeflanste onwezenlijke monstergaten... Je ziet er de apotheek op het dorsplein en de woning van schepen Standaert en het kasteeltje De Baere, aan het einde van de Dreef, die van onder tot boven als schuren zijn uitgebrand, waarvan alleen de muren koolzwart nog overeind zijn gebleven. Je ziet er als een drukkelijk geschonden piëta, de voorheen zoo mooie en indrukwekkende kerk, waarvan de eenmaal zoo imposante toren aan weerszijden van het troostelooze gebouw, hoewel stil en stom, om wraak roepend in puin ligt.

Aan het Motje dan, aan deze zijde van de vaart, steken de totaal ineengezakte huizen en gebouwen, hun armzalige ruïnehoopjes schreiend amper omhoog. De brug is er opgeblazen en ligt in het kanaal, heelemaal onder water. Enkele passen vandaar, ieder een eindje van mekaar af, rustend op het water en wellicht amper een meter breed, drie-vier lichte houten passerellen of voetbruggetjes, waar de laatste Duitschers en de eerste Belgische troepen zijn overgetrokken. Een aantal boogschoten verder, richting Eekloo, ietwat aan de Zuid-zijde van het uitgebrande kasteeltje De Baere, hebben de Belgen nu een voorloopige, zware houten brug gebouwd. Toen we ze stonden te bekijken, trok er meteen een transportkollonne over en kwam tevens een Duitsche vlieger overdrijven. Zoo dadelijk waren de afweerkanonnen aan het blaffen. Een oogenblik vreesden we dat er bommen zouden vallen omdat het vliegtuig nog en nog bleef rondraaien maar het verging, goddank in het zoete... zonder bommen en scherven.

Aan het einde van de Dreef, links van den weg als je van het dorp komt, in de gracht, zagen we nog de plaats waar een menschenlichaam had gelegen, ongetwijfeld van een soldaat, die daar gekwetst geweest zijnde, was liggen sterven. Op de plek waar het hoofd gerust had, was het gras, ocharme, nog gevlekt met bloed. Hij moet er lang gelegen hebben, de sukkelaar, want het gras onder het lijk was dicht tegen den bodem geplakt en begon reeds geel te worden. Vorm van hoofd, van lichaam en armen, van beenen en voeten stonden trouwens als een gietmatrijs duidelijk in de drooge grachtbedding ingedrukt.

Enkele steenworpen verder naar het Motje toe, bijna recht vóór het Zandstraatje vonden we een soldatengraf, alweer in de sloot. Een een-

voudig ruwhouten kruisje stond op het heuveltje geplant met het eenvoudige, in het Duitsch gestelde roerende grafschrift : «Hier ruht ein tapfere Belgische Kavalerist»... Op den hoek van het straatje zelf, nog ongedoken, een gedood paard. Wellicht dat van den cavalerist ?... Opnieuw enkele passen daarvandaan, naast een hokje bij een landelijk huisje, op zijn rug, maar nog niet in een graf, een ander gesneuvelde. Militairen, die meenden er meer over te weten, vertelden dat de jongen, op verkenning zijnde door een Duitscher, die in het gebouwtje verscholen zat, werd verrast en met een bajonet in den rug aangevallen werd en zoo aan zijn dood kwam. Nu was er een deken over het lijk geworpen... Maar niemand van ons had den moed om het doek even op te lichten... Drie, die dus nog vielen, toen de Duitschers nog niet of nog niet allen over het kanaal teruggetrokken waren. Arme stakkers !... Hoevelen liggen hier op die manier, voorloopig onder een laagje aarde ? Hoevelen werden gedood, werden weggebracht en zijn elders begraven ? Hoevelen werden hier gekwetst en stierven in lazaretten en hospitalen tengevolge van hun wonden ?... Dit alles zullen we wel nooit te weten komen...

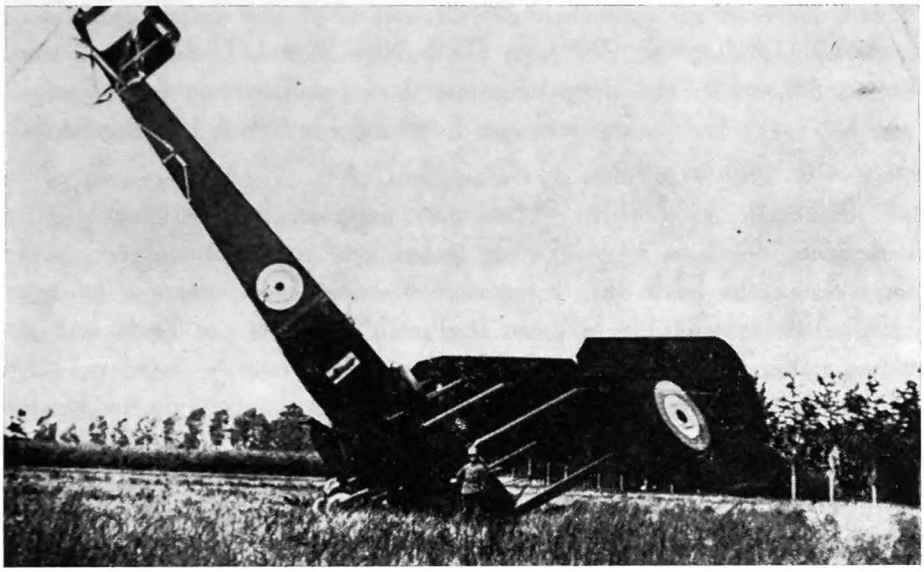
Wij zijn dan met het hart vol van die menigvuldige drukkelijke beelden en een geest nog vol, laten we liever schrijven nog voller van zware en woelige gedachten naar huis teruggekeerd. Wie zou inderdaad zijn gemoed niet voelen overloopen van wrok, van bitterheid en wrok tegen de schijnheilige politiekers en hartelooze militaristen, die den droeven moed en den waanzinnigen durf hebben, zulk een mateloos onheil en wee als de oorlog over landen en volken van een heele wereld te ontketenen en op hun geweten te nemen. Bij God, dat is àl te gewaagd en àl te onverantwoordelijk !... Immers, niet vergeten dat de beelden, die we zagen en alle feiten, die we in onze streek beleefden, alle samen, niets meer dan zoo'n microklein stipje uitmaken van de ontzaglijke ellende, waarin die oorlog onze totale menschheid heeft gedompeld... Wie zou dat nog kunnen vergeten ?

* * *

Sinds ons leger overkwam, zijn de militairen druk in de weer geweest om de spoorweg (tramlijn) Brugge-Ursel te repareeren. Vandaag was deze al tot hier gebruikbaar en kwam de eerste locomotief tot in de tramstatie.

DINSDAG, 5 NOVEMBER 1918

De spoorwissel op het dorp, waar de tramrails uit Eekloo en Gent samenkomen en die door de Duitschers bij hun vertrek uit Ursel werd opgeblazen, is nu eveneens hersteld, zoodat de tram nu tot in Somergem kan rijden. En à propos van het opblazen van die wissel. Toen de laat-

Vliegtuig van de geallieerden.

(waarschijnlijk van het Franse leger) te Ursel in het Keigat, meer bepaald bij het «Hoog Prijkel» geland of gevallen in den nacht van 25 op 26 augustus 1917.

ste Duitsche locomotief met de wagens, die het personeel meevoerde, het laatste dat aan het dynamiteeren geholpen had, vertrokken was, zou die tram onderweg — op Somergemsch grondgebied ? — door ententevliegers overvallen geweest zijn en zou Unteroffizier Reinhardt, de onderofficier van de diensten der «Kleinbahn», die maandenlang bij Remi Verstraete, een van onze geburen, ingekwartierd was, er het leven bij ingeschoten hebben. R.I.P.

WOENSDAG, 6 NOVEMBER 1918

Sinds een paar dagen is het te Ursel en ook in de omliggende gemeenten één begankenis van West-Vlamingen op zoek naar hun vee, dat de Duitschers meegedreven hadden. Ik heb dat al eerder aangeteekend dat we het gezien hebben ; de dieren waren al of niet volgens de regels opgeëischt of... «mitgenommen» ! !... Hier of ginder, al naar gelang van de omstandigheden, hebben ze van die beesten, meestal koeien, ofwel in de verwarring van den aftocht eenvoudig verloren, achtergelaten of voor een appel en een ei... verkocht. Dat rechtmatige eigenaars hun eigendom terughalen en terugkrijgen, dat zal eenieder met het hart op de rechte plaats ook wenschen. Moeten wij hieraan toevoegen dat dit nochtans veel moeilijkheden medebrengt ?... Daar is vooreerst de herkenning van de

dieren. Iedereen zal aannemen dat dit niet altijd zoo simpel gaat. Daar is de terugbetaling van den prijs. De huidige bezitter heeft immers soms het rund betaald. Ten slotte, wat met de vergoeding voor het verzorgen van het vee ? De bezitter-verzorger heeft inderdaad ook hiervoor bepaalde rechten te doen gelden.

Praktische voorbeelden ? Sommige personen beweren een dier te herkennen, dat hun werkelijk niet toebehoort, zelfs wanneer een ander soms «bewezen» heeft dat dit het zijne is. Sommige eigenaars willen geen «prijs» betalen aan den huidigen bezitter, die er wel een heeft voor gegeven, onder voorwendsel dat het hem — de eigenaar — werd ontstolen of kosteloos afgenomen. Anderen weigeren een vergoeding te betalen of het bedrag dat ervoor geëischt of gevraagd wordt... Geen uren gaan voorbij zonder dat belanghebbenden op het gemeentesekretariaat om inlichtingen komen. In betwiste gevallen is de toevlucht het gemeentehuis, de bescherming van den burgemeester, het advies van den gemeentesekretaris en.. het eeuwige en altijd onmisbare «briefje» of getuigschrift... De oorlog is nog niet gedaan !

DONDERDAG, 7 NOVEMBER 1918

De dagbladen schrijven dat Duitschland nu alleen in den oorlog staat. Oostenrijk-Hongarije, Bulgarië en Turkije zouden hun «overgave» hebben onderteekend... Dit zal de moraal van de «kaiserliche» troepen vast niet verbeteren... Zou het einde van den oorlog nu nog ver af zijn ?

VRIJDAG, 8 NOVEMBER 1918

Er komen twee autokolonnes in de gemeente hun kwartier opslaan. Heel binnenkort zou hier een provianddepot op stapel gezet worden, aan de tramstatie nog wel. De hiervorengenoemde kolonnes met hun 100 autocamions zouden van hieruit de voedingswaren naar het front overbrengen. De wagens zijn overigens reeds aangeland. Ze staan op de zijbermen langs de straten, op de boerenhoven en overal waar ze maar plaats vinden en uit den weg zijn.

Of we het bemerken ?... 'k Zou het nogal gelooven. Menschen, menschen wat een eindeloos verkeer. De eene wagen verdringt den anderen, zou ik zeggen, den grondigen dag, zonder verademen. En Jezus, Maria, wat straten, wat modderpoelen !

MAANDAG, 11 NOVEMBER 1918

De arrondissementscommissaris van Brugge, die op het oogenblik over dit deel van ontzet Oost-Vlaanderen het bestuur heeft overgenomen, ver-

langt van den burgemeester onverwijld de lijsten van de jonge mannen, die in 1894, 1895, 1896, 1897, 1898 en 1899 geboren zijn. Hij verzoekt hem het aantal ingeschrevenen te doen kennen. Wij hebben dat vandaag al afgewerkt : de lijsten bevatten 109 namen.

Een maatregel, zoo men wel gissen kan, met het oog op de mogelijke oproeping van de lichtingen 1914, 1915, 1916, 1917, 1918 en 1919. Reeds vroeger hebben we dit reeds meer gedacht en gezeid : indien de entente ooit het land opnieuw verovert vóór den oorlog geëindigd is, dan zullen we de mannen van die klassen wel gauw zien optrekken ! Sinds den 20 Oktober kwam de kwestie al verscheidene keeren in de gesprekken te pas. En zie, daar komt ze bereids officieel ter sprake.

* * *

Laatste nieuws ! Goed nieuws ! ! Beste nieuws ! ! ! WAPENSTILSTAND !

Vannacht hebben de Duitschers inderdaad een wapenstilstand gevraagd en bekomen !

Een van de voorwaarden : België onmiddellijk ontruimen ! Daarmee hebben ze al een aanvang gemaakt : gisteren rond 10 uur 's avonds zouden ze uit Gent vertrokken zijn !... Dat wapenstilstand zou worden aangevraagd, konden we wel eenigszins vermoeden, toen we hoorden dat de legers van de verbondenen in Zuid-België en Noord-Frankrijk elken dag verder naar het Noord-Oosten inrukten...

Gerard VANDEVEIRE.

ONZE KWARTIERSTAAT

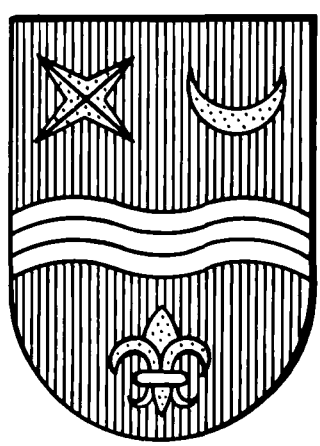
JOANNES MARIA DE MILLECAMPS

BURGEMEESTER VAN WATERVLIET

(1792 - 1849)

Een uitzonderlijke persoonlijkheid was ongetwijfeld Joannes Maria de Millecamps. Gesproten uit een oud Brugse stamfamilie van rijke kooplieden, als tweede zoon van de «Keizerlijken notaris en oud Bailliu van Watervliet en Waterland-Oudeman» Petrus Carolus de Millecamps (1755-1816) ; die tevens van 1814 tot 1816 burgemeester van Watervliet was ; en Joanna Catharina Wille (1765-1810), kon het niet anders of voor Joannes Maria was een schone en schitterende toekomst in dienst van het welvarende stedeke Watervliet weggelegd. (1).

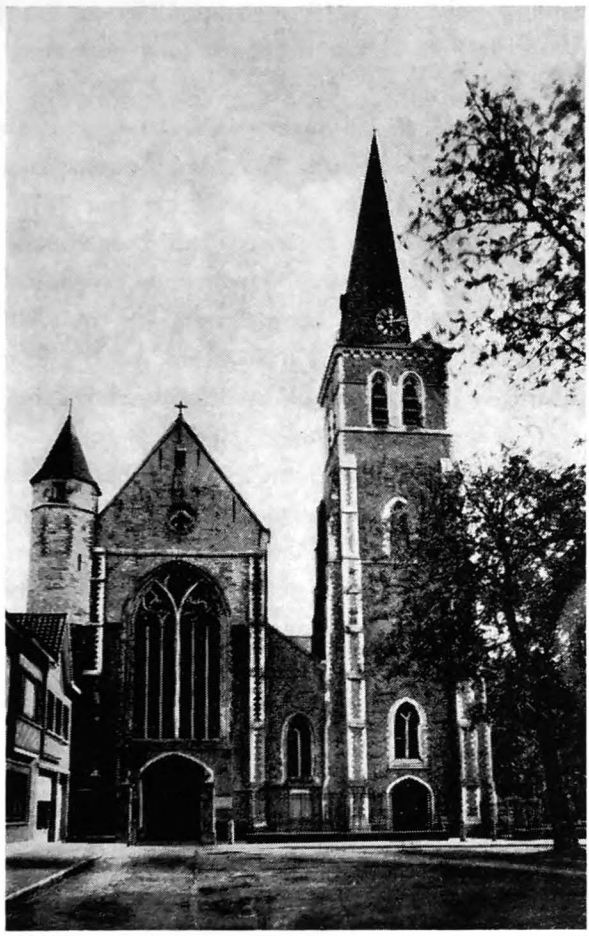
Hij werd geboren en gedoopt op 9 juni 1792 te Watervliet. Peter en meter waren Albertus Josephus de Millecamps, «nonkel Bertje», en

WATERVLIET

Van keel beladen met drie golvende fasen van zilver, vergezeld ten hoofde rechts van een vierpuntige ster, links van een liggende maan en in 't punt van een lelie, alles van goud.

(1) De genealogie dezer familie verscheen in «Vlaamse Stam, jaargang 1», 1965, blz. 175-190 — *De familie de Millecamps* door W. STEEGHERS.

De kerk van Watervliet

Angelina Wille. Huwde op 20 februari 1828 te Watervliet met Joanna Theresia De Nocker, dochter van Pieter en Joanna de Nocker. Hij overleed op 20 juni 1849 te Watervliet, om 6 uur 's morgens, in zijn woning wijk A.

Hier volgen nu hun kinderen :

1) Sofie Marie, geboren op 8 oktober 1825 te Watervliet. Huwde op 7 april 1847 te Watervliet met Serafien Sierens, zoon van Cornelis Livinus en van Marie Judoca Poppe. Zij overleed te Eeklo op 25 oktober 1918 in de hoge ouderdom van 93 jaar.

2) Maria Francisca, geboren op 30 december 1828 om half vijf 's morgens te Watervliet, en aldaar op zeer jeugdige leeftijd overleden op 5 mei 1831.

3) Bibiana Carolina, geboren op 18 augustus 1830 om twaalf uur 's middags te Watervliet en aldaar eveneens jong gestorven op 16 maart 1831.

4) Maria Anna, geboren op 18 maart 1832 te Oost-Eeklo. Huwde op 30 juni 1859 te Eeklo met Petrus Antonius Piessens, zoon van Joannes Benedictus en Carolina Poppe, die vanaf het jaar 1875 als gemeenteraadslid der stad Eeklo, de belangen van Balgerhoeke met hart en ziel zal verdedigen. Hij was het immers die Balgerhoeke een school schonk, en door zijn talrijke bemoeiingen kon in 1902 Balgerhoeke zelfstandige parochie worden. Zij overleed op 8 december 1917 te Eeklo (Balgerhoeke) op haar hof in de Balgerhoekstraat (nu Pastoor Bontestraat) in de ouderdom van 85 jaar.

5) Johanna Maria, geboren op 6 juni 1836 om half negen 's avonds te Watervliet. Huwde op 10 augustus 1859 te Watervliet met Edouard Frans de Milliano, zoon van Pieter Johannes en Bernardina Jacoba De Bruyckere. Overleden op 21 oktober 1900 om half twaalf 's nachts te Watervliet in haar woning staande wijk A., in de ouderdom van 64 jaar.

Vanaf 20 oktober 1816 tot het jaar 1829 fungeerde hij als burgemeester van Watervliet, en zou evenals zijn vader zich volledig inzetten om de gemeente tot bloei te brengen. Door zijn toedoen en onder zijn ambtsperiode kreeg Watervliet officieel haar wapenschild van Koning Willem I der Nederlanden, toegestaan door de Hoge Raad van Adel te 's Gravenhage op 17 december 1823. Tevens deed hij heel wat urbanisatiewerken, zoals het verbeteren en aanleggen van steenwegen op zijn gemeente uitvoeren. Zo onder meer de nu nog bestaande verbindingsweg tussen Gent en Oostburg via IJzendijke, die dwars door Watervliet loopt. Ook was hij zich ten volle bewust van het belang van Watervliet op kunsthistorisch gebied, want dit getuigen een paar nota's, verslagen en proef van inventaris handelend over de kerk van Watervliet, eigenhandig opgemaakt en geschreven door burgemeester Joannes Maria de Millecamps, alsnu bewaard op het gemeentearchief. (2).

Wilfried STEEGHERS.

---

(2) «L'Eglise est une des plus belles qui se trouvent dans aucune des villages de la province, y est rémarquable par sa grandeur et sa propreté ainsi que par la richesse de son mobilier et ses bonnes orgues».

Fait à la Mairie de Watervliet le
21e fevrier 1818
Le Maire
J. De Millecamps.

(Gemeentehuis Watervliet - ongeklasseerd archief «Oude documenten»).

16 17

Petrus DE MILLECAM
poorter van Brugge - nagelmaker
° †
× 22 oktober 1667 Brugge
Anna LYBAERT
° †

18 19

20 21

Michel II MICHOTTE
DIT MICHOT
° †
× 16 mei 1678 Luik
Elisabeth FRAIKIN
° 4 juni 1651 Luik
† 18 maart 1694 Brugge

Pierre ALEXANDRE
° †
Marie GODDIN
° †

Joos WILLE
° †
× 14 augustus 1678 Lovendegem
Catharina SABREUX
° †

Jan Baptist VALLIANT
° †
Joanna BACKERE
° †

Pieter DE GRAVE
° †
Georgia VAN ACKER
° †

Gils BAELE (BALLE)
° †

---

8 IV/1

Jacobus
DE MILLECAMPS
poorter en stadstimmerman
° 19 juni 1684 Brugge (O.L.Vr.)
† 5 juni 1731 Brugge

9 IV/2

Francisca
SEGERS
°
†

× 29 mei 1710 Brugge (O. L. Vr.)

10 IV/3

Lambert
MICHOT
° 25 mei 1679 Luik
† 23 april 1770 Brugge

11 IV/4

Agnes
ALEXANDRE
°
† 26 oktober 1729 Wonck

× 5 augustus 1708 Wonck

12 IV/5

Pieter WILLE
Burgemeester van Watervliet
° 6 januari 1685 Lovendegem
† 18 oktober 1761 Watervliet

13 IV/6

Joanna Maria
VAILLIANT
(VALLIANT)
°
†

× 23 april 1736 Watervliet

14 IV/7

Livinus
DE GRAVE
° 18 maart 1699 Watervliet
† 5 februari 1746 Watervliet

15 IV/8

Livina
BAELE
(BALE)
° 1705 Leeuwergem
† 19 mei 1780 Watervliet

× 6 februari 1733 Watervliet

---

4 III/1

Franciscus - Jacobus DE MILLECAMPS
Berryder van het ‹Vincx ambagt›
° 24 februari 1724 Brugge (O. L. Vr.)
† 8 september 1794 Brugge (St. Salv.)

5 III/2

Agnes MICHOT
° 3 november 1724 Wonck
† 11 februari 1807 Brugge

× 19 december 1745 Brugge (St. Walburga)

6 III/3

Frans - Bernard WILLE
° 19 januari 1737 Watervliet
† 26 december 1779 Watervliet

7 III/4

Georgia Bernarda DE GRAVE
° 12 april 1734 Watervliet
† 9 maart 1807 Watervliet

× 3 augustus 1755 Watervliet

---

2 II/1

Petrus - Carolus DE MILLECAMPS
Ketzerlijk notaris - Baljuw van Watervliet
burgemeester
° 14 mei 1755 Brugge (O. L. Vr.)
† 20 september 1816 Watervliet

× 13 februari 1787 Watervliet

3 II/2

Joanna Catharina WILLE
° 16 juli 1765 Watervliet
† 24 september 1810 Watervliet

---

1 I/1

Joannes Maria DE MILLECAMPS
° 9 juni 1792 Watervliet
† 20 juni 1849 Watervliet

particulier - burgemeester van Watervliet
× 20 februari 1828 Watervliet
Joanna Theresia DE NOCKER

ONTSTAAN EN EERSTE JAREN VAN DE KOORZANGVERENIGING « DE WELGEZINDEN » (1893-1903) TE EEKLO (1)

Van de zes zangverenigingen die op het einde van de vorige eeuw te Eeklo actief waren, is alleen de Koninklijke Koorzangvereniging «DE WELGEZINDEN» onafgebroken blijven bestaan. Inderdaad, de zangverenigingen «De Lentebloem», «De Meetjeslanders», «De Burenkring», «De Bloemenkrans» en «De Vrije Eecloonaren» (2) zijn verdwenen, terwijl «DE WELGEZINDEN» dit jaar hun 75-jarig bestaan vierden.

Het is ten andere ter gelegenheid van die viering dat wij als secretaris van de feestvierende vereniging gezocht hebben in wat wij zouden kunnen noemen het «Welgezindenarchief», waarvan de oudste en meeste stukken onder een dikke laag stof op de zolder van het lokaal lagen.

Alle nog voorhanden zijnde stukken werden per jaar gerangschikt en weldra bleek dat nog heel wat brieven, programma's, kasboeken en verslagboeken waren bewaard gebleven, die zouden toelaten een geschiedenis van «De Welgezinden» te schrijven.

Uit de stichtingsperiode en de eerste jaren bestaat niet meer zoveel, doch enkele stukken zijn wel interessant.

Het zijn :

1) «*De Geschiedenis der zangmaatschappij DE WELGEZINDEN 1893-1903*, van ontvanger-penningmeester August Naessens.
De volledige tekst werd niet meer teruggevonden, doch wel het kladschrift, dat August Naessens gedeeltelijk met inkt en gedeeltelijk met

(1) Wij danken de heer Ferdinand Vervaet voor zijn inlichtingen en aanwijzingen, die ons in staat stelden de leden op de groepsfoto van 1896 te identificeren.
Zeker gaat onze dank en erkentelijkheid naar de heer Achiel De Vos, die ons goede ideeën gaf en die de tekst van Aug. Naessens met ons collationeerde.

(2) Stadsverslag Eeklo 1899-1900.

potlood geschreven heeft op de blanco gebleven bladzijden van een schoolschriftje.

De geschreven tekst staat vol doorhalingen, vraagtekens (vooral bij de data) en verwijzingen, die dan verbeterd werden. Er zijn slechts zeven bladen bijeengebleven en bewaard, zodat onze betrokken geschiedenis reeds eindigt in 1897.

2) *Een naamlijst van 53 werkende leden,* die door dirigent Th. De Vlieger opgesteld werd ter gelegenheid van een treinreis — vermoedelijk naar het festival van Oostende — die 2,15 fr per persoon kostte. Eenenveertig leden reisden mede, terwijl twaalf leden thuis bleven. De lijst is niet gedateerd, doch is te situeren tussen 1898 en 1902.

3) Een *«INSCHRIJVINGSLIJST TOT HET BIJDRAGEN IN DE KOSTEN VAN HET GESCHENK OPGEDRAGEN UIT ERKENTELIJKHEID AAN ONZE HEER VOORZITTER VOOR BEWEZEN DIENSTEN AAN DE MAATSCHAPPIJ».*

Het stuk is niet gedateerd, doch is van de periode 1898-1899. Op de lijst staan 48 handtekeningen van leden die 0,25 Fr à 1,00 Fr bijgedragen hebben, waardoor in totaal 21.71 Fr ingezameld werd.

4) *Groepsfoto 1896,* gefotografeerd op 25 oktober door R. Heysse, *«Photographe, Artiste-Dessinateur, rue de la station, 18, Eecloo.»*

Met naam en bijnaam noemde oud-lid en medestichter, de thans 96-jarige en nog steeds welgezinde Ferdinand Vervaet, ons de meeste van de 56 leden, die op de foto voorkomen.

Met heldere geest gaf hij ons zodanige aanvullende details, dat wij in staat waren allen te indentificeren.

5) Bundel briefwisseling van 1893 tot 1903

6) Verslagboek (alleen voor het jaar 1903).

Buitenstaanders zullen wellicht niet zoveel interesse hebben voor wat in een vereniging als «De Welgezinden» omging en nog omgaat, doch wij menen dat de «Geschiedenis van de Welgezinden» van August Naessens, iedereen kan boeien omdat het ons een beeld geeft van het verenigings- en gezelschapsleven rond de eeuwwisseling en het ons verhaalt van geestdriftige en romantische zangers, die te voet, per omnibus ofwel per trein naar festivals en vieringen trokken en dan tijdens de wintermaanden in het zaaltje van de afspanning «De Appel», op de hoek van het Hondekotstraatje (3) en 't Lindeken, (4) gezellige «concerten» gaven.

---

(3) Collegestraat.

(4) Vlamingstraat.

Groepsfoto «DE WELGEZINDEN» — 1896
EEKLO

van links naar rechts :

eerste rij (zittend) : E. Fordeyn — E. Martin — J. Gabriel — C. Gillebeert — Alf. Van Overberghe — B. Lion — J. Smitz — G. D'Hondt — Ser. Van Hecke

tweede rij (zittend) : K. Bassier — Ferd. Vervaet — A. Wijffels — A. Verstraete — P. Van De Gejuchte — Oct. Lehoucq — Aug. Naessens — Ivo Van Veerdegem — Th. De Vlieger — E. De Baets — Ser. Van Deputte (tamboer)

derde rij (staande) : Ch. Dobbelaere — Jul. Verhas — A. De Langhe — Ferd. Van Branteghem — C. Coudenijs — E. Wulffaert — O. Aercke — Al. Lagey — Ed. Beyn — Aug. Van Acker — Gust. Steeghers — Lud. Bottelberge — Firm. Smitz

vierde rij : O. Braet — Aug. De Boever — H. Mallezie — Aug. Van Hecke — H. De Jonghe — Rich. Van Hecke — L. Geirnaert — Eug. In. Van Hecke — Fl. Van Veerdegem — Al. Swanckaert — H. Vermandel — Aug. Heene — Bern. De Vreese

vijfde rij : L. Haelman — Art. De Bruycker — Theoph. Eggermont — René De Bruycker — Leon Van Hecke — Des. Martens — Ch. D'Huyvetters — A. Van de Voorde — Th. Verhasselt — Em. Van Deputte

In zijn verslagboek schrijft secretaris-verslaggever, Rudolf Van Hijfte :

«Verslag der namiddagzitting verschenen als volgt in al de stedelijke dagbladen :

«Zondag laatst (3.5.1903) vierde de zangmaatschappij «De Welgezinden» ten lokale haar tienjarig bestaan.

De dd. voorzitter, de heer Firmin Smitz, hield eene korte openingsrede. Daarna las de heer Aug. Naessens de Geschiedenis der zangmaatschappij DE WELGEZINDEN, 1893-1903, geschiedenis door hem opgemaakt, en behelzende : de stichting, het leven en streven en den stand der maatschappij. Onder het drinken van een lekker kopje koffie, luisteren de 54 leden meer dan een uur met de grootste aandacht. Vervolgens, als herinnering lieten de Welgezinden zich in groep photografieeren door den heer Henri Smitz, in den tuin van den heer Phil. Van Hoorebeke, waarna eenige leden herbergiers bezocht werden. Om 8 uren was het feestje in de vroolijkste stemming afgeloopen.»

Volgt hier nu de integraal bewaarde tekst van de eerste vijf jaar der vereniging, geschreven door August Naessens :

Zangmaatschappij «DE WELGEZINDEN»
ONS TIENJARIG BESTAAN — 1893-1903
De Stichting

Maandagavond, 30 april 1893, vergaderden eenige vrienden bij M. Elias WYFFELS, (5) Cocquytstraat, om over te gaan tot het stichten eener zangmaatschappij aldaar.

Daags ervoren was daarover alreeds onder vrienden veel gesproken, gewikt en gewogen en elk zou zijne vrienden en kennissen uitnoodigen tot de eerste vergadering.

Den maandag dus, om 9 uur, waren een 20-tal vrienden vereenigd, allen lustige gezellen, die het stichten eener koorzangmaatschappij hoegenaamd niet ernstig opnamen.

De zitting was begonnen zonder wij het eigenlijk wisten. Onder meer werd er voorgesteld de nieuwe maatschappij te doopen met den naam van «De Vereenigde Nachtuilen». Een ander hoorde liever : «De vrienden van 't half tonneken». Nog anderen : «De lustige Maandagvierders».

De heer August WYFFELS stelde voor «De Welgezinden». Het laatste voorstel kreeg de voorkeur en zou dus de titel zijn der maatschappij.

---

(5) Bevolk. reg. 1890 : Elias WIJFFELS (° 16-11-1832), Cocquytstr. nr. 18 (Nu huis nr. 12 bewoond door Leon Van Hoecke-De Smet, gelegen juist voorbij ingang van gasmaatschappij).

Toen stelde de heer August Naessens voor bij de titel als kenspreuk aan te nemen de aloude spreuk : «Doe wel en zie niet om» om de maatschappij wat ernstiger te doen schijnen. Algemeene bijtreding. Handgeklap en bravogeroep begroette alsdan titel en kenspreuk en ... de zangmaatschappij «De Welgezinden» was gesticht.

Daarna werden alle mogelijke en onmogelijke zaken besproken, namen vooruitgezet van voorzitter, bestuurder, enz., en men besloot reeds bestuurskiezing te houden op Zondag, den 6 mei.

Dien dag, 's namiddags om 3 uur, zaten andermaal de stichters met eenige nieuwe leden vereenigd in het lokaal. De bestuurskiezing had plaats en gaf de volgende uitslag :

Voorzitter : Honoré VAN DE VELDE
Ondervoorzitter : Pieter VAN DE GEJUCHTE
Kashouder : August WYFFELS
Boetmeester : Edwaard VERHÉ
Schrijver : Polydoor KRYGER
Bijleden : Kamiel STROBBE
Frans VAN VEERDEGEM
Arthur VERSTRAETE
Zangbestuurder : Celestien De VOS
Onderbestuurder : Theophiel DE VLIEGER

Daarna werd besloten deel te nemen aan het festival te Evergem op zondag, 11 juni, en met de lessen en repetitiën zoo spoedig mogelijk te beginnen, wat ook gebeurde.

Ondertusschen werd de heer Leonce GOETHALS als eerevoorzitter uitgeroepen en nieuw muziek en verdere benoodigdheden aangekocht met het eerste geld onzer eerste eereleden.

Een reglement was weldra opgemaakt en aangenomen en de heer voorzitter, Honoré VAN DE VELDE, beeldhouwer, vervaardigde met medehulp van een paar andere leden, het blazoen of kartel, waarop in gouden letteren prijkte langs de voorkant : ZANGMAATSCHAPPIJ DE WELGEZINDEN, den achterkant : EECLOO 1893.

Met het nieuwe blazoen in de hoogte deden wij den Zondag, 11 juni 1893, onze «blijde intrede» in Evergem. Wij zongen aldaar «Broedergroet», marsch van Blaes en «Vooruit» marsch van (?).

Gansch de dag waren wij aldaar de «katjes van de bane» en misschien nimmer beleefde de maatschappij een plezierigeren dag. Wij reisden per omnibus.

Den 1 September gaf de heer Celestien DE VOS zijn ontslag als bestuurder en werd vervangen door de heer Th. DE VLIEGER, onderbestuurder. M. Celestien DE VOS wordt 2e ondervoorzitter.

In het begin van October reisden de heeren H. VAN DE VELDE, voorzitter, en Oct. LEHOUCQ, lid, naar Schoondijke om aldaar met een lokaalhouder overeen te komen ten einde in deze gemeente een concert te geven. De onderhandelingen leidden tot geenen uitslag. De kosten voor onze maatschappij zouden te groot en de ontvangsten te gering zijn. Over deze onderhandelingen ontstonden in den schoot der maatschappij oneenigheden zoodat de voorzitter, Hon. VAN DE VELDE, zijn ontslag gaf en in deze hoedanigheid werd vervangen door de eerevoorzitter, de heer Leonce GOETHALS.

1894

Den Zondag, 4 maart 1894, om 7 ½ uur, gaf de maatschappij haar eerste Winterconcert. Het had plaats bij M. Pieter Van Acker, «Gouden Appel», Collegestraat. (6).

Verleenden hunne medewerking de heeren : A. Locufier, Pr. Bastien, L. Van De Gejuchte.

Het programma bevatte :

1. *A) De Brabançonne*
   B) De Werkman, koor door de Welgezinden
2. *Afscheidslied, door L. Van De Gejuchte*
3. *Sélection sur Rigoletto, voor saxophoon door Pr. Bastien*
4. *De Grafbloem, lied door Cel. De Vos*
5. *Air varié, voor piston door Oct. Lehoucq*
6. *Vlaanderen onze bruid, lied door Arth. Locufier*
7. *Aria uit Faust, koor door de Welgezinden*
8. *Duo de Concert, piston en alto door O. Lehoucq en Vict. Wyffels*
9. *Goede Nacht, lied door Arth. Locufier*
10. *Fantaisie sur la dernière pensée de Weber, voor saxophoon door Pr. Bastien*
11. *Parijs, kluchtlied door Cel. De Vos*
12. *Kluchtige verrassing (sic) en verdere vermakelijkheden.*

Voor kluchtige verrassing (sic) vertoonde men wassen beelden die «werkten» op muziek. De bijval was ongelooflijk.

---

(6) Afspanning «De Gouden Appel», was gelegen op de hoek van de College- en Vlamingstraat (zuidkant).
Pieter Bernard Van Acker (° 29-8-1830 - † 28-9-1907), herbergier-drukker-uitgever, was de broer van August Van Acker (stadssecretaris & geschiedschrijver) en de vader van Prosper Van Acker (drukker-weekbladuitgever).

De heer Karel RONSE hield de piano. Er was veel volk; de ontvangsten beliepen tot 31,50 fr. Wij hebben voor dit concert aan de «Bond der toondichters» 10 fr. schrijversrechten betaald.

Den 13 mei (Sinxen) nam de maatschappij deel aan het festival te Ledeberg. Slecht weer. Wij lootten er eene premie van 25 Fr.

Den zondag daaropvolgende (20 Mei) had de bestuurskiezing plaats. De heer Octaaf LEHOUCQ wordt in vervanging van den heer Leonce GOETHALS, ontslaggever, als voorzitter gekozen. Des anderendaags avonds bracht men den nieuwen voorzitter eene serenade.

Den zondag, 1 juli neemt de maatschappij deel aan het festival te Knesselaere. Goed weder. Veel plezier. Geen premie.

Den maandag, 16 juli geven DE WELGEZINDEN concert ten hove van hun lokaal bij de heer Elias Wyffels.

Het programma bestaat uit : «Ons vreugdezang», marsch, «De Werker», koor, «Aria uit Faust», koor, en «Wij hebben u zoo lief», marsch, door de Welgezinden en verder 8 muziekstukjes door de leden-muziekanten uitgevoerd. Het hof was verlicht. Veel bijval.

Op zondag, 4 November, om 7 uur 's avonds, gaven wij Concert in ons feestzaal bij M. Pieter Van Acker, «Gouden Appel», met medewerking van de heeren Prosp. Bastien, Ernest Daneels, Victor Van De Poele, Arth. Locufier en Prosper Ledeganck.

Het programma behelsde :

1. *«De Werker», koor door de Welgezinden*
2. *Fantaisie sur la dernière pensée de Weber, voor saxophoon door Pr. Bastien*
3. *Souvenir de Malibran, fantaisie voor klarinet door Ern. Daneels.*
4. *«Ze zag mij niet», lied door Art. Locufier*
5. *«Weggejaagd van den troep», kluchtige alleenspraak door Pr. Ledeganck*
6. *«Een opstand te Memphis», koor door de Welgezinden*
7. *Morceau de salon, voor saxophoon door Pr. Bastien*
8. *«In armoede en nood», lied door Arth. Locufier.*
9. *Duo voor twee klarinetten, door Ern. Daneels en Vict. Van De Poele*
10. *«Oppasser bij den kapitein», kluchtige alleenspraak door Pr. Ledeganck*

Tot slot : Engelsche pantomime «De Verkeerde Wereld I»
De heer Karel Ronse hield de piano.
Schoon concert. Veel volk.

Den maandag 26 november vierden wij voor de eerste maal St.-Cecilia met eenen uitgang des avonds en den 31 December voor de eerste maal nieuwjaarsavond met eene kleine prijsloting ten lokale.

1895

Den zondag, 10 Februari, om 7 ½ uur, gaf de maatschappij een Concertvertooning in den «Gouden Appel». Gansch het programma werd uitgevoerd door onze werkende leden. Het bestond uit :

1. *«Zanglust», marsch door de Welgezinden*
2. *«Eer ik u kende», romance door Oscar Aercke*
3. *«Fantaisie» voor piston door Oct. Lehoucq*
4. *«Vergeet mij niet», tweezang door Th. De Vlieger en Aug. Naessens*
5. *«Collectie vrouwennamen» kluchtlied door Octaaf Lehoucq*
6. *«Moeder geef mij nog een kus» koor met solo (Cel. De Vos)*
7. *«Een opstand te Memphis» koor*
8. *«Duo concertant» voor bugle en tuba, door Th. De Vlieger en Karel Leroi*
9. *«Jaakje met zijn fluitje» luimige voordracht door Maurits Aercke*
10. *«Joris en de brief» blijspel in 1 bedrijf*

Personen — Gustaaf Van Riet : Aug. Naessens
Joris : Octaaf Lehoucq
Wollemans : Cel. De Vos
Een briefdrager : Frans Van Veerdegem

De piano werd gehouden door Karel Ronse.

In de maand Maart liet onze lokaalhouder, Elias Wyffels, ons weten dat hij met Mei aanstaande niet langer herbergier ging blijven. De Welgezinden zouden dus een ander lokaal moeten betrekken. Ieder werkend of erelid werd toegelaten een nieuw lokaal voor te stellen. Den 28 April, op een zondagmorgen werd er overgegaan tot de verkiezing van een nieuw lokaal. Vier zalen werden zonder voorwaarden ten onzen dienste gesteld, namelijk degene van Jan De Boer, Pol De Coninck, «Gouden Appel» en het gewezen lokaal der fanfaren «Getrouwe» in de Cocquytstraat, eigendom van de heer Karel Bassier. (7). Het laatste lokaal werd verkozen en reeds des anderendaags avonds, den 29 april, verhuisde de maatschappij naar haar nieuw lokaal, schuins over het oude.

Inderdaad had de maatschappij toen nog niet veel te verhuizen maar dit gebeurde des te vroolijker.

---

(7) Bevolk. reg. 1890 : Karel Lodewijk BASSIER (° 11-3-1844), Cocquytstraat, nr. 3.

Met transparant, kartel, ballontjes en tamboer voorop trokken «De Welgezinden» al zingende door onze voornaamste straten, enige leden-herbergiers bezoekende. In het nieuw lokaal aangekomen werden wij door den patroon verwelkomd ; onze voorzitter bedankte en onder het ledigen van een goed glas bier werden de beste wenschen voor de maatschappij uitgedrukt. Dit duurde zoo tot laat in den avond.

Den Zondag, 19 Mei, nemen deel als nr 2 in den stoet gevormd ter gelegenheid der inhuldiging van de nieuwe vlag van het slachtersgenootschap «St.-Antonius», alhier.

Den Zondag, 26 Mei, namen «De Welgezinden» op uitnodiging van het gemeentebestuur van Oostwinkel deel aan het festival aldaar. Slechts een tiental maatschappijen waren uitgenodigd. De Welgezinden kregen 25 Fr vergoeding. Wij deden de reis te voet bij zeer schoon weder.

Ter gelegenheid van zijn 50 jaar zanger zijn, wordt den 3 Juni (2e Sinxendag) den heer Celestien De Vos, ondervoorzitter, zijn omlijst portret geofferd, geteekend door ons lid, den heer Firmin Smitz.

Den Zondag, 7 Juli, nam de maatschappij deel aan het festival te Mortsel (bij Antwerpen). Wij lootten er geene premie, maar behaalden den prijs van verstkomende (100 Fr). 's Avonds bij onze terugkomst bezochten wij met blazoen, transparant en tamboer eenige leden-herbergiers.

Den Zondag, 28n der zelfde maand Juli nam onze kring deel aan een festival te Waerschoot-Beke op uitnodiging van een bijzondere commissie. Als vergoeding kreeg onze maatschappij 20 Fr en een eeremetaal. Slechts 5 maatschappijen waren uitgenodigd.

Den Zondag, 6 October, bij schoon weder, had de inhuldiging plaats der vlaggen van de vakvereenigingen uit het Gildenhuis. Onze maatschappij nam eraan deel evenals aan de inhuldiging der vlag van de vrije vakvereeniging «De Broederlijke Wevers», den Zondag, 24 November, bij zeer koude hevige wind. 's Anderendaags, den 25n vierden wij Cecilia met eenen uitgang des avond.

Op Nieuwjaarsavond had ten lokale eene verloting plaats voor de werkende leden.

1896

Den Zondag, 19 januari, gaven De Welgezinden andermaal concert in den «Gouden Appel» om 5 uur 's avonds. Ditmaal speelden onze leden een drama in het eerste en een blijspel in het tweede deel van het programma dat bestond uit de volgende nummers :

1) A) «Taal en Vrijheid», marsch door de Welgezinden
B) «Avondbede» koor door de Welgezinden
2) «Duo Concertant» voor bugle en tuba door Theofiel De Vlieger en Am. Lehoucq
3) «Vergeet mij niet» tweezang door Oscar Aercke en August Naessens
4) «Baas van 't kot» kluchtlied door Octaaf Lehoucq
5) «De oudste zoon een dronkaard», drama in één bedrijf

Personen — Frits : Celestien De Vos
Karel, oudste zoon : Oct. Lehoucq
Frans, jongste zoon : Victor Van de Genachte
Een Doctor : August Naessens
Grijpaert : Désiré De Hulsters

6) «Een opstand te Memphis» koor door de Welgezinden
7) «Air Varié» voor tuba door Amand Lehoucq
8) «Eer ik u kende» romance door Oscar Aercke
9) «Joris en de Brief», bijspel in één bedrijf

Personen — Gustaaf van Riet : August Naessens
Joris, zijn knecht : Octaaf Lehoucq
Wollemans : Celestien De Vos
Een postbode : Fr. Van Veerdegem

M. Arthur De Frenne hield de piano

Den 10 mei, des zondags namiddags, nemen de Welgezinden deel aan de inhuldiging van den nieuwen dekenen alhier, den Zeer Eerw. Heer Th. Hulpiau. Een stoet werd op het statieplein gevormd en doorkruiste de voornaamste straten van de stad.

Den Zondag, 19 juli neemt de maatschappij deel aan het bestendig festival te Oostende en 6 weken later, den 30 augustus (Zondag van Eeklo-Kermis) aan het bestendig festival te Blankenberge. Bij de wekelijkse trekking te Blankenberge lootten wij niets, even zoo te Oostende bij de groote trekking ; doch den 14 September, den maandagnamiddag, kregen wij uit Blankenberghe een telegram ons meldende dat wij bij de groote trekking de premie van het grootste getal uitvoerders (200 Fr) en een gewone premie (100 Fr) geloot hadden. Seffens was het nieuws in de stad gekend. De Welgezinden kwamen samen in het lokaal en om 8 ½ uur werden zij aldaar buitengeroffeld. Ons vreugdezang galmde aldra door de straten en eene lekkere pint werd geledigd bij eenige leden-herbergiers op het heil der maatschappij.

Den zondag, 25 oktober laten «De Welgezinden» zich in groep photografieeren bij M. R. Heysse.

Den maandag, 23 November viert de maatschappij Ste Cecilia : 's morgens om 8 uur ter parochiale kerk plechtige mis, waarna uitvoering van het koor «Vooruit» van Gregoire. Daarna was het uitgang en 's avonds soupé. 55 leden namen er aan deel.

Den 31 December sloot het jaar met eenen tombola ten lokale voor de werkende leden.

1897

Den Zondag, 31 Januari, gaf onze maatschappij nogmaals concert in haar feestlokaal «Gouden Appel» om 6 ½ uur, 's avonds.

Het programma was samengesteld als volgt :

1) «Vooruit, heldenkroost» koor door de Welgezinden
2) Air varié voor tuba door Am. Lehoucq
3) «Een voet in huis» kluchtige alleenspraak met zang door Octaaf Lehoucq
4) «Alles wel!», tweezang door Oscar Aercke en Aug. Naessens
5) «Introduction et Polonaise» voor trombone door Karel De Vreeze
6) «Mijn familieboom» kluchtlied door Octaaf Lehoucq
7) «'t Is Gods wil» door de Welgezinden
8) «Ik min haar» lied door Oscar Aercke
9) «Hoe Odart mijnheer wordt», blijspel in 2 bedrijven

Personen — Odart De Pieper, boerejongen : Octaaf Lehoucq
Adjou, Waal : Julien Smitz
Thieselen, duitschman : Aug. Naessens
De Kapitein : Henri De Jonghe
Simon : Eugeen Fordeyn
Jille : Gentiel Dhont
Pietje : Leon Van Hecke
Pietjes knecht : Aug. De Boever

M. Arth. De Frenne hield de piano.

Den Zondag, 28 Februari, om 3 uur namiddag, ging alhier een cavalcade uit, ingericht door een bijzondere commissie.

't Was een schoone stoet. De Welgezinden vormden :

nr. 10 Onthoofd en toch nog leven
nr. 11 Van alles wat en nog wat
nr. 12 Groep smeden in volle werkzaamheid (wagen).

Geldinzamelingen werden gedaan ten voordele van den arme.

Den Zondag 27 Juni gaf de fanfarenmaatschappij «Vereenigde Vrienden» ter stede een festival voor muziek- en zangmaatschappijen. Daaraan namen De Welgezinden deel en zongen twee koren op het kiosk opgericht op den Spriet.

Maandag 19 Juli vierde Eecloo den 100e verjaardag van hare inboorlinge, Joanna-Maria Boxstaele (Wanne-Mie Verhoest), welke den 20 Juli 100 jaar werd.

Al de plaatselijke maatschappijen vormden om 9 uur op Blommekens eenen stoet en geleidden de eeuwelinge ter kerk en ten stadhuize. De Welgezinden (nr. 12) namen deel aan den optocht en deden des namiddags eenen uitgang.

Den Zondag, 29 Augustus (Eecloo-Kermis) werd des namiddags alhier Ledeganck's standbeeld onthuld. Te dier gelegenheid werd door 1200 Eecloonaren de cantate «Ledeganck Herdacht» uitgevoerd onder het bestuur van den heer Bern. Steyaert (8), onzen weldoener. 't Is een heerlijk gewrocht van Bouchery voor de woorden en Benoit voor de muziek. Al de Welgezinden namen deel aan de uitvoering als instrumentisten of als zangers.

Ons kartel met de overige kartels en vlaggen der aan het feest deelnemende maatschappijen stond tijdens de uitvoering achteraan op de estrada.

Z.K.H. Prins Albert woonde de plechtigheid bij en werd verwelkomd door de uitvoerders der cantate met de «Strijdkreet der Vlamingen» van Benoit.

14 dagen later, den 12 September had te Antwerpen een even heuglijk feest plaats. Men vierde er namelijk de verheffing der Antwerpsche muziekschool onder het bestuur van Meester Peter Benoit tot Koninklijk Conservatorium. (9). Daar wilden, daar moesten De Welgezinden tegenwoordig zijn om benevens een 300-tal andere maatschappijen hulde te brengen aan den nooit volprezen baanbreker onzer Vlaamsche Muziek, deze Rubens onzer toonkunst.

Dan ook, opgeruimd van hart en geest, met een witte kaart op den hoed waarop te lezen stond : «DE UITVOERDERS DER LEDEGANCK-CANTATE, HULDE EN DANK AAN BENOIT» trokken zij om 7 uur 's morgens statiewaarts. Een 15-tal leden der symphonie «Peter Benoit» sloten zich bij ons aan en zoo kwamen wij gezestig te Antwerpen in den stoet onze plaats innemen, die achteraan was.

De Eecloonaren verbeeldden aldus Benoits laatste gewrocht, zooals overigens andere groepen andere werken van den genialen Meester verpersoonlijkten. Onafzienbaar was de stoet. Wij gingen en wij gingen en zongen

---

(8) Bernard Steyaert (° 1-1-1847 - † 15-6-1902), onderwijzer in gemeenteschool.

(9) «Koninklijk Vlaams Conservatorium» — Peter Benoit stond er op dat die naam gegeven werd.

ondertusschen onder leiding van den heer Bern. Steyaert, bestuurder der Ledeganck-cantate en der symphonie «Peter Benoit» den «Strijdkreet» en fragmenten uit de Ledeganck-cantate. De nieuwsgierigen op de gaanpaden luisterden aandachtig en velen zelfs volgden ons.

Het was omtrent 12 uur als de eerste maatschappij op de Markt aankwam vóór het stadhuis waarin Meester Benoit zich bevond en 't was juist 1 uur 20 min. toen wij «De Welgezinden» met de symphonie aldaar voorbijtrokken. Het défilé voor Meester Benoit duurde dus 1 uur 20 min.

De stoet ging uiteen en eenige ogenblikken later verliet Peter Benoit, in rijtuig reeds het stadhuis daar de plechtigheid aldaar was afgelopen. Het toeval wilde dat de heer August Wyffels en eenige andere leden zich een oogenblik nevens het rijtuig van Meester Benoit bevonden. Rap als de wind trok de heer August Wyffels zijn kaart van den hoed en gaf ze den Grooten Meester, den held van het feest. Deze las ze en klapte toen lichtelijk in de handen, terwijl hij ons glimlachend toeknikte. Meester Benoit scheen hoogst voldaan over dezen blijk van hulde en genegenheid. Het rijtuig vervolgde zijnen weg en dra was de Meester voor ons oogen verdwenen.

Des namiddags namen wij deel aan het bestendig festival en zongen een uur in het Park aldaar. Wij lootten te Antwerpen geen premie.

Den 22 november (maandag) vierden wij St.-Cecilia. 's Morgens om 8 uur werd ter parochiale Kerk eene mis gecelebreerd, waarna de uitvoering plaats had van het koor «De Smokkelaars», vertaald door Bernard Steyaert naar het Fransch van Limnander.

Op Vrijdag, 31 december, werd andermaal Nieuwjaaravond gevierd met een tombola.

Jammer genoeg is de rest van het handschrift verloren gegaan, zodat wij nu aan de hand van hogervernoemde dokumenten, de verdere jaren tot 1903 zullen pogen te reconstrueren.

1898

Op zondag, 17 juli 1898, namen de «Welgezinden» deel aan een koorzangwedstrijd te Gent ingericht door de «*Société Royale de Mélomanes*», ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van die Gentse zangvereniging.

Ze komen uit in de 3e Divisie (gemeenten met min dan 15.000 inw.) en het behaalde diploma vermeldt :

VILLE DE GAND
Société Royale «Les Mélomanes»
Concours de chant d'ensemble
17 & 18 Juillet 1898
3me DIVISION
DE WELGEZINDEN
EECLOO
3me PRIX

Daarbij werd een premie van 100 fr. verdiend.

Niets was aan het toeval overgelaten geweest en daarom werden de laatste herhalingen gehouden in *«het «Gildenhuis» (ingang Kaaistraat), eene zaal even als die der «Melomanen», waarin wij moeten optreden»* zo staat op de uitnodiging om naar de laatste repetitie te komen luisteren *«ten einde het algemeen oordeel te kennen onzer muziekbeoefenaars, over de uitvoering onzer stukken»*.

1899

Er werd niet alleen gezongen door «De Welgezinden». Ook oude volksgebruiken werden in ere gehouden.

Op zondag, 7 mei 1899, hield de vereniging een MEIBOOMPLANTING, bij K. Vanderhaeghen, die de gekende herberg «Pannenhuis» uitbaatte in de Warme Landen (Brugse steenweg). Over het verloop van die viering is in onze bronnen niets te vinden, doch ze zal zeker zo Breugeliaans verlopen en geëindigd zijn als die meiboomplanting die we op 30 april 1950 vóór datzelfde «Pannenhuis» met de Welgezinden meemaakten.

Met 60 zangers werd ingeschreven in de *«Groote Nederlandsche Prijskamp voor Samenzang en Gemengd Koor», ingericht door «La Wallonie» en «De Jonge Vlamingen»*, die op 20 augustus 1899 te Antwerpen plaats had, ter gelegenheid van de 300e verjaring van de geboorte van Van Dyck.

In de afdeling van «De Welgezinden» waren ook ingeschreven : L'Union Orpheonique, van Tournai — La Pipe Consolatrice, van Frameries — L'Aigle, van Brussel — St.-Cecilia Inter Nos, van Amsterdam — St.-Leonard, van Liége en «Zaltbommels», van Zaltbommel (NI).

De uitslag die daar onder de leiding van wd. dirigent August Naessens behaald werd, schijnt niet «eervol» geweest te zijn. Want dirigent Theofiel De Vlieger schrijft op 9-9-1899 van uit Oostende :

«Het is onnodig daar verder over te schrijven, daar ik wel gevoel dat het eenen valschen boel geweest is» en verder *«Het doet mij oprecht*

plezier, Heer Voorzitter en leden, dat ge zelf met de 1e buis op den hoed hebt geloopen, zoo moet het zijn dan zullen de blageurs er u niet veel mede tergen».

De Welgezinden hebben de zaak vrolijk en nuchter bekeken en toen zij te Eeklo van de trein stapten hebben zij blijkbaar zelf voor «een buis» gezorgd, om de spotters van de andere concurrerende Eeklose zanggroepen te ontzenuwen.

Reeds omstreeks maart van het jaar 1899 sturen «De Welgezinden» een «*Inschrijvingslijst tot het aankopen eener vlag*» aan «*den Weledelen Heer Baron 't Kint de Roodenbeke, staatsminister, Senator voor het arrondissement Eecloo, Voorzitter van den Senaat, te Brussel*».

In het bewaard kladschrift van het begeleidend schrijven wordt gezegd dat menigmaal «*onze maatschappij met haar kartel armzalig uitstak tusschen de vlaggen van andere maatschappijen van minder gehalte*» en «*Deze ondergeschiktheid moest eindigen : het stijve kartel moest vervangen worden door eene wapperende vlag, welke ons ten strijde en ter zegepraal zou leiden. Wij besloten dus zooveel mogelijk te sparen, ten einde ons eene vlag aan te koopen. Te sparen ! Voorwaar een goed voornemen, maar wat vermag aldus eene maatschappij, bestaande enkel uit werklieden ? Hoe de noodige som bijeen te brengen, wanneer onze maatschappij nauwelijks genoeg inkomsten heeft om leefbaar te blijven ?*»

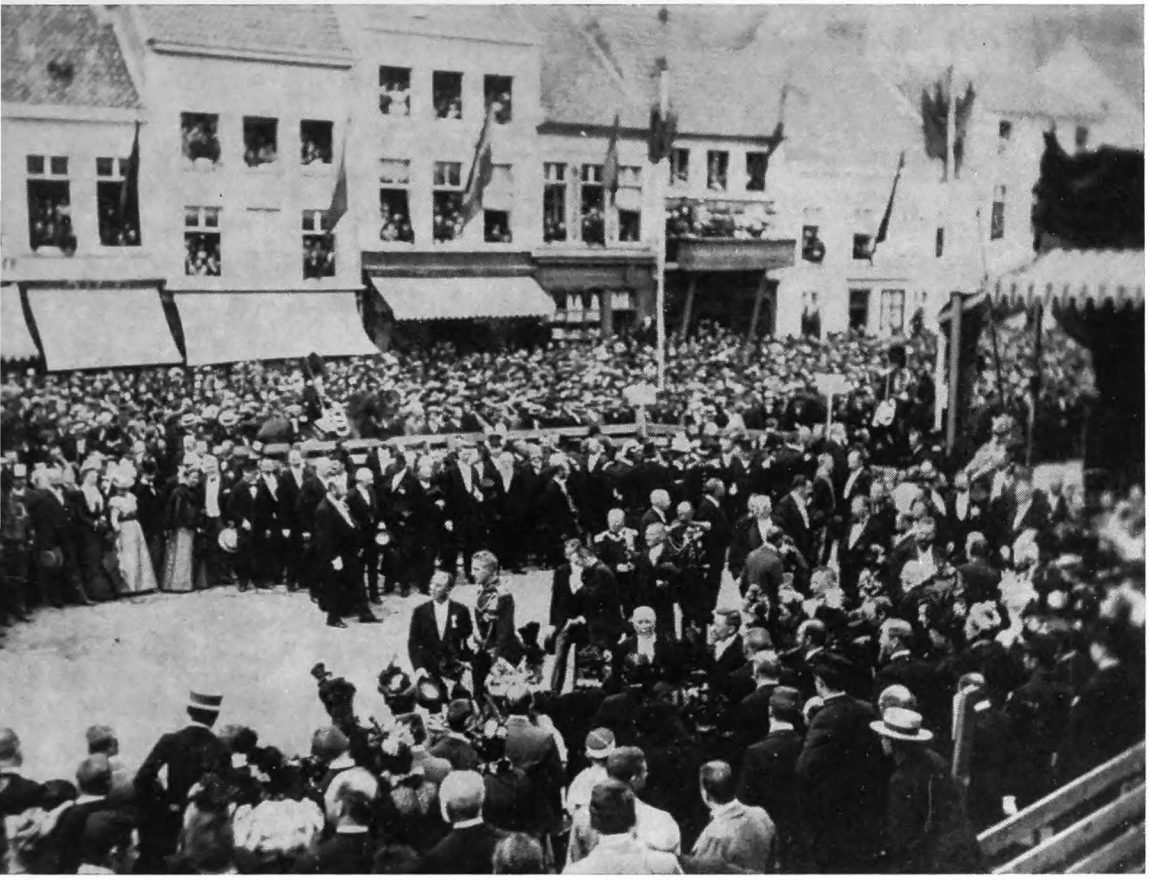
Verder wordt gerekend op de «*gekende milddadigheid*» van den heer senator en wordt hem gevraagd «*zijn eerbiedwaardig handteeken op de inschrijvingslijst te willen plaatsen, wat de beste aanbeveling en waarborg zal zijn, om de lijst dan in omloop te brengen onder de voornaamste ingezetenen van de stad*».

Wij weten niet of de gehoopte steun van Brussel gekomen is, doch te Eeklo zijn wel twee inschrijvingslijsten in omloop geweest, waarmede 356 fr. werd ingezameld.

Hierbij valt het voor een Eeklonaar seffens op dat «De Welgezinden», volksjongens als zij waren, voorzichtig en misschien wel sluw te werk gegaan zijn om toch niemand van de schenkers tegen het hoofd te stoten.

Aan de handtekeningen die op de twee afzonderlijke lijsten voorkomen, is te zien dat de personen zo wat gegroepeerd zijn volgens de twee politieke partijen of strekkingen, die toen te Eeklo tegenover mekaar stonden.

Op de ene lijst vinden wij o. a. de handtekeningen van : E. H. Hulpiau, pastoor-deken — Alb. Van Oye — De Wachter — R. Vermast — E. Dauwe — L. Pussemier — Bovyn — P. Ryffranck — Roegiers — D. Goethals.

Prins Albert te Eeklo, Ledeganckfeesten - 29 augustus 1897

Op de andere lijst vinden wij dan o. a. :

H. Enke — Ch. Van Doorne — Jul. Daneels — Nr. Goethals — Fr. De Greve — R. Van Doorne.

Zoals in alle goede verenigingen wel strubbelingen voorkomen, zo schijnen «De Welgezinden», zelfs in volle «inzamelingsperiode» niet vrij geweest te zijn van wrijvingen en moeilijkheden, want voorzitter Oct. Lehoucq schreef op 16-10-1899 : «*Vernomen hebbende dat er zooveel leden zijn die gezegt hebben dat ik niet meer weerdig was voorzitter te zijn Uwer geachte maatschappij door reden van personlijk politiek wil ik de maatschappij in geen gedeeltelijk verlies van leden bloot stellen en kom U daarom mijn ontslag aanbieden welke onwederroepelijk is en wensch U allen den goeden vooruitgang*». In een postcriptum voegde de ontslaggevende voorzitter daar nog bij : «*De twintig frank welke ik nog*

niet heb ontvangen van Mr. Mr. Dauwe en Sandijck zal ik UE zien te bezorgen».

1900 — 1902

Op 29.7.1900 kon de zo lang begeerde vlag ingewijd worden tijdens een muziekfeest. Bij factuur van 27.7.1900 leverde het huis Th. De Vuyst-Dhont van Brugge «*een zijde vaandel met toebehoorten*» voor de som van 450 fr.

Blijde en droevige dagen lagen nevens elkaar. Begin maart 1902 dragen «De Welgezinden» het lid, de op 25 jarige leeftijd overleden Gentil D'Hondt, naar zijn laatste rustplaats. Stiefvader Henri De Meyere stuurde een dankbrief en schreef o.a. «*ook uwe roerende rouwmarchen zetten de treurige plechtigheid veel luister bij*».

Op zondag, 8 juni 1902, werd te Evergem deelgenomen aan het Festival, ter gelegenheid van de inwijding van het gemeentehuis en het vredegerecht.

Vijfenveertig zangverenigingen, fanfaren en harmonieën zongen of speelden op 5 kiosken en buiten de «Welgezinden» waren volgende Eeklose verenigingen eveneens van de partij :

— Harmonie «AMICITIA» (Bestuurder : Verhasselt)
— Fanfaren «DE GETROUWE» (Bestuurder : K. Verstraete)
— Zanverenig. «DE VRIJE EEKLOONAREN» (Bestuurder : M. Mussche)
— Zangverenig. «MEETJESLANDERS» (Bestuurder : K. Slock)

Het Feestcomiteit «Gulden-Sporenslag» van Eeklo (voorzitter : Pius Rijffranck — secretaris : Alfred Biltris) had voor donderdagavond, 10 juli 1902, een lichtstoet gepland, «*om hierdoor de 600sten verjaardag van den «Slag der Gulden Sporen» te gedenken*».

«*Premiën zullen uitgeloofd worden (wel te verstaan als het gemeentebestuur ons het hulpgeld van 250 Fr toestaat) voor de schoonst optredenden*» schreef de commissie in de uitnodiging tot deelname.

«De Welgezinden« stapten op in de stoet, maar te voren had wd. schrijver, August Naessens, laten weten «*niet te veel verwachtingen te koesteren van «De Welgezinden». De toestand onzer kas laat niet toe buitengewone onkosten te doen. In alle geval zullen wij toch aanwezig zijn en eenige vaderlandsche liederen zingen.*»

In 1902 zijn er blijkbaar wel financiële moeilijkheden. Secretaris-penningmeester August Naessens schreef in juni 1902 aan de «Melomanen» van Gent, die versterking van 100 à 150 Eeklose zangers hadden gevraagd : «*De voorzitter en secretaris hebben kort geleden hun ontslag gegeven.*

Nu is onze beschermer, M. Steyaert, overleden, dus ge begrijpt onzen toestand. Wij hadden eenige dagen geleden de begraving van den heer Burgemeester en dan die van den heer Steyaert. Op 6 Juli doen wij een reis naar Oostende en dat alles op de leden hun kosten, daar er geen geld in kas is. Kortom, corvee voor werklieden, waaruit onze maatschappij bestaat.»

De toestand wordt zeker niet rooskleurig weergegeven, doch welke ijverige penningmeester bezondigt zich soms niet aan een leugentje om de nodige fondsen in zijn kas te krijgen ?

Gevolg werd gegeven aan de oproep van de «Melomanen» en met 70 Eeklose zangers werd onder de leiding van toondichter Oscar Roels de kantate «Zangersgroet» medegezongen op zondag, 13 juli 1902.

Die dag stonden te Gent, op de Vrijdagmarkt, ongeveer twee duizend zangers van Antwerpse, Brugse en Gentse zangverenigingen op het podium.

Voor de medewerking kregen «De Welgezinden» een vergoeding van 175 Fr.

Actief waren de Welgezinden tijdens die julimaand zeker geweest. Op acht dagen tijd waren zij naar Oostende en Gent gereisd en intussen hadden zij de donderdagavond in de Gulden-Sporenstoet opgestapt.

1903

Was het dan toch geldnood die deed besluiten het blazoen of kartel te verkopen ?

Secretaris Rudolf Van Hijfte schreef in zijn verslagboek over de bestuursvergadering van 15.2.1903 :

«*Voorlopig word er nog beslist ons blazoen ten gelde te brengen en daarmede een tombola te houden onder de leden, den avond van het tienjarig bestaan der maatschappij.*»

Wij konden niet nagaan wat met het blazoen gebeurd is, doch van dit nochtans kunstig in hout gesneden stuk is nergens nog een spoor te vinden.

Op zondag, 3 mei 1903, de dag van de viering van het 10-jarig bestaan, was het bestuur als volgt samengesteld :

— Firmin SMITZ : wd. voorzitter
— Pieter VAN DE GEJUCHTE : ondervoorzitter
— Theofiel DE VLIEGER : dirigent-bestuurder
— August NAESSENS : ontvanger
— Rudolf VAN HIJFTE : secretaris-verslaggever
— Leon VAN HECKE : commissaris
— Gustaaf STEEGHERS : bijzitter
— Jules VERHAS : bijzitter

In onze inleiding schetsten wij reeds het verloop der memorabele viering van 1903, waarmee wij dan de eerste 10 jaren van «DE WELGEZINDEN» afsluiten.

STRUCTUUR EN MILIEU

«DE WELGEZINDEN» waren en zijn ten andere steeds een a-politieke zangvereniging gebleven.

Bij een herziening van het reglement in 1903 werd gepreciseerd : «*dat de maatschappij aan niet één politiek feest zal deelnemen. Het bestuur beslist of de feesten politiek zijn of niet.*»

Veeleer dan uit het reglement zal blijken, geven «De Welgezinden» zich bloot in hun «Lied van de Welgezinden» uit die tijd en waarin zij zingen :

«Wij waren en wij zijn, de blijde Welgezinden.
Ons leuze was en is : «Doe wel en zie niet om».
Voor politiek gewoel, zijn wij niet te vinden.
Maar reiken hartelijk, de vrienden, hand alom.
Wij waren en wij zijn, de vrije Meetjeslanders.
Wij zingen in de taal van Karel Ledeganck
De zwarte leeuwbanier blijft ons symbool, niets anders
Zo gaan wij recht door zee, met fierheid vrij en vrank.»

Veel eisen werden aan de leden niet gesteld. In het reglement werd wel bepaald : «*om als werkend lid aanvaard te worden, moet men 17 jaren bereikt hebben en behoorlijk kunnen lezen...*»

Dat vooral nog jeugdige mensen zich aangetrokken gevoelden om lid te worden, bewijst de groepsfoto van 1896. Van de 56 leden die op de foto voorkomen zijn er 46 die op dat ogenblik tussen 18 en 30 jaar oud waren.

De rekrutering geschiedde in alle lagen van de Eeklose bevolking, doch het volkse element had wel de bovenhand.

Van de 81 leden die wij uit de betrokken periode konden identificeren (zie bijlage), vonden wij 16 leden, die in de textielindustrie werkzaam waren.

Het «schoenlappersgild» leverde eventjes 14 leden, terwijl 13 houtbewerkers (beeldhouwers, schrijnwerkers, enz.) hamer of beitel neerlegden om te komen zingen.

Verder vonden wij 7 bedienden en 4 kleermakers. Zelfs pottenbakkers waren vertegenwoordigd.

Het grootste deel waren werknemer en slechts een 10-tal waren handelaar of zelfstandige ambachtslui.

De wekelijkse activiteiten speelden zich vooral af in de 4 smalle straatjes, die zuidwest de Markt gelegen zijn, nl. in het Cocquyt-, Vlaming-, Sterre- en Collegestraatje. In de Cocquytstraat werd achtereenvolgens gerepeteerd in de lokalen van Elias Wijffels en Karel Bassier, waar aan de leden ook wel eens een halve ton bier werd ten beste gegeven.

In de zaal van de afspanning «De Appel», op de hoek van de College- en Vlamingstraat, werden de «winterconcerten» gegeven.

Het is dan ook bijna normaal dat in die periode 23 leden in voornoemde straatjes woonden, terwijl toch moet gezegd dat in de Boelare 9, in de Kaaistraat 7, in de Prinsenhofstraat en Kerkplein samen 7, in de Kerkstraat 6, in de Brugsestraat 5 en in de Snuifmolenstraat eveneens 5 zangers woonden.

Het vermelden waard is zeker dat de vijf zonen van schoenmaker Pieter Van Hecke, uit de Vlamingstraat, allen leden-zangers bij «De Welgezinden» waren.

Dat bepaalde «jonkheden» nà de repetities in één van de 20 «estaminetjes», die de Cocquytstraat toen nog rijk was, zijn blijven hangen aan de toonbank is ook zeker.

Is het niet opvallend dat drie leden, nl. Eugène Fordeyn, Ferdinand Van Branteghem en Arthur Verstraete trouwden met dochters van Jan Baptist De Boever, herbergier-varkensslachter op de hoek van 't Lindeken en het Cocquytstraatje, en zwagers werden van mekaar maar meteen van hun medelid, August De Boever.

BESLUIT

Bij het lezen van het verslag over de stichtingsvergadering krijgen wij de indruk dat hier een teer- en smeervereniging gevormd wordt. Doch dit zal weldra niet juist blijken.

Als eenvoudige volksjongens weten «De Welgezinden» wel het nuttige met het aangename te paren, doch met «hun zangvereniging» is het menens. Volgens de gewoonte van die tijd wordt veelvuldig deelgenomen aan festivals en zangwedstrijden.

Tijdens de «winterconcerten» wordt afgewisseld gezongen en een solostukje gespeeld door leden, die ook lid zijn van een fanfare of harmonie. De Welgezinden wagen zich ook aan toneel.

In de tijd van de 10-urenwerkdag wordt hier aan nuttige vrijetijdsbesteding gedaan en ook aan volksontwikkeling.

Amper 19 jaar oud komt de wever en geboren muzikant, Theophiel DE VLIEGER, op het voorplan. Als «chef» zal hij zijn Welgezinden leiden tot in het jaar 1948.

Peter Benoit's wekroep voor eigen Vlaamse muziek wordt gehoord en gevolgd — de uitvoering in 1897 van de «Ledeganckscantate» zal hier niet vreemd aan zijn — en uitsluitend wordt in de volkstaal gezongen, niettegenstaande regelmatig teksten moeten vertaald worden.

Die «Ledeganckscantate» wordt door «De Welgezinden» zo wat als «hun» cantate beschouwd en in 1922, 1934 en in 1947 zullen zij telkens de promotors zijn van de uitvoeringen, die dan geleid worden door dirigent, Theophiel De Vlieger.

Willy HAMERLYNCK

BIJLAGE

LIJST van 81 personen die actief waren in de koorzangvereniging «DE WELGEZINDEN» gedurende de periode «mei 1893 — mei 1903»

Juiste identiteit, beroep en adres werden geput uit de Bevolkingsregisters 1890-1900 van de stad Eeklo

NAAM	GEBOORTEPLAATS EN DATUM	BEROEP IN 1890 - 1900	ADRES 1890 - 1900
Maurice Marie Joseph AERCKE	Eeklo, 5-3-1869	stoffenbereider	Snuifmolenstr. 3
Oscar Alphons AERCKE	Eeklo, 1-8-1874	schoenmakersgast	Snuifmolenstr. 3
Karel Lodewijk BASSIER	Eeklo, 11-3-1844	herbergier & zoutvisverkoper (lokaal)	Cocquytstraat, 3
Eduardus Franciscus BEYN	Eeklo, 10-12-73	wever	Teirlinckstraat
Ludovicus BOTTELBERGE	Eeklo, 18-3-1863	herbergier & wever	Kerkstraat, 69
Oscar BRAET	Eeklo, 9-4-1877	smidsgast	Molenstraat, 40
Camiel COUDENIJS	Eeklo, 22-9-1877	schrijnwerker	Cocquytstraat, 9
Emile Charles Ferd. DE BAETS	Eeklo, 21-3-1856	schoenmaker	Markt, 46
Augustus DE BOEVER	Eeklo, 18-3-1869	schilder & scheerder	Prinsenhofstr. 18
Arthur DE BRUYCKER	Eeklo, 14-4-1876	fabriekwerker	Boelare, 109
René Bernard DE BRUYCKER	Eeklo, 3-10-1878	steenhouwersgast	Boelare, 109
Arthur Lionel DEFRENNE	Eeklo, 18-11-1879	spoorwegbediende (pianist)	Sterrestraat, 4

NAAM	GEBOORTEPLAATS EN DATUM	BEROEP IN 1890 - 1900	ADRES 1890 - 1900
Benjamin Camiel DE HULSTERS	Eeklo, 15-2-1875	timmermansgast	Vlamingstr. 6
Désiré Eugeen DE HULSTERS	Eeklo, 27-6-1878	nijverheids-bediende	Vlamingstr. 6
Henri Amand DE JONGHE	Eeklo, 6-1-1871	hoveniersgast	Collegestraat, 20
Arthur Prosper DE LANGHE	Eeklo, 26-12-1875	timmerman	Statieplein, 18
Theophiel Marie DE VLIEGER	Eeklo, 19-3-1874	wever	Snuifmolenstr. 52
Celestin DE VOS	Eeklo, 18-2-1836	kleermaker	Cocquytstraat, 8
Bernard DE VREESE	Eeklo, 9-7-1843	timmerman & winkelier in ellegoederen	Kerkplein, 15
Karel Lodewijk DE VREESE	Eeklo, 2-11-1866	kramer	Kerkplein, 15
Gentil D'HONDT	Eeklo, 12-10-1876	schoenmakersgast	Brugsestraat, 57
Charles Louis D'HUYVETTERS	Eeklo, 8-10-1871	huisschilders-knecht	Kaaistraat, 26
Charles Louis DOBBELAERE	Eeklo, 17-2-1870	mandenmaker	Brugsestraat, 10
Remigius Vincentius L. EGGERMONT	Vinderhoute, 10-2-1873	bakkersgast	Boelare
Theophile EGGERMONT	Eeklo, 3-8-1878	timmermansgast	Prinsenhofstr. 31
Eugène Louis Philippe FORDEYN	Eeklo, 12-10-1869	meubelmaker	Cocquytstraat, 9
Jan Francies GABRIEL (Jantje Dade)	Eeklo, 20-11-1870	tolbeambte	Vlamingstraat, 15

NAAM	GEBOORTEPLAATS EN DATUM	BEROEP IN 1890 - 1900	ADRES 1890 - 1900
Lionel Achiel GEIRNAERT	Eeklo, 15-10-1878	schoenmakersgast (knaap)	Visstraat, 2
Petrus GEVAERT	Eeklo, 18-10-1877	letterzetter	Nieuwstraat, 14
Cyrillus Desiré GILLEBEERT	Eeklo, 28-1-1874	voerman	Statiestraat, 89
Leons Desiré B. GOETHALS	Eeklo, 21-12-1856	nijveraar (ere-voorzitter)	Zilverstraat, 20
Ludovicus HAELMAN	Adegem, 18-8-1872	volder	Roze, 2
Auguste HEENE	Eeklo, 23-8-1878	meubelmakers-gast	Brugsestraat, 62
Desiré HEENE	Eeklo, 20-8-1876	kleermakersgast	Kaaistraat, 34
Polydoor KRIJGER	Eeklo, 5-2-1870	postbode	Brugsestraat, 72
Alphons LAGEY	Eeklo, 5-3-1878	slachtersgast	Boelare, 99
Amand Désiré LEHOUCQ	Eeklo, 25-12-1869	soldaat 6 Art. Reg.	Kerkstraat, 14
Octaf Frederic Florentinus LEHOUCQ	Eeklo, 2-12-1867	gisthandelaar & slijter in sterke dranken	Kerkstraat, 14
Charles LEROI	Eeklo, 7-9-1874	wolwever	Snuifmolenstr. 37
Bernardus LION (Naartjen Sliep)	Eeklo, 13-12-1874	schoenmaker	Boelare, 134
Henri MALLEZIE	Eeklo, 16-11-1871	vuurstoker	Kerkstraat, 91

NAAM	GEBOORTEPLAATS EN DATUM	BEROEP IN 1890 - 1900	ADRES 1890 - 1900
Désiré MARTENS (bijgenaamd : MEY)	Eeklo, 21-3-1877	vlasbewerker	Cocquytstraat, 6
Edouard François MARTIN	Brugge, 27-3-1855	vlasbewerker	Oostveldstr. 23
August Philemon NAESSENS	Eeklo, 21-3-1873	drukkersgast	Collegestraat, 61
Charles Louis RONSE	Eeklo, 14-2-1864	kassier (pianist)	Cocquytstraat, 1
Firmin SMITZ	Eeklo, 22-8-1872	meubelmaker	Zuidmoerstr. 84
Julien Eugène SMITZ	Eeklo, 27-8-1878	meubelmaker	Zuidmoerstr. 84
Gustaaf Eduard STEEGHERS	Eeklo, 16-6-1875	voller	Teirlinckstraat, 63
Camiel STROBBE	Eeklo, 18-3-1865	kamslager & baardscheerder	Kerkplein, 3
Aloise Emerence SWANCKAERT	Eeklo, 12-1-1865	schoenmaker	Cocquytstraat, 16
Auguste VAN ACKER	Eeklo, 26-12-1872	spoorwegarbeider	Cocquytstraat, 68
Ferdinand VAN BRANTEGHEM	Eeklo, 22-12-1874	schoenmakersgast	Boelare, 96
Petrus VAN DE GEJUCHTE (bijgenaamd : Pere Coene)	Eeklo, 1-4-1851	meestergast-wolwever	Molenstraat, 55
Emiel Eduard VAN DEPUTTE	Eeklo, 13-1-1877	smidsgast	Prinsenhofstr. 2
Joannes Baptiste VAN DEPUTTE	Eeklo, 14-7-1873	voller	Kaaistraat, 67

NAAM	GEBOORTEPLAATS EN DATUM	BEROEP IN 1890 - 1900	ADRES 1890 - 1900
Josephus VAN DE PUTTE	Eeklo, 12-2-1876	smidsgast	Kerkstraat, 33
Seraphin VAN DEPUTTE (bijgenaamd : Ratte)	Eeklo, 13-7-1845	wolwever (tamboer)	Kaaistraat, 67
Louis VAN DER BRUGGEN	Eeklo, 27-5-1873	timmermansgast	Collegestraat, 29
Honoré VAN DE VELDE	Eeklo, 10-3-1863	beeldhouwer	Kerkstraat, 86
Auguste VAN DE VOORDE	Eeklo, 27-11-1871	schoenmakersgast	Statiestraat, 75
August Henri VAN HECKE	Eeklo, 11-2-1878	pottenbakkersgast	Vlamingstraat, 4
Eugeen Innocent (bijgenaamd Vincent of Sente) VAN HECKE	Oostkamp, 24-6-68	lijnwaadwever	Vlamingstraat, 4
Leon VAN HECKE	Oostkamp, 16-2-1866	schoenmaker	Snuifmolenstr. 11
Richard VAN HECKE	Eeklo, 29-4-1875	wever	Vlamingstraat, 4
Seraphinus VAN HECKE	Eeklo, 7-6-1872	lijnwaadwever	Vlamingstraat, 4
Rudolf Florent VAN HIJFTE	Eeklo, 9-11-1880	beeldhouwersgast	Kaaistraat, 12
Eduard Victor VAN LAEREBEKE	Eeklo, 17-2-1878	smidsgast	Garenstraat, 2
Alfred VAN OVERBERGHE	Eeklo, 20-4-1874	schoenmakersgast	Boelare, 140
Ivo (genoemd : Frans) VAN VEERDEGEM	Eeklo, 14-7-1868	kleermaker	Kaaistraat, 35

NAAM	GEBOORTEPLAATS EN DATUM	BEROEP IN 1890 - 1900	ADRES 1890 - 1900
Florent VAN VEERDEGEM	Eeklo, 17-10-1875	kleermaker	Kaaistraat, 53
Julianus Dominicus VERHAS	Eeklo, 6-7-1872	meubelmakersgast	Kerkplein, 21
Theophiel Bernard VERHASSELT	Eeklo, 25-12-1877	klompenmaker	Boelare, 79
Eduardus Seraphinus VERHÉ	Eeklo, 21-5-1866	schoenmaker	Vlamingstraat, 20
Henricus VERMANDEL	Eeklo, 27-1-1863	schoenmaker	Collegestraat, 111
Alphons VERMEULEN	Eeklo, 13-12-1865	brood- en pasteibakker	Prinsenhofstr. 51
Arthur VERSTRAETE	Eeklo, 28-8-1876	spoorwegbediende	Teirlinckstraat, 38
Ferdinand Napoleon VERVAET	Eeklo, 14-8-1872	schoenmaker	Zuidmoerstr. 56
Augustinus WIJFFELS	Eeklo, 18-3-1864	spoorwegbediende	Cocquytstraat, 18
Victor Alphons WIJFFELS	Eeklo, 23-3-1866	riemmakersgast	Vlamingstraat, 16
Vital Emiel WILLEMS	Eeklo, 8-2-1872	vlashandelaar	Brugsestraat, 45
Eduardus WULFFAERT	Eeklo, 26-8-1877	schoenmakersgast	Boelare, 88

LEONARD-FRANS DAVID

DICHTER — ONDERWIJZER

HARELBEKE 1818 — AALTER 1883

BIOGRAFISCHE GEGEVENS

Een thans vergeten dichter. Hij is alleen bekend aan wie zich met de geschiedenis van de Vlaamse letteren inlaat.

Zijn vader was Jan Augustijn DAVID, die in 1771 op 6 mei te Harelbeke is geboren en er overleed 10 maart 1851. Zijn moeder, Joanna Catherina VERSCHOORE, was van Hulste, daar geboren in 1774 en te Harelbeke overleden op 4 april 1859.

Zij trouwden te Hulste rond 1798 en vestigden zich in het «Ooste» te Harelbeke. Nu nog ligt deze wijkbenaming in de volksmond en men beduidt daarmee het stadsgedeelte gelegen vanaf de Gentstraat tot aan het huidige kerkhof, tussen de Leie en de spoorweg naar Gent.

Vader David hield er een winkel en was kloefkapper en koordedraaier van stiel.

De grootvader was eveneens een Jan-Augustijn, geboren 11 maart 1743 en de grootmoeder Jozefa Van den Berghe. De overgrootvader van de dichter was Jacobus DAVID.

In dat welbekende en soms vroeger «berucht» geheten Ooste kwam onze dichter als derde zoon op 7 december 1818 ter wereld.

In zijn «*Lentebloempjes*», in een stukje getiteld «Verjaring» en gedateerd 15 december 1842, herinnert hij daaraan :

> Vier en twintig vlugge jaren
> Zijn reeds de eeuwige wegen heên,
> Sinds mij 't vroegste licht der aarde
> Liefelijk voor de oogen scheen.

Het was een kroostrijk gezin, dat een twaalftal kinderen telde, waarvan de helft nog in de wieg is gestorven.

Toch moet, rond de jaren dertig, de familie David een betrekkelijke welstand hebben gekend, vermits de zoon Leonard verdere studiën mocht doen en het kollege van het naburige Kortrijk kon volgen.

Hij was een schitterend leerling. Van 1834 tot 1838 prijkt hij met ere op de palmaressen van het Sint Amandskollegie. Het waren de jaren en klassen waarin de latere minister Pieter Tack telkens als laureaat op het voorplan trad.

In 1836 behaalde David de tweede plaats in «Uitmuntendheid» en in 1837 had hij een eerste prijs.

Op twintigjarige leeftijd was zijn humaniora voltooid en koos hij de loopbaan van onderwijzer.

Aldus zien wij hem in 1841 te werk gesteld bij meester Pieter-Jan Renier in de alsdan zo gunstig bekende kostschool van Deerlijk. Wij ontmoeten hem verder als onderwijzer te Oostakker in 1843.

Intussen kwam de Wet van 23 september 1842 op het Onderwijs en werden al de gemeenten verplicht ten minste over één gemeenteschool te beschikken.

Alzo kwam het ook dat de gemeente Aalter besliste een nieuw schoollokaal met woonstgelegenheid voor de onderwijzer te bouwen en ging de gemeenteraad over tot het benoemen van een leerkracht «met uitsluitende betrekking».

De jeugd van die tijd was echter niet volledig zonder onderwijs, maar dit werd verstrekt door min of meer ontwikkelde mensen, die daarbij nog met een andere stiel in hun onderhoud moesten voorzien.

Zo was er te Aalter nog een koster, een naaister, zelfs een landbouwer die school hielden.

Voor de plaats van gemeenteonderwijzer was er, behalve David, nog een medekandidaat, zekere heer Boeteman, een oud-collega van de school Renier te Deerlijk.Doch zijn kandidatuur werd niet in aanmerking genomen, vermits de heer Boeteman niet voldeed aan de vereisten om in het vlaams zijn lessen te kunnen geven. Aldus schreef de Gemeenteraad aan de Inspektie :

«...mais ce jeune homme n'enseigne que très difficilement le flamand et le conseil est d'avis que la langue flamande doit être chez nous une des principales branches de l'institution (sic) et a nommé à l'unanimité le sieur David...»

Deze laatste kreeg dus zijn benoeming in zitting van de gemeenteraad van 13 augustus 1844. Hij zou echter maar in functie treden van zodra de nieuwe school gereed zou zijn en waarvan de gemeenteraad het bouwen op de plaats genaamd «De Boomgaard» zou aanbesteden op 25 november 1844. Het bestek voorzag zeventien duizend frank en meestertimmerman Petrus De Kezel van Aalter kreeg het werk toegewezen voor twaalfduizend honderdennegentig frank.

Een tiental maanden nadien was de school voltooid en de nieuwe meester kwam zich aanbieden op 1 oktober 1845 op de openbare zitting van de gemeenteraad, onder burgemeester Soudan-Cannoot, waar hij officieel werd aangesteld.

Aldus luidt de brief aan de Inspektie :

«Ce jourd'hui, le premier Octobre par devant nous, Bourgmestre et Echevins de la commune d'Aeltre est comparu en séance publique du Conseil Communal Léonard David, nommé à la place d'instituteur primaire de cette commune, lequel est installé en présence du Conseil dans le nouveau bâtiment d'école dont toutes les places, exceptées celles réservées à l'étage pour sécrétariat et salle de délibération, sont mises à sa disposition avec les cours, jardins, pour l'instruction primaire de la commune.»

De nieuwe school, met haar jonge maar goed getrainde onderwijzer, genoot spoedig veel bijval. Zij opende met zes en vijftig betalende leerlingen (jongens en meisjes en twee kinderen van gendarmes...).

Geen enkel behoeftig kind bezocht deze school, daar de gemeente ze verder bleef toevertrouwen aan de private scholen. Dit was niet naar de zin van de inspectie, maar het gemeentebestuur zei dat het misschien best zó was, wijl het schadelijk zou kunnen zijn voor de gemeenteschool indien deze alleen al de arme kinderen zou moeten toelaten. De inspectie hield voet bij stek en de gemeente werd zelfs verplicht de aanneming voor het onderwijs van de behoeftige kinderen van sommige van die private scholen in te trekken, omdat deze niet al de vakken door de wet aangeduid onderwezen.

Dientengevolge waren er op het einde van 1848 in de school van de heer David, benevens 52 betalende leerlingen, een tachtigtal behoeftige kinderen, jongens en meisjes.

Meester David vroeg de toelating om inwonende scholieren te mogen bijnemen, wat op 21 oktober 1845 door de arrondissementskommissaris van Gent werd toegestaan :

«...de cumuler avec les fonctions d'instituteur communal la profession de maître de pension...»

In zijn opvoedingsgesticht komt later ook het zoontje van de dichteres Maria Doolaeghe van Diksmuide :

«...neem het knaapje uit mijn handen
't eenig dat ons d'echtkoets schonk...»

De loopbaan van onderwijzer was niet om er rijk mee te worden. Zo leest men in «School en Letterbode» van 1847 :

«Het vast traktement van den onderwyzer mag niet minder zyn dan twee »honderd frank (d.i. per jaar!). De onderwyzer heeft daarenboven regt »tot eene wooning. De onderwyzer, op kosten der gemeente gehuisvest,

»moet de personale contributie betalen voor de gebouwen die hy gebruikt.
»De onderwyzer heeft nog regt tot een onderstandsom voor het onderwijs
»der arme kinderen (vastgesteld door de gemeenteraad).
»Het schoolgeld der leerlingen die in staat zyn om te betalen, maekt ook
»deel uit van het traktement der onderwyzers. Hetzelve moet door de
»gemeenteraad bepaald worden».

In werkelijkheid genoot de heer David in 1848 een jaarwedde van 400 frank vermeerderd met 200 frank voor het onderwijs van de arme kinderen. Daarenboven had hij nog het schoolgeld van de betalende leerlingen.

In 1863 was zijn jaarwedde gestegen tot 630 frank. Voor het onderwijs van de behoeftige kinderen kreeg hij 240 frank, terwijl het leerloon van de betalende leerlingen hem 630 frank opbracht.

In het jaar 1852, op 3 augustus, stapt de vier en dertigjarige meester David te Zaamslag (Zeeuws Vlaanderen) in het huwelijksbootje met de drie en twintigjarige te Koewacht geboren doktersdochter *Mathilde van Peene*, die later in de dichterwereld een grote bekendheid zal verwerven en haar man daarin zal voorbijstreven. (1).

Peter Benoit vertelt in zijn «Vlaamsche Brieven» :
«Een schoolopziener van dien tijd, maakte eens aan David eenige opmerkingen aangaande de letterkundige neigingen zijner echtgenoote. Waarom, veroorloofde hij haar te vragen, houdt zich Mevrouw onledig met dichten?»

De dichteres beantwoordde deze tamelijk onbescheiden en van weinig geestesverhevenheid getuigende vraag, door een zoo gevoelvol als waardig gedicht : «Mijn Dichterharp».

Het zal wel aan meester Davids dichterstalenten hebben gelegen dat hij met die jonge knappe vrouw in kennis kwam. Hij was regelmatig in voeling met de eigentijdse dichters als Jan van Beers, Frans Rens, Prudens van Duyse, notaris Blieck en andere.

Zijn eerste dichtbundel, opgedragen aan Burggraaf de Moerman d'Harlebeke, verscheen in 1844 en genoot reeds van een herdruk in 1847, wat bewijst dat het een meevaller was.

In 1853 kwam er een gemeentelijke meisjesschool tot stand, gehouden door de kloosterszusters, zodanig dat meester David zich nog alleen de jongens moest aantrekken.

---

(1) Mevrouw David-van Peene was schrijfster, onder meer van
— De Zaterdag in Zeeland ;
— De Schutsgeest van de vrouw ;
— De Mirtebladen ;
— De Nevelbloemen.

Er bleven toen in zijn school nog honderd veertig jongens, waaronder vier en twintig kostgangers, en er werd een hulponderwijzer aan toegevoegd. In de meisjesschool waren er 66 leerlingen.

In de Nieuwjaarsmaand van 1854 werd hem een zoon geboren, Edmond, die later hoofdkommies werd bij de aksijnzen te Blankenberge en in de zomer van 1858 bracht de ooievaar een dochtertje, Alida, die in 1883 huwde met de heer Louis Napoleon Dierckx, ontvanger van de Registratie te Nieuwpoort en wiens moeder eveneens een van Peene was. Aan die twee kinderen wijdt hij innige versjes als voor zijn zoon :

Niets ter wereld is toch zachter
dan de vreugden ons betoond
dan een jong onnoozel kindje
dat ons liefdrijk kozen loont.

en voor Alidaatje :

Blijf uwe vaders lievelinge
uwer moeder troost en vreugd,
wandel voorts op roozenpaden
en groei op in eer en deugd.

Een derde kindje werd in 1863 geboren, maar het leefde slechts twee dagen.

* * *

Meester David schonk zich geheel en al aan het onderwijs, aan zijn leerlingen en aan zijn gezin.

Hij mengde zich niet in de politiek en leefde in de beste verstandhouding met de geestelijke en wereldlijke overheid. Daarvan getuigen de talrijke opdrachten van zijn dichtstukken.

Ook met zijn geboortestad waar vader en moeder nog woonden, bleef hij in voeling.

Bij een letterkundige wedstrijd door de Zonen der Arensbeek uitgeschreven, vereerde hij die kring met een huldedicht aan Harelbekes verleden en prees hem die «in onze oude stad de kunst en wetenschappen doet herbloeien» en... «zoo blijft uw grootsch verleden waard».

Oprechte raadsman voor zijn vrienden, liefhebbende echtgenoot en vader, diepe kenner van de kinderziel, bleef hij, evenmin als elke sterveling van leed gespaard. In tal van zijn gedichten voelt men de gemoedsgesteltenissen.

Ook van laster bleef het gezin niet gespaard.

Gij de parel onzer vrouwen
om uw schoonheid aangebeên
wordt reeds wreed en veel gelasterd,
afgunst kronkelt om u heen.

(Aen Mathilde — 1865 —)

De laatste jaren van zijn leven werden dan nog vergald door de bittere schoolstrijd die volgde op de wet van 1879.

De geweldige stormloop tegen de gemeenteschool zal de alsdan een en zestig jaar oude meester David diep hebben aangegrepen.

Zijn schoolbevolking slonk tot vijf en veertig leerlingen in januari 1880 en is nooit meer hoger gestegen dan tot zeven en veertig, gedurende de korte tijd waarin hij nog in funktie bleef. Hij vroeg en bekwam zijn ontslag om op rust te gaan in maart 1882. De gemeenteraad van die jaren, hevig tegen de gemeenteschool gekant, weigerde verder een opvolger aan te stellen, maar de minister benoemde ambtshalve als hoofdonderwijzer, de heer Camiel De Decker, geboortig van Zeveren en sedert 1873 hoofdonderwijzer aldaar.

Dit alles moet evenwel de zo aan zijn school verkleefde meester diep hebben getroffen, want anderhalf jaar nadien is hij overleden, korte maanden na het huwelijk van zijn dochter.

Mevrouw David, alsdan gewaardeerde dichteres, volgde hem twee jaar later in het graf.

Bij de ouden van dagen is in Aalter de naam van meester David bekend gebleven. Van velen gingen hun ouders bij hem ter schole en zij spraken over hem met eerbied en waardering.

BIBLIOGRAFISCHE GEGEVENS

Behalve menige bijdrage aan tijdschriften, bezorgde Leonard David ook prozawerken :

Liederik I, forestier van Vlaanderen. Historisch verhaal uitgegeven te Tielt bij de Weduwe Horta in 1871.

Verhalen uit de vaderlandsche Geschiedenis. Te Gent uitgegeven bij Van der Poorten in 1875. Daarvoor kreeg hij een toelage van twee honderd frank vanwege het provinciebestuur.

Verhalen voor de vlaamsche jeugd in versmaat en proza. Gent 1878.

Maar er dient vooral aandacht geschonken aan zijn verzenbundels.

De eerste : *Lentebloempjes* verscheen in druk in 1844 en de tweede in 1847 te Gent bij Hemelsoet. Deze bundel werd opgedragen aan burggraaf de Moerman d'Harelbeke, alsdan arrondissementskommissaris te Gent.

Fabelen en zedelijke gedichten. Uitgegeven te Gent in 1857 bij Hemelsoet. Deze tweede bundel werd opgedragen aan Hendrik Conscience, arrondissementskommissaris te Kortrijk.

Het Slot van Bellem (1850) dat later in zijn tweede bundel werd opgenomen en dat opgedragen was aan de Weled. heer 't Kint-de Naeyer, schoonzoon van de douairière de Naeyer, kasteelvrouw van Bellem.

Hemelzoet...

* * *

Davids gedichten zijn steeds in streng kristelijke geest, altijd moraliserend en opvoedend voor de jeugd, waaraan hij gans zijn leven had gewijd.

Het KIND was zijn geliefkoosd onderwerp. Daarin vinden wij pareltjes als «Aen Pulcherie» :

Lieflijk, kindje is het roosje
dat daar in uw handjes praalt,
maar de blos is wel zoo lieflijk
die uw kaekjes schoon bemaelt.

Zo ook in «Het zalig broerke», «Aen Florinde»...

Een vijf en dertigtal fabels vormen een kleine Esopet. In dit vak was zijn oud-werkgever, Pieter Jan Renier, de gekende meester.

De liefde tot de natuur heeft hij zijn leerlingen aangebracht in stukken als : «Aen de kleine vogels».

Zingt maer, zingt, myn kleine vogels,
springt de takjes op en neer
van die oude beukeboomen,
wisselt liedjes keer op keer.

Zo ook in «Het dankbare vinkje», «Zomerdraed»...

Bewust van zijn leidende rol als onderwijzer, zoals toen «de meester» was in elk dorp, bracht hij de mensen moraliserende boodschappen :

«Het Kerkhof», «Onbestendigheid», «Menschenkennis».

De vriendschap is zoo schaersch op aerd
al is zij goud en schatten waerd.

Hij ging ook grasduinen in de geschiedenis en de romantiek : De Kloosterlingen — De rijkste der vorsten — De monnik van Sint Just — De Schaepherder...

Zijn heem en het volksleven genoten ook zijn gunst. Daar maakt men kennis met de slechte jaren die Vlaanderen toen heeft moeten doorbijten en waarvan hij ook de levende getuige was.

In «De oude doorenboom» (2) :

Gij boom zaagt eens in ons gewest
den dappren vlaming wreed verdrukken
wanneer de vreemdling hier gevest
hem onder 't yzeren juk deed bukken.

«Strofen aan Vlaanderen» : «Sint Pietersdag» :

Sedert armoede in onze dorpen
zich zoo fel gevoelen deed
sedert dat het linnenweven
viel, verkeerde ons vreugd in leed.

Men ontmoet bij hem een diepvoelend medelijden met de talrijke misdeelden in : Het Weesje, Een Winternacht, Rijk en arm.

Men zegt dat Gij hen mint, de rijken dezer aarde
als zij vertroosten en den kranken nuttig zijn,
als zij van geld en goed den armen mededeelen
en stelpen zijne pijn.

Maar nergens ontmoet men een spoor van opstandigheid, wel een aandringend pleidooi om hulp aan de noodlijdenden : Aan Hélène — Het meedoogend kind — Kindermorgenbede.

Op zijn werken staat de stempel van de tijd en hoe men de massa dan wenste te leiden : mak en braaf zijn...

In «Aen mijn kunstvriend, de heer Johan Stadsbader» (een rederijker die triomfen vierde te Brugge op het toneel), herinnert David er aan dat deze, evenals hij, een oud-Harelbekenaar is :

Werd ons 't eerste licht beschoren
In de grijze gravenstad
Waar der vadren naem mogt gloren,
Waer Debuck zijn wooning had.

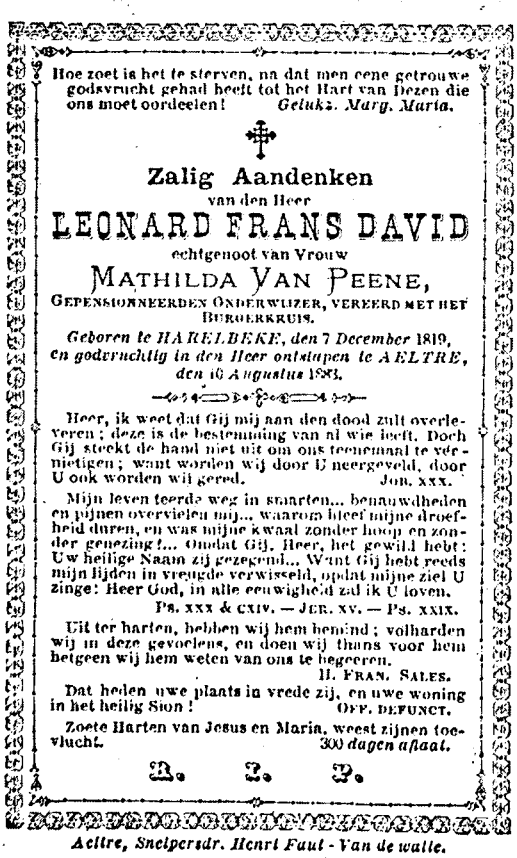
---

(2) — De oude doorenboom te Aelter. (1872) — Deze zeer oude haagdoorn stond omtrent daar waar de Hoogstraat uitmondt op de Weibroekdreef. Niettegenstaande alle pogingen aangewend om hem in het leven te houden, is hij vóór een veertigtal jaar gestorven. Aalter aanzag hem als een symbool van de gemeente, waarvan men toen de betekenis van de naam wilde herleiden op «oude boom» (alt = oud en tre = boom !)

Aan Stadsbader wijdde hij eveneens een «In memoriam». Zijn geboortestad bedacht hij ook met een paar huldegedichten : «Luister mijner geboorteplaats» (aan pastoor Lamme opgedragen) en «Aen Harelbeke».

Tenslotte, hoewel hij de algemeen en alleen geldende franse opvoeding kreeg, brak hij de lans voor de heropleving en het verdedigen van de moedertaal :

«want weldra, ja, slaet het uur
dat het vlaems in regt en eer,
wordt hersteld gelyk weleer.

Hoe zoet is het te sterven, na dat men eene getrouwe godsvrucht gehad heeft tot het Hart van Dezen die ons moet oordeelen! *Geluks. Marg. Maria.*

Zalig Aandenken

van den Heer

LEONARD FRANS DAVID

echtgenoot van Vrouw

MATHILDA VAN PEENE,

GEPENSIOENEERDEN ONDERWIJZER, VEREERD MET HET BURGERKRUIS.

Geboren te HARELBEKE, den 7 December 1819,
en godvruchtig in den Heer ontslapen te AELTRE, den 16 Augustus 1885.

Heer, ik weet dat Gij mij aan den dood zult overleveren ; deze is de bestemming van al wie leeft. Doch Gij steekt de hand niet uit om ons teenemaal te vernietigen ; want worden wij door U neergeveld, door U ook worden wij gered. Job. XXX.

Mijn leven teerde weg in smarten... benauwdheden en pijnen overvielen mij... waarom bleef mijne droefheid duren, en was mijne kwaal zonder hoop en zonder genezing!... Omdat Gij, Heer, het gewild hebt : Uw heilige Naam zij gezegend... Want Gij hebt reeds mijn lijden in vreugde verwisseld, opdat mijne ziel U zinge: Heer God, in alle eeuwigheid zal ik U loven. Ps. XXX & CXIV. — JER. XV. — Ps. XXIX.

Uit ter harten, hebben wij hem bemind ; volharden wij in deze gevoelens, en doen wij thans voor hem hetgeen wij hem weten van ons te begeeren. H. FRAN. SALES.

Dat heden uwe plaats in vrede zij, en uwe woning in het heilig Sion! OFF. DEFUNCT.

Zoete Harten van Jesus en Maria, weest zijnen toevlucht. 300 *dagen aflaat.*

A. J. V.

Aeltre, Snelpersdr. Henri Faut - Van de walle.

Huldedichten. Rouwklachten.

Aan Jan van Beers 1861
Aan Mathilde 1865
Aan Mevrouw Van Ackere 1868
Hulde aan Ledeganck 1853
Aan Eerw. Pater Staes 1843
Aan Musicus Evarist van Maldeghem 1845
Aan vriend Jonnaer
Aan Karel S...
Danklied aan de pastoor van Oostakker 1843
Aan de kommissie van Sint-Vincentius à Paolo 1857
Aan Dom Pedro : De doofstommen vóór 1857
Bij den dood van Fanny Van Ackere

Aan Kindertjes.

Aan Florinde
Aan mijn tweejarig dochtertje 1860
Aan weenend kind 1862
Het kind en de beek 1876
Aan Pulcherie vóór 1847
Aan Helene K... 1846
Aan mijn zoontje
Het zalig broerken

Natuur- en Dierenliefde.

De dankbare zwaluw 1864
De gevangen vogel 1864
Mijn roozlaar 1866
Jaar- en levenstijden 1867
Zomerdraed 1845
Het bloempje 1847
Lentelied 1863
Het dankbare vinkje 1869
Lentetijd
Onweder
Aen de kleine vogels
Vlugt der gevaren
Aan een roosje 1868

Kindergedichtjes.

Ware ik een kleine vogel 1861
Meedoogend kind 1863
Kindermorgenbede 1846
Gebed van het weeskind 1867
Kind bij de dood van zijn hondje
Het weesje
Zalig broerke
De moeder en het kind 1869
Het nachtmuziek 1867

Zedeverhalen - Romantiek en Middeleeuwse Geschiedenis.

De rijkste der vorsten 1861
Tasso's laatste dag 1853
De gravin van Aarlen 1852
Arnold 1856
De drie bohemers 1861
De monnik van Sint Just 1862
De kloosterlingen 1843
Voedsterzang 1847
Koning Alfried 1850
Op een blad (Bonaparte) 1845
De balling
Palmyre
Het Slot van Bellem
De wijze kluizenaar
Het verlaten huisje 1862
Opkomst van de wijn 1870
Ontrouw gestraft 1860
Het jagershuisje 1862

Fabels.

De spinnekop en de zijdeworm 1861
De haen en de diamant 1861
De arend en de schelpslek 1862
Het veulen en de os 1862
De ezel en de distel 1865
De kat en de wolf 1876
Het kind en de beek 1876
De heikrekel 1849
De roos en het kind 1859
De lelie en de dauwdrop 1859
De knaap en het vinkje 1869
De slang en de echel 1874
De najaarsroos en de dahlia 1873
De krekel vóór 1857
Het kind en het roosje 1845
Het kind en de vlinder
Verleiding (Het lam)
De jonge wolf

De slang
De onvruchtbare kriekelaar
Het paard en het veulen
De kanarievogel
De vlinder en de bie
De stroom en het beekje
De trotsche mus
De bloem en het blad
De zwaluw en het meesje
De reiger en de fontein
De olifant en het leeuwken
De tuinman en de wijngaard
Het bedorven hondje
De leeuwerik en de spiegel
Het gansken
De alwetende raaf
Herder en nachtegaal
De witte hert 1867

Gebeden.

Aan Maria
Waek op mij
Zeemansgebed 1854

Heimatliefde en gebruiken.

De drij roozen
Luister mijner geboorteplaats 1841
Strofen aen Vlaenderen
Aen Harelbeke
De oude doorenboom te Aelter 1872
Sinte Pietersdag 1844
De barak
Sint Martens toren te Kortrijk 1876

Moraliserende gedichten.

Grijsaerds lampje 1862
Schoon en deugdzaam 1864
Deugd 1841
Bestendigheid der deugd 1853
Wisselvalligheid 1864
Menschenkennis 1865
Elvire
Het kerkhof
Ode
Een stervende
Treurig aandenken
Allerzielennacht
Eenvoudig leven
De rechtvaardige
Rijk en arm
Een winternacht
De verborgen schat
De herder en de nachtegaal
Moederles
Ellende en moed
Lize's eed
Wat ik min 1862

Vlaamse strijd.

De moedertaal

Landelijk verhaal.

De schaepherder

De Gemeenteschool en onderwijzerswoning van Meester David,
op de Boomgaard te Aalter.

GERAADPLEEGDE WERKEN, TIJDSCHRIFTEN EN ARCHIEF

Dichtbundels van L. F. DAVID :
Lentebloempjes
Fabelen en zedelijke Gedichten
Enquêtes scolaires 1881
Palmaressen Sint-Amandskollege van Kortrijk
Peter Benoit. Vlaamsche Brieven
De Vlaamsche School, 1860 tot 1865
De Middelaer 1841-1842
Nederlandsch letterkundig jaarboek
Biografisch Woordenboek door Frederik en Van den Brouck
Kunst en Letterblad 1843
School en Letterbode 1847
Dictionnaire des Ecrivains Belges
De Potter : Bibliografie
De Eendracht (tijdschrift van 1847 tot 1875)
Gemeentearchief van Aalter

Michel TIMPERMAN

GENT IN DE XIVe EN XVe EEUW

DE GENTSE POLITIEK EN POLITICI

Toen de Gentenaars, daags na de Gulden Sporenslag, erin slaagden het juk af te werpen van de «erfachtige» schepenen — de XXXIX genaamd — die gedurende tientallen jaren op willekeurige en wraakroepende wijze het beleid over de stad voerden, konden ze hopen dat de nieuwe schepenen — 26 in getal — die elk jaar moesten verkozen worden, deels door commissarissen van de graaf, deels door vertegenwoordigers van de stad, een nieuwe tijd zouden inluiden.

Alras hebben de Gentenaars echter moeten ervaren dat ze een illusie armer waren geworden. Kwamen er andere gezichten op de schepenbanken dan veranderden geenszins het gezag en de macht, het gewicht van het ambt zelf van schepen. Zoals hun voorgangers, de XXXIX, beheersten de nieuwe schepenen niet alleen het politieke, bestuurlijke en rechterlijke leven van de stad maar ze grepen daarin ook krachtig sociaal en economisch. Kortom, de nieuwe als de oude schepenen waren tegelijk beheerders, rechters, notarissen, parlementairen, legeraanvoerders, voogden, erfscheders, toezieners der stadswerken, opzichters van de arbeid, enz...

Van meet af aan hebben de nieuwe gezagdragers er als het ware naar gestreefd zichzelf te compromitteren, zichzelf te kleineren.

Ofschoon de schepenen, wegens de nieuwe keuze van koning Filips de Schone van Frankrijk, alleen het beleid van de stad in handen kregen hebben ze niettemin gedurende meer dan twee eeuwen op enkele uitzonderingen na, dit beleid de facto geheel of gedeeltelijk moeten delen met andere lichamen als de collatie of Brede Raad (1), de hoofdmannen (2),

(1) Enigszins te vergelijken met onze huidige gemeenteraden. Ofschoon de term «collatie» eerst in 1342, ten tijde van Jacob Van Artevelde, werd gebruikt bestond deze collatie of brede raad ongetwijfeld reeds jaren vroeger. In deze collatie zetelden vertegenwoordigers van de «3 leden» van de stad. De term «leden» dateert eveneens uit de tijd van Van Artevelde. Maar de facto bestonden de drie leden reeds onbetwist van 1316-17 af, waarschijnlijk zelfs van 1302 af.

die fungeerden op bepaalde tijdstippen, de dekens van de twee sterkste vakorganisaties van de stad n.l. het weefambacht en de kleine neringen, en tenslotte de volksvergaderingen.

De schepenen, al mochten ze verder fungeren, beleefden het inderdaad dat een hoofdman als Jacob Van Artevelde of Jan De Vos en een deken als Geraard Denijs het hele «beleid» van de stad tot zich trokken. (3). Met de hoofdman Jan Yoens en zijn gezellen werden de schepenen zelfs gedurende weken aan de kant gezet (4) en in de XVe eeuw werd zelfs de collatie een tijd afgeschaft. (5). De Gentse hoofdmannen heersten als prinsen, «firent publier au pays de Flandres en leurs lettres patentes, comme princes, en mettant leur nom en l'intitulation en teste de leurs lettres». (6).

Jacob Van Artevelde wisselde brieven met koning Edward III van Engeland, met de Engelse koningin. Filips Van Artevelde correspondeerde met de Franse koning. (7). Froissart noteerde over Filips van Artevelde dat hij leefde als een prins. «il encharga au grand estat de biaux courriers et dextriers, et avoit son sejour comme un grand prince, et estoit estoffément dedans son hostel que li contes de Flandres estoit à Lille, et avoit parmy Flandres ses officiers, baillis, chastelains, recepveurs et sergens,

---

In 1339 waren de «3 leden» : de weverie, de volderie, de kleine neringen. Van 1360 af en lang nadien bestonden de 3 leden uit : de poorterie, de weverie en de kleine neringen. cfr. P. ROGGHÉ, *Het eerste bewind der Gentse hoofdmannen* p. 9 en vgd. ; P. ROGGHÉ, *De samenstelling der Gentse schepenbanken* p. 28. Voor de termen «collatie» en «leden» : N. DE PAUW Rek. der stad Gent (J.V.A.) I-479 en P. ROGGHÉ, *De Gentse schepenhuizen* p. 11. De collatie vergaderde normaal op het schepenhuis, soms als in 1451 in «De Wulf» bij de schoenmakers op de Vrijdagmarkt. V. FRIS, Dagb. I 232 en vgd.

(2) De Gentse hoofdmannen van wie sprake zijn eensdeels niet te verwarren met sommige ambachtshoofdmannen anderdeels met andere ondergeschikte gezagdragers die met speciale opdrachten werden belast. cfr. ESPINAS et PIRENNE. *Recueil ind. Drap.* II 579-580 ; P. ROGGHÉ. *Zevenjarig beleid van J. Van Artevelde* p. 66.
De hoofdmannen waren ten getalle van één, drie of vijf en werden gekozen hetzij door de parochies, hetzij door het leger of door het volk op de Vrijdagmarkt P. ROGGHÉ. *Het eerste bewind der hoofdmannen*, p. 18. Er waren te Gent hoofdmannen van 1322 tot 1328, van 1337 tot 1349, van 1379 tot 1385. In de XVe eeuw werden ze soms ook «capiteinen» genoemd. Er waren er in 1432, 1436-37, in 1350-52, in 1362 en op het einde van de eeuw.

(3) N. DE PAUW. Rek. II 194-475.

(4) J. VUYLSTEKE, Rek. Filips Van Artevelde 115.

(5) V. FRIS. Dagboek II 47.

(6) ib. II 146.

(7) J. VUYLSTEKE, Rek. F. V. A. 461 ; N. DE PAUW. Cart. Art. p. 617.

qui toutes les semaines raportoient la mise très grande dont il tenoit son estat, et se vestoit de sangreines et d'escarlattes, et se fourroit de menuvairs.... et avoit sa chambre aux deniers ou payoit eusi li contes. Et donnoit aux dames et aux demoiselles disners, soupers, banquets, ensi comme avoit fait du tamps passé li contes et n'espargnoit non plus or et argent... et si escripoit et nommoit en ses lettres Philippes d'Artevelde, regars de Flandres. ([8]).

Was er een ongezonde, troebele, vaak moorddadige wedijver onder de schepenen, de hoofdmannen en de Brede Raad om de heerschappij te Gent, even fel en onbarmhartig bestreden de groeperingen, waaruit de schepenen werden gerecruteerd, elkander.

Ofschoon de nieuwe keure stipuleerde dat de schepenen zouden gekozen worden onder de notabelste Gentenaars, onverschillig wie ze ook waren, werden wellicht van de eerste jaren van de XIVe eeuw af, naast enkele «majores et ditiores» ([9]) de nieuwe schepenen gekozen binnen de bestaande ambachten en neringen. En het duurde niet lang of majores en minores aan de ene kant, de verschillende vakorganisaties aan de andere kant vochten het rechtstreeks of onrechtstreeks onder elkaar uit om de schepenbanken te bezetten.

Rampzalig was de ernst, de passie en de verbetenheid waarmee de Gentse poorters nu eens terwille van een grotere kruimel broods dan weer als protest tegen willekeurig opgelegde boeten en taxen of wegens schending van een privilege of misbruik van macht en gezag ([10]) naar de wapens grepen om elkander uit te moorden. Vaak door oproerstokers bewerkt, ([11]) niet minder in een explosie van haat en verbittering maanden, soms jaren gerefouleerd en opgekropt ([12]), altijd overtuigd van hun goed recht, meer dan eens zelfs zeker dat ze de dood onherroepelijk tegemoet gingen zoals de Gentse wevers, die rond hun deken geschaard, zich op de Gentse Vrijdagmarkt lieten afslachten ([13]), liepen ambachten en

(8) J. FROISSART. Chroniques X 54-55 (Uitg. Kerv. de L.).

(9) P. ROGGHÉ. *Het eerste bewind der Gentse hoofdmannen*, p. 2.

(10) Zie over dit alles V. FRIS, *Origines de la réforme* p. 15 tot 18 · P. ROGGHÉ, *De politiek van graaf Lodewijk van Male* p. 419. Vaak betrof het oproer : het afzetten van schepenen, de politiek van de graaf, arbeid en nering. Zie nog Memorieboek van de stad Gent I 199-193 ; J. VUYLSTEKE, *Oorkondeboek*, 123-183.

(11) V. FRIS, Dagboek, II 255-263. Memorieboek 236-298.

(12) P. ROGGHÉ, *De politiek van Lodewijk van Male* 409-347.

(13) ib. *Gemeente ende Vrient* 122.

(14) J. VUYLSTEKE, o.c. 180.

(15) V. FRIS, *Origines* 16.

neringen met klapperende banieren ([14]) door de huiverige straten, van de Galgenberg naar de Korenmarkt ([15]), van de Hoogpoort naar de Vismarkt ([16]), uit alle wijken naar de Vrijdagmarkt, ([17]) dat glorieuse maar vaak zwaar bloedend hart van Gent.

Eenmaal uitgerukt met vendels, hamers en bijlen werd niets en niemand gespaard, werd de stad ondersteboven gezet ; tehuizen van neringen en particuliere woningen werden geplunderd, geschonden, afgebroken, tegenstrevers werden neergesmakt, schepenen vermoord, de toegesnelde graaf miskend. ([18]).

In hun razernij ontwijdden de muiters en malcontenten kerken en kerkhoven, ontluisterden zelfs het Heilig Sacrament. ([19]).

Wevers en volders, die eenmaal broederlijk waren verenigd om de majores klein te krijgen, ([20]) hebben nadien, gedurende twee eeuwen lang, elkander uitgedaagd en bloedig uitgekamd. ([21]). Waren de wevers, die het sterkste ambacht vormden, ook de felste belhamels die schier van elk oproer, elke «wapeninghe» deel uitmaakten, ook andere ambachten en neringen als de smeden, de molenaars, de schoenmakers, de olieslagers, de vleeshouwers, en de schippers liepen oproerig en rumoerig door de stad om de broeder-vijand neer te hakken. ([22]). Zelfs toen Filips de Goede

---

(16) J. VUYLSTEKE, o.c. 180.

(17) Memorieboek 298.

(18) Memorieboek 194, J. VUYLSTEKE. *Oorkondeboek van de stad Gent* 58-180-182. In 1481 stonden op het Veerleplein «engienen» opgesteld om het Smedenhuis, waar oproerigen samenhokten, in puin te schieten. V. FRIS, Dagb. II 254.

(19) N. DE PAUW, *Jacques Van Artevelde* p. 342 ; *Memorieb.* 347. Volders en wevers stoorden zich niet op de «Kwade Maandag» aan het H. Sacrament dat tussen hen werd gedragen door een geestelijke die de vechters wou bedaren. In 1487 verhinderden muiters verder mis te zingen in de St. Niklaaskerk.

(20) J. VUYLSTEKE. *Oorkondeboek* 184. Jacob van Artevelde verzoende wevers en volders in zijn strijd tegen de graaf en de Franse koning. P. ROGGHÉ. *Zevenjarig Beleid* 61.

(21) In 1319 en volgende jaren tot 1337 verloren de wevers schepenzetels ten voordele van de volders. In 1345, na de bloedige «Kwade Maandag» verloren de volders hun gezag op de schepenbanken. In 1349 werd aan de wevers een schepenambt ontzegd. Tien jaar later verloren de volders hun zetels ten voordele van de wevers, die van toen af aan met de poorterie en de kleine neringen de drie Leden vormden. In 1372 gingen de volders in staking, in verweer tegen de wevers en trokken een tijd de stad uit, naar Oudenaarde. In 1379 stonden volders en wevers weer gewapend tegenover elkaar. In 1434 zetten de volders weer de stad op stelten maar zonder baat. Cfr. Memorieb. 193-199. P. ROGGHÉ, *Politiek van L. v. Male* 408-419 en *Het eerste bewind der hoofdmannen* 11 en vgd.

(22) V. FRIS. Dagb. 254 en Origines 15-18 ; Memorieb. 296-308 ; N. DEPAUW, *Jehan Froissarts Chronicke* 28-29 ; Jan VAN DIKSMUIDE, *Kronijk* 85.

en na hem Karel de Stoute de verkiezing der schepenen buiten de 3 Leden van de stad deed geschieden bleven sommige ambachten elkander verscheuren, al waren de oorzaken van hun oproer vaak van algemene politieke aard.

Wat al nutteloos bloed is er te Gent in de XIVe en XVe eeuw niet gestort geworden, bloed dat Gent slechts scherper zijn armoede en zijn onmacht deed gevoelen.

Was er te Gent strijd enerzijds tussen de schepenen en de hoofdmannen, dekens e.a. bestuurslichamen die het gezag van de schepenen poogden te beperken en anderzijds strijd onder de verschillende Gentse corporaties om macht en voorrang op de schepenbanken, niet minder bitsig rivaliseerden tal van Gentenaars onder elkander om een schepenzetel te veroveren, via hun corporatie tot vóór en via de grafelijke of hertogelijke commissarissen tot na de Slag van Gavere (1453). Vele Gentenaars, zo patriciërs als ambachtslieden, waren er zich vlug van bewust geworden dat hun belangen en profijten niet alleen binnen een ambacht waren te vinden maar dat ze ook in het stadsbestuur op het spel stonden. Even vlug streefden sommige nieuwe schepenen ernaar om het nieuw ingeluid zogenaamd «democratisch» regime uit te baten in eigen belang. Reeds in de eerste jaren van het nieuw beleid poogden sommige politici hun verkiezing tot schepen te bestendigen.

Boidin Parijs, voorschepen van de keure in 1303, was in 1306 voorschepen van gedele en twee jaar later, tot dat hij uit het graafschap werd gebannen, was hij opnieuw voorschepen van de keure. ([23]). Hetzelfde poogden vele andere Gentenaars te verwezenlijken. Bovendien streefden verscheidene Gentse families ernaar zich door meerdere leden in het stadsbestuur te doen vertegenwoordigen.

Zo was niet alleen Gelloet Damman, vader van een kroostrijk gezin, meermaals schepen doch ook zijn broer Lieven, zijn zonen Gelloet, Lieven en Jan en zijn schoonzoon, Jacob Bette, geraakten op de schepenbanken. ([24]). Ofschoon ook lieden uit de ambachten en neringen meer dan eens op een schepenzetel beslag legden ([25]) waren het toch de nakomelingen van de oude of nieuwe XXXIX als de Sersanders, de Utenhoves, de Vaernewijcks, de de Gruteres, de Rims, de Borluuts, de Dammans, de Rijkes en Bettes ([26]) die ophefmakend en overrompelend te werk gingen. Zo kwamen in de XIVe eeuw Jan de Curte Utenhove, Jan Utenhove f.

---

(23) Memorieb. : zie de jaren 1302-1306-1308.

(24) P. ROGGHÉ, *Gentse stadsbestuur* 21-22.

(25) o. m. de Deynoets, de Van Dessels, de Trils, de Goetgebuers, de Papals, de Van Zeverens. P. ROGGHÉ, o.c. 4 en Memorieb. 358-200-224-216-230-264-344.

Willem, Jan Utenhove in de Schelstrate, Jan Utenhove f. Jan, Willem Utenhove, Willem Utenhove f. Giselbrecht, Clais Utenhove I, Clais Utenhove II en Simoen Utenhove op de schepenbanken, in de XVe eeuw bleven Clais Utenhove II en Jan Utenhove in de Schelstrate mede nog een tijd aan het beleid. Ze werden opgevolgd door Jan Utenhove f. Clais, Willem Utenhove, Godevaert Utenhove, Gillis Utenhove, Lieven Utenhove, Joris Utenhove en Jan Utenhove, watergraaf. ([27]).

Daar men slechts om de twee jaar opnieuw tot schepen kon verkozen worden zagen vele gewezen schepenen en ook andere Gentse politici uit om dit wepeljaar of rustjaar te vergoeden door een andere stadspost van belang te bekleden n.l. deze van deken, van ontvanger of tresorier, van klerk of secretaris en pensionaris, van hoofdman. Nog voor het midden van de XIVe eeuw gebeurde het dat sommige lieden achtereenvolgend nu eens schepen, dan weer ontvanger of klerk of hoofdman werden. Zo was de drapier Thomas van Vaernewijc van 1321 tot 1337 vijf maal voorschepen. In 1331 en 1334 was hij ontvanger, in 1321 was hij ook halleheer. Zijn broer Willem, was van 1312 tot 1336 eveneens vijf maal schepen. Van 1325 tot 1337 was hij negen maal ontvanger en tot 1329 hoofdman. Hij werd nogmaals hoofdman van 1338 tot 1347 en fungeerde tijdens deze periode ook soms, en zelfs tegelijk als ontvanger. ([28]). In de XVe eeuw was Jacob Sneevoet nu eens schepen, dan overdeken, klerk of stedekiezer. ([29]).

Vaak cumuleerden sommige schepenen hun ambt van schepen met dat van deken, ontvanger of hoofdman. Zo cumuleerden Jacob Deynoet, een vleeshouwer, het ambt van ontvanger en van overdeken der kleine neringen, J. de Timmerman het ambt van stadsontvanger en van voldersdeken. In 1339 waren de fungerende drie dekens (van de wevers, de volders en de kleine neringen) tevens stadsontvangers. Datzelfde jaar cumuleerden twee hoofdmannen het ambt van ontvanger van de stadsrenten. Salomon Borluut, een vrij aanzienlijk Gents heerschap, cumuleerde een

---

(26) Werden schepen Gerem Borluut, Simoen, Boidin, Boidin ten Crommenesse Simoen f. Boidin, Symoen f. Symoen Symoen up 't Zant, Symoen in de Volderstrate, Gerem f. Gerem. Mem. 146-168-185-196-250-366-252-291-270.

(27) Memorieb. 18-20-28-31-42-87-93-94-103-120-133-134-135-173-195-218-224-264.

(28) P. ROGGHÉ, *Gents stadsbest.* 11.

(29) P. ROGGHÉ, *Gentse klerken* 136 ; Memorieboek. 151-156-159. Zo werd Christoffel De Grave schepen van gedele in 1430, 1432, van de keure in 1434 en 1437, stedekiezer in 1440 en 1445, weversdeken in 1444-46, opnieuw schepen van de keure in 1446 en 1449 en stedeklerk van 1440 tot 1446. Zie Memorieb. passim en S.A.G. Rek. 1446-47 fol. 332v° ; R 1440-41 fol. 359v°.

tijd het ambt van voorschepen en dat van deken van de «poorterie». ([30]). De worm zat in de appel. De weg naar de misbruiken, en ze werden mettertijd schreeuwender, was geopend. Ofschoon de stadsontvangers zoals de schepenen slechts na twee jaar mochten herkozen worden ([31]) bleven, zoals Conte Gualterotti ([32]) en andere ontvangers, soms jaren achtereen dit ambt uitoefenen. Dit betrof ook de dekens. Lieven De Moor was deken van de wevers van 1458 tot 1488, Jan Goetgebuer van 1449 tot en met 1451, enz. ([33]).

Mettertijd leefde men de strenge bepalingen der keuren van ambachten en neringen niet meer na. Het werd mogelijk van nering of van ambacht te veranderen, zelfs van twee ambachten tegelijk deel uit te maken. ([34]). Men kon koopman zijn en tegelijk ambachtsman. ([35]). Het werd toegelaten deel uit te maken van het lid van de kleine neringen of van dat van de wevers tegelijk met dat van de «poorterie». ([36]). Zoals Daneel Sersanders ([37]) verlieten sommige berekenaars het lid der «poorterie» om in een corporatie als het lid der kleine neringen des te gemakkelijker of efficienter een politieke rol te kunnen spelen. Claeys van Hoedevelde, meermaals overdeken, kon in 1427 beslag leggen op de voorschepenzetel. ([38]). En men liet verder gebeuren. Lieden, totaal vreemd aan de neringen, kochten het ambt van deken. ([39]). Ofschoon reeds in de XIVe eeuw ridders en

(30) P. ROGGHÉ, *Het eerste bewind der Gentse hoofdmannen* p. 12.

(31) GELDHOLF, *Coutumes* I 499.

(32) P. ROGGHÉ, *Italianen te Gent* 207.

(33) Jan Van Melle was ontvanger van 1471 72 tot 1474-75. Hij droeg de titel van oppertresorier. Memorieb. 299 ; S.A.G. Rek. 1471-72 tot 1476-77. Zie nog : Memorieb. 342-344-346-351-228-230-231-234. Sommige dekens werden vele malen herkozen, zoals Lievin Dwinghelant en Geraard van Maldegem (6 maal), Pieter Hueribloc (13 maal). Zie Memorieb. 264-263-246-249-245-217-219-202-200-176-174-170 en V. FRIS. Dagb. v. Gent I 116.

(34) Dit gold Gillis Sneevoet, deken van de bakkers in 1447-48 en van de riemmakers in 1450. Dit gold ook voor Jacob Bolloc, deken der schilders in 1445-46 en van de schippers in 1447-48 en vele anderen. S.A.G. Wijsdommen en dekenen p. 110-111.

(35) P. ROGGHÉ, *Stadsbestuur* p. 4 (J. de Temmerman en J. Van Dessel).

(36) P. ROGGHÉ, *De samenstelling der Gentse schepenbanken*, 29.

(37) V. FRIS, Dagboek I 114.

(38) Memorieb. 182-183. De ridder Lievin van Leyns werd lid van de weverie. S.A.G. JBK 1465-66 fol. 133v° en 1464-65 fol. 83.

(39) V. FRIS, Dagb. I 42.

kleinadel op de schepenbanken waren terechtgekomen (40) grepen echter van 1438 af landheren en ridders gretig, meer en meer, naar het ambt van voorschepen. (41). Waren reeds in de XIVe eeuw, maar eerder zeldzaam enkele Gentenaars erin geslaagd nu eens als raadsheer van de graaf dan weer als voorschepen van de keure of van gedele te fungeren (42), dan werd in de XVe eeuw alles mogelijk. De ridder Joost van Gistel, Gents poorter, voorschepen in 1477, 1480 en 1486 bekleedde het ambt van hoogbaljuw van Gent. (43). En de stadspensionaris Gillis De Clerck trad als procureur van hertog Filips op voor de Gentse collatie. (44). Hector van Veurhoute, bastaardkleinzoon van Lodewijk van Male, hertogelijk ambtenaar in 1423-1426 werd in augustus 1438 voorschepen van de stad en in november van hetzelfde jaar hoogbaljuw van Gent. In 1450 werd hij weer voorschepen van de keure. (45). De jonkheer Lodewijk van Massemen werd voorschepen en tegelijk watergraaf. (46). Hetzelfde gold voor Jan Utenhove. (47). Het gebeurde te Gent, op het einde van de XVe eeuw, dat er gedurende enkele dagen geen schepenen meer waren (48) of dat

(40) Thomas Van Vaernewijck, meermaals voorschepen van gedele of van de keure was ridder. Ook zijn broer Willem, meermaals schepen en hoofdman van Gent werd ridder. Memorieb. 29-31-41-44 en verder ; de GHELLINCK d'ELSEGEM, *Chartes et documents concernant la famille van Vaernewijc* I 90 ; P. ROGGHÉ, *Het eerste bewind der Gentse hoofdmannen* p. 37. Gossim Rim, schepen in 1350 en 1353 was blijkbaar ridder of schildknaap. Race Van de Voorde, ridder, werd voorschepen in 1384. Memorieb. 116 ; P. ROGGHÉ, *Het Alinshospitaal* te Gent p. 10.

(41) Het waren o. m. de landheren Van Exaarde, Van Bost, van St. Jan ten Stene, Van Ressegem, enz., de ridders Cornelis de Jagere, Adriaan Vilain, Roeland van Baenst, Adriaan en Jacob van Raverschoot, Roeland van Wedergrate, Gillis van Grammene, Joost van Gistel, enz., de jonkheren Lodewijk van Massemen, Adriaan van Schoonhove, Lievin Borluut enz. Zie Memorieb. 208 en vgd.

(42) Thomas Van Vaernewijck, voorschepen van gedele in 1321 was raadsheer van de graaf in 1322. In 1324 was hij voorschepen van de keure. In de tijd van Jacob Van Artevelde zetelde hij in «mins heere rade van Vlaenderen». P. ROGGHÉ, *De democraat J. Van Artevelde* p. 13 ; de GHELLINCK d'ELSEGEM o.c. I 90 ; Memorieb. 29-31 en vgd.

(43) V. FRIS, *Les baillis de Gand* (Bull. Handel. Gesch. en Oudheidk. te Gent (B.G.O.G.) 14e Jg. n° 10, 1906 p. 411-412 ; Memorieb. 365.

(44) V. FRIS, *Documents Gantois* 247.

(45) V. FRIS, *Les baillis de Gand*, o.c. p. 407.

(46) Memorieb. 353.

(47) ib. 260. Ook Roeland van Wedergrate. ib. 266. Ridders en jonkheren aasden ook op het ambt van stadspensionaris of secretaris, ambten die ze afwisselden met een schepenbaantje. P. ROGGHÉ, *De Gentse klerken in de XIVe en XVe eeuw* p. 113.

(48) Memorieb. 339-340.

zoals in 1487, schepenen werden aangesteld zonder «kiezers ende sonder commissarissen van de hertog». ([49]).

Aan de andere kant geraakten proletariërs mede aan een schepenbaantje en al wat er bij kwam : deken, klerk, tresorier, stads- of herenkiezer. Zo was Pieter Hueribloc, die zijn belangrijke en ophefmakende carrière inzette als schepen in 1432 ([50]) en nog zes maal schepen werd ([51]), stadsklerk van 1437 tot 1445 ([52]), ontvanger in 1448-49 en 1460-61 ([53]) en zesmaal overdeken. ([54]). Hij was een vulgaire straatzanger ([55]), die na zijn succes in het stadsbeleid, visverkoper werd. ([56]). Een ander, Pieter Boudins, een advocaat die aan lager wal was geraakt, was zo berooid toen hij stadspensionaris werd dat hij op kosten van zijn vrienden moest gekleed lopen. ([57]). Lievin van der Pale was zo arm dat hij de stad had moeten verlaten ware hij geen deken kunnen worden. ([58]).

Dat de politici van goedkoop allooi lage middelen gebruikten om te arriveren en zich te verrijken ten koste van de gemeenschap was natuurlijk. Maar ook notabelen, welstellende lieden, zelfs ridders ageerden gewetenloos, als schurken, als schoelies. Reeds in 1320 werden zes schepenen van de keure door hun kollega's verbannen wegen omkoperijen en het plegen van verduisteringen. ([59]). Ook na de «Goede Disendach» werden Gentse leiders als Symoen ser Thomas, voorschepen in 1355-56 en Lievin Damman, voorschepen in 1357-58 wegens afpersingen en knoeierijen verbannen. ([60]). Zij volgden hun kollega's-voorschepenen als Boidin Parijs in 1308, Jan

---

(49) ib. 348.
(50) ib. 195.
(51) ib. 224-244-251-257-267-280.
(52) S.A.G. Rek. 1437-38 f. 144v° ; 1444-45 f. 219v°.
(53) S.A.G. Rek. 1448-49 fol. 404 en 1460-61 fol. 331.
(54) Memorieb. 200-217-223-246-263-272.
(55) P. ROGGHÉ, *Gentse klerken* p. 115.
(56) Bulletijn Maatschappij Gesch. Oudh. Gent 22e jaar n° 6 p. 449.
(57) P. ROGGHÉ, *Gentse klerken* p. 115.
(58) V. FRIS, Dagboek I 42.
(59) P. ROGGHÉ, *Eerste bewind der hoofdmannen*, p. 6. Ook gewezen schepenen werden verbannen.
(60) Symoen ser Thomas werd gebannen op 15 dec. 1355. S.A.G. r. 1355-56 fol. XCVI v°. Voor Lievin Damman, zie de LIMBURG-STIRUM, *Cartul. L. v. Male* I 641. Op 15 aug. 1357 was «gheordinert» dat de voorschepen L. Damman «scepenen bewinden souden van den regemente van der stede goede, ende dat daer toebehord, hutegesteken tgoed dat commen soudene van den pachte van der poorten ende van den wijne, dies souden hem bewinden» de twee dekens.

Utendale in 1319 en Simoen Parijs in 1346 als geostraceerden op. ([61]). Maar het wanbeheer der Gentse schepenen en dekenen nam in de XV[e] eeuw ongelooflijke vormen aan. Er was in de eerste plaats de verkoop van stadsambten, die schier algemeen was. Zo slaagde de poorter Filips Sersanders erin het ambt van voorschepen van de keure en Pieter Hueribloc dit van ontvanger voor de poorterie te kopen van de kiezers. Anderen kochten van de dekens het ambt van klerk. ([62]). En het kon te Gent geschieden dat een kiezer, die «wetteloos» was, zichzelf tot schepen kon kiezen ([63]), en dat een deken zich zelf deed kiezen «in 't vermaken van der wet». ([64]).

Eenmaal aan het bewind kende de gulzigheid van vele gezaghebbers en functionarissen geen grenzen meer. Zij deden, wat hun gage betrof, zich schromelijk meer uitbetalen dan toegelaten was. De een deed zich een huis bouwen, de andere een slachthuis eenvoudig op stadskosten. En ook arbeiders die de gebouwen optrokken werden met het geld van de gemeenschap vergoed voor hun «dagchuren». Andere putten zo maar in de stadskas. Als rechters lieten ze zich omkopen of futselden of persten van hun goedgelovige slachtoffers of verweerders tientallen ponden gr. af. Daar waren er zelfs die een rente van bepaalde pleiters wisten te verkrijgen, of die van beide pleitende partijen geld aanvaarden. Natuurlijk gingen deze praktijken vaak met dreigingen van uitdrijving of van verbanning uit de stad door, of zoals Clais De Smet deed : Hij perste schamele lieden geld af onder de bedreiging ze van misdaad aan te klagen. En tot slot dient vermeld te worden dat sommige bestuurders van de «weeskinderen» als huwelijksmakelaars fungeerden. ([65]).

Het was dan ook niet te verwonderen dat een memoralist van de tijd noteerde dat Gent, de stad «die vermaert was voor een stede van justicien ende rechte, commen es in groter upspraken, blaemten ende scoffierichеden». ([66]). Ter verzachting voor de Gentenaars kan men mededelen dat «men cochte de commissie jeghen den canselier omme de wetten (magistraat) te vermakene, en danne zo moesten sijt coopen die in de wet worden.

---

(61) Memorieb. 16-26 en J. VUYLSTEKE Rek. J.V.A. III 1. V. FRIS in zijn «Origines» schrijft «Durant l'année scabinale 1357-58 un fait sans précedent... vint troubler les gouvernants. Le patricien L. Damman accusé de concusion fut banni. Fris had soms een kort historisch geheugen. V. FRIS, Orig. p. 20.

(62) V. FRIS, Dagb. I 41.

(63) Memorieb. p. 244 (Claeys Van Munte in 1455).

(64) V. FRIS, Dagb. I 117.

(65) Zie FRIS, Dagb. I 46 tot 59. Vaak werden de echtgenoten van dekens of schepenen, pensionarissen en ontvangers als tussenpersonen voor de misbruiken gebruikt.

(66) V. FRIS, Dagb. I 53.

ende aldus so vercochten voort de wethouders den officiers». ([67]). De wrede plaag van de verkoop der ambten teisterde Gent zo onder Jan zonder Vrees als onder Filips de Goede. ([68]). Voegen wij hieraan toe dat vele Gentenaars een Gentse bestuurspost als schepen, deken, pensionaris beschouwden als een wipplank om in 's graven of in 's hertogen dienst te worden opgenomen. Zij werden of 's prinsen ontvanger of kanselier, zijn baljuws, klerken, zijn advocaat-fiscaal, voorzitters of leden van de Raadkamer, geheimschrijvers, commissarissen of eenvoudig raadsheren. ([68bis]). Anderen traden in dienst van de Engelse of de Franse koning. ([69]). Zij werden door de prinsen graag gezien wegens hun verkleefdheid aan hun politiek of vanwege hun uitgediepte kennis van de Gentse mentaliteit en hun politieke en administratieve ervaringen opgedaan te Gent. ([70]).

Dat deze partijgangers van de grafelijke en hertogelijke politiek, die diametraal tegenover deze stond van de aanhangers van de stedelijke autonomie, vaak aanleiding gaven tot heftige twisten ([71]) en oproeren ([72]) laat geen twijfel over. Vele stadspensionarissen of schepenen, in dienst van de hertog getreden, werden niet alleen door de Gentenaars bedreigd, gearresteerd of verbannen maar zelfs om het leven gebracht. ([73]). En in 1451-52 werden de Gentse schepenen, ontvangers en secretarissen verbod opgelegd, na het uitgaan van hun ambt, geen «officie» te doen buiten Gent. Ze moesten dit onder ede onderschrijven. ([74]).

Ofschoon de carrière van schepen, deken, hoofdman, ontvanger en pensionaris in menig opzicht aantrekkelijk was, macht, gezag en fortuin beloofde, waren de facto de schepenen en hun helpers onderhevig aan een gevaarlijk, vaak moordend spel. Graafgezinden, stedelijke autonomisten, anglofielen, pacifisten, oorlogstokers, kasplunderaars e.a. hebben hun leidersposten vaak met hun leven moeten betalen. Schier alle grote Gentse politieke

---

(67) O. VAN DIXMUDE, *Chronike* 89-129.

(68) A. DIEGERICK, Inv. III 297 ; Gill. v. SEVEREN, Inv. Brug. IV 523.

(68bis) P. ROGGHÉ, *Gentse klerken*, p. 17-118-119.

(69) P. ROGGHÉ, ib. p. 18-119-120.

(70) V. FRIS, Dagb. II 86.

(71) R.A.G. Reg. wettelijke recorden. 1422-1575 fol. 90 varia 2 n° 181.

(72) Zie FRIS, Dagb. I en II.

(73) V. FRIS, *Documents gantois* 247-250-251-248. Zie ook Dagb. I en II.

(74) V. FRIS, Dagb. II 86.

figuren uit die twee eeuwen werden op de een of andere wijze een gewelddadige dood ingejaagd. ([75]).

Sommigen van deze politici, meegesleept in zware gevechten, stierven het wapen in de vuist. Dat was het lot van Willem Wenemaer, Filips Van Artevelde, Race van de Voorde, Race van Herzele. Anderen als Simon de Mirabello, Jacob van Artevelde, Gillis Brecht, Jan Yoens werden laffelijk om het leven gebracht. Anderen als Gijsbrecht de Grutere, Simon Bette, Remeus Herbeert werden op het Tooghuis, op het schepenhuis of op straat neergeslagen of neergestoken. ([75bis]). Tenslotte waren er zoals Jan van der Elst, die opgejaagd door zijn vijanden van uit een brandende kerktoren sprong op een schild van pijken en zwaarden of als Lievin Walraven wiens lichaam door wanhopige weduwen met koorden over de straten werd gesleept of als Jan De Vos wiens geschonden en gebroken lichaamsdelen op de stadspoorten werden uitgestald. Daar waren er nog als Jan van Coppenolle, Willem Rim en tientallen anderen die op het St.-Veerleplein, op de Plaats, op de Korenmarkt, op de Vrijdagmarkt of buiten de stad gegeseld, gehangen of onthoofd werden. En nog anderen die voor 50 jaar of voor eeuwig gebannen werden zoals voorschepen Martin Haghelin ([76]) die het secreet van de schepenkamer had openbaar gemaakt. En velen zagen hun goederen aangeslagen en verkocht.

Zoals de beruchte XXXIX streefden de ambitieuse schepenen van na 1302 niet alleen macht en gezag na maar volgden schier op de voet de handel en wandel van hun voorgangers. Dit betrof zo de nakomelingen

---

(75) Er waren te Gent in de XIVe eeuw heel wat strekkingen van politieke en sociaal-economische aard. Er waren de anglofielen, die economische relaties en goede verstandhouding met Engeland voorstonden, de francofielen en Royalen, de sociaal-democraten of sociaal-progressisten, als wij deze termen avant la lettre mogen gebruiken, die, ofschoon vaak obscuur, toch sociale tendenzen ontwikkelden en een betere levensstandaard voorstonden. Vaak liepen deze strekkingen met de grafelijke politiek parallel. Meermaals druisten ze ook tegen deze politiek in. Zie verder.

(75bis) Waren hoofdmannen geweest : Willem Wenemaer, Jacob en Filips Van Artevelde, Remeus Herbeert, Jan van der Elst, Race Van de Voorde en Race van Herzele. Race Van de Voorde en Willem Wenemaer waren ook schepen, Jacob Van Artevelde was ook ontvanger geweest. Schepen en voorschepen werden Gijsbrecht de Grutere en Symoen Bette. Jan van Coppenolle werd procureur, pensionaris en overdeken. Gillis Brecht werd pensionaris, Simon de Mirabello werd ruwaert en bijzonderste collaborateur van Jacob Van Artevelde. Willem Rijm werd schepen en tresorier, Jan Yoens schepen en hoofdman. Zie Memorieb. Brugse Kronijk, Froissart, Fris Dagb. en Histoire de Gand.

(76) V. FRIS, Dagb. II 181. Jacob de Saghere, schepen, werd 10 jaar verbannen wegens belediging aan 's hertogen moermeester. Memorieb. 179.

van de XXXIX als die schepenen die voor het eerst een schepencarrière hadden ingezet. Ze trachtten ernaar hun waardigheid te omkleden met glans, lieten zich vooral in de XIVe eeuw «heer» of «ser» noemen, deden zich omringen met «cnapen» en «pagen». Ze lieten zich ridder slaan, kochten heerlijkheden, organiseerden spectaculaire steekspelen, waarin ze zelf betrokken waren, op de Vrijdagmarkt. Ze woonden in stenen huizen met grote zaal, eetzaal, vele kamers, kapel, overwelfde kelders en stallingen, ([77]), of betrokken stenen huizen met torens in de stad. ([78]). Ze gingen in een tijd van beroerten of «wapeninghen» zich ten lande in hun versterkingen verschansen. Ze teerden zo op hun eigendommen binnen de poort als op hun goed, huizen, polders en moeren die zij elders in het graafschap bezaten, zelfs van de graaf gekocht hadden. Vele schepenen werden leenmannen van de graaf. ([79]). In vele gevallen handelden de «democratische» schepenen als hun voorgangers. Zij weigerden recht te spreken en misdadigers te straffen ([80]) en misbruikten de macht waarmee ze bekleed waren.

Vele schepenen, ontvangers en klerken zochten met voorliefde naar een bloedverwantschap of naar een huwelijk met poorterskinderen. Dat was het geval met de Vaernewijcs, Utenhoves, Dammans, de Gruteres, Van Arteveldes, Papals, Borluuts, Bettes, Sersanders, Van Leyns, Van de Puttes en vele anderen. ([81]). Vele poorters verhoogden hun aanzien in de stad als in het stadsbeeld door het stichten van een hospitaal, een godshuis, een kapel. ([82]). Sommigen als Gillis Papals en Lievin Van Leyns

(77) S.A.G. JBK 1398 fol. 55. Simon Van der Sickelen had 8 paarden, kostelijke tapijten en juwelen.

(78) S.A.G. Wezenboek 1884 fol. 64 v°.

(79) P. ROGGHÉ, *Het Gentse stadsbestuur* p. 23. Jan van Sycleer bezat een huis met een toren. Ook Jan Utenhove in de Veldstraat. Zie ook P. ROGGHÉ, *Gentse klerken, 113-114.* Vele Gentse patriciërs waren in de stad zelf leen en tolhouders. C. DIERICX, o.c. 152-153-154.

(80) N. DEPAUW, Cart. Art. 106.

(81) P. ROGGHÉ, *Het Gentse stadsbestuur* 23-24-25 ; S.A.G. JBK 1465-66 fol. 133v°. 1368-69 fol. 46 ; 1475-76 fol. 47v°, 1427-28 fol. 138 ; de GHELLINCK d'ELSEGEM - Vaernewijck 285-254-299 en passim.
Zo huwde Willem van Raveschoet met Margareta Borluut, Willem Sersymoens met Katelijne De Pape, Jan Van der Sickelen met Katelijne de Grutere, Jan Utenhove met Katelijne Sersanders, Clais Utenhove met Lisbet van Vaernewijck, Guy De Bloc met Alexandrine van Vaernewijck, enz. S.A.G. 1376-77 fol. 14v°, 1406-07 fol. 26 ; 1407-08 fol. 41 v°, 1384-85 fol. 6 ; DE POTTER Gent V 387.

(82) P. ROGGHÉ, o.c. 24. Stonden gronden af voor bouw van een klooster. VAN LOKEREN, o.c. St. Baafs 131.

droegen financiëel bij tot het optrekken van de nieuwe Sint Janstoren (83) of schonken als Joost Vijt het wondermooi retabel der Van Eycks of als Lauwereins de Maech de Calvarietriptiek van Justus Van Gent als ornement voor de Sint Janskerk. (84). Anderen als Jacob Masch schonk zijn Steen weg ten voordele van de cotidianen en armen van de St. Jacobsparochie. (85).

Als voorheen de patriciërs beheersten vele schepenen, ontvangers en pensionarissen het geestelijk en liefdadigheidsleven van hun tijd. Zo werden ze proost van een kerk, voogd over een hospitaal, kerkmeesters en H. Geestmeesters, goeverneurs van de 3 ordinen, provisoren van de begijnhoven, gouverneurs en regeerders van bepaalde vrouwenkloosters. (86).

Vele stedelijke leiders lieten zich zoals Simon de Mirabello, de collaborateur van Jacob van Artevelde en ruwaart van Vlaanderen, in een overvloed van «stallichten» begraven (87), als Jan van Vaernewijc, heer van Exaarde en voorschepen van Gent, een graftombe maken «verciert met scoene:n latoenen metten figueren van der voorseider Janne, verwapent met siene wapene en tenuere» (88), of lieten zich als Sanders van Vaernewijc in de grauwe pij der freremineuren begraven. (89). Bij hun dood bedachten ze overvloedig kloosters, ziekenhuizen, liefdadige instellingen, leprozen, fillidieusen en armen met geldelijke steun, brood, wijn, kleren (90).

Delen wij nog mede dat sommige schepenen en dekenen over een eigen zegel beschikten. (91).

---

(83) S.A.G. Rek. 1465-66 fol. 83 en 133v°. Ze bekostigden ook de bouw van kapellen in de kerk. S.A.G. JBK 1467-68 fol. 112 en 1475-76 fol. 38v°.

(84) V. VAN DER HAEGHEN, *Autour des Van Eyck.* Cartulaire B.H.G.O. Gent deel XV, 1914, p. 63. F. DHAENENS, *Sint-Baafs-kathedraal Gent*, Gent 1965 p. 180 en vgd.

(85) F. DE POTTER, Gent VI 295.

(86) P. ROGGHÉ, o.c. 24 ; S.A.G. JBK 1456-57 fol. 28 en 38 ; 1440-41 fol. 173 ; 1408-09 fol. 52 ; de GHELLINCK d'ELSEGEM o.c. I 567. Voorschepenen van de stad als Clais Van der Sickelen en Roeland van Wedergrate werden kerkmeesters. S.A.G. JBK 1456-57 fol. 28.

(87) P. ROGGHÉ, *Simon de Mirabello* 20.

(88) S.A.G. JBK 1443-44 fol. 47. Ook Willem Wenemaer liet zich in de XIVe eeuw een dergelijke sepulture geven.

(89) S.A.G. Staten van Goed. 1380-85, jaar 1381, fol. 44v°.

(90) P. ROGGHÉ, o.c. 20 ; N. DEPAUW Cart. Art. 273-575-25-64 ; C. DIERICX. *Mémoires sur la ville de Gand* II 350 ; de GHELLINCK d'ELSEGEM, o.c. 304.

(91) N. DEPAUW, Cart. Art. 124.

Tenslotte werden heel wat Gentse leiders, schepenen en hoofdmannen, in bloedige vetes gewikkeld of door zezelf uitgelokt en voltrokken ([92]), en vele schepenen, dekens en hoofdmannen onderhielden in de verderfelijke geest van de tijd, vele bastaarden. ([93]).

(92) De vetes van de Borluuts, de Rims, de Van de Pittes en vele anderen. Zelfs Filip Van Artevelde wreekte, toen hij aan de macht kwam, de wrede dood van zijn vader. N. DEPAUW, *Jehan Froissart's Chronijke van Vlaenderen* I 132.

(93) w. o. de Alaerts, Van Maeltes, Van Axele, Borluuts, Vaernewijckx, Tolneres en vele anderen. S.A.G. Rek. 1365-66 fol. 249v°, JBK 1368-68 fol. 8 en 9, 1417-18 fol. 6v° ; 1411-12 fol. 47v° ; 1431-32 fol. 112v° ; 1362-63 fol. 9 v° ; N. DEPAUW Cart. Art. 106 ; de LIMBURG-STIRUM Cart. Lod. Van Male I 70 ; de GHELLINCK o.c. 467. Zie ook verder.

STAD EN VORST

DE ONBETROUWBAARHEID VAN DE VORSTEN

Hebben de Gentenaars, de notabelen als de gewone man van de straat, elkander met ongemene kracht bestreden en bevochten niet minder fel hebben de Gentenaars in aanval en verweer zich tegenover hun prinsen gesteld. Zo de graven uit het huis der Dampierre als de Bourgondische hertogen hebben met de koppige fiere stad moeten afrekenen. Stad en prins hebben elkander en gedurende twee eeuwen uitgedaagd, getergd, vernederd, geslagen en onteerd. Tussen beiden was er geen verzoening te verwachten. De oorzaken van deze niet aflatende bitsige strijd waren velerlei. Ze vloeiden voort deels uit het karakter en de persoonlijkheid zelf van de vorst, deels uit de nationale en internationale politieke en economische gebeurtenissen en omstandigheden van de XIVe en XVe eeuw.

Het staat vast dat schier alle Vlaamse graven onbetrouwbaar en hypocriet waren, schraapzuchtig, verkwistend en van zeer losse zeden. Daar kwam bij dat ze alle autoritair waren, monarchistische neigingen ontwikkelden en zich meestal lieten leiden door raadsheren en hovelingen, die ofwel vreemdelingen waren of Vlamingen maar corrupt tot op het been. Tot slot dient genoteerd te worden dat ze hun dynastisch belang steeds verkozen boven het welzijn van hun Vlaamse onderdanen.

Van hunnentwege waren de Gentenaars gesteld op hun costuymen, voorrechten, privileges, die zij vooral in de loop van de XIVe eeuw met de inzet van al hun krachten hadden veroverd. Zij streefden bovendien naar medezeggingschap in het beleid van het land te verkrijgen.

Gelet op deze tegenstellingen was het onmogelijk dat het tussen beide partijen ooit tot een durend vergelijk zou komen, des te minder daar de macht van de Gentse gemeente mettertijd slinkte terwijl de graven, door een samenloop van omstandigheden en door een gunstig lot, hun domeinen ver buiten Vlaanderen wisten uit te breiden.

Belichten wij thans vluchtig enkele markante karaktertrekken van de Vlaamse graven, trekken die ze gemeen hadden. De Vlamingen en de Gentenaars in het bijzonder hebben steeds geklaagd over en te lijden

gehad onder 's graven hypocrisie, zijn dubbelhartigheid, zijn onbetrouwbaarheid. Het kenmerkte reeds Guy de Dampierre, de zoon van de stamvader van het grafelijk huis van Dampierre. Zo schreef deze graaf, kort na de Frans-Vlaamse oorlog op de drempel van de XIVe eeuw, aan zijn zonen die te Rome waren met betrekking tot genoemde oorlog, dat ze de Paus om de toelating zouden verzoeken om de voorrechten en vrijheden die hij de Vlamingen had toegestaan om ze tegen Frankrijk mee te krijgen te beperken of af te schaffen. Als men weet dat dezelfde Guy van de Franse koning getuigde dat hij met list en bedrog hem zijn erfgoed wou ontnemen dan poogde diezelfde prins met list en bedrog de Vlamingen te bedotten. Enkele jaren later beloofde 's graven zoon, Robrecht van Bethune, de Franse koning «en bonne foi» alle voorrechten en privileges die de Franse koning konden mishagen of die hemzelf dwars zaten te zullen beperken of te niet te doen «après pris l'avis de son cher seigneur le roi». (1).

En Robrecht hield zijn belofte. De Gentenaars klaagden het «onrecht» aan waaronder zij vanwege de graaf te lijden hadden. (2).

Lodewijk de Crecy, die Robrecht als graaf van Vlaanderen opvolgde, en Lodewijks zoon, Lodewijk van Male waren niet minder onbetrouwbaar. Ofschoon Lodewijk de Crecy het nieuw beleid van Jacob van Artevelde te Male en Oostkamp had goedgekeurd ten aanzien van het conflict tussen Parijs en Londen, waarin Vlaanderen economisch en militair dreigde meegesleept te worden, organiseerde hij met zijn aanhangers een putsch te Bergen en daarna een te Diksmuide om het gezag van de Gentse opperhoofdman te breken. (3). Maanden later, nadat hij zich weer met Van Artevelde had verzoend, bekrachtigde hij met zijn zegel het economisch Brabants-Vlaams verbond van 1339 maar hij verloochende het door een listige vlucht uit zijn graafschap. (4). Nog illustratiever was de onbetrouwbaarheid van Lodewijk van Male. In 1347 liet hij zich plechtig verloven met Isabella, dochter van koning Edward III maar pleegde zonder pinken meineed. (5). Bij het uitgaan van 1348 beloofde hij zijn onderdanen, die hij sluw en met geweld grotendeels voor zich had gewonnen, amnestie (6) maar eenmaal meester van zijn graafschap liet hij een terreur

(1) F. BRENTANO, *Philippe Le Bel* p. 508.
(2) P. ROGGHÉ, *Het eerste bewind der Gentse hoofdmannen* p. 4.
(3) P. ROGGHÉ, *Zevenjarig beleid* p. 29-65-72.
(4) ib. p. 32. Zonder dat de Gentenaars gehoord werden op het stuk schonk graaf de Crecy de Bruggelingen een octrooi voor vaartverbinding tussen Brugge en Deinze. P. ROGGHÉ, *De politiek van Lod. v. Male* p. 391.
(5) P. ROGGHÉ, *De politiek van Lod. v. Male* p. 396.
(6) Het verdrag van Duinkerke. ib. p. 400-401-408.

voeren en de leiders van de Vlaamse verzetsbeweging aan de galg hangen. ([7]). In 1379 deed hij, zonder de Gentenaars te ontzien, de vaartverbinding Brugge-Deinze doorheen de Gentse casselrij doortrekken tot hij stuitte op het onverzettelijk verweer der Gentenaars die hun privileges geschonden achtten. ([8]). Na de opstand der Gentenaars tegen zijn gezag om diverse redenen en na de vrede van Doornijk (Pont-de-Rosne) in 1379 was de graaf besloten deze vrede niet na te leven ([9]), evenmin als het wapenbestand van 11 november 1380. Een brief geadresseerd aan de gravin van Bar door Lodewijk van Male liet daaromtrent geen twijfel over. Hij schreef dat het in zijn bedoeling lag dat de vrede «n'en estoit pas moins de remettre et ordonner son pays en autre ploy» en dat zijn hoop was «que les besoignes venront en meilleur point l'une après l'autre». ([10]).

Met de goede trouw van de Bourgondische hertogen was het zeker niet beter gesteld. Met de onverbeterlijke speler Filips de Goede en de cassante Karel de Stoute kregen de Gentenaars als trouwens alle Vlamingen een bittere smaak van onoprechtheid en ontrouw. Zo liet Filips de Stoute toen de Vier leden ([11]) van Vlaanderen unaniem weigerden op zijn «bede om geld in te gaan in het geheim met een lid afzonderlijk onderhandelen om de Vlamingen tegenover elkander te krijgen. ([12]).

Ofschoon Filips de Stoute plechtstatig verklaarde dat hij de privileges der Vlamingen volledig zou eerbiedigen ([13]) lapte hij en zijn ambtenaars die verklaring aan hun zolen. ([14]). In zijn «camere van den rade» te Rijsel, wier bestaan de Vlamingen reeds als een schending van hun privileges beschouwden ([15]), werd schier uitsluitend het Frans gebruikt en benoemde de hertog erin ook Fransen en Bourgondiërs. ([16]). En de hertog die de opstandige Gentenaars in 1385 vanwege de koninklijke Franse kanselrij brieven, in het Vlaams gesteld, zond om ze te bewegen tot een verzoening met hem te komen, aarzelde achteraf niet, toen de vrede getekend was,

(7) P. ROGGHÉ, *Gemeente ende Vrient* p. 118.
(8) P. ROGGHÉ, *De politiek van Lod. v. Male* p. 424-425.
(9) F. QUICKE, *Pays-Bas* p. 306.
(10) P. THOMAS, *Textes historiques sur Lille enz.* (Revue du Nord, XVI, n° 62, p. 99).
(11) Gent, Brugge, Ieper, Brugse Vrije.
(12) A.R.A. Brussel Rekenkamer n° 42524 fol 26v°.
(13) A.D.N. -B. 1728. Tresor des Chartes n° 14272.
(14) L. DIEGERICK. Inv. III p. 10.
(15) J. BUNTINX, *De audientie* p. 52 ; *Verzameling... van Originele Charters* n° 7 p. 2 ; A.D.N. -B 865. Tresor des Chartes n° 14582.
(16) J. BUNTÍNX o.c. p. 53 ; Verzameling... orig. Charters n° 7 p. 2-3-7.

al zijn mandementen en andere schrifturen op enkele zeldzame uitzonderingen na, in het Frans door zijn kanselrij te doen opstellen. ([17]).

Met de andere hertogen ging het bedrieglijk spel verder. Ofschoon Jan zonder Vrees bij zijn blijde intrede plechtig had beloofd dat hij of zijn echtgenote «soude haer inne laten met vulre macht ende ghestoffeirt met rade de conditiën ende nature van den lande kennende»... ([18]), moesten de Vlamingen eens te meer in 1417 de hertog verzoeken dat de graaf de Charolais wie hij een opdracht had gegeven zou worden bijgestaan door Vlaamse notabelen die Vlaams kenden en ook vertrouwd waren met de toestand van het graafschap. ([19]). Zo pleegde Filips de Goede woordbreuk toen hij de Gentse leiders als Daneel Sersanders, Lievin Sneevoet en Lievin de Pottere bij zich ontbood, onder de gedane belofte dat ze zich alleen moesten excuseren voor bepaalde misdrijven om ze dan toch voor jaren in ballingschap te jagen. ([20]). Het haringtolgeld in Vlaanderen, gracieus voor drie jaar toegekend aan de hertoginmoeder vanwege de Vier Leden van Vlaanderen, deed hertog Filips maar verder ophalen alsof het een vaste belasting gold en ofschoon hij, op verzoek van de Gentenaars en de drie andere Leden de import van Engels laken in Vlaanderen had verboden, liet hij het niettemin maar verkopen in den lande. ([21]). Zo eiste Karel de Stoute, tegen de aloude costuymen in, dat de Gentenaars te Brussel en niet in Vlaanderen zijn bede zouden aanhoren. ([22]).

En er was nog zoveel meer. ([23]).

Van vader op zoon werd de karakteristiek van kwade trouw overgeleverd en waren de Gentenaars meer dan wie ook in Vlaanderen de dupe van dit prinselijk gebrek.

HUN «LICHTE LEVENE»

Een ander typische karakteristiek der Vlaamse graven was hun «lichte levene», hun misprijzen van het menselijk opzicht inzake zeden. Meer dan een graaf leidde een alles behalve stichtend intiem leven. Ofschoon

(17) L. MIROT, *L'emploi du Flamand* p. 55-57.
(18) Verzameling... orig. Charters n° 7 p. 2.
(19) de ST. GENOIS Inv. 180.
(20) FRIS, *Dagboek* II 134. Zie ook verder.
(21) FRIS, *Dagb.* II 108. Tegen de privileges in werden vreemde kapiteins in de vestingen van Vlaanderen onderhouden in strijd met de eed door Filips de Stoute destijds afgelegd, slechts Vlaams-geborenen en Vlaamsvoelende officieren erin toe te laten. Ook de Raadkamer bleef behouden. ib. II 110-112-113.
(22) CHASTELLAIN, *Chroniques* o.c. V 374.
(23) Zie verder.

een prinselijk huwelijk in de XIVe eeuw en de XVe eeuw een politiek spel was en de liefde een berekening zonder meer toch waren er grenzen voor elke buitensporigheid. Weinig graven hebben zich hieraan gestoord.

Het ongedisciplineerd leven begon met Margareta van Constantinopel, de stammoeder van het grafelijk huis van Dampierre. Toen Margareta 10 jaar oud was liet ze zich tot een huwelijk verleiden met de ruim 20 jaar oudere Buchard van Avesnes, huwelijk waaruit drie kinderen sproten van wie de oudste vroeg overleed. Maar dit huwelijk, gecelebreerd en voltrokken ([24]) werd enkele tijd later o.m. aangevochten op grond van het feit dat Buchard subdiaken was geweest. Bevreesd geëxcommuniceerd te worden als haar gemaal, die naar Rome bij de Paus was getrokken, en zelf verkiezend een leven van praal boven een ander van kwellingen en ontberingen, liet Margareta Buchard in de steek en ging, mede onder invloed van haar zuster Joanna ([25]), een ander haastig huwelijk aan met Guillaume de Dampierre ([26]) waaruit twee zonen geboren werden. Spijt Buchard zijn vrouw terugvorderde bleef deze niet alleen bij haar tweede echtgenoot maar weigerde meteen de zonen van Buchard aan hun vader weer te schenken. Later heeft Margareta, gravin van Vlaanderen geworden, met een grenzeloze haat de kinderen uit haar eerste huwelijk met alle middelen lange tijd miskend en bevochten. ([27]). Gui of Gwijde van Dampierre, die zijn moeder als graaf van Vlaanderen was opgevolgd, had een en ander van zijn moeder overgeërfd. Hij hield dolveel van kinderen — hij kreeg er wel geteld achtien — van verre tochten ([28]), van muziek en menestreels ([29]) met wie hij familiaar omging en dineerde, en van vrouwen die hij eenvoudig met geweld schaakte zoals Mathilde, dochter van Robrecht,

(24) Ch. DUVIVIER, *La Querelle des d'Avesnes et des Dampierre* I p. 61. In het openbaar met getuigen en in de bruidskamer waar bruidegom en bruid waren «nudus cum nuda». ib. 60.

(25) Toen gravin van Vlaanderen en Henegouwen.

(26) Dat wegens bloedverwantschap in verboden graad nietig was. Ch. DUVIVIER o.c. 87.

(27) Zie over deze tragische geschiedenis die voor Vlaanderen het verlies van Henegouwen betekende, het merkwaardig reeds geciteerd werk van Charles Duvivier.

(28) Hij ging op kruistocht naar Tunis.

(29) J. BUNTINX, *Het memoriaal van Jehan Makiel* p. 7. O. m. met de minnezanger Adenès of Adans, bijgenaamd le roi, geboren in Brabant. ib.

heer van Bethune ([30]), die de Paus hem verplichtte te huwen. Had hij de wilde hartstocht van zijn moeder gemeen hij had ook iets van haar koppigheid en hardheid in zijn karakter overgenomen, want hij raakte met God en iedereen overhoop : met zijn halbroers, met zijn suzerein, de Franse koning en niet minder met zijn onderdanen, vooral met de Gentse XXXIX schepenen die hem op hun beurt het leven zuur maakten. ([31]).

Met Robrecht van Bethune, die zijn vader Gwijde als graaf van Vlaanderen opvolgde, kwam de harde, wrede trek der Dampierre nog sterker tot uiting. Zoals zijn grootmoeder Margareta en zijn vader Gwijde was hij tweemaal gehuwd, eerst met Catherine of Blanche, dochter van Charles I van Anjou, na haar dood met Yolande de Bourgogne, weduwe van Jean Tristan, zoon van de H. Lodewijk, en gravin van Nevers. Overtuigd dat Yolande zijn zoon Charles uit zijn eerste huwelijk had doen vergiftigen doodde hij zonder scrupules maar in duistere omstandigheden zijn tweede echtgenote. ([32]). Dezelfde graaf aarzelde later niet zijn zoon Lodewijk, graaf van Nevers, in de gevangenis te Rupelmonde te doen opsluiten. ([33]). Met deze afstammeling der Dampierre, met Lodewijk, graaf van Nevers, begon de facto het schandaal der bastaarden binnen het grafelijk huis. Toen tussen Gui de Dampierre en de Franse koning Filips de Schone de oorlog uitbrak die het graafschap zo noodlottig werd, leefde deze kleinzoon van de Vlaamse graaf in zijn graafschap Nevers afgezonderd van zijn echtgenote Johanne, dochter van Huge IV, graaf van Retel, die te Parijs verbleef. Lodewijk van Nevers liet zijn vrouw leven in armoede zodat ze haar juwelen moest verkopen «pro necessariis ad vivendum». ([34]). Hij kwam later naar Vlaanderen waar hij een poli-

---

(30) L. VAN DER KINDEREN, *Histoire de la Formation Territoriale des principautés belges au moyen-âge*, t. I p. 96-111 (C. R. Hist. tom 68, 5e reeks t. IX) en C. L. DIERICX, *Lois* II 280. Merkwaardig is deze schaking die herinnert aan deze van de Franse koningsdochter Judith, de stammoeder van de oudste Vlaamse graven, door Boudewijn met de IJzeren Arm en aan Mathieu, zoon van Diederik van den Elzas, die Maria de Coutances, abdis van de Engelse abdij van Rumesey roofde om ze, na 10 jaar huwelijk, te verstoten. ROGGHÉ, *Judith, stammoeder der oudste Vl. graven* ; Ch. DUVIVIER o.c. t. I 79 en L. VAN DER KINDEREN o.c. 32.

(31) H. NOWÉ, *Guy de Dampierre* (Biogr. Nation. A.R.B. t XXX, fasc. 1er, 1958).

(32) Messager scienc. hist. anno 1834 p. 480-483. Het zou blijken dat Yolande door de moord gepleegd op Charles, haar zoon, Lodewijk van Nevers, de opvolging in het graafschap wou verzekeren. Over de moord gepleegd door Robrecht op zijn tweede vrouw verhaalt Meyerus dat hij ze doodde door een slag van zijn paard, anderen menen dat hij ze wurgde. ib. 480-483.

(33) Messager o.c. anno 1834 p. 482.

(34) Joann. can. S. Vict. col. 121.

tieke rol speelde en waar zijn uitspattingen ook aan het licht kwamen. Hij hield van vrouwen en dobbelspel en kreeg natuurlijke kinderen o.a. Isabel van Lierde die in 1324 huwde met de schatrijke Simon de Mirabello, die tijdens het bewind van Jacob van Artevelde ruwaart van Vlaanderen zou worden. ([35]). Hij had nog een andere bastaarddochter die non te Brugge werd. ([36]). En om zijn wellust uit te vieren aarzelde hij niet van zijn macht misbruik te maken. Onmeedogend en cynisch zond hij Wouter Maisière uit Kortrijk op bedevaart naar Provence en Schotland omdat deze zijn vrouw had geslagen wegens haar gedrag dat uit de band was gesprongen. Katelijne Maisière had thuis Lodewijk en zijn vrienden ontvangen, ze laten spelen en God weet wat meer. ([37]).

Lodewijks zoon, Lodewijk van Crecy, die in 1322 graaf van Vlaanderen werd, was gehuwd met de schrandere Margareta, dochter van Filips V de Lange, koning van Frankrijk, dochter die later als ambassadrice een bijzondere rol zou spelen. ([38]). Maar dit huwelijk startte slecht en was niet gelukkig. Het werd niet voltrokken toen Lodewijk de Crecy en zijn echtgenote voor dit doel waren bijeengeroepen op het kasteel Braton, nabij Salins. Het was de Crecy's schoonmoeder, de Franse koningin Jeanne d'Artois, die hem wegens dit misvallen verzocht zijn echtgenote te «troosten«. ([39]). Maar het vlotte niet tussen het jonge paar. Ofschoon de Vlaamse graaf in een brief aan de Franse koning verklaarde dat hij in Margareta een «grand et loial amour» had gevonden, moest hij toch te Poligny op de heilige evangeliën zweren haar voortaan met eerbied en hoffelijkheid te behandelen. Deze weinig vererende eed moest de jonge graaf dan nog afleggen in tegenwoordigheid van zijn schoonmoeder, de koningin van Frankrijk en van Navara, van Mathilde, gravin van Artesië en van tal van Vlaamse raadsheren. ([40]).

Verwaarloosd door haar gemaal, en ook vanwege de troebelen in Vlaanderen, verbleef Margareta teruggetrokken in het graafschap Nevers. Eerst in 1329, na acht jaar mislukt huwelijk reisde Lodewijks echtgenote

---

(35) P. ROGGHÉ, *Simon de Mirabello* p. 4 ; F. BRENTANO, *Philippe Le Bel* 584. Ook een Guy was bastaard van Lod. graaf van Nevers. LUCAS, *The Lown Countries* 241 en DE PAUW, Cart. Art. 234.

(36) M. DESPLANQUE, Inv. II 32.

(37) ib. I 92.

(38) Tijdens de regering van L. Van Male bewerkte ze met Filips de Stoute de vrede van Pont de Rosne in 1379, later nog de vrede van Doornijk. F. QUICKE, *Pays-Bas* 306 ; *Rijmchronijk* (uitgave De Smet) 890. Ze bewerkte het huwelijk van Margareta van Male met Filips de Stoute.

(39) M. DESPLANQUE, Inv. II 13-14.

(40) de ST. GENOIS, Inv. 413, «de l'amer de bon keur et honorer de tout povoir», ib.

naar Vlaanderen en schonk de graaf een zoon en opvolger. ([41]). De ogenschijnlijke verzoening van Lodewijk en Margareta belette Lodewijk niet ontelbare buitenechtelijke betrekkingen te hebben.

Hij had tal van bastaarden : Tristan, Parceval, Lanceloet, Boidin, Willem, Robrecht, Gwijde en Rifflart van Vlaanderen. Gwijde huwde een dochter van Pieter van der Zijpe, die ambtenaar zou worden van Graaf Lodewijk van Male. ([42]). Rifflart, een geweldenaar die in Engeland moord en brand pleegde en de Gentenaars met alle kracht bevocht, werd heer van Mondricourt, Lony en Harsy en was gehuwd met Jeanne de Lony die hem een zoon schonk met name Raoul. ([43]). Lodewijk de Crecy had ook bastaarddochters : Margareta en Katelijne. De eerste huwde een Charlets, de tweede eerst met Pieter Boudens ([44]) en daarna met Corneel van den Eeckhoute. Beide mannen waren grafelijke ambtenaars. ([45]). Katelijne woonde een tijd te Gent, waar haar man onderbaljuw van de stad werd. Ze had een huis en vrij erf op de Zandberg. ([46]).

Graaf Lodewijk van Crecy had ook een voorliefde voor zijn stalknecht Jan Cheylinck die hij later met zijn dochter wou zien huwen. ([47]). Deze graaf, tot in de nieren francofiel, moorddadig — hij poogde zelfs zijn oom Robrecht uit het leven te helpen ([48]) — werd door de Bruggelingen gearresteerd ([49]) en door de Gentenaars bestreden. Hij was bovendien meinedig ([50]) en er steeds op uit om de vrijheden en voorrechten van zijn landgenoten te verminderen. ([51]). Hij stierf te Crecy, in strijd tegen de Engelsen en hun bondgenoten, de Vlamingen. Hij werd ter aarde

---

(41) J. VUYLSTEKE, Rek. 755 ; Corpus Chronic. Fl. (uitg. De Smet) 208. Lodewijk van Male werd geboren op St. Katelijnedag 1330.

(42) M. DESPLANQUE, Inv. II 58 - 111 ; de LIMBURG-STIRUM, Cart. L. v. Male I 208, II 18-29-92 ; DE PAUW, Cart. Art. 188 ; BUNTINX *Audientie van de graven van Vlaanderen* 102 ; FROISSART, *Chroniques* XXI p. 269.

(43) M. DESPLANQUE, Inv. II 119, I 187. Boidin van Vlaanderen werd in het bezit gesteld van het goed van de edelman Lodewijk Kocman. Ook Rifflart kreeg verbeurd verklaard goed. de LIMBURG-STIRUM o.c. II 19-92. Zie nog F. QUICKE, *Pays-Bas* 306 ; DE SMET, *Rijmkronijk* 890 ; DE PAUW *Froissart's Chronijke* 472-475-478.

(44) de LIMBURG-STIRUM o.c. II 42.

(45) J. BUNTINX o.c. 102.

(46) S.A.G. JBK 1405-06 fol 39 en 1415-16 fol 77v°.

(47) SANDERUS, Flandria illustr. III 183 - Miraeus Opera diplomatica III 434.

(48) KERVYN de LETTENHOVE, *Hist. de Fl.* III 124.

(49) en gevangen gehouden. ib. 126.

(50) ib. 132.

(51) F. BLOCKMANS, *De bestraffing van den opstand van Brugge*, Gent 1940, p. 5.

besteld in de abdij van St. Riquier bij Abbeville, later in 1354 voor het hoogaltaar van Sint Donaas te Brugge, opnieuw begraven. ([52]). In zijn testament had hij de wens uitgedrukt begraven te worden in Gent, in het klooster der predikheren, indien hij stierf in Vlaanderen. ([53]).

Naar tijdgenoten beweren was Lodewijk van Male «corporis venustate decorus et naturali ingenio non immunito commendatus» en «estoit ung moult beau fils, sage et bien adrescé». ([54]). Maar deze beelden zijn wel geflatteerd te noemen. Van karakter was Lodewijk van Male boosaardig als geen ander, cynisch, autoritair en vooral sluw en listig. ([55]). Hij had geen gelukkige jeugd. Ze werd inderdaad vertroebeld door allerlei plannen en gebeurtenissen die de man zouden tekenen. Van zijn zevende tot zijn zeventiende jaar ongeveer leefde hij grotendeels buiten Vlaanderen ([56]), ver van het grafelijk slot te Male waar hij op 29 november 1330 geboren was. ([57]). Hij deelde de vrijwillige of gedwongen ballinschap van zijn vader die met de Gentenaars overhoop was geraakt. Tenslotte was hij te Crecy in het Franse kamp met zijn vader die tegen de Engelsen sneuvelde en waar hij zelf, gewond, tot ridder werd geslagen. ([58]). Na Crecy verbleef Van Male onder het regentschap van zijn moeder nu eens in Frankrijk dan weer in Brabant ([59]), tot hij op 17-jarige ouderdom zijn vader als graaf van Vlaanderen opvolgde. ([60]). Maar slechts voor enkele maanden want hij vluchtte uit zijn graafschap op verzoek van de Franse koning. ([61]). Eerst in januari 1349 en voor bijna dertig jaar, nam hij definitief het beleid van zijn erfgoed in handen. ([62]). Beleefde de jonge Lodewijk van Male heel wat politieke spanningen mee niet minder werd hij betrokken in tal van huwelijksprojecten waarvan hij de speelbal was.

---

(52) Messager scienc. hist. 1855 p. 143.

(53) DEHAISNES et FINOT, Inv. I (1e Part.) 315. Eigenaardig dit verlangen van de graaf die door de Gentenaars jaren uit zijn graafschap werd gehouden en toch in hun midden wou begraven worden.

(54) Chronicon Flandriae (uitg. De Smet) p. 221 ; Istore et Chronique II 48.

(55) P. ROGGHÉ, *De politiek van Lod. v. Male* 18 en vgd.

(56) P. ROGGHÉ, *Het zevenjarig beleid van J. V. Art.* Ten tijde van J. V. Art. verbleef de gravin of de graaf te Atrecht, Bapaumes, Rijsel, Halewijn en in 1341 een tijd te Kortrijk. DE PAUW, Rek. II 40-58-121.

(57) J. VUYLSTEKE, Rek. II 755-775.

(58) Zie Li Miusit (uitg. De Smet) 165 · LUCAS, *The Low Countries* 561 ; Chronicon Flandriae 219.

(59) J. BUNTINX, *Kanselarijregisters in de XIVe* p. 215. Lod. de Crecy stierf op 26 aug. 1346. ib.

(60) Istore et Chronique o.c. II 61 ; en Li Miusit o.c. 169 ; LUCAS o.c. 670.

(61) Istore et Chronique, o.c. II 51 ; Froissart Chron. XXI p. 254.

(62) P. ROGGHÉ, *De politiek van Lod. v. Male* 9.

Nauwelijks vijf jaar oud wilde men hem in de echt verbinden met zijn 8-jarige nicht Lente, dochter van Robrecht van Cassel. Later was er sprake van de dochter van Koning Filips van Navarra, van de dochters Joanna en Isabella van koning Edward III van Engeland. ([63]). Met deze Isabella liet Lodewijk van Male zich in 1347 plechtig verloven, op aandringen van de Gentenaars en ofschoon hij verklaard had niet te willen huwen met de dochter van de moordenaar van zijn vader. ([64]). Maar de hele plechtigheid was voor hem een comedie. Tenslotte huwde hij zijn nicht, Margareta, dochter van hertog Jan III van Brabant waarop zijn vaders keuze reeds vroeger was gevestigd, huwelijk waarbij vooral de Franse koning de hand in het spel had. ([65]). Ofschoon tijdgenoten beweren dat hij op Margareta ook persoonlijk gesteld was heeft hij mettertijd deze vrouw, die hem nochtans, inzonderheid in zijn strijd tegen Brabant, krachtige en persoonlijke bijstand verleende ([66]), met ongehoord cynisme behandeld. Wij wisten het reeds, echtelijke trouw was geen bijzondere eigenschap van de Dampierres, en ook van Male maakte hierop zeker geen uitzondering maar waar andere princessen over alle minnaressen en bastaarden van hun echtgenoot konden heenstappen vermocht dit Margareta blijkbaar niet. Bij ontstentenis van haar man pleegde ze waarschijnlijk te Male, in het grafelijk slot, onnoemelijke daden op een minnares van haar gemaal. En onmeedogend deed Lodewijk van Male de ongelukkige hemeltergend boeten. De brutale, colerieke van Male deed ze, waarschijnlijk in september-october 1371, afzonderen in het kasteel Chateau-Regnault in het graaf-

(63) Voor het huwelijk met Lente was reeds in 1335 de pauselijke dispensie verkregen. J. DESPLANQUE, Inv. I 129. Zie verder E. VAERENBERG, *Hist. des relations diplomatiques entre le comté de Fl. et l'Angleterre* (1874) 312-313-322-331 ; Rijmer. Foedera II 2, 1097 en II 2, 909-932 ; Londen Rec. off. — CCR (1333-7) p. 649-678 ; VAN ISACKER et BERLIERE, *Lettres de Clement VI* vol. I n° 1442-43 ; LUCAS o.c. 358-359.

(64) Istore et Chronique, o.c. II 49 ; DE PAUW, Rek. III.

(65) Istore et Chronique o.c. II 48-37 ; DE PAUW J. V. Art. 351 ; Despars, Chronijke II 396.
Zie ook vorige nota. DEHAISNES et FINOT, Inv. I (1e partie) 282.

(66) LAURENT et QUICKE, *La guerre de la succession de Brabant* (revue du Nord) XIII n° 50 p. 105.

schap Retel waar ze nooit meer een familielid heeft gezien. ([67]). Margareta overleed er in april 1380. ([68]).

Was Lodewijk van Male een ongenadig en afschuwelijk echtgenoot voor zijn vele natuurlijke kinderen was hij een bekommerde vader die ze met allerlei weduwen van gegoede huizen of ze met zijn voornaamste ambtenaars deed trouwen.

Zijn bastaarden waren Lodewijk de Fries, Lodewijk de Haze, Jan zonder Land, Robrecht, Victor, Pieter, Karel, Hector en Gaspard. Pieter is vroeg gestorven, en van Karel, Hector en Gaspard weet men nauwelijks hun bestaan. ([69]). *Lodewijk* van Vlaanderen, bijgenaamd *de Fries* was gehuwd met Maria van Gistel, weduwe van de heer Jan van Halewijn. Lodewijk werd heer van Van de Woestijne en Praet. ([76]). *Lodewijk* van Vlaanderen, bijgenaamd *de Haze* was gehuwd met een vrouwe Landas, dochter van de heer d'Esne. Hij werd heer van Wessegem op Ursel en beschikte over het goed van Geraard de Moor dat door de graaf geconfisceerd was geworden. Hij kreeg ook de landen van Elverdinghe en Vlamertinghe. ([71]).

---

(67) Alles laat toe te vermoeden dat alle familieleden akkoord waren met de verwijdering uit Vlaanderen, wat er kan op duiden dat haar misdaad groot mag zijn geweest. Noch haar zuster Joanna van Brabant, noch Margareta, van Males moeder, noch haar dochter en haar echtgenoot Filips de Stoute bezochten haar. F. QUICKE, *Réclusion* 399-42. Geschenken werden haar toegezonden behalve door Lodewijk van Male. ib.

(68) F. QUICKE o.c. 401. Er werden haar zielmissen opgedragen in de kerk van Briaux. DEHAISNES et FINOT, I (1e part.) 32.

(69) VREDIUS, *Geneal. com. Fl.* I tab. 6 ; M. DESPLANQUE, Inv. II 164 ; B.H.O.G. Gent 17de jaarg. n° 6 - 1909) ; DEHAISNES, o.c. IV 190. Karel werd heer van Langemark en Gruiterzale. VREDIUS, o.c. tab. 6.

(70) J. BUNTINX, *De audientie v. d. graven van Vl.* 100-101. Maria van Gistel was de dochter van Roger en van Maria van Lichtervelde. GAILLARD, *Bruges et le Franc* I 94-95. Lod. de Fries had een zoon Jan. S.A.G. JBK 1424-25 fol 73.

(71) FROISSART, *Chroniq.* XXI, 270 ; M. DESPLANQUE, Inv. I 170, II 133. Hij had op zijn beurt bastaardkinderen : Hector, Katelijne, Joanna, Regnault. Hector kreeg het leen van Bortsant, Regnault dat van Le Vake. Katelijne en Joanna kregen een huisje toegewezen in de parochie van Oostkerke en het leen van Le Heneede. Katelijne genoot ook een rente van 30 goudfrs. op de ontvangsten van Ninove. Joanna huwde met Jan van Prijzeel. M. DESPLANQUE, Inv. II 132-133 I 307 ; DEHAISNES et FINOT Inv. I (1e part.) 270. De Haze had geen wettige kinderen.

Jan zonder Land was gehuwd met Willelmine, dochter van Jan Van Schuurvelde en werd heer van Schuurvelde en van Drinkham. ([72]).

Robrecht van Vlaanderen was gehuwd met Anastasia van Oultre,- burggravin van Ieper, weduwe van Louis van Lichtervelde. Hij werd schildknaap van Filips de Stoute, raad en kamerheer van Filips de Goede. Hij kreeg het bezit van de overleden Lodewijk de Haze nl. Elverdinghe en Vlamertinghe. ([73]).

Victor van Vlaanderen was gehuwd met Joanna van Schorisse, weduwe van de heer van Cramoisy. Hij werd schouteet van Oostburg en bezat een leen, Shasen Wallekin, op het eiland Cadzand. Hij kwam ook in het bezit van de landen en dorpen van Ursel en Wessegem. ([74]).

Lodewijk van Male had ook talrijke bastaarddochters : Trise of Beatrix, Margareta, Joanna, Maria en nog twee anderen. *Beatrix* was gehuwd met Robert Tinke of Tincke, die o.m. hotelmeester werd van de graaf te Gent. ([75]). Ze genoten een rente van 200 p. ([76]). *Margareta* werd achtereenvolgend de echtgenote van Florens van Maldegem, Hector van Veurhoute en Zeger van Gent. ([77]). *Joanna* huwde met Dirk van Hondschote ([78]) en kwam in het bezit van de heerlijkheid Zotschore op Beernem. ([79]).

---

(72) DEHAISNES et FINOT, Inv. I (1e part.) 289. Hij huwde waarschijnlijk een tweede maal met Isabella Van Gistel en woonde een tijd met zijn vrouw op het kasteel van Gosnay waar 's graven bastaardkinderen werden opgeleid. M. DESPLANQUE, Inv. I 308, II 132 ; DEHAISNES, o.c. IV 17.

(73) M. DESPLANQUE, Inv. II 133-158 ; J. BUNTINX, o.c. 101. Hij beschikte te Gent over een huis nabij de St. Michielskerk. S.A.G. Rek. 1452-53 fol 344 v°. Hij ook had een bastaard met name Jan die gehuwd was met Maria van de Voorde. M. DESPLANQUE, Inv. II 170. Hij beschikte ook over het goed «De Bos» te Astene bij Gent. M. DESPLANQUE, Inv. II 133.

(74) M. DESPLANQUE, Inv. II 132-154. Hij had drie bastaarden. ib. 154. Drie bastaarden, nl. Jan, de Fries en de Haze kwamen tegen de heidenen om. FROISSART, Chron. XXI 270-271 ; DEHAISNES et FINOT, Inv. I (1e part) 331 ; M. DESPLANQUE, Inv. I 251 ; WIELANT, *Antiquités* o.c. 230. Een ander bastaard nl. Victor kwam te Cassel om van de kou. Jan VAN DIKSMUIDE, Kronijk 42. Victor had te Gent een leen van 30 sch. 's jaars erfrenten, gelegen aan de Minnebrug. C. L. DIERICX, Mem. I 129.

(75) In het hof ten Walle. de LIMBURG-STIRUM, Cart. L. v. M. I 45.

(76) M. DESPLANQUE, Inv. II 132.

(77) J. BUNTINX o.c. 102. Ze kreeg van haar vader 2 heerlijkheden in het Land van Waas. VREDIUS, o.c. tabel 16. Margareta genoot een jaarlijks inkomen van 400 pond par. Vl. munt belegd in bezit te Melsele en elders. L. G. sur Marguerite de Flandre fille naturelle du comte L. de Male (Ann. soc. émul. Bruges t. XXXII 1883 p. 64).

(78) ib.

(79) VREDIUS, o.c. tab. 16.

Twee bastaarddochters werden religieusen, *Maria* te Thieulloye bij Atrecht, *Margareta* te Petegem bij Oudenaarde ([80]), nog een *Margareta* huwde met Robert de Wavrin, heer van Lillers in Artesië. ([81]).

Voor zijn bastaarden onderhield graaf Lodewijk in 1383-84 een «gouvernesse» en een «garde». En hij bedacht zijn natuurlijke kinderen in zijn testament ([82]).

Deze zonderlinge graaf, die aan jicht leed en vaak humeurig was, had geen tijd om op de lijkdienst van zijn moeder die nochtans vaak op gelukkige wijze in de politieke kaart van haar zoon had gespeeld, tegenwoordig te zijn. [83]). Maar hij had tijd te over voor zijn apen, leeuwen, dwergen, narren en menestreels ([84]), voor steekspelen en voor vele feesten die hij vierde in zijn vele huizen en kastelen te Gent, te Brugge, te Male, te Brussel, te Rupelmonde, zelfs te Parijs. ([85]).

Deze graaf werd door zijn onderdanen, vooral door de Gentenaars verafschuwd ([86]), ofschoon hij ze graag aansprak met «lieve vrienden» ([87]). Hij ontsnapte meer dan eens aan aanslagen op zijn leven. ([88]).

---

(80) Annales Cercle hist. et arch. d'Auden. I 64 ; M. DESPLANQUE. Inv. I 256-257.

(81) FROISSART, Chron. X 537. Ze kreeg 700 p. par. bij haar huwelijk.

(82) LABORDE, o.c. I 4 ; DEHAISNES et FINOT, Inv. I (1e part.) 318. Zijn zonen De Hase, de Fries en Jan werden ridders. ib. 331. Lodewijk van Male was de eerste graaf van wie bekend is dat hij bastaardkinderen van zijn edelen en heren legimiteerde, wat door zijn opvolgers zal worden vermenigvuldigd. de LIMBURG-STIRUM, Cart. L. v. M. I 402. Lodewijks bloedverwanten hadden ook bastaarden. Hij had een neef en ook een oom die Willem heetten. de LIMBURG-STIRUM, Cart. I 208-305.

(83) Chronijke van Vlaenderen behelsende... enz. beschreven door N. D. en F. R. Brugge 1727. p. 66. DELACHENAL, o.c. V 66.

(84) M. DESPLANQUE, Inv. I 181 ; Memorieb. v. d. stad Gent 77. Zie ook LABORDE o.c.

(85) Te Gent bezat hij het Gravensteen, het gestolen Hof ten Walle op Simon de Mirabello, de Posterne nabij de Zandpoort, het kasteel van Wondelgem dat de Gentenaars in 1379 in de as legden, een hof te Zwijnaarde en het «Ostel de le Mote» te Gent. LABORDE I 9. Voor Brugge en Rupelmonde : M. DESPLANQUE, Inv. II 11. Voor Brussel en Parijs : DELACHENAL V 66 en F. QUICKE, *Pays-Bas.*

(86) De Gentenaars verklaarden de Fr. koning, na Rosebeke, zijn gezag niet meer te erkennen daar hij was «trop cruel». FROISSART, Chron. II 63.

(87) P. ROGGHÉ. *De politiek van Lod. v. Male,* 49-50.

(88) de LIMBURG-STIRUM o.c. I 71 ; V. FRIS, *Origines de la reforme* 140. L. DIEGERIC, Inv. II 187-189, *Chronique de Tournay* 246.

In zijn testament smeekte de eigenaardige graaf «de tout son cœur» God, de H. Maagd en alle heiligen dat ze hem zijn vele en grote zonden zouden vergeven en hij vroeg zijn schoonzoon de ongelukken goed te maken die zijn hovaardij en zijn hebzucht hadden uitgelokt en hij verklaarde «qu'il estoit moult dolans de la destruction de son peuple combien que ils eussent esté pugnis à se requeste». ([89]). Maar zijn berouw stond op papier en hij kon niet meer schaden.

Hebben de Dampierre des levens felheid aangegrepen niet minder hebben de graven van het Bourgondisch huis een leven van hete hartstocht, van aardse geneugten en glorie gevoerd.

Het was Margareta van Male, gehuwd met de Bourgondiër Filips de Stoute, zoon van de Franse koning ([90]), die Lodewijk van Male als gravin van Vlaanderen opvolgde. Haar huwelijk met Filips was voorafgegaan door een ander met Filips de Rouvres, die tien jaar oud was, en dat te Atrecht werd ingezegend. Margareta zelf was nog jonger. ([91]).

Maar de knaap Filips overleefde deze liefde niet. Hij overleed in november 1361. Voor Filips de Stoute had men eerst gedacht aan een huwelijk met een nicht van de koning van Hongarije maar toen er sprake was dat de jonge weduwe Margareta zou huwen met prins Edmond, zoon van koning Edward III van Engeland werden alle pogingen en middelen aangewend om een huwelijk te bedisselen tussen Margareta en Filips de Stoute. En het Franse opzet slaagde, al waren de voorwaarden tot dit huwelijk niet geheel naar de wens van de Franse koning. ([92]).

De Bourgondiër had bepaald eigenschappen. Hij was vitaal, dynamisch, moedig. Hij was bovendien behendig doch minder sluw en schijnheilig dan zijn schoonvader. Hij poogde zich ook populair te maken. Filips de Stoute was een gecultiveerde geest, een man die er hofschilders als Melchior Broederlam, Hue de Boulogne, Jan van Hamet, Jan van Gent, Pierre Dubois, Jean d'Arbois, e.a. op nahield. ([93]). Ook uitstekende miniaturisten

---

(89) FROISSART, *Chroniques* X 535-540.

(90) Zoon van koning Jan en Bonne van Luxemburg. Hij werd te Pontoise op 17 januari 1342 geboren. E. PETIT, *Ducs de Bourgogne* (1909) t I p. 2.

(91) F. QUICKE, *Pays-Bas* 54.

(92) ib. 75. Hij was ongeveer 8 jaar oud. Zie over deze huwelijkstribulaties : F. QUICKE o.c. 140-145-146 en DELACHENAL o.c. II 166-167-169-171 ; M. DESPLANQUE, Inv. I 167. Bij de huwelijksonderhandelingen speelde de moeder van Lod. van Male, Pierre d'Orgemont en Pierre Aymé, bisschop van Auxerre een invloedrijke rol. E. PETIT, *Ducs de Bourgogne* o.c. 231-232-256-257.

(93) E. PETIT, *Ducs de Bourgogne* (Paris 1909) I 31-41-328 ; DEHAISNES (Chanoine) Inv. IV 5-18-30-2 ; P. BERGMANS in Bull. O. en G. Gent 8e Jaarg. n° 6 p. 258 ; Cartellieri Am Hofe o.c. 180.

als de gebroeders Van Limburg, die voor hem speciaal een bijbel historieerden, beeldhouwers als Jean de Martinville en Claus Sluter, literatoren als Christine de Pisan, tapissiers als Jean Le Cambier en J. Cosset en vele anderen. (94). Hij deed retabels maken (95), «des escus d'or à ymages pour mettre reliques» (96) en andere artistieke voorwerpen. Hij beschikte over gekleurde getijdeboeken, psalteria, romans, legenden, bijbels (97) en was de eerste gereputeerde bibliofiel van het Bourgondisch Huis. Hij hield van toneelopvoeringen aan zijn hof (98) en elders, van balladenlezers, luitspelers, pijpers, jongleurs (99) e.a. speellieden die hij naar Duitse scholen zond om zich te vervolmaken. (100).

Maar deze hertogelijke estheet en maecenas had echter meer gebreken dan hoedanigheden. Hij was gesteld op praal en pracht om eenieder te verbluffen, op spektakel en grandiose plechtigheden waarvoor hij zijn eigen schatkist leeghaalde en zijn onderdanen uitschudde. Reeds bij zijn huwelijksfeest was er zo gevierd en gefuifd geworden op zijn kosten dat hij een week later bij lombarden e.a. geld moest gaan lenen. (101). Graaf van Vlaanderen geworden bedacht hij mild met zijn pensioenen en renten abten en abdessen, kapelanen, hospitaalbroeders en zusters, predikheren, procureurs, advokaten, heren, ridders en dienaars. (102). Van oorlogen maakte hij schouwtonelen met een kamp met straten en tenten met paarlen bestikt en torens als een bezette stad. (103). Hij was een gokker, een onverbeterlijke speler, die bij het spel zijn gulden gordelriem in pand moest geven. (104). Hij hield van tornooien, vrolijke jachtpartijen, tafel-

---

(94) DEHAISNES, o.c. 8-4-5. Christine de Pisan was gehuwd met Etienne du Castel en schreef een boek voor Filips. Ook «espitres et dictiez» ib 48 : zie ook P. BERGMANS, *Artistes gantois au M. A.* (Bull. O en G Gent o.c. p. 259-260).

(95) w. o. een reproductie van een retabel uit de Bijlokeabdij te Gent voor het meesteraltaar van de Karthuizers te Dyon. DEHAISNES, *Histoire de l'art de la Fl., d'Artois et le Hainaut avant le* XVe *s.* (Lille 1886) 503.

(96) DEHAISNES, o.c. 486.

(97) ib. 494.

(98) CARTELLIERI, o.c. 296.

(99) DE LA FONS-MALICOCQ in «*Messages scienc. hist.*» (1860) 158-159.

(100) CARTELLIERI, o.c. 164.

(101) KERVIJN, *Hist. de Flandre,* III 121-107. Over zijn buitensporige uitgaven zie E. PETIT, o.c. 474-479-480-506-507-509.

(102) DEHAISNES (chanoine, Inv. IV 2-4-6-12-13-22 en verder. Ook dekens van kapittels enz. De Gentse abdis van de Groenenbriel en sommige Gentse predikheren moeten hierbij vermeld worden. ib IV p. 7-22-15.

(103) CARTELLIERI, *Philip der Kühne* 37. KERVIJN, *Hist. de Fl.* III 54-55.

(104) KERVIJN DE LETTENHOVE, *Hist. de Fl.* III 121.

geneugten en wijn van Beaune, van dansen en maskerades, liefst met meisjes of jonge vrouwen. ([105]). Hij was dol op paarden, hazewinden, papegaaien, apen en exotische vogels. ([106]). Als middel om o.m. de pest te bestrijden en ter ere van «alle vrouwen en jonkvrouwen» richtte hij in akkoord met koning Karel VI en de hertog van Bourbon te Parijs een divertiserend «cour d'amour» op. ([107]). Aan zijn echtgenote, de hoogmoedige en autoritaire Margareta van Male, bracht hij graag, waar het gelegen kwam, publiek hulde. Hij overlaadde ze met goud : «coiffes en or, fronteaux», kroon, hoeden, halssnoeren, ringen, agrafen, knopen, enz. ([108]). Hij schonk ze ceinturen met madeliefjes «des marguerites esmailliées et P (Philippe) entrelaciez». ([109]). Op zeilen van zijn gedoreerd oorlogsschip liet hij met gouden draden tussen madeliefjes de initialen van Margareta borduren. ([110]). Maar hij bedroog ze met een minnares die hem een bastaard baarde en hield er een favoriet of mignon met name Gui de la Tremaille op na die hij eer en gunsten bood. Ze droegen samen elk een deel van eenzelfde reliek en de hertog verzocht bij uiterste wil dat zijn snoes met de voeten dicht nabij de zijnen in hetzelfde graf te Dijon zou begraven worden. ([111]). Op het einde van zijn leven dacht Filips aan het hiernamaals, aan het dragen van een Karthuizergordel. ([112]). De gordel droeg hij niet. Maar hij werd, gekleed als Karthuizer, in 1404 ten grave

---

(105) CARTELLIERI o.c. 61 ; Gill. VAN SEVEREN Inv. III 265 ; FROISSART. *Chroniq.* VIII 372-373 ; E. PETIT o.c. 486. Hij lustte ook Cypruswijn en Griekse. ib. 6.

(106) DEHAISNES o.c. IV p. 2. Hij deed Friese mantels kopen en van Brugge naar Parijs zenden. ib. 19.

(107) Christine de PISAN, *Le débat de deux amants.* Oevres I 211 II 96.

(108) DEHAISNES, *Histoire de l'art* o.c. 489.

(109) A. PINCHART, *Orfèvres et graveurs de sceaux* (in Messager scienc. hist. 1881) p. 65.

(110) KERVIJN DE LETTENHOVE o.c. III 54-55 ; CARTELLIERI o.c. 37. Ook Margareta was vrijgevig. Meer dan eens deed ze uit Brugge allerlei vis waaronder stokvis en tokel naar Dyon brengen. DEHAISNES Inv. IV 8. Filips en Margareta leidden een echt koninklijk hofleven. M. CARRAT, *Marguerite de Fl.* 136-139. De hertogin kreeg het beheer van het land in handen toen haar gemaal elders werd geroepen. J. DE LICHTERVELDE o.c. 230.

(111) De favoriet was zijn neef, de sire de la Trimoille et de Suby. DEHAISNES et FINOT nv. I (1e part) 318 en DEHAISNES, *Histoire de l'art* o.c. 486 en DEHAISNES en FINOT Inv. I (1e part) 268.

(112) CARTELLIERI o.c. 64.

gedragen. ([113]). Zo berooid liet hij zijn weduwe achter dat ze op zijn lijkbaar haar sleutels en beurs moest werpen om aan te tonen dat ze verzaakte aan alle roerende goederen (vooral aan schulden) die de hertog haar smadelijk naliet. ([114]).

De hertogin liet, enkele maanden later overleden, zich begraven ver van haar gemaal naast haar vader en haar moeder in de St Pieterskerk te Rijsel. ([115]).

Jan zonder Vrees (1371-1419), een vinnige, kleine man, kreeg de bittere erfenis nagelaten door zijn ouders Filips en Margareta, wat hem verplichtte te bezuinigen. ([116]). Van karakter was hij somber, wantrouwend en hypocriet. ([117]). Op zijn twintigste jaar achtte zijn moeder hem nog niet capabel om te regeren. ([118]). Mettertijd stelde hij toch belang in kunstschatten, onderhield hofschilders als Jean Malouel, Jean le Sellier, Jehan le Voleur, Meester Vranken uit Mechelen ([119]), enlumineurs, literatoren, tapissiers. ([120]). Hij breidde ook de bibliotheek van zijn vader uit met balladen, kronijken, reisbeschrijvingen, theologische tractaten, mémoires, devotieboeken, statuten en erotische historiën. ([121]).

Veel geluk heeft deze hertog niet gekend. Zijn onderdanen werkten zijn plannen tegen. ([122]). Op kruistocht gezonden door zijn vader naar Hongarije tegen de heidenen werd hij er gevangen genomen. ([123]). In Frankrijk werd hij bitsig bevochten door de Armagnacs. ([124]). En in de

---

(113) KERVIJN DE LETTENHOVE o.c. IV 121-122. In zijn testament noteerde Filips de Stoute «pour ce que grans obsèques me semble une pompe mondaine de peu de proffit à l'âme». Hij wou slechts 13 toortsdragers bij de uitvaart. Men gaf er hem echter 60. DEHAISNES en FINOT Inv. I (1e part.) 318. P. de Lichtervelde. Jacques de Lichtervelde Brussel 1943 p. 111.

(114) MONSTRELET, *Chronique* I 89 ; CARTELLIERI o.c. 110.

(115) KERVIJN DE LETTENHOVE o.c. IV 124. Filips de Stoute werd te Dyon begraven.

(116) M. DESPLANQUE, Inv. II 140.

(117) Zie voor zijn hypocrisie P. DE LICHTERVELDE o.c. 180-181 ; FREDERICQ o.c. 9.

(118) KERVIJN DE LETTENHOVE, *Hist. de Fl.* IV 88.

(119) DEHAISNES Inv. IV p. 63-72-81-93-179. Mr. Vranken schilderde het portret van de ongelukkige Katelijne ib. 72.

(120) Jehan van de Capellen, tapissier. Verder de gebr. Van Limburg, Christine de Pisan, Hue de Boulogne, oude dienaars van zijn vader. ib 48-63. Hij gaf aan vreemde gasten tapijten ten geschenke. ib. 63.

(121) CARTELLIERI o.c. 181.

(122) M. DESPLANQUE, Inv. II 136-138. Zie ook verder.

(123) KERVIJN DE LETTENHOVE, *Hist. de Fl.* IV 97.

(124) M. DESPLANQUE, Inv. II 136.

intimiteit ging alles behalve naar wens. Zijn dochter Katelijne voorbestemd tot graaf de Guise, zoon van Lodewijk, graaf van Anjou, werd hem teruggezonden ([125]), nog voor het huwelijk was voltrokken. En de ongelukkige stierf van spijt te Gent. ([126]).

Met zijn echtgenote liep de trouw mis. Wellicht was ze meer dan eens de sensuële hertog van Orleans terwille ([127]). Toch bedacht Jan ze met goud en parels en... godvruchtige boeken. ([128]). En tegelijk begon de hertog op zijn beurt te slippen. Hij kreeg minnaressen en bastaardkinderen. Filippe, die huwde met Antoine de Rochebaron, die het huis en de vesting van Avesnes-Comte werd toegewezen. ([129]). Uit zijn liaison met Agnes de Croy sproot een bastaard Jan van Bourgondië, die met de steun van zijn halfbroer Filip op de bisschopsstoel van Kamerijk werd gezet ([130]), en uit de betrekkingen met Jaquette la Saubarde kreeg hij Guyot van Bourgondië. ([131]). Die Jan van Bourgondië die ook graaf werd ([132]) was een zonderling die van kinderen hield. Hij kocht te Gent «het Hof en herberge van Camericke». Het was gelegen in de Onderstraat met uitgangen op de Hoogpoort in een huis «de Pijl» geheten en in de Breydelstraat met een poort. De herberg had een ommuurde hof, gaanderijen en heel wat geplaveide plaatsen. En de eerbiedwaardige bisschop verscheen voor de Gentse schepenen om zijn «Hof» aan Arnold, Jan Lisbet, Filip, een andere Jan en zijn zuster Margareta, zes natuurlijke kinderen goed geteld, te bezetten. ([133]). Hij bedacht sommigen ook met lijfrenten die hij van de stad had gekocht. ([134]).

---

(125) DEHAISNES et FINOT, Inv. I (1e partie) 526-527.

(126) CHASTELLAIN, *Chroniques* II 74.

(127) Gui BRETON, *Histoire d'amours de l'hist. de France* (1955) p. 260.

(128) M. DESPLANQUE, Inv. I 326. Ook aan vorsten, ambassadeurs, concilievaders deelde hij pensioenen uit, goud en juwelen. Zie DESPLANQUE, Inv. I en II.

(129) ib. II 155. Hij zelf was een tijd de minnaar van de Fr. Koningin. G. BRETON, o.c. 260.

(130) CARTELLIERI o.c. 270 en WIELANT, *Antiquités* 79. Jan van Bourgondië werd in de kapel van het hertogelijk kasteel te Hesdin gesacreerd in tegenwoordigheid van andere bisschoppen en het hele hof die daarna allen op het kasteel dineerden. M. DESPLANQUE, Inv. I 394. Dit geschiedde in 1440.

(131) DEHAISNES, Inv. IV 95-99. Waarschijnlijk was ook Pierre de Bourgogne kanunnik van Rijsel en bastaard. M. DESPLANQUE, Inv. II 135.

(132) VAN CAMERSYS (of «Kamerijkse») S.A.G. JBK 1466-67 fol. 87.

(133) Deze kinderen hadden respectievelijk als moeder : Jehane Despontijn, Margareta Absoloens, Lisbet van Ymmerseele, Clara van den Houdenhuus en Lucie Braems, alle vertrouwde Vlaamse en zelfs Gentse namen van gegoede families. S.A.G. JBK 1463-64 fol. 58v° ; 1466-67 fol. 87 en 1481-82 fol. 22v°.

(134) S.A.G. Reeks 405 bis n° 1 fol. 1 en vgd.

Zo ongelukkig Jan zonder Vrees had geleefd, zo tragisch stierf hij, neergestoken door de Franse dauphin op de brug van Montereau. ([135]). «En pourpoint et houseaux et tout chaussé» ([136]) werd hij door zijn vijanden in de grond gestopt. Uit zijn zak haalde men eerst nog een brevier die hem niet meer helpen kon. ([137]). Zijn zoon Filip deed zijn lijk later ontgraven. Zijn lichaam werd gebalsemd en in een ossenlederen zak genaaid. Later werd zijn kist «de plonc blanc» naast het stoffelijk overschot van zijn vader bijgezet te Dijon». Ook hij had zo mild vorsten, ambassadeurs, concilievaders, geestelijke en wereldlijke heren en dienaars begiftigd, oorlogen gevoerd en feest gevierd dat zijn zoon en opvolger diep in schulden zat te kijken. Hij was verplicht wedden en pensioenen van officieren en dienaars op te schorten, gedane giften o.m. van kastelen en landen te herzien ([138]) en natuurlijk zijn onderdanen aan te spreken.

Met Filips «l'assoeuré» of de Goede weet men niet goed de heilige van de teugelloze zondaar te scheiden. Deze prins, recht als een rietstok, nu eens gemeenzaam dan weer vol trots, huichel en sluwe berekening zocht niettemin in ongeveinsde vroomheid solaas. Niets kon hem beletten, waar het hem gelegen kwam, God ten voete te vallen. Als een eremijt vastte hij, zette zichzelf op water en brood. ([139]). Hij ging op pelgrimage om heilige relieken te kussen en droeg steeds dicht op de borst een reliek van de H. Hubertus. ([140]). Uit pure devotie deed hij over nacht en dag, jaar in jaar uit een gouden lamp branden «que nous avons fait mectre pour rendre clarté et lumière... à l'honneur service et révérence de Dieu, notre créateur, et de la glorieuse Vierge Marie, sa benoîte mère. ([141]). Uit boete

---

(135) M. DESPLANQUE, Inv. II 145. Zijn schoondochter Michelle de France bewees hij overdreven eer : hij noemde ze Madame en knielde voor haar. Alienor de POIRTIERS, *Les honneurs de la cour* (ed. La Curne de St. Palaye, Mémoires sur l'ancienne chevalerie (1781) II 201.

(136) CHASTELLAIN, *Chroniques* I 144.

(137) ib 145.

(138) ib 144. Filips de Goede moest niet alleen de schulden van zijn vader goedmaken maar zat ook, kort na zijn regering, in geldverlegenheid door grote uitgaven betreffende zijn oorlog tegen Frankrijk, het huwelijk van zijn zusters, de gravin de Richemont, deze van Clermont en de hertogin van Bedford. Ook het onderhoud van zijn hotel en van dit van zijn tweede echtgenote Bonne d'Artois vergden nieuwe inkomsten. DESPLANQUE, Inv. II 150.

(139) O. DE LA MARCHE o.c. II 40.

(140) M. DESPLANQUE, Inv. I 378-379 ; DE BUSSCHER Inv. 37. In de St. Michielskerk te Gent, in de grote kerk te Damme. Zwaar ziek wijdde hij aan de H. Adriaan, de schutspatroon van Geraardsbergen een wasfiguur van een knielende man, wegend 60 pond. CARTELLIERI, *Am Hofe* 65.

(141) In het O. L. Vr. klooster te Boulogne. M. DESPLANQUE, Inv. II 177.

ging hij te Gent de voeten wassen van de armsten onder de armen. (142). In het openbaar en heimelijk deelde hij aalmoezen uit aan misdeelden, geteisterden, kluizenaars, lepralijders, bedelaars (143) en steunde de godvruchtige zielen die religieuse wilden worden. (144). Hij bedacht zijn bloedverwanten met zielmissen (145), met giften, kloosters als «Galileen» te Gent, waar de leprozen geholpen werden, kapittelkerken als St. Veerle te Gent (146) en vele anderen. Hij nam abdijmonniken als die van St. Baafs te Gent e.a. onder zijn doorluchtige bescherming. (147). Hij voelde zich schuldig en vroeg God om vergiffenis voor zijn zwakheden en die van anderen. En hij geloofde blind in Gods almacht en voorzienigheid, zoals in Luxemburg toen hij, nog niet geheel zeker van de overwinning, aan zijn gevolg verklaarde «si Dieu m'a donné la victoire il me la gardera. (148).

Filips was bovendien bijzonder gevoelig. Bij het vernemen van de dood van zijn vader kreeg hij heftige zenuwschokken, stuipen die hem sprakeloos maakten en gruwelijk van aanzien. (149). Bij de dood van zijn lievelingen, zijn bastaard Corneel en de koene ridder de Lalaing brak hij in felle snikken los en klaagde bitter. (150). En hij kon zich laten vertederen door nietigheden, door de geste van een tuiltje viooltjes dat hem werd aangeboden door een arme vrouw. (151). Maar die emotieve vorst kon ook luid in woede uitvaren en gevaarlijk worden, als zijn wil en zijn wensen werden tegengewerkt. Hij dreigde er ernstig mee zijn zoon Karel

---

(142) M. DESPLANQUE I 420.

(143) O. DE LA MARCHE o.c. II 40 ; M. DESPLANQUE, Inv. I 378 ; LABORDE o.c. I XXXIV - 227-355-396 ; DEHAISNES, Inv. IV 141.

(144) LABORDE I 396. De dochter van Jan van Eyck, de grote schilder.

(145) M. DESPLANQUE, Inv. II 151-157-177. Voor zijn gestorven echtgenoten Michelle de France, Bonne d'Artois, voor zijn tante, zijn zuster Katelijne, zijn bastaard Corneel, e. a.

(146) M. DESPLANQUE, Inv. II 177-180-181.

(147) VAN LOKEREN, *Hist. Abb. St. Bavon* 113.

(148) CHASTELLAIN, *Chronique* IV p. 214 ; O. DE LA MARCHE o.c. II 40. «si mon peuple m'ayme, c'est de son bien, non de mon mérir, car je l'ay durement traité et mal gouverné.» CHASTELLAIN o.c. VI 67. Zie ook VII.

(149) CHASTELLAIN o.c. I 49. Wegens zijn gevoeligheid verzweeg men hem toen hij ziek was, de dood van Beatrix van Portugal, de echtgenote van Adolf van Kleef. CARTELLIERI, *Am Hofe* 64-65. Na de dood van zijn vader liep hij 16 jaar lang in de rouw, in het zwart gekleed. Eerst toen hij te Rijsel zijn overwinning op de Gentenaars vierde legde hij het zwart af en kleedde zich voortaan in kleuren, wat nageaapt werd door zijn volgelingen. DU CLERCQ o.c. II 197. Op het huwelijk van Catherine de France met koning Hendrik V te Troyes verscheen hij geheel in het zwart. CHASTELLAIN o.c. I 134.

(150) CARTELLIERI, *Am Hofe* 222.

(151) DE LA FONS-MELICOCQ in «*Messager des sciences hist.*» 1860 p. 159.

te onterven, zelfs neer te steken en zijn bastaardzoon Antoon in een zak te laten verdrinken. ([152]). Hij kon ook bitter en honds zijn. Na de Slag van Gavere, toen geheel Gent weeklaagde om zijn duizenden doden, zond hij zijn speellieden naar de rouwende stad om zijn opgedrongen, pijnlijke en vernederende vrede te feesten... ([153]).

Deze gevoelige, godvrezende man, met de van bloed gezwollen aders, met de magere handen, dikke wenkbrouwen en lippen, deze halve Gentenaar die van kindsbeen af lange tijd te Gent verbleef en er, toen hij zwaar ziek werd, er later terugkeerde «pour l'aer qui lui etoit propre» ([154]) was een despoot in merg en been en een onbeschaamd libertijn. Zijn gezag deed hij gelden met de overduidelijke woorden «ainsy nous plaist-il et le voulons estre faict». ([155]). En hij zette onvervaard kracht en betekenis achter deze woorden. Als vrouwenloper was hij onvergetelijk, ofschoon hij driemaal getrouwd was. Zijn eerste vrouw, Michelle de France, met wie hij meestal te Gent leefde tot de moord op zijn vader gepleegd hem vaak elders riep, had hem ontgoocheld omdat ze hem geen afstammelingen had gegeven. Na haar vroegtijdige dood ([156]) hertrouwde hij met een tante die bovendien weduwe was maar het bewijs had geleverd dat ze kinderen kon baren. ([157]). Dat volstond. Maar na een jaar stierf ze in het kraambed. Tenslotte liet de hertog zich per procuratie in de echt verbinden met Isabel, de infante van Portugal. Of Filip deze echtgenoten heeft liefgehad is niet bepaald uit te maken maar het valt te betwijfelen. De eerste was hem opgedrongen, de tweede moest voor alles de moeder zijn van zijn kinderen, de derde had hij nooit gezien voor hij ze tot bruid nam. Al de grandiose feesten te hunner ere gevierd, de overvloed van juwelen e.a. gunsten die ze verwierven bewijzen nog niet dat Filip oprecht van ze

---

(152) CARTELLIERI, *Am Hofe* 59. DU CLERCQ o.c. III 203.

(153) DU CLERCQ mémoires II 241.

(154) CHASTELLAIN o.c. III 406-451. Filips de Goede verklaarde de Gentenaars zelf dat hij van Gent hield omdat hij er zijn jeugd had doorgebracht, van Gent «amour» et «gratuités» had gekregen. Maar dat was voor de Slag van Gavere. ib.

(155) VAN DUYSE, Inv. n° 602 ; FRIS, *Oorkonden betreffende de opstand van Gent* (B.H.G.O. Gent Deel IV 1e afl. 1901) 75-101-143. of «à son bon plaisir» deed hij mensen oordelen. DEHAISNES o.c. IV 96.

(156) Ze overleed te Gent in de Posteerne en werd dezelfde dag van haar dood begraven in het koor van de Gentse St. Baafsabdij. Haar lijk werd later overgebracht naar de St. Janskerk. LABORDE I 353 ; Memorieb. 92-176. Het is mogelijk dat ze werd vergiftigd door een hofdame. Ze was door de Gentenaars zeer geliefd.

(157) P. BONENFANT, *Philips de Goede* (1963) p. 81 ; A. VAN WERVEKE, *Bijdragen* 86 ; CHASTELLAIN o.c. V 74 ; DEHAISNES et FINOT, Inv. I (1e partie) 5 ; Memorieb. 180.

hield. Kennelijk nochtans hebben zeker Michelle ([158]) en Isabel, met wie hij zich per procuratie had laten in de echt verbinden o.m. op het zien van haar portret dat hij zijn ambassadeur en hofschilder Jan van Eyck in Portugal had «fait paindre» ([159]), hem liefgehad, al geraakte Filips, al op jaren, met Isabel in onmin. Maar ze verzoenden zich in tranen op zijn ziekbed. ([160]). En wederkerig werden zijn echtgenoten met alle eerbied behandeld. In tegenstelling met zijn zoon Karel die zijn gemalin bij openbare plechtigheden achter hem deed neerzitten gaf Filips zijn echtgenoten naast zich ([161]) voorrang en eerbetuigingen. Bij zijn afwezigheid in zijn staten vertrouwde hij Michelle het beheer toe van de graafschappen van Vlaanderen en Artesië, aan Isabel de «gouvernance» over de landen «de par deça». ([162]). Isabel liet hij zelfs toe ordonnances betreffende munt en mandementen aan de ontvangers uit te vaardigen. ([163]). Hij overlaadde ze tevens met milde giften en geschenken ([164]), want hij was niet krenterig. En hij liet ze, waar het kon, graag met zich door den lande reizen ([165]).

Maar de echtgenoten van hertog Filips waren niet als de ongelukkige Margareta van Brabant, echtgenote van Lodewijk van Male. Zij sloten de ogen voor de vele slippertjes van hun echtgenoot en voor alles wat eruit kon voortspruiten. Ze dulden zelfs dat zijn bastaarden op doop- en andere plechtigheden ([166]) als tornooien enz. tegenwoordig waren. Maar zijn minnaressen verschenen nooit aan het hof. De hertog was discreet. Voor zijn zonden pleitte de geest van de tijd. «C'étoit grande pitié», noteerde de memoralist Du Clercq, «que le pechée de luxure regnoit moult foit et

---

(158) Michelle, bevreesd dat hij zich van haar zou verwijderen doordat haar broeder zijn vader had doen doden, werd bedroefd. Toen Filips Gent verliet om zijn vader te wreken nam ze smartelijk van hem afscheid. Zij zou hem trouwens niet meer weerzien. CHASTELLAIN o.c. I 291.

(159) LABORDE o.c. I, XX en XXX en GACHARD, *Doc. Inédits* II 68.

(160) DU CLERCQ, Mem. II 287. Het geschil betrof hun zoon Karel. Van toen af aan en tot de verzoening leefde ze een kloosterleven te Nieppe. DU CLERCQ o.c. II 241.

(161) WIELANT, *Antiquités* 56.

(162) M. DESPLANQUE, Inv. II 146-164-166. Par deca : Vl. Brab. en Limburg.

(163) Ze deed zelfs benoemingen. ib 164-166-167.
Na de mislukking van het beleg voor Kales werd ze door de hertog aangeduid om de Gentse en Brugse milities mee te krijgen om het Westland te beschermen tegen de invallende Engelsen. FRIS, *Documents gantois* o.c. 247-248.

(164) M. DESPLANQUE o.c. II 156.

(165) M. DESPLANQUE, Inv. I en II passim.

(166) DU CLERCQ o.c. II 240 ; DEHAISNES et FINOT Inv. I (1e partie) 297. Isabel was zelfs aanwezig bij het afhandelen van het huwelijkscontract van zijn bastaarddochter Maria. ib. Een bastaarddochter zat naast Isabelle van Portugal aan tafel tijdens de plechtigheid. CARTELLIERI, *Am Hofe* 113.

par especial es princes et gens mariés, et estoit le plus gentil compagnon, wui plus de femmes scavoit tromper et avoir au moment, qui plus luxurieux estoit». ([167]). Zelfs bisschop Fillastre, zelf een groot zondaar, poogde de hertogelijke zwakheid zo niet goed te keuren dan toch enigszins goed te begrijpen : de la fragilité de la chair ne le vueil je excuser, car on me tiendroit flateur, mais je vueil dire comme die Pol (de Heilige Paulus) la peult avoir la tiegne, car il se pourra dire plus angelique que humain, que la vertu de chasteté est donnée a si peu de vivans sur la terre que qui mais Dieu mercy par luy ne fut oncques commis sayt ni violence ne chose faicte dont nulle esclandre soit avenu». ([168]).

In dit klimaat van losbandige en ontwrichte zeden voelde de niet «angelique» hertog Filips, die bijzonder van kamerhondjes hield ([169]), zich zeer bijzonder in zijn schik. «Le ducq aymoit et honora fort les dames et n'ey pouvoit voyr dire de mal, disont wue par estre bien les dames, il estoit forcé qu'il fut bien des hommes, car communement les dames gouvernent, et n'y a point de XI maisons une, ou la dame n'est maîtresse». ([170]). Ofschoon Filips zich graag overgaf aan de eenvoudige ontspanningen van zijn tijd : valkenjacht, boogschieten, palm of kaats en waterspelen ([171]), harp tokkelde met zijn vrouw Isabel ([172]), en met de Gentenaars deelnam aan hun feesten en vreugdevuren ([173]), toch werd hij als van nature, instinctmatig gedreven tot de vrouw die zijn hete zinnen, zijn brandende hartstocht tegemoet kwam. De feërie van alle feesten die hij organiseerde alle banketten en danspartijen, steekspelen en stoeten die erbij te pas kwamen plaatste hij in het teken van Eros, van Venus.

Kostbare paruren, schitterende juwelen — hij zelf had een zwak voor edelstenen — ([174]) «habondances de viandes et fontanes de vins et d'eau de rose», allerlei onbetaalbare frivoliteiten ([175]) moesten 's hertogen

---

(167) ib. II 204.

(168) G. FILLASTRE, *Le premier volume de la Toison d'or. Le second volume de la Toison d'or* (Paris 1516) I fol. CXXXI v°. Te Parijs in zijn ostel d'Artois gaf de hertog tal van tafelgenoegens met edele vrouwen en ook poortersvrouwen die met hem en zijn gevolg aanzaten. O. DE LA MARCHE o.c. II 425.

(169) Hij deed ze te Parijs bezorgen door de maitresse van zijn vader, nl. Saubarde. DEHAISNES, Inv. IV 99.

(170) WIELANT, *Antiquités* 56. Hij beijverde zich krachtig om zijn boogschutters en dienaars met poortersvrouwen te doen huwen. CHASTELLAIN III 82-83.

(171) ib. 56-57.

(172) PINCHART o.c. III 152.

(173) CHASTELLAIN o.c. III 416. Hij verbleef zelfs te Gent bij particulieren als Pieter van Oudenaarde. DEHAISNES o.c. IV 132.

(174) CHASTELLAIN o.c VII 223.

(175) FREDERICQ, *Ducs de Bourgogne* o.c. 54-56 en vgd.

ruineuze wellust op zijn best illustreren. De instelling van het kapittel van het Gulden Vlies ter ere van Isabel van Portugal ingesteld, het dansfeest in de refter der Gentse predikheren ([176]), het luisterrijk banket op het Gentse schepenhuis waar hij gezeten was «entremy toutes les dames de la ville» ([177]), het ongeëvenaarde feestmaal «du vœu du Faisan» te Rijsel waar hij verheven op een estrade uitpakte met goud en zilver voor een waarde van meer dan een miljoen gouden schilden ([178]) waren hem ingegeven door zijn drang zich te doen gelden bij de vrouwen. En kenmerkend was voor de godgewijde Filips dat hij te Rijsel op het feest van de Fazant niet alleen belofte aflegde aan God en aan de Heilige Maagd maar ook aan alle dames en aan de dode fazant om uit te trekken tegen de Turken. ([179]).

Welk wreed en vreemd heimwee verscheurde deze Filips die de lichtglans van God niet scheiden kon van de hese roep der vrouwen ? Deze sensuële overspelige hertog was niet gelukkig. Verklaarde hij niet bij de vroege dood van zijn zoontje Joost, die te Gent werd geboren : «Plust à Dieu que je fusse mort aussi Josne, je me tenroie bien heures». ([180]). En wat leverde hem zijn minnaressen Jehanne La Maresse, Catherine Scaers, Catherine de Tieffries, Margareta Scappelin, Cole La Chastellaine ([181]) en zovele anderen meer op dan een fugitief geluk en bekommeringen over de vrucht van hun lichaam ?

Wij kennen niet minder dan 7 bastaarden en 7 of 8 bastaarddochters van Filips de Goede. Het waren *Antoine*, gehuwd met Jeanne de la Viesville. Hij werd in het bezit gesteld van Beuvry en Chocques doch slechts na de dood van de gravin van Liney, van het kasteel en land van Avesnes-Comte in afwachting van de dood van de gravin en van de heerlijkheden van Crevecœur, Arleux, Rumilly en St. Soupplet, indien Beuvry en Chocques geen 2000 p. opbrachten. Hij kreeg ook de casselrij, land en stad van Tournehem en kreeg na de dood van zijn broer Cornil ook het land en de heerlijkheid van Beveren. ([182]). Hij werd eerste kamerling van

---

(176) Archives du Nord Rijsel. Recette de Flandre 1422-23.

(177) CHASTELLAIN o.c. III 416.

(178) FREDERICQ o.c. 56.

(179) Ib. en LABORDE o.c. I 419-429.

(180) MONSTRELET o.c. 147.

(181) La Maresse was moeder van Antoine, Scaers van Corneel, de Fieffries van Boidin, Scuppelin of Scappelin van Jan, La Chastellaine van David of Dankin en Marion. DESPLANQUE, Inv. II 163-166, I 363. DECHAISNE, Inv. IV 191-213-125.

(182) was ook graaf de la Roche. DEHAISNES IV 225 ; M. DESPLANQUE, Inv. II 167-171-174-175 ; Zijn zoon Antoon, heer van Capelle, werd te Gent in de St. Michielskerk begraven. S.A.G. JBK 1535 fol. 181 v° en 182.

Karel de Stoute, vervulde bepaalde opdrachten voor Filips de Goede en schitterde op steekspelen o.m. te Gent en te Brugge. Hij had de leiding van een tocht tegen de Turken en was te Gavere tegen de Gentenaars. ([183]).

Cornil, de lieveling van Filips, werd gouverneur van het hertogdom Luxemburg en het graafschap Chiny. Hij kreeg de landen van Elverdinghe en Vlamertinghe, Spiere en Nieuwkerke. Hij werd heer van Beveren en beschikte over de casselrij, land, heerlijkheid en kasteel van Beveren. Hij beschikte ook over een huis te Zeverne (Zevergem) bij Deinze. Hij en zijn moeder Catherine Scaers kregen ook een huis, Moerkerke geheten, in de Noordzandstraat te Brugge. ([184]). Hij hield zijn hostel te Brugge en sneuvelde tegen de opstandige Gentenaars in strijd met zijn vader te Rupelmonde. ([185]).

Boidin, bijgenaamd van Rijsel, huwde met dona Marina Manuel, een Spaanse. ([186]). Hij werd een tijd kapitein van het kasteel van Rijsel en later chambellan en raadsheer van Maximiliaan. ([187]). Hij kwam een tijd in het bezit van de heerlijkheden van Lovendegem en Zomergem, die op Jean Coustain waren geconfisceerd geworden. ([188]). Hij kreeg ook de heerlijkheid, land en huis van Baudour. ([189]). Hij had zes kinderen van

---

(183) V. FRIS, *Dagboek* II 196-212-217. Zijn moeder was gehuwd met de schildknaap Jehan Le Frelin. DEHAISNES, Inv. IV 125, en Bull. S.O. Gent 18 jaarg. n° 3 en 4 p. 188-211. Hij genoot tevens een goed gelegen te Atrecht, Quiery, Auby, Hennin-Lietard, Noyelles-Godault dat Nicole La Chastellaine toebehoorde en waarmee zijn zoon Filips werd begiftigd. DEHAISNES o.c. IV 257. Hij kwam ook een tijd in het bezit van de goederen van Louis de Chalons. M. DESPLANQUE, Inv. I 396.

(184) M. DESPLANQUE, Inv. II 166. Na zijn dood zou zijn moeder genieten gedurende een jaar van Elverdinghe en Vlamertinghe. Zijn moeder werd voogd over zijn bastaardkinderen Jan en Jerome. Deze laatste werd kanunnik te Brussel. Jan werd heer van Elverdinghe. Hij kreeg het huis Moerkerke te Brugge, de heerlijkheden te Spiere, Elverdinghe, Vlamertinghe en Le Mersch (Nieuwkerke?). M. DESPLANQUE, Inv. II 173-182-186 ; WIELANT, *Antiquitités* 80.

(185) Helmut DOMKE, Flandern Munchen 1964 p. 69 en FRIS, *Dagboek*.

(186) DEHAISNES o.c. IV 284. Hij was opgevoed te Leuven door Isabella Clercx die betaald werd voor «depens, nourriture et logis» ib. 313.

(187) M. DESPLANQUE, Inv. II 194-198. Zijn moeder Catherine de Tieffries kreeg het leen, land en bezit van Le Ronderie in de parochie van Hem. DESPLANQUE Inv. II 166.

(188) Deze heerlijkheden gingen nadien in handen van Charles de la Viesville en nog later van de memorialist Olivier de la Marche, hotelmeester van Maximiliaan. DESPLANQUE o.c. 180-183-191. Coustain had gepoogd Karel de Stoute te vergeven. FRIS Dagb. II 195. Hij was Karels kamerling.

(189) M. DESPLANQUE o.c. II 198. Hij werd ook heer van Falais, Breda en Zomersdijk.

wie een dochter non werd in «Galileen« te Gent. Zijn bastaarddochter Gertrude werd non in het :klooster Nieuwebosse te Gent. (190). Ook hij maakte een tocht mee tegen de Turken. (191).

Filips de Goede had drie zonen die bisschop werden nl. *David*, die bisschop werd in Terwanen en Utrecht. (192). Filips van Utrecht (193) en *Raphaël* de Marcatel van Rozence. (194). Bastaard was nog *Jan*, die «maistre d'école» werd (195) en proost van St. Omaars en van O. L. V.-Kerk te Brugge. (196). Zijn moeder was Margareta Scuppelin, gehuwd met Jeroom van Vive. Hij kreeg van Karel de Stoute een pensioen van 900 pond. (197).

Filips had ook bastaarddochters : *Catherine*, gehuwd met Humbert de Lurieu, heer de la Cueille, ridder en raadsheer van Karel de Stoute. Deze laatste gaf haar een en ander rijkelijk mee toen ze trouwde. (198). Haar moeder Celie Kickins was gehuwd met Colart de Harlay. *Magdalene*, gehuwd met de heer de Linge (199), *Maria*, gehuwd met Pierre de Beaufremont, heer van Charny en Molinot. (200). Isabel van Portugal was tegenwoordig toen het huwelijkscontract van Maria werd vastgelegd. Zij beloofde aan de bastaarddochter van haar echtgenoot haar de kleren te zullen verschaffen die bij haar stand pasten. Ze beloofde Maria ook, acht dagen na haar huwelijk, juwelen te schenken voor een waarde van 2000

---

(190) WIELANT, *Antiquités* 80. M. DESPLANQUE, Inv. I 260.

(191) DEHAISNES o.c. IV 221.

(192) DU CLERCQ o.c. 210-211. Zijn moeder was Nicole La Chastelaine, gehuwd met Etienne de Bours, dit Maillotin. DEHAISNES o.c. IV 149 en DESPLANQUE, Inv. II 163. De Bours was stalschildknaap, gouverneur van La Gorgue en genoot een rente van 300 frs. M. DESPLANQUE, Inv. II 163. La Chastelaine kocht te Atrecht een huis «la Magdelaine» waar ze ging wonen. Ze werd ook Mademoiselle de Quiery genoemd. DEHAISNES, Inv. IV 134-136.

(193) P. BONENFANT, *Filips de Goede* o.c. 16 ; WIELANT o.c. 80. Zijn moeder was Margareta van Poenst. DESPLANQUE, Inv. II 202.

(194) DIERICX, *Mémoires* o.c. II 385.

(195) DEHAISNES o.c. IV 215.

(196) WIELANT, *Antiquités* 80 ; DU CLERCQ o.c. I 137. Karel de Stoute wilde dat hij «homme d'église» werd. DEHAISNES o.c. IV 228.

(197) DEHAISNES o.c. IV 226-213-228.

(198) Een kleed van goudlaken, gevoerd met marter, en met sleep, twee andere vloeren klederen, damastlaken en Hollands lijnwaad, ring, snoer, koffer en getapisseerde kamer. DEHAISNES o.c. IV 233. Voor haar moeder ib 213 en LABORDE o.c. 71. Voor haar echtgenoot. DEHAISNES o.c. III 20

(199) WIELANT o.c. 81.

(200) DEHAISNES et FINOT, Inv. I (1e partie) 297. Haar moeder was waarschijnlijk Cole La Chastellaine DEHAISNES o.c. IV 145-157.

saluts d'or. ([201]). *Anna*, die huwde met Adriaan van Bossely en ook met Adolf, heer van Ravenstein. ([202]). *Yolande*, gehuwd met de vidame van Amiens. Ook zij kreeg van Karel de Stoute een pensioen van 50 gouden schilden toegewezen. ([203]). *Margareta*, die te Brugge werd begraven ([204]) en tenslotte *Odette*, eerste priorin van het Nieuwe Klooster Sinte Clara te Gent. ([205]). Filips bastaarddochters verbleven een tijd op het kasteel van Gosnay om er hun opvoeding te krijgen. ([206]). De proost van Mons werd schoolmeester of opvoeder voor zijn bastaards. Deze proost, Antoine Hanneron, werd ook de opvoeder van zijn zoon Karel de Stoute. ([207]).

Vreemd was deze hertog Filips die oprecht met zijn ziel godgewijd was, met theologen en geloofsinquisiteurs goede contacten had ([208]), zich inliet met de scheuring van de kerk en met de concilies ([209]), tal van bisschoppen telde onder zijn biechtvaders en raadsheren ([210]) en zelf kanunnik werd van het kapittel van O. L. Vr. Kerk te Lens ([211]), die allerlei kunstenaars en geleerden met pensioenen, renten, wedden of

---

(201) DEHAISNES et FINOT, Inv. I (1e partie) 297.

(202) ib 298 en WIELANT o.c. 81.

(203) DEHAISNES, Inv. IV 228. De vidame was Jan, heer van Ailly. DU CLERCQ o.c. I 244. Yolande was op het feest van de Fazant te Rijsel. CARTELLIERI, *Am Hofe*, 157.

(204) DU CLERCQ o.c. I 105. LABORDE o.c. I 438.

(205) DOUILLET, *Sainte Colette* (Paris 1869) 358. Er is ook sprake van een Maria, religieuse, of was het Maria, gehuwd met de Charny die haar leven eindigde als kloosterlinge. P. ANSELME, *Histoire généalogique de la maison royale de France* (3e éd.) t. I (Paris 1736) p. 243-245. Wielant vermeldt ook een Katelijne die priorin zou geworden zijn van Galilea te Gent. WIELANT o.c. 81.

(206) M. DESPLANQUE, Inv. I 265.

(207) CHASTELLAIN o.c. III 317.

(208) DEHAISNES, Inv. IV 119.

(209) ib 140-155. Filips aarzelde echter niet het goed van bisschoppen te confiskeren. DESPLANQUE, Inv. II 166-167.

(210) De bisschoppen van Auxerre, Verdun, Salubrie, Soisson en Doornijk. ib 145-156-173.

(211) ib 154. Ook zijn secretaris en raadsheer Jan van de Kethulle, gehuwd met Lisbet Eebins kreeg een prebende van kanunnik, te St. Wandru te Mons. Hij ruilt voor een andere, afhankelijk van de kerk van Gentbrugge. R. SCHOORMAN,*Etude biografique concernant Jean de la K.* (Bull. O.G. Gent t XXII derde afl.) p. 152.

salarissen bedacht : schilders ([212]), «tailleurs d'images» en beeldhouwers ([213]), koperslagers, tingieters en selliers ([214]), «brodeurs» ([215]), goud- en zilversmeden en juweliers ([216]), «verriers» ([27]), «huchiers» en «coffiers» ([218]), «orlogiers» en «astronomen» ([219]), zegelsnijders en vignet-

---

(212) o. a. Jan Van Eyck, Pierre Coustain, Hue de Boulogne, Colart Le Voleur, Jehennin Hannequart, Simon Marmion, Jean de Boulogne, Jean Kenon, Jacquemart de Vimy, Hansequin Fontaine, Ancelot Galopin, Labbé Lamitant, Jacques Daret, Pieter van Ellen, Jean Desbonnes, Jean Lobelet, Colart Boutenillatz, Colart de Wavregnie, Jehan Le Mercier, Jehan Gannet, Robert de Monceaux, Gillekin de Gascoigne, Annequin van der Brusch, Filip de Winckele, Simonnet de Douai, Saladin van Oudenaarde, Hannequin de Bordeaux, Clait de Hollande, Grardin de Meester, Coppin de Jonge, Guillemin Le Voleur, Boidin de Bailleul, Jehan Gautier, Jan Colins uit Gent, Jean Pillot, Michel Morel, Nicaise de Cambray, Colart Alou en meester Rogier Van der Weiden, Willem van Lombeke, alias de Ritsere, Clais van der Meersch. ib. 105-120-152-196-197-223-192-201-214-224-184-140 ; HULIN, *Notes sur deux peintres Gantois du XVe s.* B.O. en G.G. 16 jaar n° 1 p. 61-62. Noch van der Goes noch Justus van Gent werkten voor Filips. Jan van Eyck dreigde, wegens moeilijkheden bij het uitbetalen van zijn pensioen, in 1435 shertogen dienst te verlaten, maar de hertog reageerde persoonlijk «en quoi prendions très grant desplaisir». ib. 105.

(213) als Guillaume de Veluten, Gillis de Backere uit Brugge, Gobin de Livry, Hacquinet Thomas, Guillaume Fors, meester Claix, Guillaume Anns, Jehan de Conteke, Antoine Clerembault, Gillis Vake, Jean de la Huerta, Antoine le Moiturier, Jacques de Gerines. DEHAISNES o.c. IV 157-133-164-159-187-197-214. P. BONENFANT o.c. p. 21.

(214) als Jacques de Gérines, Jan van den Broeke, uit Brussel en Willem de la Haye uit Parijs. DEHAISNES o.c. IV 185-187-195-197. Zadelmakers als Jehan Rampart die voor Filips' zoon Karel een houten paard gegarnierd met klein zadel, breidel en «culière» maakte. ib. 131.

(215) als Arnold Dutrecht, Jehan Le Pesqueur, Thierry de Chastel, Clais van Espe uit Brussel, Simon de Briele uit Nevers. DEHAISNES IV 184-195-212-225-226. Ook Lotar Caille uit Rijsel en Jan Scotelman uit Gent. ib. 99-94.

(216) en handelaars : Jehan Peutin, Boidin Henricx, Willem van Vluten, Marcelin de Milloin, allen uit Brugge, Hector van Huysegem, Guillaume de Maech en Hendrik Muculette uit Brussel, Huart Duvivier uit Doornijk. En nog uit Brussel : Frans van Pee, Etienne Van de Poele, Huge Scaillé, Guillaume Chamblier e. a. DEHAISNES o.c. 185-187-193-194-120-208-220-99. Ook Jan van Zeeland uit Gent, Perrin de St. Disier en Iean Bougis uit Parijs. ib. 99. Firmin du Pravel uit Atrecht. ib. 122.

(217) met portretten of afbeeldingen van Filips, zijn echtgenote en zijn zoon. DEHAISNES o.c. IV 136-137-138.

(218) Koffermakers als Godefroi de Vigne uit Brussel en Jean Du Clou uit Parijs. ib. 101-148.

(219) orlogier als Pierre Lombart en astronomen als Nicole de Poulain, Guillaume Hobat en Hendrik Zwols, waarschijnlijk een bruggeling, die ook doctor in de medicijnen was en «physicien» van de hertog. ib. 120-121-157-175-218.

vormers ([220]), «tapissiers en tapijthandelaars ([221]), die bekend stond als «père des escripvains» ([222]) en die een pleiade memorialisten' «croniqueurs», «historieurs» ([223]), tekstschrijvers en calligrafen ([224]), uitgevers ([225]), vertalers en bewerkers ([226]), kopiïsten ([227]), miniaturisten of verluchters en versierders ([228]), en ook boekbinders ([229]) aan het werk zette, die toneelspelers van mysteriën, kluchten en esbattementen voor zich deed optreden ([230]), menestreels, tambourijn- en vioolspelers en dansers ondersteunden ([231]), echter zo ongedisciplineerd van hart en zinnen kon zijn, zo verbijsterend in tegenstrijd met zichzelf. Want deze oprecht in God gelovende mens aarzelde niet kerken en kloosters door het vuur te doen verwoesten, kerkprelaten voor hem te doen knielen of hun goederen

(220) zegelsnijder als Jehan de Herzelles uit Brussel, en signetvormers als de wisselaar Oudot de Douai. ib. 120-121.

(221) als George de Liere, Jehan de Rave en Jehan de Haze uit Brussel, Fovet, Jehan La Waloiz uit Atreclit, Robert Dary en Jehan Lortye uit Doornijk. ib. 186-222-225-227-131. Tapijten en juwelen werden vaak ingekofferd en van de ene stad naar de andere overgebracht door voituriers. Zie DEHAISNES o.c. IV passim.

(222) CARTELLIERI, *Am Hofe* 185.

(223) Bekend zijn vooral Olivier de la Marche en Georges Chastellain, schildknapen die Filips als «pannetiers» in dienst nam. Ook Philippe de Comines, eveneens schildknaap en tafelschenker van de hertog. Verder Huge de Tolins, de chroniqueur Jean Dreux die ook «historieur» en «relieur» was. DEHAISNES o.c. IV 182-225-186-223-224-211.

(224) als de tekstschrijver Jacquemart Pilavaine, Martin Le Franc. Auteur was ook de priester Jean Mielot. De Vlaamse Miniaturen (Brussel 1959) p. 39-46-81. Calligraaf was ook David Aubert. BONENFANT o.c. 19.

(225) als Jean Wauquelin. ib. 49-50.

(226) bewerker als Raoul Lefevre, vertalers als Jean Wauquelin, Jean Mielot. ib. 49-50-81-39. Simon de Hesdin, Nicolas de Gonisse.

(227) als Jean Maech, Jean Wauquelin, Jean Mielot, David Aubert die ook te Gent werkte, Jean d'Ardenay. ib. 93-83-81-49-50-32.

(228) als Jean Dreux, Johan de Tavernier, Jehan Coene, Loyset Liedet, Jean de Pestinien, DEHAISNES o.c. IV 182-186-195-209-140-165. Verder Jean Mielot, Jacquemart Pilavaine, Jean Wauquelin, Simon Marmion. De Vl. Miniaturen o.c. 135-81-89-64-87-51-49-50. Voor de portretten van Filips zie BONENFANT o.c. 14-15.

(229) Van perkamenten boeken als Jehan de la Rue. DEHAISNES o.c. IV 184.

(230) Te Brugge woonde Filips de uitvoering van de Dodendans bij waarvan de moraliteit eveneens werd belicht. ib. 184. O. de la Marche organiseerde te Nevers mysteriespelen voor de hertog, Charles d'Orleans en madame de Bourbon. Uitgebeeld werden de daden van koning Alexander, Hector en Achilles voor welke personages speciale kostumes werden geleverd. DEHAISNES o.c. IV 195.

(231) De menestreel Jehennin Quaresme, de viellesspelers Jean de Cordouval en Jean de Ferrandes. ib. 136-157. Tambourijnspelers als Tievenin uit Atrecht ib. 139. Dansers als Pierre Le Miquiel en Nicaise van Cambray. ib. 147.

in beslag te nemen als het in zijn kraam paste. ([232]). En wat te denken van de hertogelijke kanunnik Filips, bijgenaamd de Goede, die zijn sensualiteit overal ten toon spreidde, in zijn hostel te Brugge een ruime badstoof deed maken voor zijn wufte plezieren ([233]), met zijn nicht, de bevallige hertogin van Orleans, voor hem op een paard gezeten, uitdagend door Parijs reed ([234]), dertig maitresses onderhield ([235]), die voor zijn Engelse hoge gasten te Valenciennes alle badstoven in orde deed stellen «pour eux et pour quiconque avoient de famille, voire bains estorés de tout a qu'il faut au mestier de Venus». ([236]).

Op het einde van zijn leven, reeds jaren vertroebeld door opstanden en oorlogen, geraakte de kanunnik en hertog Filips de Goede nog in een hevig geschil met zijn enige wettelijke zoon Karel ([237]) en werd hij tevens door ziekte aangegrepen. Zijn geneesheer schreef hem een kuur voor te Gent, waar het klimaat gunstig bleek voor zijn gestel. ([238]). Hij genas om tenslotte, wat later, door velen gehaat, door sommigen geliefd, te Brugge de dood tegemoet te gaan. ([239]).

Karel de Stoute, die zijn vader opvolgde was in zijn jeugd «fort pesant et morne et ne prennoit nul plaisir en jeux, ny esbattements, et s'il dansoit

---

(232) Hij confiskeerde land, kasteel en heerlijkheid van Bommy in Artesië, bezit van Lod. van Luxemburg, bisschop van Terwanen, wegens Engels gezindheid, deed de bisschop van Heimsberg van Luik voor hem knielen, deed de abdij van Eename en het klooster der Carmelieten te Dinant verwoesten door het vuur. M. DESPLANQUE, Inv. II 166-167-185 ; DEHAISNES o.c. IV 221.

(233) CHASTELLAIN o.c. IV 115.

(234) CARTELLIERI, *Am Hofe* 93.

(235) P. BONENFANT o.c. 16. F. de Goede schepte naast de lectuur van ridderromans, antieke historiën, martyrologiën, getijdeboeken e. a. historische moraliserende en godsdienstige werken, boeken over ethiek en politiek, breviers, had plezier in platte verhaaltjes als Les Cents Nouvelles, genrestukken als Boccacio. In zijn hostel te Hesdin had hij een vermaarde galerij voor naieve verrassingen : lachspiegels, doorzakkende bruggen, sprekende dozen en fonteinen «pour mouilliez les dames par dessoulz». DEHAISNES o.c. IV 111-118-123-124-140-169-209-210. De rijkdom van de hertog kan getoetst worden o. m. aan de kostelijke juwelen, taferelen en beelden, waar goud gepaard ging met edele stenen als diamanten, safier, rubis en rijke parelen. Zie o. m. DEHAISNES o.c. IV 154. Hij kocht zelfs paternosters van goud en met paarlen. ib. 176. Zie ook 125-175.

(236) Alles op zijn kosten. CHASTELLAIN o.c. IV 136-165.

(237) DU CLERCQ o.c. II 238-239-287.

(238) CHASTELLAIN o.c. III 451.

(239) Chastellain tekende hem : léal François de courage... haut et droit de venure, joyeux d'esprit, et viste de corps, mais souvent assez fierreux. CHASTELLAIN, *Chron.* I 41.

ou jouoit, l'estoit a demy-contrainte et ne luy afferoit point bien». (240). Ofschoon hij mettertijd «n'étoit pas dur à octroyer» (241), toch was de man alles behalve een libertijn als zijn doorluchte vader. Hij was nauwelijks vijf jaar oud toen hij de bruidegom werd van de ongeveer evenjarige Catherine de France, dochtertje van Karel VII. Acht jaar later was hij al weduwnaar. (242). Toen deed zijn vader hem huwen met Isabella van Bourbon, een bloedverwante van Filips de Goede, ofschoon hijzelf, zijn moeder Isabel en zijn halfbroer Antoon de dochter van de hertog van York verkozen boven deze van de hertog van Bourbon. (243). Van zijn tweede huwelijk wist hij op de vooravond ervan nog niets af. (244). Zo voorkomend zijn vader zijn moeder bejegende, zo koel bleek hertog Karel tegenover zijn echtgenote. Slechts als het hem behaagde bracht hij haar, een of tweemaal in de week, een bezoek. «Il ne vouloit point que sa maison fust empeschée de femmes». Als hij te Gent verbleef deed hij zijn vrouw te Drongen of te Zwijnaarde logeren, te Brussel, te St. Joost-ten-Noye, te Rijsel, te Markette, te Brugge, te Male. In zijn «hostel» maakte hij van het logies voor vrouwen zijn Kamer van de Rade en van de Rekenkamer, verklarende dat zijn raad van financiën «duysoient mieulx estre autour de luy que femmes», van wie hij met genoegen kon «bien ouyr parler deshonnestement«. (246). Venus speelde geen rol in zijn leven, wel Clio en Terpsichore. Hij liet zich wekken door trompetgeschal, dat ook zijn gaan en komen regelde aan het hof. (246). Hij onderhield een kapel van 24 Singerknaben en liet in de kerken zijn zelf gecomponeerd motet zingen. En al had hij niets van een zangvogel toch dwong hij graag zijn stem tot een deuntje. (247). 's Avonds voor hij slapen ging liet hij zich door een hoog ambtenaar, de heer d'Humbercourt, die te Gent de Posterne, oud-grafelijk verblijf be-

(240) WIELANT, *Antiquités* 56-57. Hij had als opvoeder Jan van Formelis, waarschijnlijk Gentenaar, zoon van Simon. DU CLERCQ o.c. I 96.

(241) DU CLERCQ o.c. I 118. Als «bercheresse» kreeg hij Isabeau de Mouralles. DEHAISNES o.c. IV 157. Als «gouvernesse»... als opvoeder Jan van Formelis. DU CLERCQ o.c. I 96.

(242) P. BONENFANT o.c. 58-81.

(243) DU CLERCQ, *Chron.* II 202-203. Met dispensie van de paus.

(244) ib.

(245) WIELANT o.c. 56. Op de doopplechtigheid van zijn dochter Maria verscheen hij niet, ontgoocheld omdat hij geen zoon had gekregen. CHASTELLAIN o.c. III 297-298.

(246) DU CLERCQ o.c. I 105.

(247) CARTELLIERI o.c. 167. Op zijn krijgstocht naar Neusz deed hij zich begeleiden door zijn muziekkapel. Muziek was voor deze hertog ontspanning en verpozing en troost bij zijn vele aanvallen van melancholie. ib 167.

woonde ([248]), de epossen der antieken voorlezen. Hij hield van Caesar, Pompejus, Hannibal, en Alexander de Grote. ([249]). Hij droomde van een heldenblijde en dappere wereld. De dwaze ijdelheid van het mondain spektakel verwaarloosde hij om zich te buigen over «sainctes escriptures. histoires approuvées et de hautes recommandations» ([250]), wat allemaal niet belette dat hij op plechtigheden met gouden kleren pronkte, kostelijk brokaat en bont en met een paard met grote gouden belletjes. ([251]). En ook hertog Karel had zijn hofschilders, enlumineurs, historiografen ([252]) en dies meer en een strenge hofetikette. ([253]). Hij zelf hield van lange redevoeringen ([254]) en hij bepaalde zelf de kleur van de mantels die de kapittelheren van het Gulden Vlies zouden dragen. ([255]). Karel de Stoute was zeer actief, hield zich meer dan zijn vader bezig met zijn gerecht, zijn oorlogen, zijn financies ([256]), die echter uitgeput bleken toen hij stierf. ([257]).

Evenals zijn vader die iedereen graag met zijn «ainsi me plaît-il» overtuigen wilde sprak Karel de Stoute over zijn gezag «que povoir il y a de gouverner comme seigneur et que Dieu lui a donné». ([258]).

Was de hertog zuiver van zeden en zeer devoot — hij hoorde alle dagen mis — toch had hij grote gebreken. Hij was wantrouwend en droeg steeds een wapen onder het kleed, ontzettend autoritair, zelfs vreesaan-

---

(248) DEHAISNES o.c. III 18.

(249) CARTELLIERI o.c. 187-188.

(250) MOLINET o.c. I 73.

(251) CARTELLIERI o.c. 133. CHASTELLAIN o.c. III 148.
In tegenstelling met Karel de Stoute die de Gentenaars precies niet diep in zijn hart droeg betuigde zijn gade, de Engelse Margareta van York heel wat sympathie voor de stad. Ze begiftigde het St. Jorisgild met een kapel, deed een deel van het klooster dat de bibliotheek der Dominikanen bevatte, bouwen, begiftigde de Gentse Arme Klaren met een enig mooi manuscript — Margareta was een bibliofiele — en onderhield een kind bij de Hiëronymieten. B.H.G.O. Gent 18de jaarg. n° 6, 1910, p. 271.

(252) Wij verzamelen hier enkele namen : Pol Truit, F. de Comines, Willem Wielant, Loyset Lyedet, Jean Hannequart, Chastellain, Pierre Coustain, Philippe de Maseroles, Jean Clouet, Pierre Du Royalme, Lievin van de Bossche, en vele anderen. Karel had ook zijn physicien-astronoom. DEHAISNES o.c. IV 218-229 ; B.H.G. en O. Gent 16e jaarg. n° 1 p. 55.

(253) Zie CARTELLIERI en CHASTELLAIN.

(254) WIELANT o.c. 55. In tegenstelling met zijn vader die eerder zwijgzaam was.

(255) De scharlaken mantels die zij tijdens de regering van Filips droegen moesten uit «velours cramoisy» zijn. ib. 55.

(256) WIELANT o.c. 57.

(257) Zijn officieren en dienaars liepen boven hun stand gekleed. ib. 55.

(258) GACHARD, *Docum. inédits* I 257.

jagend, vooringenomen en wrokkig. ([259]). Hij hield van niemand tenzij van zichzelf en hij werd slechts gediend hetzij uit winstbejag hetzij uit schrik. ([260]). Hij schrok voor niemand of voor niets terug noch voor een kaakslag die hij toediende aan een graaf, noch voor een ridder die hij sloeg of wondde noch voor confiskaties, noch voor een moord om een bagatel. ([261]). En hij stierf hard zoals hij geleefd had. Men vond hem vastgevoren in een sloot. ([262]).

Over het liefdeleven van Maximiliaan die met Maria van Bourgondië ([263]), dochter van Karel de Stoute was gehuwd, is weinig bekend. Maar toch genoeg om te noteren dat hij, als zijn Bourgondische voorgangers' zijn echtgenote meer dan eens ontrouw werd en 8 bastaarden w.o. Leopold ([264]) en Pieter de Mura naliet. ([265]).

Alles saam genomen hebben de graven van het huis van Dampierre en de hertogen van Bourgondië door hun los en onbeteugeld liefdeleven niet alleen de kerkelijke geboden en de wetten van de moraal geschonden maar hun zedenwet als het ware aan hun onderdanen gedicteerd. Door de weergaloze praal en pracht die zij hun beleid wilden bijzetten hebben zij tevens de Lage Landen financiëel uitgezogen tot op het merg. ([266]).

Het ongeregeld leven van de Vlaamse graven, zo van de Dampierre als van de Bourgondiërs beinvloedde sterk én hun omgeving én hun tijd.

---

(259) KERVIJN DE LETTENHOVE, *Hist. de Fl.* V 147 ; F. COMINES o.c. II 40 ; O. DE LA MARCHE o.c. I 83 ; DU CLERCQ o.c. I 33-34. Voor hij het beleg sloeg voor Nijmegen deed hij in de O. L. V. kerk te Luik een kaars van 150 p. offeren. DEHAISNES o.c. IV 243.

(260) FREDERICQ o.c. 29 ; O. DE LA MARCHE o.c. I 83. Chastellain getuigt van hem : «tenant ses gens serfs et sous verge et crémeur». CHASTELLAIN o.c. III 473.

(261) DU CLERCQ o.c. I 32-33 ; CHASTELLAIN o.c. IV 475.

(262) M. DESPLANQUE, Inv. II 190.

(263) Ze had als voedster een Gentse Jehanne Dannes. S.A.G. JBK 1466-67 fol. 33.

(264) VAN DER HAEGHEN, *L'humaniste-imprimeur Robert de Keizere et sa sœur Clara* (B.O.G. Gent t. VII, derde aflev. 1908 p. 347). E. DEFACQZ o.c I 408-411. Een van zijn bastaarden werd prins-bisschop. Maria van Bourgondië werd grotendeels te Gent opgekweekt. CHASTELLAIN o.c. V 277.

(265) Die studeerde te Leuven, aan het hof verbleef en te Gent Franciskaan werd ! P. VERHEST, *50 jaar onder de Indianen of levensschets van broeder P. D. M.* te Gent p. 316.

(266) Het onberedeneerd verteer van Lodewijk van Male was een van de oorzaken van de langdurige Gentse oorlog. Filips de Stoute en Jan zonder Vrees lieten een zware schuldenlast achter die Filips de Goede op de rug van de Lage Landen wist goed te maken. Hij liet een fortuin na dat «wat de meubelen» betrof al op 2 millioen goudkronen werd geraamd, en bovendien nog een welgevulde schatkist. P. BONENFANT o.c. 106-107. Zie verder voor de uitgaven.

Grazelden reeds gretig hovelingen en ambtenaren in het wufte leven van hun graven Lodewijk de Crecy en Lodewijk van Male, met de Bourgondiërs werd het een collectieve waanzin. Heren, ridders, ambtenaars van hoog tot laag streefden er kennelijk naar minstens een bastaard te hebben. Op dit gladde spoor liepen de heren van St. Pol, van Renty, van Wavrin, van de Woestijne, van Moorslede, van Axpoele, van Reinghersvliet, van Steenhuyse, van Veurhoute, van Maldegem, van Coolscamp, van Moerkerke, van Vaernewijck, van Diksmuide, van Maelstede, van Ravestein ([267]), e.a. De hoge ambtenaars Colart van der Clite, ontvanger van Vlaanderen tijdens van Male ([268]), Laurens de Maech, algemeen ontvanger van Vlaanderen en Artesië ([269]), Thierry Gherbode, soevereinbaljuw ([270]) en zijn kollega Jacob van Lichtervelde ([271]) en zelfs de strenge en lepe Nicolas Rolin, kanselier, die, de handen godvruchtig saamgevouwd, zich liet portretteren met de H. Maagd, schepte op met twee natuurlijke kinderen, Antoon en Margareta. ([272]). En daar waren nog, ontelbaar, 's hertogen raadsheren : Hendrik Goethals, deken van Luik, van Kamerijk en proost van Rijsel ([273]), Gossin de Wilde ([274]), de heer van Roubaix, ook kamerheer ([275]), Antoine Michel, secretaris ([276]), Hector van Veurhoute, kamerheer ([277]), Colart van Komen ([278]), kamerheer, Jean de Pacy, meester van de rekenkamer van Rijsel ([279]), Jan van Cadzand, klerk en raadsheer. ([280]). Het leek wel of de Nederlanden een kweekschool van bastaarden waren geworden.

---

(267) M. DESPLANQUE, Inv. I 413 II 44-45-126-128-135-59-163-175-148-157-134.
(268) ib. II 148-54.
(269) II 167-175.
(270) ib II 128-133-137-153. Hij had 5 bastaarden : Hendrik, Joris, Jan, Pieter en Maria.
(271) L. DE LICHTERVELDE, *Jacques de Lichtervelde* p. 319.
(272) M. DESPLANQUE, Inv. II 152-169. En verder nog Pieter Bladelin, Jan Razoir, ontvanger-generaal van financiën, Gillis Le Veau, meester van de rekenkamer, enz. M. DESPLANQUE o.c. II 170-175-181.
(273) ib II 186.
(274) ib II 131.
(275) ib I 350 II 163.
(276) ib II 170.
(277) ib II 168.
(278) ib II 184.
(279) ib II 131. Ook de prinsen in de Lage Landen hadden bastaarden. Albrecht van Holland, Jan van Luxemburg, Adolf van Kleef, Jan en Willem van Beieren, Willem van Henegouwen, enz. VAN LOKEREN o.c. 104 ; DESPLANQUE I 364 en DEHAISNES o.c. passim.
(280) M. DESPLANQUE o.c. II 65.

Waar de graven naar middelen uitkeken om hun bastaardkroost te onderhouden en te paaien met heerlijkheden, kastelen, huizen en pensioenen ([281]), persten hun hovelingen en ambtenaars Vlaanderen uit om hun natuurlijke kinderen te ondersteunen en de luxus te benaderen die de graven onbezonnen en kwistig openbaarden.

De rush naar het geld was zo groot dat gewetenloos hovelingen, raadsheren en ambtenaars zich lieten omkopen, zich deden begiftigen met «hoofsceeden» en prosenten en zonder blozen falsificaties pleegden. De misbruiken waren zo talrijk, de verduisteringen zo klaar dat de Vlaamse graven, de Dampierre als de Bourgondiërs moesten ingrijpen of laten ingrijpen tegen hun kanseliers, hun ontvangers, rechters, muntmeesters, souverein-baljuws, kasteleins, secretarissen en raadsheren. ([282]). De commisarissen van de hertog belast met het kiezen van de schepenen moesten mettertijd onder ede verklaren dat ze niet waren omgekocht. ([283]). Schuld aan deze corruptie hadden de graven zelf zoals Filips de Goede die in 1452 de Franse ambassadeurs die vanwege de koning kwamen bemiddelen tussen de hertog en de opstandige Gentenaars deze ambassaders eenvoudig omkocht. ([284]). En met recht verweet de Franse koning graaf Lodewijk de Crecy in 1331 dat hij omringd was met «soy gents qui joellement et petitement le gouvernant» ([285]). en de hertog van Berry verklaarde aan Lodewijk van Male . weit, neve, dat ghij bij dommen rade

---

(281) Zie elders.

(282) Voor de regering der Dampierre's zie ROGGHÉ, *Pol. van Lod. v. Male*, nr 10-11 ; BIGWOOD, *Commerce de l'argent* p. 203-205-206-209-229-232-233 (Thomas Fini, Bardet de Malpilis, Henri de Lestrigo, Jean Thomas) P. ROGGHÉ. *De Italianen te Gent* 211 (Conte de Qualterotti). Tijdens de regering der Bourgondiërs werd Colart van der Clite beschuldigd van afpersingen, Clais Vijt, kastelein van Beveren en de vader van de schenker van het Lam Gods aan de St. Janskerk te Gent, veroordeeld wegens verduisteringen, de raadsheer Godefroy de Wilde moest zich verantwoorden, Colart de Comines liet als souverein-baljuw een schuld na van 702 p. DUPONT, *Mémoire de Commines, préface* ; DESPLANQUE, Inv. II 164-184-126-135 I 333. De kanselier Nicolas Rolin, die zich graag liet begiftigen stond als zeer hebzuchtig bekend. CHASTELLAIN o.c. IV c 78 ; BARANTE ed. G. II 195 ; DESPLANQUE o.c. I 368. Zie verder betreffende oneerlijke ambtenaars. DESPLANQUE o.c. I 263. CHASTELLAIN o.c. IV c 78 ; O. VAN DIKSMUIDE o.c. 89-90 ; VAN DEN PEREBOOM, *Le conseil à Ypres*, ann. I bis. Voor ze kiezen mochten. Zie ook FRIS, *Dagb.* II 105.

(283) de ST. GENOIS, Inv. 191.

(284) KERVIJN DE LETTENHOVE, *Hist. de Fl.* IV 449.

(285) de ST. GENOIS, Inv. 132.

hu zelve scade ende scande ghedaen hebt en hu volk ende an hu landt. ([286]). Slechts uit winstbejag of uit vrees werden de edele graven gediend. ([286bis]).

HUN GELDNOOD

Een ander kenmerk dat de Vlaamse graven gemeen hadden was hun geldnood en wat ermee samen ging : hun geldhonger. Hun belang, dat vaak met oorlogen gepaard ging, het onderhoud van hun hof, van hun talrijke ambtenaars, hun zin voor luxe, praal en weelde, hun losbandig leven dat hen soms zeer duur kwam te staan waren zovele oorzaken en nog anderen om steeds in geldnood te verkeren. Een van de middelen om dit te verhelpen was lenen. Alle graven, zonder een uitzondering namen hiertoe, vaak meer dan eens, hun toevlucht. Ze leenden aan abdijen ([287]), aan steden ([288]), zelfs in het buitenland ([289]), aan vreemde prinsen ([290]), aan wisselaars, joden, Italiaanse compagnies en handelaars ([291]), aan rijke poorters in den lande ([292]), aan hun raadsheren, ambtenaars en hovelingen ([293]), aan bisschoppen en dekens. ([294]). Vele heren als Simon de Mirabello, Conte de Gualterotti en Laurens de Maech werden 's graven voorname ambtenaars, vooral zijn ontvanger wegens hun vermogen waarop een beroep werd gedaan. ([295]).

Maar al deze leningen waren onvoldoende. De graven hebben andere middelen aangewend die probater bleken : boeten, taksen en beden die zij op hun onderdanen deden drukken. De graven hebben de strijd die de Vlamingen meermaals tegen elkaar voerden, graafgezinden tegen autonomisten, patriciërs tegen plebejers, volders tegen wevers, enz, handig weten uit te baten om hun schatkist te vullen. Elk oproer, elk verzet van welke aard ook, werd gestraft met zware boeten. De Gentenaars hebben dit

---

(286) DESPARS, *Chronijke* 65.

(286bis) FREDERICQ, *Ducs de Bourgogne* 29.

(287) P. ROGGHÉ, *De Pol. van Lod. v. Male* 20. BIGWOOD, *Commerce de l'argent* I 17. Abdijen van St. Pieters te Gent, St. Bertinus, Ter Duinen, enz.

(288) ib. 23 ; de LIMBURG-STIRUM Cart. I 227. Ieper, Brugge, Gent. Ze vroegen ze ook voorschotten. ib. 28.

(289) ib. 28 Venetië.

(290) ib. 15. Jean Galeas, burggraaf van Milaan.

(291) ib. 45-46-59-83-84.

(292) ib. 34-39.

(293) ib. 40-41-44, o. m. aan hun baljuws, rechters, secretarissen, ontvangers, meesters van hun rekenkamer, enz.

(294) ib. 18. De bisschop van Doornijk, de deken van St. Lambert te Luik.

(295) P. ROGGHÉ, *Simon de Mirabello* 8 en *Italianen te Gent* 210.

vaak moeten ervaren. In 1311 eiste de graaf, Robrecht van Bethune, van de Gentenaars als verzoening een boete van 30.000 p. par. + 6.000 p. par. als vergoeding voor de slachtoffers van de «quade woensdach». ([296]). In 1320 werden zij wegens weigering van krijgshulp met 15.000 p. par. beboet. ([297]). Met Lodewijk de Crecy liep het tussen Gent en de graaf aanvankelijk gesmeerd. De Gentenaars trokken partij voor de graaf tegen Brugge en Ieper die in opstand waren gekomen. De graaf verminderde zelfs met 2/3 de boeten die van hen werden geëist. ([298]). Maar na de nederlaag van de rebellen te Cassel liep het geleidelijk mis tussen Gent en de graaf. De verplichting de Gentenaars opgelegd mede bij te dragen in de afkoop der 3000 Brugse pelgrims in 1331 verkoelde de betrekkingen. ([298bis]). In 1335 werden de Gentenaars beboet met 30.000 p. par. wegens allerlei zogenaamde misbruiken. ([299]). Met J. Artevelde had de graaf geen gelegenheid meer om boeten op te leggen want hij werd lange tijd buiten het graafschap gehouden. Maar Lodewijk van Male die deels met geweld, deels door list het verloren graafschap opnieuw kon winnen legde taxen op aan de door hem opgeëiste gijzelaars en op de wevers waarvan hij met de nieuwe Gentse bewindvoerders de opbrengst deelde. ([300]).

Kwamen er na 1360 geen boeten meer bij te pas dan betaalde Gent in jarenlange oorlog met zijn graaf een enorme tol die ook jaren drukken zou op de stad. Met de Bourgondiërs, vooral met Filips de Goede die alweer de opgestane Gentenaars bloedig onderdrukte te Gavere en ze een boete oplegde van 350.000 rijders of meer dan 72.916 p. ([301]), voltrok zich, met de stijging der beden de financiële catastrofe.

---

(296) J. VUYLSTEKE, *Oorkondeboek* 183-184.

(297) ib. 200. Robrecht van Bethune had zoveel schulden dat de Gentse handelaars in Champagne hiervoor werden gearresteerd. F. BRENTANO, *Philippe Le Bel.* p. 566.

(298) M. DESPLANQUE, Inv. II 16.

(298bis) F. BRENTANO o.c. 573-649. Daar kwam bij hun conflict met de graaf betreffende de hoofdmannen, het weversgeld, enz. in 1333.

(299) H. VAN WERVEKE, *Gentse stadsf.* p. 336.

(300) P. ROGGHÉ, *Pol. van Lod. v. Male* 23-24. Ieper en Brugge werden zwaar beboet. FRIS, Orig. 29 ; DIEGERICK, Inv. I 186.

(301) De hertog schold in 1455 de stad een som van 70.000 rijders kwijt op de 350.000. Er restte de stad toen nog 180.000 rijders te betalen, die de hertog ineens wou betaald zien. Maar de stad kon niet. De stad zou dan op 15 augustus 1455 100.000 rijders betalen. De overige 80.000 dienden op 30 november 1455 gestort te worden, wat geschiedde. GACHARD, *Doc. inédits* II p. 142-159 n° 16. GACHARD, *Notice hist. et descr. des archives de Gand* p. 107 ; FRIS, *Nieuwe oorkonden betreffende de opstand van Gent* AMGOG VII 1906-07 p. 192-198. Oorkonde 3. De stad betaalde voor de kwijtschelding van de 100.000 een borgstel van 820 p. gr. SAG R. 1454-55 fol. 29 v°.

Behalve het afdragen van de schuld in uitvoering van het verdrag van Athis-sur-Orge die zwaar woog op de Vlamingen hebben de Gentenaars fel geleden onder allerlei verzoeken om subsidie of subventies vanwege de graaf waarvan er velen werden toegestaan in ruil voor de toelating taxen of belastingen te heffen op de Gentenaars en hun ommesaten. Gent betaalde een som van 10.000 p. par. aan Lodewijk graaf van Nevers, de stad bedacht met 5.000 p. par. Mathilde, 's graven dochter, bij gelegenheid van haar huwelijk, de stad leende de graaf 1.000 p. par. en schonk hem een toelage van ruim 3607 p. par. Lodewijk van Crecy kreeg van de Gentenaars 1.000 p. par. wanneer hij de Franse koning manschap deed. Wat Gent aan boeten en toelagen aan Robrecht van Bethune en Lodewijk van Crecy en verwanten werkelijk afbetaalde kan, zoals prof. Hans van Werveke het schatte op 95.000 p., beschouwd worden als zijnde meer dan wat de Franse koning in uitvoering van het verdrag van Athis had ontvangen. ([302]).

Met Lodewijk van Male werden de verzoeken om subventies, om toelagen talrijker. Hij vroeg een toelage van 600 p. par. voor zijn oorlog in Brabant en voor het ongeld 9614 p. In 1363-64 kreeg van Male 3.000 p. par., in 1364-65 11.080 p. par. en wat later alweer 8.310 p. par. ([303]). In 1367-68 gingen de Gentenaars alweer op een toelage in van 13.850 p. en op een ander in 1370-71. In 1376-77 betaalde de stad weer 22.941 p. aan toelage, gevolgd door een andere in 1377-78 waarvan de Gentenaars echter de uitgaven voor een expeditie tegen de Engelsen voor hun aandeel mochten nemen. ([304]). Maar in 1379 weigerde de stad een nieuwe toelage aan van Male ([305]), en voor het einde van het jaar was gekomen stonden graaf en Gentenaars eens te meer met de wapens tegenover elkaar. ([306]). Gent betaalde toen geen taxen en geen toelagen meer maar zette zich door een oorlog, die zes jaar duren zou, door andere doch zware onkosten in de schuld.

De geldnood waarin de Bourgondische hertogen verkeerden was zo proverbiaal geworden als de praal en de weelde die ze ten toon spreidden. Filips de Stoute stierf zo zwaar in schulden dat zijn weduwe Margareta bij zijn begrafenis op zijn lijkbaar sleutels en beurs neerwierp om aan te tonen dat ze afstand deed van alle roerende goederen die haar echtgenoot

(302) Men leze omtrent dit alles het werk van prof. H. VAN WERVEKE, *Gentse stadsf.* p. 327 tot 337.
(303) Over het afdragen van het geld zie H. VAN WERVEKE o.c. 372-373.
(304) ib. 373.
(305) P. ROGGHÉ, *De Pol. van Lod. v. Male* 32.
(306) ib. 41.

haar naliet, schulden inbegrepen. ([307]). En zijn zoon Jan zonder Vrees werd te Parijs overrompeld door de schuldeisers van zijn vader. ([308]). Hertog Jan zelf geraakte uit zijn schulden niet. Dwingend was zijn geldgebrek in 1407, 1412, 1416. ([309]). Hertog Filips de Goede had 15 jaar nodig om de zwaar beladen successie van zijn vader af te lossen. ([310]). En toch waren de Bourgondiërs succesvol de Dampierre opgevolgd in die zin dat de opvolging in Vlaanderen voor de financiën van Filips de Stoute winst was. Door deze erfenis stegen zijn inkomsten met 1/3 tot 2/3 ten overstaan van 1383. Tijdens zijn regering heeft Filips de Stoute van 1384 tot 1403 tien algemene beden aangevraagd waarvan er zes werden toegekend door de Vier Leden die de Vlamingen vertegenwoordigden. ([311]). De toelagen moesten, voor zover men weet o.m. dienen ter verdediging van de Vlaamse kuststreek, een kruistocht tegen de Turken en het losgeld van de door de ongelovigen vastgehouden personaliteiten o.m. de latere Jan zonder Vrees, een tocht naar Gelderland. ([312]). Met deze hertog werd de reeks beden onvermijdelijk voortgezet. Vlaanderen droeg in 1397 360.000 p. par. bij ten voordele van de hertog, Bourgondië 19.800 p. par. hetzij 100.000 nobels minder. ([313]).

Voor zijn tocht naar Sluis tegen de Engelsen stonden de Gentenaars hem een militaire steun toe die de stad, ofschoon het Gentse leger slechts zes dagen was uitgetrokken, 135 p. 16 s. 3 d. kostte. Datzelfde jaar sloot de stad haar dienstjaar met een passief van 639 p. 7 s. 10 d. gr. ([314]). In 1408, ongeveer vier jaar later kende Gent de hertog 2835 p. 8 s. gr. toe waarvan blijkbaar maar ruim 919 p. gr. werden betaald. ([315]). Wegens krijgsuitgaven van het jaar 1411-12 konden de Gentenaars de bede niet

---

(307) W. PREVENIER, *De beden* p. 332-333. Vier dagen na zijn huwelijk met Margareta van Male had Filips de Stoute al geen denier meer op zak. Hij moest zijn juwelen in pand geven te Brugge. BARANTE I 40-199. Hij leefde trouwens bestendig in geldnood. A. COVILLE, *Les finances*, 412.

(308) BARANTE, *Histoire* I 203.

(309) V. D. MEERSCH, 's grave Raadkamer (Belg. Muzeum II) ; LABORDE o.c I 31-38.

(310) P. BONENFANT, *Philippe Le Bon* p. 13 ; FRIS, *Dagb.* I 58.

(311) M. MOLLAT,*Recherches sur les finances* (Rev. Hist. 229, p. 309-313). W. PREVENIER o.c. 349 en tabel tussen p. 360-361.

(312) ib. 351 en vgd. De hertog zoals zijn voorgangers liet ongeld of assysen heffen te Gent mits zijn octrooi hem een vergoeding opbracht. ADN - B 1597. Reg. des chart. fol. 7 v° (1386) ARA trésor de Fl. (1e série) n° 798.

(313) BN Coll. Bourgogne n° 101 fol. 87 v° 86.

(314) S.A.G. R. 1404-05 fol. 88-90v°.

(315) ib. R. 1408-09 fol. 162, R. 1410-11 fol. 212.

betalen. ([316]). De stad was trouwens verplicht een nieuwe taxe van 8 s. op elk wijnvat de heffen, taxe die een vaste belasting zou worden waarmee men grotendeels de bede tegemoet kwam. ([317]). De militaire tocht van de Gentenaars naar Mondidier om de hertog bij te staan tegen de Armagnacs, kostte de stad 1198 p. 18 s. 4 d. gr. ([318]). En weer hief de stad nu verschillende taxen op de wijn. ([319]). En de reeks ging voort. In 1412-13 en in 1416 molk de hertog opnieuw de stad. ([320]).

Met Filips de Goede zou het Gents financiël drama nog scherper worden belicht. Reeds als graaf de Charolais had Filips de Gentenaars om een lening verzocht van 2.000 p. gr. in 1417. ([321]). Met de nieuwe hertog zag de stad haar passief aanduren. In 1424-25 betekende het tekort 1313 p. 5 s. 0 d. gr. ([322]). De Gentenaars moesten opnieuw naar nieuwe belastingen uitzien. ([323]). In 1430 kostte de reis van de Gentenaars naar Cassel, waar de ingezetenen hard tegen de grafelijke ambtenaars waren opgetreden, 556 p. 11 s. 3 d. ([324]). De stad spaarde ook haar geld niet toen Joost, 's hertogen zoon plechtig te Gent werd gedoopt in 1432. ([325]). Zoals Lodewijk van Male en Filips de Stoute hadden gedaan nam de hertog zijn toevlucht tot het slaan van nieuwe munten en devaluatie ervan. ([326]). In 1436 beloofden de goedzakkige Gentenaars hun grave Filips «bistandicheit met ziele ende met live» tegen de Engelsen die de hertog met «schimp en schande» hadden beladen. ([327]). De Gentse milities trokken met de

(316) ib. R. 1411-12 fol. 294.
(317) ib. R. 1407-08 fol. 138 ; GACHARD, *Rapport sur les archives de Dyon*, p. 143-144.
(318) ib. R. 1411-12 fol. 321. *L'ost sur les champs lez-Roye en Vermendois*, de ST. GENOIS o.c. p. 176.
(319) ib. R. 1411-12 fol. 293.
(320) ib. R. 1412-13 fol. 324 ; R. 1416-17 fol. 138. Melden wij nog dat de Gentenaars Jan zonder Vrees hadden geweigerd uit te trekken tegen Jan van Beieren. O. VAN DIKSMUDE o.c. 44.
(321) S.A.G. R. 1417-18 fol. 194.
(322) ib. R. 1424-25 fol. 196.
(323) Het waren vooral de aan Gent onderworpen casselrijen die in de zak moesten schieten. R. 1425-26 fol. 286 v° ; R. 1426-27 fol. 321.
(324) R. 1430-31 fol. 196.
(325) S.A.G. R. 1431-32 fol. 282 v°.
(326) VAN DUYSE, Inv. n° 614 p. 216, n° 552 p. 192 ; O. VAN DIKSMUDE o.c. p. 136. DESPLANQUE, Inv. II 178.
(327) Jan VAN DIKSMUDE Chron. p. 45-46.

hertog uit naar Kales. ([328]). Maar de Gentenaars, die verraad in het spel waanden, trokken na 60 dagen afwezigheid terug naar huis. ([329]). Het mislukt beleg voor Kales had niet alleen de hertog misnoegd maar kostte de stad 1483 p. 11 s. 9 d. gr. ([330]), en meteen werd het Gents passief in de kas ruim 2140 p. gr. ([331]). Maar toen de Engelsen na hun onverwacht succes te Kales Cadzand gingen verwoesten moesten de Gentenaars boogschutters meesturen naar Biervliet, wat de stad ruim 357 p. par. kostte. ([332]). Een bemiddelende tussenkomst van de Gentenaars tussen Brugge en Sluis, tussenkomst die gepaard ging met een tocht naar Aardenburg kostte nog 519 p. par. ([333]), zodat het rekenjaar 1437-38 sloot men een passief van 3476 p. gr. ([334]). In 1439 deed de hertogin, die van zaken verstand had, zich door de Vlamingen 6.000 saluts toekennen om met de Engelsen een handelsbestand te hebben in de hand gewerkt. ([335]). En haar echtgenoot had het gedaan gekregen dat hem in 1428 en 1429 voor een bedrag van 8.000 p. gr. door de Gentenaars werd toegestaan. ([336]). Maar de afbetaling was gebrekkig. ([337]). In 1440 schold de hertog zelf de achterstellen aan de stad kwijt ([338]), maar vroeg aan de Gentenaars een aandeel in een nieuwe bede die in 5 termijnen zou afbetaald worden. ([339]). In 1445 stond de stad de hertog weer 4500 p. gr. toe. ([340]). Maar de slokop Filips poogde een vaste belasting op het zout af te dwingen ([341]), een taxe van 18 gr. per zak zout en dit gedurende 12 jaar. Maar deze keer was voor de Gentenaars

---

(328) Sinds 1430 waren er, eens te meer, economische moeilijkheden tussen de Engelsen en de Vlamingen. Zij verscherpten nog toen de Engelsen het tolrecht op de wol te Kales verhoogden. Van een overeenkomst desbetreffend was niets terechtgekomen.

(329) S.A.G. R. 1435 36 fol. 40.

(330) ib. fol. 50.

(331) De wedden van de Gentse ambtenaars moesten verminderd worden en bepaalde lakenleveranciers konden niet betaald worden. S.A.G. R. 1436-37 fol. 64. De stad nam haar toevlucht tot taxatie en verplichte leningen. ib. R. 1436-37 fol. 61-61v°-62-63 ; R. 1437-38 fol. 196v°.

(332) S.A.G. R. 1436-37 fol. 107 en 107v°-113.

(333) ib. R. 1437-38 fol. 160v°.

(334) ib. R. 1437-38 fol. 192.

(335) O. VAN DIKSMUDE o.c. p. 169.

(336) GACHARD, *Rapport sur les archives de Dyon* p. 143-144.

(337) S.A.G. R. 1431-32 fol. 244 ; R. 1432-33 fol. 288. De stad kon slechts 3000 p. gr. betalen. VAN DUYSE, Inv. n° 581 p. 206

(338) VAN DUYSE n° 581 p. 206.

(339) En ook werd. S.A.G. R. 1440-41 tot R. 1449.

(340) VAN DUYSE o.c. n° 592 p. 209. Af te betalen in 9 jaar.

(341) FRIS, *Dagboek* I 57.

de maat volgelopen. De Gentse collatie weigerde op deze bede in te gaan. ([342]). Het duurde niet lang of het kwam wegens allerlei oorzaken tot een bloedig conflict tussen de graaf en de Gentenaars, die het pleit verloren en, zoals gemeld, tot zware boeten werden verplicht, en de invloedrijke personen moesten vergoeden die in hun voordeel bij de hertog na Gavere waren opgetreden. ([343]). De stad zag zich verplicht een speciale belasting «quellioten» genoemd in te voeren. Benevens het ongeld werd een taxe geheven op alle waren die te Gent verbruikt of ingevoerd werden, ook op waren die niet door het ongeld waren getroffen, op renten, verkoop van eigendom, op wedden van stadsambtenaars, enz. ([344]).

En spijt de stad volledig in de put zat eiste de onbarmhartige goede Filips nog meer. In 1458 schonk de stad hem omdat hij na 10 jaar afwezigheid weer te Gent wou komen een gracieuse beloning van 3.200 p. gr. ([345]). Een jaar later kreeg de hertog een nieuwe verminderde bede toegestaan van 310 p. gr. ([346]). In 1462 stemde Gent een toelage van 638 p. 15 s. gr., in 1465 991 p. gr. voor een militaire tocht tegen de Fransen. De hertog kortte af tot 200 p. gr. ([347]).

Het cynisme van deze onmeedogende hertog kende werkelijk geen grenzen. Daar kwam bij dat de stad nog de onkosten moest dragen van de oorlog die ze tegen de hertog had gevoerd. ([348]). Aan deze godvreezende

---

(342) Memorieboek p. 226.

(343) o. m. de graaf van Etampes die zo maar 7600 p. gr. werd toegekend. S.A.G Transportregister fol. 76 (1453) R. 1453-54 fol. 380v°-381 ; R. 1458-59 fol. 86.

(344) V. FRIS, *Oorkonden* o.c. p. 118-125 n° 15 ; *Dagboek* I 180.

(345) ib. p. 218 ; VAN DUYSE o.c. n° 64 p. 225 ; CHASTELLAIN o.c. IV 78.

(346) FREDERICQ o.c. p. 57 ; S.A.G. R. 1459 60 fol. 266.

(347) S.A.G. R. 1463-64 fol. 22 ; 1465-66 fol. 19v° en 23v° ; GACHARD, *Inv. des Chartres des comptes* III p. 99 ; VAN DUYSE o.c. n° 655.

(348) Het uitrusten van troepen, de soldijen o. m. aan Engelse soldeniers e. a., de versterkingen, dit alles slorpte in het schepenjaar 1451-52 voor een bedrag van 1313 p. 10 s. 7 d gr. van de ontvangsten op. S.A.G. R. 1451-52 fol. 217v°, 248v°, 249 en 264. De leiding van de stad, toen in handen van hoofdmannen, bestreed dit passief met speciale inkomsten : 1° stadsgelden die door gewezen stadsambtenaars waren verduisterd maar aan de stad werden weer geschonken ; 2° de opbrengst van geconfiskeerd goed van fugitieven en dies meer. S.A.G. 1451-52 fol. 139 tot 141v°, 144 en 151v° ; 3° leningen bij rijke poorters en lombarden. S.A.G. R. 1451-52 fol. 143 en 245 ; 4° een nieuwe belasting op de wijn S.A.G. Rek. 1452-53 fol. 285 ; 5° de opbrengst van de «yssuwen» die heel wat opbracht daar vele Gentenaars de stad hadden verlaten en de opbrengst van verhuurde en inbeslaggenomen huizen. S.A.G. Rek. 1452-53 fol. 271 tot 289, 291 en vgd. Niettemin sloot de rekening van het schepenjaar 1452-53 met een tekort van ruim 1429 p. par. S.A.G. Rek. 1452-53 fol. 340.

en hypocriete hertog ([349]) die in 1447 nog voor de vergaderde Gentse leiders verklaarde dat hij Gent boven al zijn andere steden lief had, dat hij aansprak met «mijne goede ende ghetrouwe vrienden» ([350]) hebben de Gentenaars hun ondergang te wijten.

Met Karel de Stoute heeft Gent het beslist niet beter gehad. Weliswaar zag men de hertog af en toe eens in de stad waar hij twee steekspelen op de Vrijdagmarkt en een ander op de Leie, tussen Veebrug en Sint-Michielsbrug bijwoonde met zijn echtgenote, zijn dochter en ambassadeurs die hem door de hertog van Milaan waren toegezonden. In 1496 woonde hij ook «bachten zijne hove te Walle» een baarspel bij «ende mijn ghedachten Heere liepen zelve ter baren». ([351]). Het was ook te Gent dat hij de ridderorde van de Kouseband ontving. ([352]). Met dit alles en nog wat verwierf zeker hertog Karel de sympathie niet van de Gentenaars die hij zo graag verweet dat ze in woorden goed, getrouw en hem onderdanig waren maar niet in hun handelingen en werken. ([353]). Zonder twijfel werd hij gehaat om zijn hoge beden. In 1467 werd hem een bede toegestaan te betalen over 16 jaar in twee stortingen. Het jaarlijkse Gentse aandeel was 1721 p. 7 s. 6 d. gr. ([354]). De hertog moest met zijn bede, die natuurlijk aan alle Vlamingen werd gevraagd, de onkosten dekken van zijn huwelijk met Margareta van York, zijn blijde intrede in den lande, zijn oorlogen tegen Frankrijk en Luik. Maar hetzelfde jaar perste hij ook voor zijn moeder, zijn vrouw en zijn dochter de Vlamingen een som af, voor zijn vrouw 8.000 p. gr., voor zijn moeder 1920 p. gr. en voor zijn dochter 1600 p. gr.

---

(349) Ofschoon de Gentenaars het al niet wisten verklaarde hij dat Vlaanderen uitgemolken was door «settinghe ende subvenciën», dat het arm was geworden en onderhevig aan ontvolking en niettemin wilde hij die Vlamingen, de Gentenaars inbegrepen, het merg van het been zuigen. Men moest het maar durven zeggen !

(350) V. FRIS, *Dagboek* II 57-58.

(351) V. FRIS, *Dagboek* II 223-224-226.

(352) ib. II 226.

(353) «al hadden zij (de Gentenaars) 'taltoos gheuseert in de woorden, de weercken tuuchden al contrarie». FRIS, *Dagb.* II 218.

(354) De hertog schold het eerste jaar de helft van het aandeel kwijt. S.A.G. R. 1468-69 fol. 29 ; GACHARD, Inv. III 394. Hij deed zich hetzelfde jaar zijn octrooi vergoeden wegens het heffen van de assysen op de verbruikswaren. S.A.G. R. 1468-69 fol. 30.

(355) GACHARD o.c. III p. 394 ; S.A.G. R. 1468-69 fol. 31, 31v° en 32. Voor het jaar 1468-69 betaalde Gent slechts 49 p. 26 s. gr. S.A.G. R. 1468-69 fol. 31-31v°-32. In 1470 ontleende Kareltje 6000 p. gr. aan de Gentenaars. R. 1470-71 fol. 236. Daarvan kwam 25 p. gr. per jaar in de stadskas. ib. 1471-72 fol. 37.

(356) S.A.G. R. 1471-72 fol. 42. De hertog had het oorspronkelijk aandeel moeten verminderen.

Ook dit alles was over 16 jaar af te dragen. ([355]). In 1470 nam Gent alweer aandeel in een nieuwe bede van 257 p. 2 s. 8 d. gr. ([356]). Twee jaar later steunde de stad de hertogin die door brand haar kasteel te Male zag geteisterd. Het werd voor de Gentenaars een sommetje van 100 p. gr. ([357]). In 1471 rustte de stad 150 krijgers, het jaar nadien 300 op haar kosten uit en stelde ze in dienst van de hertog. ([358]). Ter afwisseling deed de geldzuchtige hertog twee beden in 1472. ([359]). De laatste bedroeg 500.000 rijders voor gans Vlaanderen. Gent betaalde niet alles. ([360]). En het was nog niet genoeg. Twee jaar later stond Vlaanderen 6000 p. gr. toe waarvan Gent ruim 816 p. gr. voor zijn rekening nam. ([361]). In 1475-76 betaalden de Gentenaars ruim 4812 p. aan toelage. ([362]). Op 26 april 1476 toen Margareta van York namens haar echtgenoot te Gent hulp vroeg aan de Staten-generaal n.l. geld en nog geld en krijgers werd de hertogin bitsig aangesproken en tot een overeenkomst kwam het niet, evenmin op 13 september met de Staten van Vlaanderen. ([363]). Op 4 januari 1477 werd Karel de Stoute half naakt, door wolven aangewreten, in vijverijs gedrukt, doodgevonden. ([364]). Hij kon toen niet beseffen dat hij voor de Nederlanden, voor Vlaanderen en voor de Gentenaars een wolf was geweest.

Met Maria van Bourgondië, die een deel van haar jeugd «ten Walle» te Gent had doorgebracht ([365]) en die haar vader was opgevolgd hebben de Gentenaars voor korte tijd zichzelve weergevonden. Het Groot Privilege van 1477 brak de macht van het centraal gezag der Bourgondiërs. De Gentenaars verkregen van de jonge hertogin op 16 februari 1477 o.m. het herroepen van alle belastingen opgelegd sinds 1450. En Maria verklaarde bovendien dat haar vader zijn «Landen» had «veraermt, ontgoed ende tonder» had gebracht en dat hij — ze vergat erbij te voegen : en zijn

---

(357) S.A.G. R. 1471-72 fol. 42v° ; GACHARD, Inv. III 453.

(358) S.A.G. R. 1470-71 fol. 232, 1472-73 fol. 230 en VAN DUYSE o.c. n° 693.

(359) S.A.G. R. 1472-73 fol. 154v°-230v°. Zie ook VAN DUYSE o.c. n° 698 en S.A.G. R. 1473-74 fol. 351v°.

(360) ib.

(361) GACHARD, Inv. III 396 ; VAN DUYSE n° 704 en S.A.G. R. 1474-75 fol. 30v° en 124v°. Hetzelfde jaar rustte de stad krijgers uit die mede het beleg voor Neuss gingen slaan, voor een bedrag van 696 p. 19 s. 6 d. gr. par. S.A.G. R. 1474-75 fol. 125-126v°-127.

(362) S.A.G. R. 1474-75 fol. 241v°. Het jaar daarop bekostigde de stad een expeditie met de hertog naar Spiers om ervoor het beleg te slaan. S.A.G. R. 1476-77 fol 281 en vgd. passim tot fol. 357v°-301 en vgd.

(363) Charles TERLINDEN, *Figures de princesses* 85-89.

(364) ib. 90-91.

(365) Ze had als voedster de Gentse Jehanne Dannes. DIERICX o.c. II.

voorvaderen — de privileges, rechten, «usaigen» en costumen geweld had aangedaan. ([366]). Ze proclameerde tenslotte als het ware de algemene vrijheid voor de steden, vrij over hun financiën te beschikken. ([367]). Het duurde echter geen jaar of de Gentenaars moesten nolens volens ervaren dat hun geld voor de hertogin en voor Maximiliaan van Oostenrijk nog altijd bijzondere waarde had. In 1479 eiste de Gentse collatie vooraleer zij een zoveelste bede toestond van aartshertog Maximiliaan dat hij zijn rekening zou voorleggen en in 1481 werd een nieuwe bede eenvoudig geweigerd. ([368]). Kort nadien kwam voor de zoveelste maal Gent in opstand. ([369]).

Meer dan gelijk welke stad in Vlaanderen symboliseerde Gent, met zekerheid van 1328 af, de niet aflatende, verbeten worsteling van de Vlamingen voor het verwerven of het behoud van hun vrijheden, voorrechten en costuymen. Gent vertegenwoordigde als het ware de aloude eigen Vlaamse landaard, die de stad poogde te beschermen tegen alle besmettende uitheemse invloeden die dwingend van een autoritair en centraliserend gezag uitgingen zoals de Gentenaars, meer dan eens en voor zover het kon, kordaat de Vlaamse taal tegenover de verfransingspolitiek van de Vlaamse graven hebben verdedigd. ([370]).

Wanneer men nu de balans opmaakt van deze strijd in de loop van nagenoeg twee eeuwen dan valt daarvan scherp het hardnekkig, vernederend en vaak ongemeen wreed karakter te onderstrepen.

---

(366) Verzameling van XXIV orig. ch. p. 53 en vgd.

(367) FRIS, *Hist. de Gand 145.*

(368) FRIS, *Jan van Coppenholle* p. 8.

(369) ib.

(370) Lang voor de slag der Gulden Sporen en nl. in 1286 stonden de Gentenaars er reeds op dat hun taal, het Vlaams, zou geëerbiedigd worden in alle zaken gebracht voor de curia comitis of 's Gravenraad en dit tegen de wil van de Franse koning in. En ze kregen voldoening in 1290. ([1]). Dit was het oudst bekende taalconflict in Vlaanderen. Maar de verfransingspolitiek van de Vlaamse graven was meer dan een taalprobleem. Met de Gentenaar Jacob van Artevelde (1337-1345) werd het bilinguisme in het bestuur van het graafschap ingevoerd, daar waar het Latijn en het Frans voorheen alleen de voertaal waren. De baljuws werden toen vrijgelaten hun rekeningen in het Vlaams of in het Frans voor te leggen. Daar kwam bij dat 's graven raad van vreemdelingen werd gezuiverd die vervangen werden door geboren en getogen Vlamingen, meestal Gentenaars. ([2]). Het Vlaams bewustzijn van de Gentenaars liet geen twijfel over. Toen Frans-Vlaanderen bij gelegenheid van het huwelijk van Filips de Stoute, de broer van de Franse koning, in 1369, met Margareta van Male, bij het graafschap weer werd aangehecht was het ongetwijfeld op de eis van de Gentenaars, gesteund door Brugge en Ieper, dat Filips de Stoute moest aanvaarden dat er slechts

«Flamens flamingans» ([3]) als kasteleins te Rijsel zouden fungeren. Dat graaf en Franse koning er bewust van waren dat de Gentenaars op het gebruik van hun taal stonden bewijst het vrijgeleide, in het Vlaams gesteld, dat de Franse koning, geinspireerd door Filips de Stoute, in 1385 aan de Gentenaars zond om tot besprekingen betreffende een verzoening tussen stad en hertog, nog in een oorlog gewikkeld, te komen. ([4]). Wellicht was de hertog de uitlating van Filips van Artevelde niet vergeten dat hij «de Franse koning te Gent Vlaams zou leren». ([5]). Men bedenke tevens dat een van de voorwaarden door de Gentenaars gesteld om tot de vrede van Doornijk te komen was dat in 's hertogen raad uitsluitend Vlaamse ambtenaars en raadgevers zouden zetelen. ([6]).

De Gentenaars en de andere drie leden van Vlaanderen moesten echter ervaren dat met Filips de Stoute alle mandementen, alle nieuw verleende vrijheden, kortom dat alle schrifturen die van de hertogelijke kanselarij uitgingen in het Frans waren gesteld. Ook door zijn «Camere van den Rade» waarin Fransen en Bourgondiërs waren opgenomen, werd schier uitsluitend het Frans gebruikt ([7]). Vlaamse schuld voor Frans recht ! Na de dood van de hertog moesten de Gentenaars en de andere drie leden op een zitting bij Margareta van Male tolken doen aanrukken om met de Franse raadsheren van de hertogin bepaalde zaken te kunnen regelen ([8]). Niet te verwonderen dat de Gentenaars hun grieven en eisen aan de nieuwe hertog Jan zonder Vrees bij zijn aantreden in 1405 overlegden ([9]). Jan beloofde alles maar handelde anders. In 1407 deden de Gentenaars de schepenen van Oudenaarde, die het advies van de Gentse magistraat hadden ingewonnen, op de ontvangst van een hertogelijke assignatie (van de Camere van den Rade) in het Frans, antwoorden «dat men gheenen Walsche mandementen obedyeren en soude» ([10]). Met Filips de Goede, die Vlaams verstond en Vlaams kon spreken, bleef het Frans domineren. Alleen wanneer hij de Gentenaars geld of belastingen wou afpersen gebruikte hij terwille van de Gentse gevoeligheid inzake hun taal, het Vlaams. Zo deed hij in 1446 te Gent voor de magistraat een memorie in het Vlaams aflezen betreffende een belasting op het zout voor 12 jaar. In 1452 gebeurde hetzelfde te Dendermonde, alweer een memorie in het Vlaams onderstreept door een Vlaamse speech van hemzelf ([11]). Hij was waarschijnlijk geleerd geworden want in 1451 hadden de Gentenaars verklaard «dat men van der stede weghe brieven zenden en zal aen wien dat zij, anders dan in Vlaemsche, in eenigher maniere» ([12]). En in het schepenjaar 1436-37 eisten de Gentenaars van hem dat alle officieren van zijn vestingen, geboren Vlamingen moesten zijn en geen vreemdelingen en dat hij uit zijn hof zou bannen die raadsheren die niet Vlaams van taal waren ([13]). Met de nederlaag te Gavere, waar de Gentenaars verplicht werden in het Frans de lieve hertog «merci» te vragen ([14]), was het echter met eisen gedaan. Ook ten tijde van Karel de Stoute die de verfransing nog opdreef. Eerst met Maria van Bourgondië kwamen de Gentenaars weer uit hun schelp om volledig herstel van alle grieven te verkrijgen wat ze trouwens ook afdwongen ([15]). Tenslotte poogden ze ook Maximiliaan het gebruik van het Vlaams als landstaal te doen gebruiken ([16]).

De Gentenaars zijn niet alleen de eerste geweest om hun graven, francofiel of Fransgeoriënteerd, eerbied voor hun taal, het Vlaams, op te eisen, maar ze waren ook het meest consequent in hun actie. Zij waren blijkbaar in 1280 ook bij de eersten die hun rekeningen in het Vlaams deden noteren ([17]), daar waar Ieper sommigen nog in de XIVe eeuw in het Frans opstelde ([18]), en zij hebben nooit zo verfranst gedaan als Brugge dat nog deed in 1464 toen het Gent voor

's hertogen grote raad riep in een Franse dagvaarding ([19]). De Gentenaars waren ook de laatsten en de enigen die onverbeten voort de hertogelijke Raadkamer, centralisatieinstrument, hebben bestreden en ze zijn eerst gezwicht toen zij te Gavere bezweken voor de overmacht ([20]).

(1) WARNKONIG, *Flandr. Staats. und Rechtsgeschichte* II 85. J. F. WILLEMS, *Voorrechten v. het Vlaams bij de oude Vlamingen* (Belg. Mus.) II 387.
(2) P. ROGGHÉ, *De democraat J. Van Artevelde*, 11-12-13.
(3) QUICKE, *Pays-Bas* 159. J. VUYLSTEKE Rek. F. V. A. 498.
(4) J. VUYLSTEKE, Rek. F. V. A. 493-494.
(5) FROISSART, *Chronique* X 155.
(6) E. MARTENE-V. DURAND «Thessaurus»... I Kol. 1621 en FROISART o.c. 577.
(7) L. MIROT, *L'emploi du Flamand* 55-57.
(8) Rijksarchief Brusel Rekenkamer n° 42528 fol. 37.
(9) Verzameling... originele Charters 36-37-41.
(10) Belgisch Museum II 292.
(11) V. FRIS, *Dagboek* I 57 en verder.
(12) V. FRIS o.c. I 245.
(13) MONSTRELET o.c. V 226-227 en HANSERECESSE II 45.
(14) CHASTELLAIN, *Chroniques* III 23.
(15) Verzameling... originele charters 58 ; FRIS, *Dagb.* II 250-251.
(16) FRIS, *Hist. Gand* 150-151.
(17) J. VUYLSTEKE, Rek. 1.
(18) G. DES MAREZ en E. DE SAGHER, *Comptes de la ville d'Ypres de 1267 à 1329*. Bruxelles t. II 102-125.
(19) VAN LOKEREN, *Chartes et doc.* II 270.
(20) D. LAMBRECHT, *Centralisatie onder de Bourgondiërs. Van Audiëntie naar parlement van Mechelen* in «Bijdragen voor de Gesch. der Ned.» deel XX (1965-66) n° 3 p. 93-94.

Reeds tijdens de regering van graaf Gui de Dampierre was tussen hem en de XXXIX te Gent een conflikt ontstaan waarbij de Gentenaars liever Parijs lieten bedisselen dan hun graaf. Het was dan ook niet te verwonderen dat de Gentenaars, op Jan Borluut, zijn verwanten en dienaars en een paar honderd Gentse bannelingen na, thuis bleven toen 's graven zonen tegen Frankrijk de strijd aanbonden te Kortrijk in 1302. ([1]).

Voor Robrecht van Bethune, die zijn vader Gui in het graafschap opvolgde hebben de Gentenaars al evenmin veel eerbied betuigd. In 1318 stelden de Gentenaars hun schepenen aan niet in samenwerking, zoals het moest, met de commissarissen van de graaf maar in overleg met de proost van Parijs, commissaris van de Franse koning, in wiens handen de eed werd afgelegd. ([2]). En toen het jaar nadien graaf Robrecht, onzeker in zijn politiek, het weer met Parijs wou uitvechten, en het beleg slaan voor Rijsel kreeg hij de Gentenaars militair mee maar tot voor de Leie te Kortrijk met het gevolg dat graaf Robrecht moest onderhandelen met Parijs. ([3]).

Lodewijk van Crécy, met wie ze aanvankelijk goed opschoten en zelfs steunden tegen de Westvlaamse opstandelingen ten tijde van Zannekin en Willem de Deken ([4]) hebben zij mettertijd hardhandig aangepakt. Dit was het werk van Jacob van Artevelde en zijn aanhangers. Van Artevelde en de zijnen kregen het gedaan dat deze graaf autoritair, strevend naar absolutisme, francofiel tot in de nieren ([5]), hun politiek, die indruiste tegen deze van de prins en van Parijs, niet alleen goedkeurde maar ze wisten hem ook ertoe te bewegen zijn eigen partijgangers in het graafschap met de wapens te bestrijden, zich uitsluitend te doen omringen door raadsheren die Van Artevelde voor hem had gekozen en zich tenslotte te schikken in het beleid van zijn graafschap naar de wil van de Arteveldisten. ([5bis]). De graaf moest het zich laten welgevallen te Parijs zelf de Franse koning Vlaamse eisen te stellen en een akkoord met Brabant te ondertekenen dat hem nochtans dwars zat. ([6]). Tenslotte moest de graaf die vrijwillig in ballingschap ging leven, het aanzien dat men hem slechts onder bepaalde voorwaarden weer in Vlaanderen zou laten en dat Van

(1) F. BRENTANO, *Philippe Le Bel* 401-402.
(2) P. ROGGHÉ, *Het eerste bewind der Gentse hoofdmannen*, 3-4.
(3) P. ROGGHÉ o.c. 4. Van augustus 1311 tot october 1311 was er te Gent ook «ces van wette». VUYLSTEKE, *Uitleggingen* 182-188. Over deze «ces van wette» zie verder.
(4) ib. 13-14.
(5) ib. *De democraat Van Artevelde* 3.
(6) ib. p. 7.

Artevelde er naar streefde hem te onterven in zijn graafschap. (7). Nooit heeft een Vlaamse graaf zulke vernederingen moeten ondergaan, zulke toegevingen moeten doen en nooit zulk potsierlijk figuur geslagen als Lodewijk de Nevers die tenslotte te Crecy sneuvelde in het Franse kamp tegen de bondgenoten van zijn onderdanen.

Ook met zijn zoon Lodewijk van Male konden de Gentenaars maar niet opschieten. Ze eisten van hem dat hij zich in de echt zou verbinden met Isabella, de dochter van de Engelse koning, Edward III, die hij aanzag als de moordenaar van zijn vader «de celui qui avoit occis son père». (8). Ze hielden hem «en prison courtoise» (9) tot wanneer hij zich plechtig liet verloven in de abdij van Bergen in afwachting van zijn huwelijk te Gent. (10).

Evenals zijn vader liet Lodewijk van Male zich terwille van de Franse koning vernederen tot hij gelegenheid vond uit Vlaanderen te vluchten. Want niet alleen poogde men hem uit te huwelijken tegen zijn zin en deze van Parijs maar men had hem ook «verzocht» de leiding te nemen van een Vlaams leger tegen koning Filips van Frankrijk. (11). Toen hij later met list en geweld zich poogde meester te maken van zijn graafschap hebben de Gentenaars hem bevochten tot op de Vrijdagmarkt, het hart van Gent. (12). Maar het mocht niet baten. Eerst vele jaren later zijn de Gentenaars, hun armoe moe en het onrecht dat hen werd aangedaan, tegen hun graaf weer opgestaan. Ze weigerden hem een zoveelste gedane bede. Ze deden hem afzien van het Brugse plan dat hij had goedgekeurd om de Brugse Zuidlei met Deinze te verbinden. Ze weigerden in te gaan op de ontbinding van de Gentse Witte Kaproenen. (13). Tenslotte werd het lijdelijk verzet gewapend verzet en oorlog met de prins. (14).

Toen het op het einde van 1379 tot een kortstondige verzoening kwam tussen Gentenaars en graaf, die zijn kanselier moest verbannen en moest

---

(7) ib. 7 en P. ROGGHÉ, *Zevenjarig Beleid* 85-86.

(8) LUCAS, *Low Countries* 563.

(9) FROISSART Chron. I p. 311.

(10) Rijmer FOEDERA III, p. 111-112 ; DE PAUW, *J. V. Art.* 352 ; FROISSART o.c. p. 311 ; Li MIUSIT o.c. p. 265.

(11) Li MIUSIT o.c. 265 ; Bourgeois de Valenciennes 246 ; DEPAUW R. III 69 ; DEPAUW, *J. V. Art.* 352.

(12) P. ROGGHÉ, *Gemeente ende vrient* p. 122. Gent en trouwens gans Vlaanderen waren toen verdeeld.

(13) P. ROGGHÉ, *Lod. v. Male* 32 en vgd.

(14) die, volgens Froissart, tot de Gentenaars zegde : mer ic geeft u te kennen van die grote vreesliche ende fellichede die ic van die van Ghendt ghevonden hebbe. N. DEPAUW, *Froissart Chron.* 63.

aanvaarden dat o.m. sommige van zijn ambtenaars zouden berecht worden «ne volt le conte tenir l'ordonanche que ses gens loy avoient fait sceller par force». ([15]). Hij voelde aan dat zijn gezag door het verzet der Gentenaars was ondermijnd geworden. En de strijd werd onverbiddellijk voortgezet. Maar de graaf zou Gent nooit meer betreden. Richard II van Engeland beschouwde zich als rechtmatige heer over Vlaanderen en liet door zijn ruwaart te Gent de Engelse vlag wapperen. ([16]). Zo was Gent, zo waren de «males gens et orgueilleux de Gand», zoals van Male de Gentenaars typeerde en die in zijn haat verklaarde dat hij alle Gentse muiters «ferai décoler ni nil sera pris à merci». ([17]).

Van alle Bourgondische hertogen heeft Filips de Stoute de voorsmaak gekregen van de Gentse fierheid en felheid. Het was bij de verzoening van graaf en Gentenaars te Doornijk in 1385. Al lieten ze hertog Filips in zijn verzoeningsakt noteren dat zij «hebben omoedelike ghesupplyert onsen here den coninc ende ons dat wij van hemlieden wilden hebben ontfaermenesse ende ghenade» ([18]), doch weigerden ze de hertog om vergiffenis te verzoeken, de knieval te doen. Ze antwoordden laconisch hertog Filips dat nooit een Gents poorter een dusdanig mandaat had gekregen. Het waren 's hertogen bloedverwanten, zijn echtgenote, de nochtans hooghartige Margareta van Male, haar moeder en de hertogin van Brabant die de knieval ten voordele van de Gentenaars, die stom en rechtstaand bleven toezien, deden. ([19]). En heeft Filips niet alle vredesvoorwaarden hem door de Gentenaars gesteld ingewilligd, toch deed hij grote toegevingen en meer dan hem lief was : amnestie, behoud van privileges, ook voor de Gentse bondgenoten, geen boeten, behoud van hun getrouwheid aan paus Urbanus, enz. ([20]). De hertog heel wat soepeler en diplomatischer aangelegd dan zijn schoonvader heeft verder, meermaals en met tegenzin, moeten plooien voor de hardnekkige vaak onstuimige Gentenaars. Heel veel beden werden hem niet toegestaan. Aan de Gentse magistraat moest hij de oud-rebel Claus van Lit, door zijn ambtenaars in 1387 gearresteerd wegens clandestiene relaties met Engeland en Vlaamse uitgeweken rebellen afstaan wilde hij zijn partijgangers te Gent niet gemolesteerd zien en een

---

(15) KERVIJN DE LETTENHOVE, *Hist. de Fl.* III 441.
(16) O. CARTELLIERI, Philip 27 ; FROISSART o.c. X 545 ; Rijmer FOEDERA Holl.) III 3 p. 174-175. Jan VAN DIKSMUDE, *Dits is de Chronike* p. 278.
(17) FROISSART (uitgave Buchon) p. 75.
(18) J. VUYLSTEKE, Rek. F.V.A. II p. 507.
(19) OUDEGHERST o.c. II 182 ; MEYERUS, *Annales* 205v° ; CARTELLIERI *Philippe der Kühne* 33 ; zie ook Rijmkronijk (uitg. De Smet).
(20) VUYLSTEKE Rek. II F.V.A. 505.

nieuwe opstand vermijden. ([21]). Hij moest zijn souverein-baljuw Jacob de Lichtervelde het land laten uitjagen door de Gentenaars die hun hertog saboteerden door het toepassen van het «ces van wette» of volstrekte schorsing van elke rechtspraak door de schepenbanken binnen de omschrijving waarin ze bevoegd waren, kortom een staking van het gerecht met zijn gevaar voor anarchie en onrust. De Gentenaars sloten eenvoudig hun twee schepenhuizen. ([22]). Later moest de hertogin eenzelfde staking beleven zolang ze weigerde in Vlaanderen te residieren. ([23]). En de hertog kon niet verhinderen dat de Gentenaars met ontploken banieren in 1392 op straat kwamen om uit hun stad alle Clementijnen te weren en zelfs te doden. ([24]). Gent bleef trouwens een sterke vesting voor de Urbanisten. Nog in 1394 kwam een vierde van de Brugse bevolking zijn Pasen houden te Gent. ([25]). Maar de koude wijsheid van hertog Filips behoedde de Gentenaars ervoor dat het tussen hen en hemzelf tot een bloedbad zou komen.

Jan zonder Vrees hebben de Gentenaars dikwijls van woede doen schuimbekken. In 1405-06 weigerden ze nog een zaak te brengen voor de Raadkamer te Oudenaarde en kregen meteen de andere 3 Leden mede op hun hand. Ze verklaarden, bijeengeroepen voor de hertog te Oudenaarde, dat hij zijn beloften brak, de handel op Engeland, bron van welvaart voor de Vlamingen, niet bevorderde en dat hij zijn land van armoede liet uitgaan als een kaars en de woordvoerder uitte als besluit bedekte bedreigingen. ([26]). Ze weigerden uit te trekken tegen Jan van Beieren. ([27]).

---

(21) N. DE PAUW, *Claus van Lit* (B.C.R.H. t. 83) p. 236-238. Claus werd door de Gentenaars verbannen daar waar de hertog gehoopt had dat hij zou gehangen worden.

(22) VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT «ces de loi» p. 115. Rijksarch. Brussel Rekenkamer n° 42524 fol. 27v° en 28 ; A. DIEGERICK, Inv. III 10 ; Jacob de Lichtervelde had een Gents privilege geschonden. Ook Omar de Croveld en Colmar Willay, baljuws, werden verbannen. DE POTTER, *Second Cartulaire* 109-110.

(23) Rijksarchief Brussel Rekenkamer n° 42528 fol. 130v°. Tijdens haar eenjarig bewind, na de dood van haar echtgenoot, zette de hertogin geen voet in Vlaanderen. Chronodromon p. 97. De hertog zelf was van 1401 tot in april 1404 slechts vijf à zes maanden in Vlaanderen. H. VAN WERVEKE, A. G. Nederlanden III 218.

(24) FRIS, *Hist. de Gand* 106.

(25) ib.

(26) De samenzwering van Pieter Schoonaert te Gent. (B.N.G.O.G.) 910 n° 8. O. VAN DIKSMUIDE o.c. p. 28. Zie ook *Religieux de St. Denis* 371 en MONSTRELET o.c. VI 226 III 24.

(27) O. VAN DIKSMUIDE o.c. p. 57. In 1408.

Drie jaar later in 1411 weigeren ze de hertog militair bij te staan tegen 's hertogen vijanden in Frankrijk. ([28]). Slechts onder druk van woeste uitvallen vanwege de hertog besloten ze toch op te trekken om hem in de strijd plotseling in de steek te laten. Spijt alle aangewende pogingen vanwege Jan zonder Vrees en zijn officieren, die van de ene naar de andere Gentse kamptent liepen en bedelden om de strijd voort te zetten, lapten de Gentenaars alle smeken van hun graaf aan hun zolen. ([29]). In 1412 onderhandelden de 4 Leden van Vlaanderen, geleid door de Gentenaars, met Hendrik IV van Engeland over een wapenbestand, ofschoon hertog Jan met de Engelsen in volle oorlog was. ([30]). En ze onderhandelden twee jaar later met de Franse koning ofschoon hun graaf nog harde strijd leverde tegen de Armagnacs. ([31]). De Gentenaars hebben Jan zonder Vrees onder alle gedaanten gezien : diep geschrokken, smekend dan weer woest uitvarend, het gelaat van gramschap vertrokken. Maar de hertog, die de Luikenaars zo onbarmhartig uitschudde, spaarde de vaak hooghartige en onbuigzame Gentenaars. ([32]).

Hertog Filips de Goede hebben de Gentenaars meermaals onstemd, beledigd, verbitterd en zelfs vermetel uitgedaagd.

Zoals dit reeds Filips de Stoute overkwam moest hij de Gentenaars toegeven dat zij de voorzitter van zijn Raad van Vlaanderen, Simon van Formelis, een Gentenaar die zelfs een tijd in stadsdienst was getreden, op pelgrimage werd gestuurd naar Rome wegens smaad aan hun Gentse voorschepen Victor van der Sickelen. ([33]). Later moest hij toegeven dat ook zijn groot-baljuw Clais de Commines, Gillis van de Woestijne, nog een Gentenaar en kamerheer van de hertog, Roeland van Uitkerke, e.a. werden verbannen. ([34]). In 1435 was hij verplicht zijn edict op de munt enigszins te wijzigen ([35]). In 1436 kreeg Filips de Gentenaars mee tegen

---

(28) O. VAN DIKSMUIDE o.c. 57-60-62-27. De Gentenaars wensten niet buiten het graafschap oorlog te voeren, volgens hun privilege.

(29) ib. 65.

(30) KERVIJN DE LETTENHOVE, *Hist. de Fl.* IV 186.

(31) O. VAN DIKSMUIDE o.c. 83-85. KERVIJN DE LETTENHOVE, *Hist. de Fl.* IV 192. FRIS, *Le meurtre de Gillis Brecht* in Bull. O.G. Gent 19 jaargang n° 5 p. 321.

(32) In 1414, verontrust door de houding van J.Z.V., deden de schepenen de muren en vesten van de stad versterken. De stad had geweigerd uit te trekken met de hertog. S.A.G. Rek. 1413-14.

(33) Rijksarchief Gent. Reg. Wettelijke recorden 1422-1575 fol. 90 varia 2 n° 181.

(34) Jan VAN DIKSMUIDE o.c. 57.

(35) FRIS, *De onlusten te Gent in 1432-35* (in Bull. G. en O. Gent 8e Jaarg. n° 4) p. 170-172. Hij oordeelde het toen ook gepast heel wat muiterij te Gent te vergeven.

de Engelsen naar Kales. Maar zoals het zijn vader overkwam zag hertog Filips tot zijn ontsteltenis de Gentenaars op een bepaald ogenblik hun kamp opbreken om naar huis te keren. Hoe de hertog bij de Gentse legerleiding ook aandrong en smeekte dat ze hem niet in de steek zouden laten, toch trokken de Gentenaars onder het voorwendsel dat verraad in het spel was naar huis. ([36]). Dat heeft hertog Filips nooit vergeten. Nog hetzelfde jaar dreigden de Gentenaars de rebellerende Bruggelingen tegen de hertog bij te staan. Toen hij te Gent poogde de Gentenaars te bedaren liepen ze plotseling te wapen. Hertog Filips die voor zijn veiligheid vreesde en buiten de stad poogde te geraken werd echter door de opgewonden Gentenaars gearresteerd terwijl zijn lijfwacht werd ontwapend. ([37]). Onder bepaalde voorwaarden en beloften vanwege de hertog werd deze echter vrijgelaten. ([38]). Maar onder zijn ogen werden tal van zijn raadsheren uit Gent gebannen. ([39]). De zware klap was echter gegeven. Filips had er genoeg van. Maar zijn geldnood verhinderde hem de Gentenaars te lossen. Teneinde herhaalde beden te vervangen door een vaste belasting kwam hij persoonlijk de Gentse collatie om een vaste belasting op het zout verzoeken. ([40]). Toen dit de hertog werd geweigerd was blijkbaar het lot van de Gentenaars beslist. De graaf trok zijn baljuw uit Gent terug ([41]) en wegens allerlei andere drijfveren ([42]) kwam het tot een oorlog tussen Gentenaars en hertog en de verpletterende nederlaag voor de Gentenaars in de bloedmeers te Gavere. Filips had «le grand orgueil» ([43]) der Gentenaars gebroken.

Karel de Stoute, die «en pleurs» schrijft Chastellain, na de dood van zijn vader naar Gent was gekomen, de stad waarmee hij reeds kennis had gemaakt tijdens het ernstig geschil met zijn vader ([44]) en waar hij zijn «principal refuge et fondement» ([45]) had gevonden, werd er tijdens zijn verblijf nogal brutaal aangesproken op het Tooghuis op de Vrijdagmarkt door Oste Bruneel, een man uit het volk en die namens dit volk

---

(36) Jan VAN DIKSMUIDE, *Chronijke* 45-50.
(37) ib. p. 56. HANSERECESSE o.c. II 45.
(38) FRIS, *Documents Gantois* 249.
(39) ib. 250-251.
(40) FRIS. *Oorkonden enz.* (Handel. M. G. Gent 1901, deel 4) p. 57.
(41) FRIS, *Dagboek* II 122.
(42) Zie desbetreffend FRIS, *Dagboek* II 10-105 tot 137 en 141-164-165.
(43) Jacques DU CLERCQ (uitg. de Reiffenberg) IV 11-50-65-137. In 1458 betwistten de Gentenaars aan Filips de Goede dat hij rechten had betreffende hun gasthuis. Ze kregen gelijk door het parlement van Parijs. DIERICX o.c. II 580.
(44) wegens de nefaste invloed van sommige raadsheren als de gebroeders De Croy.
(45) CHASTELLAIN o.c. 250-249.

de Gentse verzuchtingen voor de hertog vertolkte. ([46]). Bruneel was een «grand rude vilain, outrageux et fier, et sans porter reverence au prince ne cremeur ([47]) en de Gentenaars die hij op de markt zag, nog verhit door de uitspattingen die met elke St.-Lievensprocessie gepaard ging, hadden «des faces en bacinets en roulliés et dont les dedans estoient gringnans barbes de vilain, mordant lèvres. ([48]). Die «grimmige gezichten» troggelden de hertog verzachtingen af wat betrof de opgedrongen vrede van Gavere. ([49]). De hertog die zich beledigd voelde maar wiens leven een ogenblik in gevaar kwam, verliet vertoornd «la ville de grand danger». De Gentenaars hebben op een droeve wijze deze belediging moeten goedmaken. Zij kregen trouwens geen gelegenheid meer om de hertog te kwetsen tenzij op het einde van zijn leven, toen hij in volle oorlog in Lotharingen, en bekropen door geldnood de Gentenaars om bijstand van geld en manschappen moest verzoeken, wat aan zijn echtgenote kordaat werd geweigerd. ([50]).

Maria van Bourgondië, die een deel van haar jeugd te Gent ten Walle had doorgebracht, moest na de dood van haar vader niet alleen beleven en dulden dat haar beste raadsheren van haar vader op de Vrijdagmarkt werden terechtgesteld, maar de Gentenaars verplichtten samen met de vertegenwoordigers uit de andere delen van de Nederlanden haar het Groot Privilege toe te staan, dat o.m. de vrede van Gavere uitschakelde ([51]) en de Bourgondische centralisatie te niet deed.

Ook haar echtgenoot, met vreugde ontvangen, hebben de Gentenaars in hun opstandigheid en fierheid niet gespaard. De drukkende belastingen die Maximiliaan op het land deed wegen, en waarover ze geen controle hadden, zat de Gentenaars dwars. Ze eisten ook toezicht over het hertogelijk hostel. De spanning tussen landsheer en stad verscherpte nog toen

---

(46) Voor hij Gent genaderd was werd hij reeds te Zwijnaarde door een zwerm bannelingen opgewacht die hem om genade smeekten. Hij liet ze een nacht op een weide wachten. CHASTELLAIN o.c. V 256.

(47) CHASTELLAIN o.c. V 271. Oste was echter niet zo onbeleefd als Chastellain schreef. ib. X 272. Hij werd later gesupplicieerd. ib. 272.

(48) CHASTELLAIN o.c. V 276. De Gentenaars weigerden militair uit te trekken tegen de rebelse Luikenaars. De schepenen lichtten toen 200 vrijwilligers onder de patriciërs. De «ghesellen waren ghenomen in 't particuliere ende betaelt van den goeden van der stede daertse ontboden bij der wet». FRIS, *Dagb.* II 456.

(49) FRIS, *Dagboek* II 206.

(50) CHASTELLAIN o.c. V 249. Zie nog vorige pagina.

(51) FRIS, *Dagb.* II 250-251. Op de collatiezolder in 1477. De Gentenaars gingen uit de kerk te Boenen, Brussel, Halle en Alsemberg, waar hun banieren door Filips de Goede na de Slag van Gavere waren opgehangen, terug halen. A. VAN WERVEKE, *Gedenkbladen* 98. Ze richtten weer hun Witte Kaproenen op. ib. 82.

hertogin Maria was overleden. Ofschoon de Lage Landen Maximiliaan erkenden als regent weigerden alleen de Staten van Vlaanderen, gedomineerd door de Gentenaars, dit te doen. ([52]). In 1482 gaven de Staten aan Filips, zoon van Maximiliaan de titel van «mambour» onder reserve dat Vlaanderen «seroit gouvernée soulz le nom de monseigneur Philippe par l'advis de ceulx de son sang et de son conseil estans et ordonnez lez luy». ([53]). De Gentenaars dwongen Maximiliaan bovendien tot een onterende vrede met Frankrijk waarbij Artesië en Bourgondië Parijs zouden toevallen.

Tenslotte geraakte Maximiliaan, gesteund door de Lage Landen in volle oorlog met de Staten van Vlaanderen geleid door de Gentenaars, gesteund door Karel VIII van Frankrijk. Beide partijen boekten afwisselend successen. Maximiliaan werd zelfs te Brugge vastgezet, verplicht gijzelaars te leveren, geen Bourgondiërs en Duitsers te laten «officierne in Vlaenderen». Tenslotte stelde de vrede van Cadsant in 1497 een einde aan deze ongelukkige oorlog. ([54]). Gent had verarmd en uitgebloed de strijd verloren.

GENTSE KNIEVAL

Hebben de Gentenaars in verschillende omstandigheden en om diverse redenen, gegrond of ongegrond, hun graven lelijk aangepakt, kwade klappen gegeven en zelfs Lodewijk de Crécy, Lodewijk van Male en Filips de Goede een tijd zo goed als gearresteerd, dan hebben de Vlaamse graven op hun beurt de Gentenaars niet gespaard en ze vaak tot in het stof en de modder vernederd. Niet alleen hebben ze hun leiders, hun aanhangers

(52) Het huwelijkscontract ontnam bij het overlijden van de hertogin de facto alle gezag aan Maximiliaan.

(53) FRIS, *Histoire de Gand* 150-151.

(54) I. DIEGERICK, *Correspondance des Magistrats d'Ypres députés à Gand etc.* (Ann. soc. émul. Bruges tome IX p. 170-171-172 en tome X 2e série p. 334-345-346-352-373-375-152 en vgd. Zie ook FRIS, *Hist. de Gand.* Tijdens het oproer van Adriaan van Rassegem en Jan van Coppenholle werd ook de baljuw Ian van Cruninghen, uit Gent gestoten. FRIS, *Dagb.* II 264 en Memorieb. I 348. Beschuldigd van de moord gepleegd op Jan van Dadizele, baljuw van Gent, werd de heer van Gaasbeek te Gent verbannen, spijt het verzet van Maximiliaan, die weigerde een ander baljuw te benoemen, en vandaar te Gent «ces van wette» eens te meer. Memorieb. I 322. In maart 1489 deed een Gents kapitein «metten zwerde» rechten zonder wet of vonnis 9 notabele Gentenaars verdacht van sympathie voor Maximiliaan. DIEGERICK, *Correspondance des magistrats d'Ypres* o.c. t. IX 2 série p. 115. Te Brugge «laiffen die van Gent nachts mit gespannen bogen vor der koniglichen majestat (Maximiliaan) herberg im hauss unten und oben und treiben viel ubermutzs» DIEGERICK o.c. t. IX p. 185.

en volgelingen meermaals gegijzeld, verbannen of doen terechtstellen maar ze hebben de stad, de hele Gentse gemeenschap en haar ommestaten soms onmenselijk getuchtigd en verguisd. Zij trokken hun baljuws uit Gent terug zodat de stad alle wettelijkheid verloor, ze legden, zoals we reeds mededeelden, de stad zware boeten op, ontnamen, zoals vooral Filips de Goede en Karel de Stoute het deden, haar recht eigen schepenen te kiezen in die zin dat de commissarissen van de hertogen eigenmachtig de schepenen onder de Gentse poorters aanstelden en wat tenslotte de Gentenaars wellicht nog het scherpst moesten aanvoelen was het «merci» of «pardon» dat ze hun graven moesten afsmeken in de oorlog die zij soms langdurig en onbarmhartig tegen ze moesten voeren. Zo eiste Robrecht van Bethune, wiens tegenwoordigheid te Gent in 1311 niet bij machte was geweest om de vechtende Gentenaars te scheiden, dat ze barrevoets en blootshoofds buiten een van hun stadspoorten de graaf zouden tegemoet gaan en dat de Gentenaars zouden vergezeld zijn van de hele Gentse geestelijkheid met kruisen en vanen en dat ze hem zouden bidden tot de verkiezing van nieuwe schepenen over te gaan. ([55]). In 1319 blokkeerde graaf Robrecht van Bethune de stad die hem en zijn zonen «lijf en goed, wetten, vrijheden en voorrechten had verbeurd». De stad kapituleerde ten koste van boeten, erkenning van schuld, enz... ([56]).

Graaf Lodewijk van Crécy eiste van de Gentenaars de afschaffing van hun hoofdmannen en van de dekens van hun ambachten, wier bestaan hij nochtans had bekrachtigd. ([57]). Hij deed de Gentse maarschalk, Zeger de Kortrijkzaan, wie zij zeer genegen waren, onwettig arresteren en liet de Gentenaars van Pontius naar Pilatus reizen, tot bij de Franse koning toe, om Zeger vrij te krijgen. Door het verwekken van intriges, door gewapend verzet, door zijn ambtenaars aan te zetten tot sabotage, door zelf zijn graaf-

---

(55) VUYLSTEKE, *Oorkondeboek* 186. Hij bracht ze ook een klap toe inzake hun gebruiken, eveneens wat betrof hun buitenpoorters en de 50 man. ib. Verder werden sommige Gentenaars op bedevaart gezonden en werd de stad verplicht mede bij te dragen tot de afkoop van de Brugse poorters, en daar ze weigerden deed hij hun goederen, waar het kon, aanslaan. de LIMBURG-STIRUM, *Codex* II 170. Hij deed de Gentenaars tegen hun privilege in rechterlijk voor zijn hof verschijnen. VUYLSTEKE Rek. I 117.

(56) «reconnaitre nos très chier seigneur seu ost en la manière etc.» P. ROGGHÉ. *Hoofdmannen* 4-5. Verscheidene schepenen werden verbannen. ib. Dat Robrecht van Bethune geen zacht man was bewijst het feit dat hij te Gent tijdens een opstoot omtrent de wijze waarop twee gevangenen moesten terecht gesteld worden. hij zelf de gevangenen bij hun haar naar het Gravensteen sleepte. J. VUYLSTEKE *Oorkondeboek* 103.

(57) P. ROGGHÉ, *Eerste bewind Gentse hoofdm.* 21.

schap te ontvluchten zodat Gent en geheel Vlaanderen aan zichzelf ordeloos werd overgelaten heeft Lodewijk de Crécy de Gentenaars willen pesten. ([58]). Meer dan eens eiste hij van de Gentenaars en o.m. in 1337 de vernederende knieval. ([59]).

Tenslotte ging hij met zijn sleep van aanhangers de Gentenaars militair bevechten in de rangen van hun vijanden, de Fransen. ([60]).

Evenals zijn vader brak ook Lodewijk van Male zijn gegeven woord en gedane eed. ([61]). In 1347, pas na zijn verloving met Isabella van Engeland, liet hij de Gentenaars in de steek, vluchtte uit het land zodat de Gentenaars, die dit huwelijk hadden bedisseld en ervoor borg stonden, met beschaamde kaken de Engelse koning het verraad van hun graaf moesten meedelen. ([62]). De graaf wist met geweld zich weer meester te maken van Gent waar hij de Vlaamse rebellen op de Vrijdagmarkt gewetenloos liet neerhakken, en een terreur invoerde ([63]), nadat hij de Gentse gijzelaars «bloet ende onghewapent» op de weg naar Oudenaarde nabij de Mijlgracht deed «gheleden». Hij deed ze opsluiten in zijn kastelen van Viane, Petegem, Rupelmonde, enz. ([64]) en hij stuurde honderde anderen in ballingschap. In open strijd geraakt met Gent in 1379 ging hij in 1382 het beleg slaan voor de stad. ([65]). Ofschoon hij daarin niet slaagde verklaarde hij niettemin «et vueil bien que chacun sache que jamais ceux de Gand n'auront paix à moi, si sera si grandement amencé que bien devra suffire.» ([66]). Hij zocht ze toen uit te hongeren ([67]) tot de Gentenaars poogden tot een verzoening te komen. Te Doornijk, waar een overeenkomst moest gevonden worden, liet de hovaardige brutale graaf niet alleen de Gentenaars maar ook vreemde bemiddelaars van de vrede dagen achtereen op zich wachten. En toen zond hij nog zijn raadsheren die van de Gentenaars eisten dat ze vooraf, alle mannen van 15 tot 50 jaar oud «tous nus chefs et en pur leur chemises, les hares au col... venroient entre Bruges et Gand, ou le conte attendroit et feroit de eux à sa pure volonté, de mourir ou de pardonner». ([67bis]). Maar van Male, die keizer Karel meer

(58) ib. *De democraat Van Art.* 7 ; *Zevenjarig beleid* 73-74.
(59) ib. *Zevenjarig beleid* 15.
(60) ib. *De Pol. van Lod. v. Male* 11.
(61) P. ROGGHÉ, *Zevenjarig beleid*, p. 72.
(62) ib. *De Pol. van Lod. v. Male* 11-12.
(63) ib. *Gemeente ende Vrient* 120-122.
(64) ib. 121 tot 124.
(65) FROISSART (uitg. Buch.) 2 p. 171. Hij verkrachtte brutaal hun privileges.
(66) ib. p. 172.
(67) ib. p. 172-173.
(67bis) ib. II 199.

dan honderd jaar wou voor zijn om de Gentenaars stropdragers te kunnen noemen, kreeg de Gentenaars niet tussen Brugge en Gent in het zicht, maar wel gewapend en zegevierend te Brugge waar hij vermomd Vlaanderen uitvluchtte. ([68]). Stippen wij nog aan dat de graaf met ongemene wreedheid de Gentse rebellen behandelde. Het is waarschijnlijk op zijn aanstichten dat de magen van Roger Van Autryve de dood van de baljuw op gruwelijke wijze wreekten. Ze staken 40 onschuldige Gentse schippers, die naar Gent toevoeren, allen de ogen uit ([69]) en zonden ze naar Gent. «Le conte fist moult cruelle justice». Een kronijkschrijver meldt dat hij 400 rebellen deed onthoofden voor Ieper. ([70]). Niemand werd gespaard zoals de Gentenaars, die in de slag te Nevele in de kerktoren een schuilplaats hadden gezocht en waar de «vianden staken tvier... in de kercke, daer vele volcx op gevloen was, ende de priesters mede, daer zij huere biechte jeghens» spraken. Maar zij «versmoorden ende verberrenden». ([71]).

Met de eerlijkheid, de oprechtheid van Filips de Stoute, die zijn schoonvader was opgevolgd, maakten de Gentenaars kennis te Oudenaarde, de stad die ze veroverd hadden op de graaf maar die tijdens een wapenbestand laffelijk en verradelijk overvallen werd door 's hertogen aanhangers ([72]), en waarbij honderden Gentenaars sneuvelden of verdronken. Filips poogde blijkbaar door terreur en overmacht de Gentenaars te imponeren. Ongenadig was Jean de Jumont, groot-baljuw van Vlaanderen, zoals Froissart het verhaalt. «Quand il pouvoit attraper des Gantois il n'en prensoit nulle rancon que il ne les mist à mort, ou fit crever les yeux ou couper les poings, ou les oreilles, ou les pieds, et puis les laissoit aller en cet état». ([73]). Als men weet dat Froissart geen bijzondere vriend was van de Gentenaars begrijpt men des te smartelijker welk lot de Gentenaars was beschoren. Des te edeler was de geste van de Gentenaar Frans Ackerman die eenmaal meester van Damme alle vrouwen en dochters van edele heren en ridders spaarde «et fit tantot un ban et un commandement et sur la tête, wue aux gentilles dames et damoiselles qui dedans le Dam

(68) ib. p. 207. «maer grave Lodewijc vloot uut Brugghe met eenen scepelkine bij den minnewatere over de veste, ende ghync naer Sinte Michiels ende daer nam hij een merije ende reedt te Roeselaere...» DE PAUW, *Brugse Kronijke* p. 36.

(69) FROISSART o.c. (ed. Buchon) II 446-447.

(70) Chroniques des P. B. (ed. De Smet) III 270.

(71) N. DE PAUW, *Brugse Kronijke* p. 18. Zie de baljuwsrekeningen (uitg. Depauw) van de Gentenaars en hun aanhangers «cum wiele» of «com zwerde» de dood ingezonden. p. 104-105-152-153 en verder.

(72) FROISSART o.c. p. 302.

(73) ib. p. 310.

étoient nul n'atouchat ni ne fit mal». (74). Vaak deed hertog Filips zijn gezag gevoelen o.m. door de 4 Leden van Vlaanderen verbod op te leggen zonder zijn toestemming of bij zijn afwezigheid van deze van zijn raad te vergaderen. En ofschoon hij amnestie te Doornijk had beloofd, confiskeerde hij niettemin het bezit van de heer van Herzele die Gent trouw had gediend. (75).

Ofschoon de Gentenaars na de vrede van Doornijk van 1385 meermaals klaagden over het beleid van Filips de Stoute en Jan zonder Vrees toch is het precies nooit tot een breuk gekomen. Slechts met Jan zonder Vrees dreigde het op een bepaald ogenblik slecht af te lopen toen de Gentenaars hem weigerden militair in Frankrijk bij te staan. De Gentse magistraat, enigszins beduusd door het violent uitvaren van de hertog die verklaarde «wilden (de Gentenaars) niet ghemeenlik met hem ute trecken metfortsen hij zoude... de clocke doen slaen ende commen ter vrijdachmarct ende besien wie hem daer te goede wilde werden». Ontgoocheld doordat de Gentenaars hem eerst subsidies weigerden in zijn strijd tegen zijn vijanden in Frankrijk en later door hun defaitisme in de oorlog weigerde Jan zonder Vrees, na de vrede van Atrecht in 1415, nog Vlaanderen te bezoeken en liet er het beheer over aan Filips, de graaf van Charolais. (76).

Met Filips de Goede, bewust van zijn macht, perfide en despotisch aangelegd, die in zijn bevelen overvloedig gebruik maakte van «ainsi nous plait il» (77) zijn mettertijd de Gentenaars schier radeloos in het strijdperk gekomen. De hertog had het gemunt op de Gentse jurisdictie die hij wilde verminderen ten voordele van de hertogelijke, op de afschaffing van de Gentse buitenpoorters, op de verkiezing betreffende de Gentse schepenbanken, kortom op de stedelijke autonomie die hem dwars zat, en die hij de Gentenaars poogde te ontnemen. (78). Reeds in 1441 schokte de hertog de Gentenaars toen hij de Gentse onderbaljuw, voor 50 jaar uit Vlaanderen verbannen, genade deed verlenen. (79). Hetzelfde betrof de

---

(74) ib. p. 322. Ze waren de zwangere echtgenote van Rogier van Gistel komen bezoeken.

(75) DESPLANQUE, Inv. II 125-127.

(76) O. VAN DIKSMUIDE o.c. p. 60. FRIS, *Le Meurtre de Gillis Brecht* in Bull. O.G. Gent 9e jaarg. n° 5 p. 307-320.

(77) en ook «pour accomplir nostre voulenté». VAN DUYSE Inv. n° 602 ; FRIS, *Oorkonden betreffende den opstand van Gent tegen Philips de Goede* (B.H.G.O. Gent deel IV eerste aflev. 1901) p. 75-101-143.

(78) V. FRIS, *La conspiration de Pierre Tyncke à Gand en 1451* p. 121 ; FRIS, *Oorkonden* o.c. 65 ; FRIS, *Dagb.* II 45 ; *Kron. v. Vl.* II 112.

(79) Het betrof Ydier de Drivere Memorieb. 221-222.

verbanning van Jan van den Driessche, huissier van de Raadkamer en Jan, heer van Roubaix. ([80]). In 1447, het jaar waarin de Gentse collatie hem de bede op het zout had geweigerd, mengde hij zich in de verkiezing van de neringdekens te Gent en in 1449 deed hij de schepenverkiezing van het jaar verbreken. ([81]). Meteen steunde hij krachtig tegen de Gentse machthebbers een complot waarin zijn aanhangers en ambtenaars als Clais de Commines, souverein-baljuw, Gossin de Wilde, voorzitter van de Raadkamer en inzonderheid gewezen Gentse pensionarissen als Joris de Bul, Pieter Boudens en Willem de Wale waren gewikkeld. ([82]). Tenslotte kwam het tot een fatale breuk tussen stad en hertog, een laatste ernstige krachtmeting tussen beiden. Het moest een definitieve afrekening betekenen. Vandaar het afgrijselijk, afschuwelijk karakter van deze bittere oorlog. Vandaar de wreedheden zonder weerga.

Zeker waren de Gentenaars van bepaalde gewelddaden niet vrij te pleiten. ([83]). Maar ongemeen wreed was de hertog zelf en zijn aanhangers. Filips beloofde een zilveren mark aan elkeen die een Gentenaar kon grijpen en die hij zonder pinken deed hangen. ([84]). In Vlaanderen en in Henegouwen werd iedereen, vrouwen en kinderen meegeteld, door de hertog verplicht het Andreaskruis van «ung quartier de long» te dragen. Wie het voorschrift niet naleefde werd voor Gentenaar gehouden en wist wat hem te wachten stond. ([85]). Meer dan een moord heeft deze zure hertog op zijn breed geweten. ([86]). Zijn wreedheid was zo afstotend dat ze zelfs door zijn aanhangers werd aangevoeld. Dat was het geval met de graaf van Etampes en met s' hertogen lieveling, Jacques de Lalaing, die «à grand regret», op last van de hertog de onbezette abdij van Ename

(80) Hij deed het vonnis der Gentenaars nietig verklaren. CHASTELLAIN o.c. I 344 ; KERVIJN DE LETTENHOVE, *Hist. de Fl.* IV 222-223.

(81) V. FRIS, *La conspiration* o.c. 121.

(82) ib. 122-124. Filips streefde tevens naar de onschendbaarheid van zijn ambtenaars en naar uitbreiding van hun bevoegdheid. Zie nota 78.

(83) V. FRIS, *Oorkonden* o.c. 139 en *Dagb.* II 41 en passim. De Gentenaars die te Sinaai het Baudeloklooster gingen bezetten — de abt ervan was hertoggezind en verbleef te Mechelen — plunderden het uit en staken ervan sommige delen in brand. FRIS, *Dagb.* II 41. Te Gent zelf werden de huurlingen van de hertog vaak zonder vonnis gehangen. ib. passim en Kronijk v. Vl. Zie ook Chroniques des Pays-Bas (uitg. De Smet) passim.

(84) J. J. DE SMET, *Recueil des Chroniques de Fl.* (Bruxelles 1856) *Chronique des Pays-Bas, de France, d'Angleterre et de Tournai* III 487.

(85) ib.

(86) Mathieu d'ESCOUCHY, *Chronique* I 380 II 5-83-85-89-91.

deed in de as leggen. (87). Hoe beestachtig sommige ambtenaars en officieren van de hertog, inzonderheid de maarschalk van Bourgondië, te werk zijn gegaan verhaalt een kronijkschrijver. Ze namen «hommes, femmes et enfants et les menoient à Courtrai et à Oudenarde liez comme bestes et accoplez comme pourceaulx, et les vendoient es machines et ceulx que ilz ne pouvoient vendre estoient par eulx noiez, pendus ou esgeullez». De massacre was zo afstotend en gruwelijk dat Vlaamse officieren w. o. de heer van Gruuthuuse, de maarschalk en «aultres gentils homnes» ernstig bedreigden indien zij hun onterend uitroeiïngswerk niet stopzetten. (88). Du Clercq verhaalt dat de Gentenaars hun hertog zo haatten dat ze liever gehangen werden dan pardon te vragen als ze gevangen werden. (89).

En nadat de Gentenaars te Gavere waren verraden geworden en een moordende nederlaag hadden geleden was hertog Filips nog niet tevreden. Behalve de traditionele boeten die hij de Gentenaars oplegde en de ontkrachting van hun privileges (90) eiste hij van ze nog een knieval en hoe ?

Tussen een haag van hertogelijke boogschutters moesten te Ledeberg schepenen en hoofdmannen, in hun hemd, gevolgd door 2000 Gentse poorters, in het zwart gekleed en zonder gordelriem, blootsvoets en blootshoofds in de gietende regen voor de hertog knielen en tot driemaal toe vergiffenis en om genade smeken. (91). Hoe vaderlijk deze vorst, die de

(87) Het geweten van Jacques de Lalaing was zo geschokt dat hij 's anderdaags te biechte ging «il faisoit conscience du feu qu'il avoit par ordonnance du duc». CHASTELLAIN o c. III 247-249-359-360 en FRIS, *Notes sur Eename* (B.H.G.O. 21 jaarg. n° 3) p. 75.

(88) DU CLERCQ o.c. II 74-75 ; *Chronique des Pays-Bas* o.c. 507 ; De maarschalk had bevolen alles te verbranden in een straal van 5 mijl rond Gent.

(89) DU CLERCQ o.c. II 52.

(90) GACHARD, *Doc. inédits* II 145. Ze moesten ook hun wapens inleveren. Ook het bezit van Gentenaars werd in beslag genomen. DESPLANQUE, Inv. II 170. De slag had plaats op een zondag nl. 22 juli 1453. ib. Hertog Filips deed de Gentse banieren, symbolen van macht en fierheid, na de slag, hangen in de kerken te Boenen, Halle, Alsemberg en Brussel. A. VAN WERVEKE, *Gedenkbladen* 98. Hij schafte ook de Gentse Witte Kaproenen af.

(91) DU CLERCQ o.c. II 147-148 ; CHASTELLAIN o.c. II 389. De boeten moesten afbetaald worden aan een Gentenaar, Laurens de Maech, ontvanger-generaal voor Vl. FRIS, *Oorkonden* o.c. 142. Toch waren er te Gent nog Gentenaars die de strijd tegen de hertog wilden voortzetten. CHASTELLAIN o.c. II 388.

Gentenaars in het Vlaams geld afbedelde, maar in het Frans pardon en merci deed vragen ! ([92]). En hoe liefdevol deze hooghartige hertog die later, in 1455 wegens «la grant povreté» van de stad Gent, uitstel van betaling van boeten toestond. ([92bis]).

Zo was hertog Filips, gekweekt onder de Gentenaars, zoals later keizer Karel zou worden !

Ook Karel de Stoute, koppig, haatdragend, extravagant en wrokkig vernederde de Gentenaars. Hij was Oste Bruneel en de rumoerende, rebellerende Sint Lievenszotten, die hem op de Vrijdagmarkt hadden uitgedaagd, niet vergeten. Hij liet door de Gentse baljuw Oste Bruneel hangen en andere Gentse muiters verbannen. ([93]). In januari 1496 liet hij een grote Gentse afvaardiging, samengesteld uit de voorschepenen, de overdekens, alle ambachtdekens en gezwoornen, blootshoofds en in het zwart gekleed voor zich roepen te Brussel, «up Cauwenberghe» in zijn hof. Hij liet de Gentenaars wachten en ontving ze dan, verkleumd en ontzet «up sijne groote sale». Daar eiste hij de knieval, de overhandiging van de Gentse wijk- en ambachtsbanieren en hun oude keure van Filips de Schone betreffende de verkiezing der schepenen. En de Gentenaars riepen «tous ensamble et unanimiter très humblement mercy, ce que moult piteulx estoit pour veoir et oyr». ([94]).

Al wat Gent lief was werd de stad ontnomen : de parade van het auweet op halfvasten, de processie van Sint-Lieven, die haar aantrekkelijkheid verloor, en vooral de vrijheid waaraan de Gentenaars zo zeer waren gehecht. ([95]). En de belastingen bleven drukken.

Hertogin Maria heeft geen gelegenheid gehad de Gentenaars te krenken, wel integendeel. Maar haar echtgenoot, Maximiliaan van Oostenrijk, volgde op een gegeven ogenblik trouw het spoor van de Bourgondiërs. Niet alleen zoog hij, eens te meer, de Lage Landen uit maar eiste in juli 1485 van de Gentenaars plechtig eerherstel voor de schade en schande en het onrecht hem aangedaan in de zaak van het regentschap, de voogdij van zijn zoon Filips, e.a. En weer ging te Gent een processie uit van Gentse schepenen, dekenen en notabelen, «tous habillés de noires, robes des-

(92) CHASTELLAIN o.c. II 225-339.
(92bis) FRIS, *Oorkonden* o.c. 143.
(93) CHASTELLAIN o.c. V 272.
(94) FRIS, *Dagb.* II 221 en *Hist. de Gand* 142.
(95) FRIS, *Hist. de Gand* 142-143.

chaintes» die Maximiliaan in zijn Hof ten Walle te Gent «amende honorable» kwamen doen. En het verdrag van Gavere werd door hem enigszins hersteld. Later moest alweer een Gentse afvaardiging van schepenen, dekens en 100 notabelen te Hulst de knieval doen voor Albrecht van Saksen, generaal van Maximiliaan. ([96]).

Noch de Dampierres, noch de Bourgondiërs, noch Maximiliaan van Oostenrijk hebben de geest, de verzuchtingen en de vrijheidsdrang van de Gentenaars begrepen. Zij hebben deze stad, de toonaangevende in de Lage Landen slechts willen gebruiken voor hun politiek van eigen en dynastisch belang en dat met alle middelen tot de armoe en de zware knieval toe.

P. ROGGHÉ.

(96) ib. 150-151.

1. — De Sint-Adrianuskerk van Adegem, omstreeks 1920.

Prentkaart uit de verzameling van de h. De Baets, drukker te Adegem.

Aan Romaanse kerkgebouwen is het Meetjesland zeker niet rijk. Daarom is het mooie, sierlijke torentje van Adegem ons bijzonder

lief. Het werd opgetrokken in natuursteen en dateert van kort vóór of circa 1200 ; het is verwant aan het Westvlaamse type.

«Oorspronkelijk was het de vieringtoren van een kruiskerk. Ter hoogte van het dak gaat hij van het vierkante naar het achtkante grondvlak over. De eerste geleding is met rondbogige blindnissen versierd ; de galmgaten in de tweede geleding zijn door een zuiltje in twee verdeeld Waterlijsten scheiden de geledingen en omlijsten blindnissen en galmgaten». (Dr. E. Dhanens, De kerkjes van het Meetjesland, Appeltjes I, 1949, blz. 43-44). In menig opzicht is ook de kerk van Adegem een voortype geweest van de latere, gotische bakstenen kerken in ons gewest.

Het koor van de oorspronkelijke kruiskerk reikte tot aan het H. Hartbeeld. Aan de noordzijde van dit koor was er nog een zijaltaar van O. L. Vrouw. Tijdens de geuzentroebelen was het schip van de kerk door brand vernield en nog lang daarna gebruikte men enkel het transept en de twee koren, net zoals te Maldegem. Slechts in de 17e eeuw werden twee zijbeuken aan de kerk toegevoegd : zij was toen trouwens zeer bouwvallig en pas omstreeks 1725 zou het schip volledig herbouwd worden.

In 1842-44 werd de Sint-Adrianuskerk totaal veranderd. Men heeft het grondplan «gekeerd», zodat het koor nu aan de westzijde staat. Enkel de toren en de zuidelijke arm van het transept zijn nu nog overgebleven, want de zijmuren van het schip werden in 1842 eveneens herbouwd.

In 1920 was het kerkhof langs de dorpszijde nog ommuurd met een laag, witgekalkt muurtje en omzoomd door cypressen, waarin de kapellekens van de ommegang ter ere van de H. Godelieve stonden. Een relikwie van deze heilige werd op 25 februari 1838 aan de kerk van Adegem geschonken.

In 1968 werd een nieuw kerkhof, achter de kerk gelegen, in gebruik genomen, zodat over weinige jaren de begraafplaats om de kerk zal verdwenen zijn, om vervangen te worden door een fraai dorpsplein

2. — *Het oudste torentje van het Meetjesland.*

Foto 1946.

De Romaanse toren van Adegem is geklasseerd als monument. Hier is hij nog witgekalkt, doch gedurende de jaren 1963-64 werd hij prachtig gerestaureerd en in zijn oorspronkelijke toestand van natuursteen hersteld, zoals naderhand ook de toren van Ursel. Voor het gewoon metselwerk van de toren gebruikte men de grijsgroene veldsteen van de streek. Ter hoogte van de noordwestelijke piramide wisselen nochtans enkele lagen veld- en tufsteen elkaar af. Voor de stenen die bewerkt moesten worden gebruikte men echter de zachtere, Rijnlandse tufsteen en voor de zuiltjes

en kapitelen der galmgaten heeft men Doornikse steen genomen (Cfr. Luc Devliegher : De Romaanse kerk van Adegem, in Appeltjes van het Meetjesland IX, 1958, blz. 56-64).
De muren van de toren zijn 85 cm dik. Van middentoren is hij nu geveltoren geworden, terwijl de viering dient tot portaal. De Romaanse gootlijst bleef niet behouden, evenals de oorspronkelijke torenspits.
Maar toch biedt de sierlijke toren van Adegem ons nog voldoende bekoorlijkheid om de eenvoudige schoonheid ervan te bewonderen en te waarderen. Jammer dat het overige van het Romaanse kerkgebouw nagenoeg volledig verdween in 1842-44.

3. — *De Dorpsstraat, richting zuid naar noord.*

Prentkaart uit de verzameling van de h. De Baets, Adegem.

Zo was het Dorp van Adegem bij het begin van de 20e eeuw. Uiterst links bemerken wij nog een raam van het vroegere «bewaarscholeke», verder het witgekalkte kerkhofmuurtje en, nog meer noordwaarts, het klooster van de Zusters van Maria en Jozef. Op deze laatste plaats stond in 1890 een oud huisje, eigendom van Juffr. Clemence Demeulemeester, uit Brugge. Het was deze weldoenster

die aldaar een klooster liet bouwen, om dit aan de Congregatie te schenken. In 1892 namen vijf zusters er hun intrek, waaronder vier onderwijzeressen en een werkzuster. De Zusters van Maria en Jozef (Moederklooster te Geraardsbergen) waren nochtans reeds sedert 1874 te Adegem gevestigd, doch hadden aanvankelijk een onderkomen gevonden in het hospice.
Rechts, vlak tegenover de kerkhofmuur, zien we de oude herberg «Het Damberd», waar in 1770 Joannes Danckaert woonde.

4. — *De Dorpsstraat, richting noord naar zuid.*

Prentkaart uit de verzameling van de h. De Baets, Adegem.

Naast het reeds genoemde «Damberd», ditmaal links van de weg, bemerken we nu rechts ook het gemeentehuis, opgericht in 1864, onder het burgemeesterschap van de heer Desideer De Weerdt. Deze foto, net als de voorgaande, dateert van omstreeks 1905.

5. — *De «Kerkstraat» bij het begin van de 20e eeuw.*

Prentkaart uit de verzameling van de h. De Baets, Adegem.

Deze straat loopt bijna lijnrecht van het dorp, nabij de kerk, naar de Staatsbaan, naar 't Ardoes, het gebouw dat onmiddellijk hierna volgt, onder nr 6.

Hier zien wij de verdwenen herberg «In Sinte Cecilia», die daar stond op het einde van de 19e eeuw en de bakermat was van de huidige Adegemse muziekmaatschappij «De verenigde vrienden». Vóór de eeuwwisseling werd deze herberg uitgebaat door de familie Blomme en daarnaast woonde de familie Claeys. Leden van deze beide gezinnen, samen met enkele toenmalige makkers, de gebroeders De Pré, waren de stichters van de vereniging.

Van alles wat er afgebeeld staat op deze foto, resten ons uit deze tijd nog slechts de kerk en het witte topgeveltje daarvóór, links in de diepte, waar nu de familie Blancke woont.

6. — *Het Ardoes, 't Pardoes of de Priesteragie.*

Foto R. Tondat, Eeklo, 1966.

Dit hof, langs de weg die naar de Moer leidde, was tot op het einde van de 18e eeuw de pastorij van Adegem. Tot vóór enkele jaren was deze woning nog bijna gans omwald. Binnenhuis zijn de oude eiken balken gaaf bewaard en zeer sterk. De oorspronkelijke boogkelder vertoont nog geen verval. In beide zijgevels zijn de mooi gemetselde «zwaluwstaarten» zeer goed zichtbaar. Deur met waterplank en omlijsting blijken nog origineel. Wijst de ankering op het jaar 1 6 8 . ?

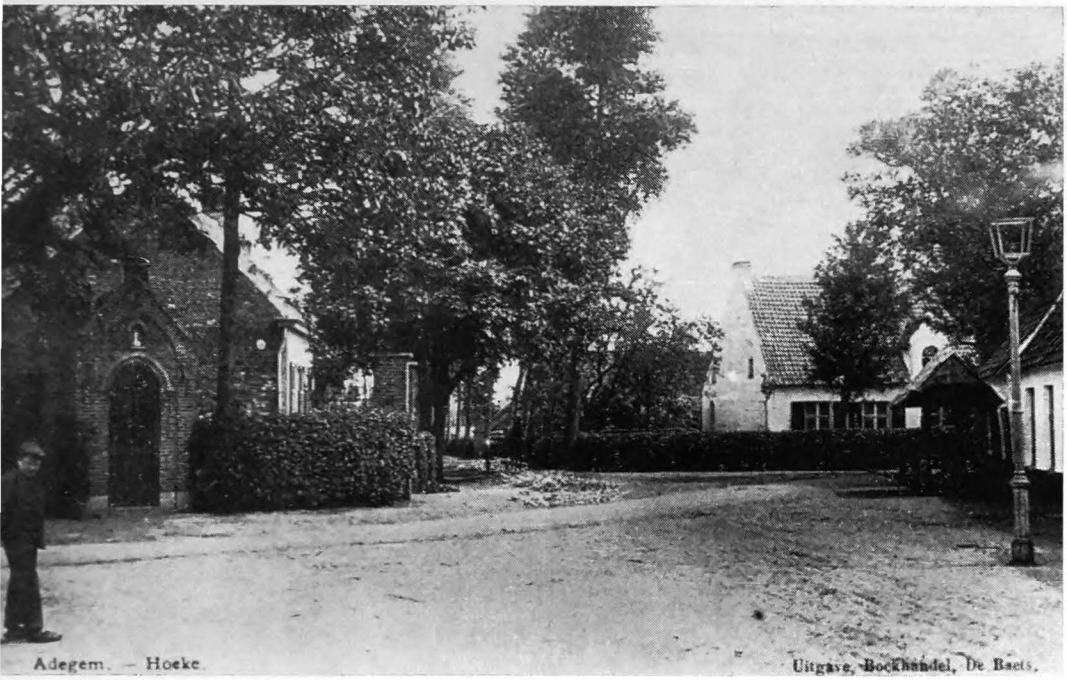
Zeer typisch voor een voornaam huis is het ossenoog, het ronde venstertje boven de ingangsdeur.

7. — *De Dorpsstraat, meer zuidwaarts dan nr 4.*

Prentkaart uit de verzameling van A. Ryserhove, Knesselare.

Deze foto geeft ons een beeld hoe de Dorpsstraat er verder uit zag, in het begin van de 20e eeuw, vanaf «De Beke» naar de wijk «De Hoeke» toe. Het was dus een smal steenwegje, met aan weerszijden een bijna even brede strook aardeweg, gebruikt als zomerweg voor het vee.

8. — De Hoeke.

Prentkaart uit de verzameling van de h. De Baets, Adegem.

Deze wijk, gelegen aan het einde van de Hillestraat en het begin van de Kallestraat, — twee oude wegen, — heeft zijn vroeger karakter nu bijna volledig verloren. Doch hier bemerken wij nog de oude kapel, op de plaats waar thans de woning Basslé-Longeville staat. Rechts, voorbij de gaslantaarn, is de smis van Lievens, met overdekte «travaalde», voor het beslaan van paarden. In de achtergrond bevindt zich het huis van de familie Verstraete.

9. — *De Staatsbaan (steenweg op Gent), richting Balgerhoeke.*

Prentkaart uit de verzameling van de h. De Baets, Adegem.

Zo was de oude baan vóór 1914, met links de herberg van de familie Notteboom en, onmiddellijk achter het huis, het begin van de Moerwege.

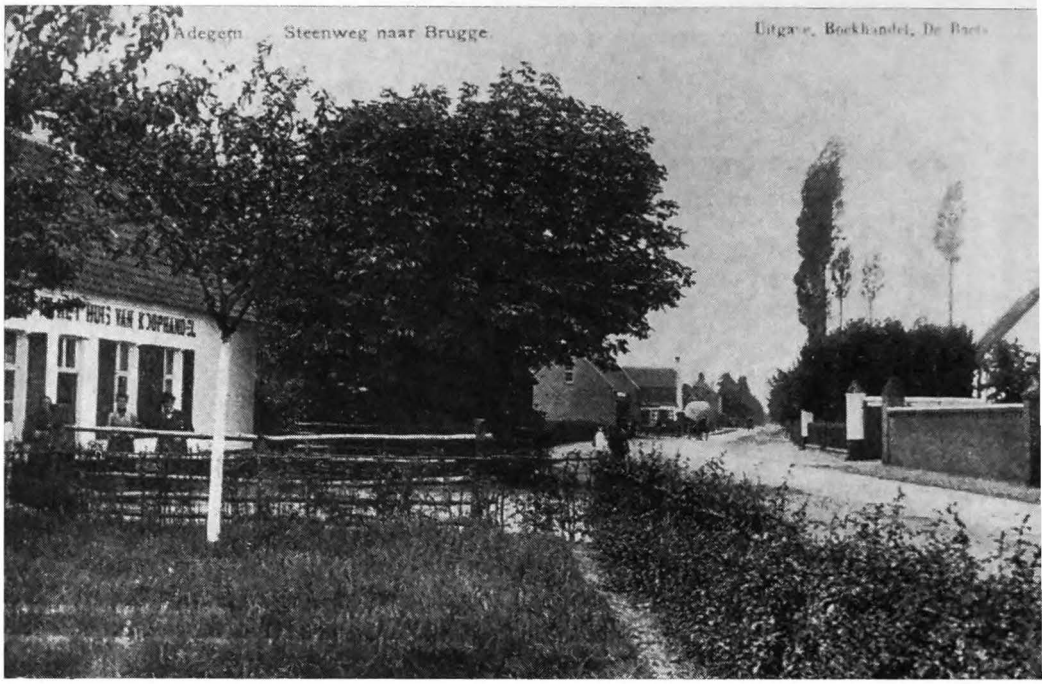
De Antwerpse Heerweg doorsnijdt Adegem van west naar oost, in de richting van Raverschoot. Hier liggen drie wegen naar Gent dicht bij elkaar : de nieuwe staatsbaan ; de oude staatsbaan, eertijds de Bredeweg genaamd ; en de zeer oude Gentweg, die zich aan de Kallestraat afsplitst van de Antwerpse Heerweg, waarmee hij vanaf Maldegem samenviel.. Die Oude Gentweg was de vroegste verbinding tussen Maldegem en Gent en liep over De Zweep, Rijvers en Zomergem.

10. — De Staatsbaan, richting Brugge, in het centrum.

Prentkaart uit de verzameling van de h. De Baets, Adegem.

Deze afbeelding stelt het kruispunt voor van de Dorpsstraat met de Staatsbaan en de Stationsstraat, in de jaren 1920-25. Thans staat op de hoek, waar hier de wegwijzer staat, het café «'t Hoekske» en recht daartegenover is de pelzenwinkel Ginneberge.

11. — De Staatsbaan, richting Brugge.

Prentkaart uit de verzameling van de h. De Baets, Adegem.

Tot in 1938 bleef het uitzicht hier zoals op de foto, maar sindsdien werd het grondig gewijzigd. Links bevindt zich de herberg «Het Huis van Koophandel», thans «Café St-Christoffel» (Wed. De Vlieger). Rechts zien we de oprit naar de woning van de familie Willems, waar nu M. Geirnaert-Van Hecke woont.

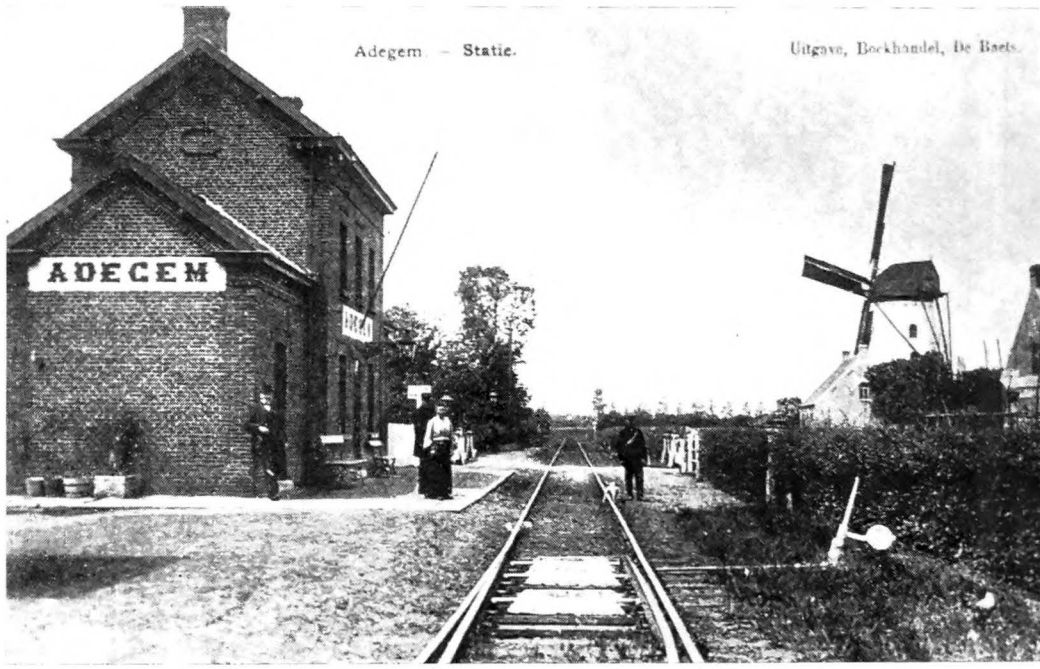

12. — De Kruipuitmolen in 1918.

Foto uit de verzameling van de h. De Pau, Adegem.

Deze houten teerlingmolen met wal, 6 km zuidwaarts van het dorpscentrum, werd gesloopt in 1919. Reeds in 1641 staat hij op een kaart van Sanderus vermeld als «Cruypuytmolen». Hij draaide nog in 1918, maar werd toen, in oktober van dat jaar, ernstig beschadigd door beschieting bij de Duitse aftocht. Naderhand werd hij volledig afgebroken. Ruim een eeuw bleef deze molen in handen van dezelfde muldersfamilie, nl. de Vellemans, afkomstig uit Sleidinge. Hij was sedert 1904 in bezit van Welvaert-Van Haele Theofiel, verwant aan de Vellemans.

«De Kruipuit» was eertijds ook de naam van een welbekende herberg aldaar, die haar naam op de wijk heeft overgedragen. Men schrijft soms ook Kruidput, doch het gehucht ligt eerder op een hoogte. Wellicht is de naam Kruipuit te vergelijken met «Kijkuit» te Beernem, «Vlieguit», enz. Hij komt pas vanaf de 17e eeuw voor. Tevoren had men daar de molen van de Murkel, een nederzetting waarover men reeds spreekt in de 13e eeuw.

13. — *Het Station en de molen, vóór 1914.*

Prentkaart uit de verzameling van de h. De Baets, Adegem.

Hier maken we kennis met twee merkwaardige gebouwen, die volledig verdwenen zijn : slachtoffers van de evolutie van de tijd. Vooreerst het Station, dat gesloopt werd na ongeveer 80 jaar in het centrum van de belangstelling te hebben gestaan.

Daarnaast de witte, stenen molen «van Herpelincks», die reeds bestond vóór het aanleggen van het modern kadaster. In 1850 behoorde hij toe aan Ferdinand Ceulenaere, zoon van Francies, uit Ede en kwam in 1878, door verkoop, in handen van de familie

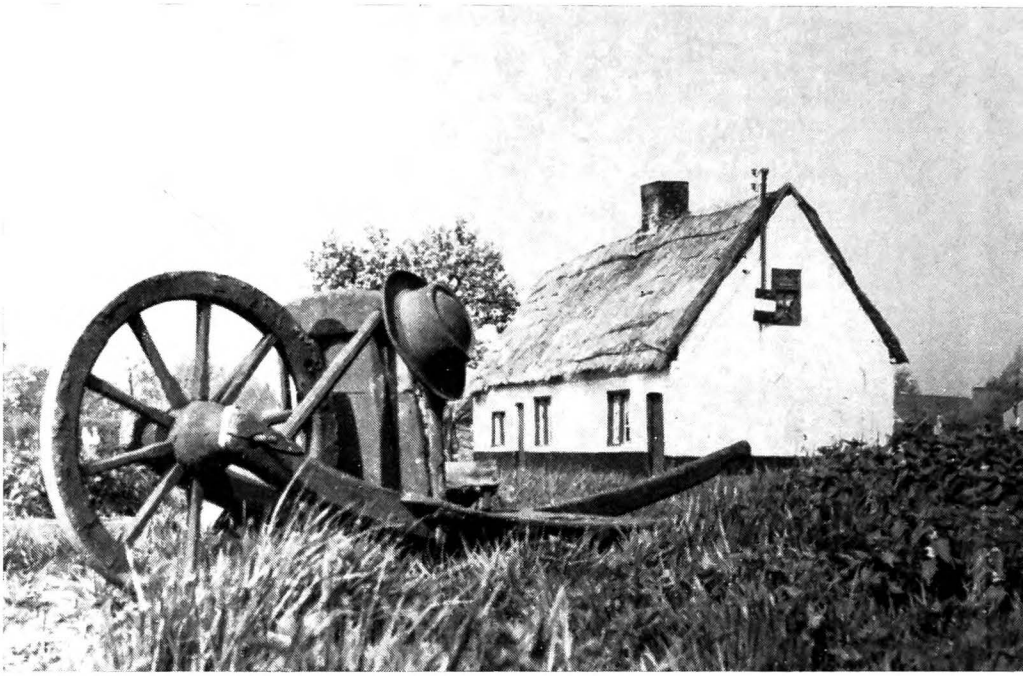
Herpelinck. In 1905 plaatste men een stoommachine en toen de molen vernield werd, bij de gevechten aan de Schipdonkvaart in oktober 1918, heeft men hem niet meer herbouwd.
Van 1920 tot 1923 werd de molenberg geleidelijk afgevoerd, om de aardewegen in de gemeente wat te verbeteren.
De molen stond op een perceel grond van de hoeve, waar thans Herman De Clerck woont.

14. — Kleine Hoeve, Hillestraat, 10 (nu de Wed. Edmond De Bruyckere).

Foto R. Tondat, 1966.

Dit type van de kleine boerderijtjes is het enige hofstedeke van de Hillestraat, dat nog oud Adegem siert. Het werd gebouwd omstreeks 1800 en was bestemd voor een bedrijfsgrootte van ongeveer negen gemet (vier ha). Dezelfde uitbaters betrekken dit hoevetje sinds 1919.
De gemoderniseerde zijgevel valt uit de toon, maar speciaal op te merken blijven : het lichte boogje boven de (vernieuwde) voordeur, de simpele roedenverdeling der ramen en vooral de aangebouwde stalling, in de verlenging van het huis, met de typische houten schuurpoort. Deze aanbouw is echter van veel jongere datum en vervangt wellicht vroegere bijgebouwen in hout.

15. — Verdwenen woning met strodak, in de Hillestraat.

Foto van de h. De Pau, Adegem.

Enkele jaren geleden werd dit huisje gesloopt en reeds komt het ons voor als uit een andere wereld. Het was de laatste woning met strobedekking te Adegem. Het poëtische van dit gebouwtje wordt nog verhoogd door de ouderwetse, houten kruiwagen en — menselijk aspekt — door de hoed van de bewoner...

Bemerk : het zoldervenster of luik in de zijgevel ; de versteviging van de strobedekking bij middel van achteraf aangebrachte bandroeden ; de lagere positie van het verste raampje. Dit laatste wijst misschien op de vroegere weefkamer van de eenvoudige werkmanswoning met werkplaats ? Die werkplaats werd vaak een paar voet diep in de grond uitgedolven, dit om het vlas vochtiger te houden en om de bewerking ervan te vergemakkelijken. Of zou het huisje in tweemaal gebouwd zijn en vormt het deel met het lagere raampje dan het oudste gedeelte ?...

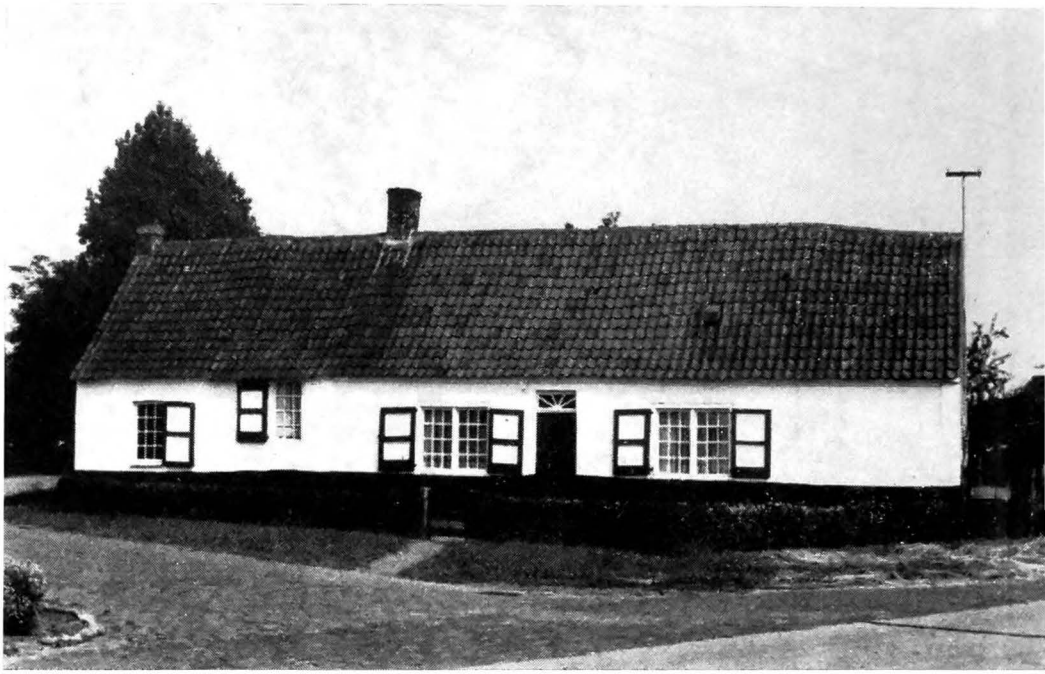

16. — Kleine hoeve, Westeinde, 2.

Foto R. Tondat, 1966.

Deze mooie, kleine hoeve is van hetzelfde type als nummer 14, in de Hillestraat. Vele jaren behoorde dit goed aan de kerkfabriek te Eeklo. Een paar jaar geleden werd het echter openbaar verkocht en behoort thans aan de h. L. Van Damme, nijveraar te Eeklo. Deze heer eerbiedigt en bewaart de traditionele bouwtrant. De kleine hoeve is nu een sober buitenverblijf, midden een zeer rustig landschap. Zij moet dateren van circa 1760-70.

Bemerk : de boogvorm van de deuropening, de originele deur met waterplank en de schuurpoort. Duidelijk ziet men dat de oorspronkelijke bedekking van stro was.

17. — Oude herberg, Kruiske, 15.

Foto R. Tondat, 1966.

Deze woning, gelegen op de kruising van de Antwerpse Heerweg met de baan naar Oostwinkel, is een oude herberg geweest, met een «bolspel» vóór de deur. Zij droeg de naam «Het Kruisken» en wij vinden haar reeds vermeld in het landboek van Adegem (1680). Bemerk : de hogere positie van het venster der voute of opkamer, de roedenverdeling van elke raamhelft in 12 ruitjes en de versiering van de waaier boven de deur, gewoonlijk aan herbergen voorbehouden. Het middengedeelte van het huidige gebouw, uit de periode 1740-50, is het oudste (met deur en beide grote ramen). Het deel links, met de opkamer, vanaf de schoorsteen, werd later bijgebouwd. Ook uiterst rechts is er een verandering geweest van jongere datum ; vermoedelijk was daar de oorspronkelijke opkamer, vóór het aanbouwen van het linkerdeel.

Hier dichtbij, aan de oostzijde van de weg, stond tot in 1937 de houten molen van Malekote, van zijn oorspronkelijke plaats naar het Kruiske overgebracht in het midden der 19e eeuw.

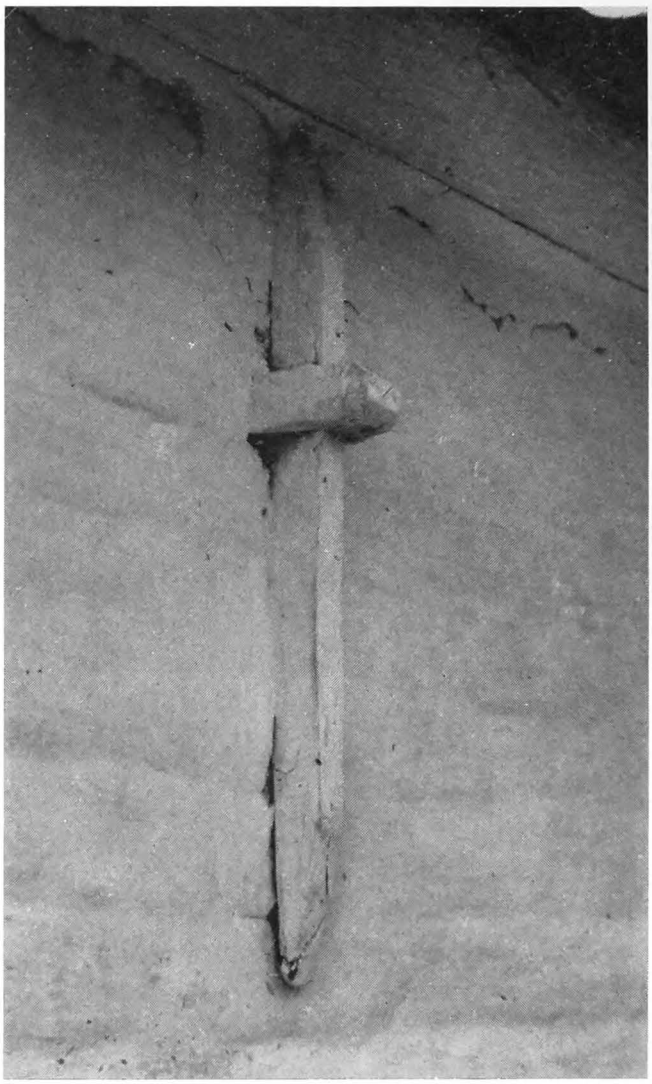
18. — Hofstede, Murkel, 5.

Foto R. Tondat, 1966.

De Oude Gentweg loopt dwarsdoor het oude gehucht de Murkel, met vele, grote hoeven.

Deze hofstede is een der oudste en onderscheidt zich van de kleinere landbouwbedrijven door het feit, dat het woonhuis afzonderlijk opgericht werd en alleen staat ten opzichte van schuur en stallen. Ook de deuromlijsting wijst reeds op een zekere voornaamheid, vooral door de rechte aflijning van haar bovendeel. De woning is rechtstreeks gericht op het zuiden. De typische omlijsting van de voordeur, die mooi behouden bleef, laat ons onder meer toe dit gebouw te dateren als opgericht kort vóór 1800. Het simpele, lichte boogje is altijd ouder dan dergelijke statige omlijstingen.

De hofstede wordt nu uitgebaat door A. De Croock.

19. — Houten ankering, De Wilde Cesar, Waleweg, 10.

Foto R. Tondat, 1966.

Deze ankering in essenhout behoort tot een vrij oud en zeldzaam systeem van ankeren. Dit type is nog enkel zeer sporadisch te vinden en dateert van het begin der 19e eeuw.

Afmetingen : hoogte 47 cm ; breedte 2 cm ; dikte 4,5 cm ; uitstekende tand : 7,5 cm × 5,5 cm.

20. — *Het Kruis van Westeinde.*

Foto R. Tondat, 1967.

Wanneer men voorbij de oude herberg Den Hoeke de Molenstraat volgt, belandt men op het pleintje waar de oude molen van Adegem eertijds stond ; dat was de molen van Malekote, die midden de 19e eeuw naar 't Kruiske «verdragen» werd. Een weinig verder komen we bij een kruisweg, gelegen in een enig mooi en rustig landschap. Een stil bedevaartsoord ligt daar midden de verzorgde landerijen van de bewoners uit die omgeving.

Eerst werd daar slechts een kruis geplaatst, op een groot arduinen blok ; dit gebeurde op 5 april 1905. Vier sterke paarden brachten het zwaar blok, samen met het kruis, op een boerewagen ter plaats. Z. E. H. Deken van Eeklo deed de plechtige inwijding en het werd een echt landelijk feest.

De toeloop van volk werd steeds groter en reeds in 1907 werd het bedevaartsoord aangevuld met een kruisweg. De Paters van Eeklo hebben toen die inwijding gedaan.

De grond waarop de kruisweg geplaatst is, was het eigendom van de h. Aloïs Dhont-Goethals, uit Eeklo, en die kruisweg zelf was

een gift van zijn zuster, Juffr. Virginie-Maria Dhont (zie de ingemetselde steen, bij de eerste statie).

In het jaar 1922 werden grond en kruisweg aan de kerk van Adegem geschonken. Tijdens de gevechten van mei 1940, aan het Schipdonkkanaal, hadden kruis en beplanting (cypressen) veel te lijden van de beschieting.

Andere, oude kruisen te Adegem waren : het grenskruis, in de 13e eeuw vermeld op de plaats waar de grenzen van Maldegem, Ursel en Adegem samenkomen ; het grenskruis bij de beek, aan de Vlaminkstraat, op de grens Adegem-Oostwinkel ; Pateets kruis, niet ver van Altena, op de grens Adegem-Eeklo, vermeld in 1240.

21. — *Hoeve, Blekkersgat, 4.*

Foto R. Tondat, 1966.

Deze hofstede behoort aan de C. O. O. te Adegem en werd verkregen door een schenking. Sedert tientallen jaren wordt zij uitgebaat door de familie Aesaert. Zij werd gebouwd omstreeks 1760-70.

Het is terug een hoeve van het typisch model, met de boogvorm van de deuropening en de klassieke roedenverdeling der ramen (tweemaal acht ruitjes).

Bemerk de ovale plaat van de vroegere brandverzekering, boven de ingangsdeur.

22. — *Hoeve, Kleemputte, 6.*

Foto R. Tondat, 1966.

Kleemputte is een van de oude wijken der gemeente. De naam wijst op het bestaan van kleiputten, die hier wellicht uitgebaat werden ten behoeve van steenbakkerijen. De familienaam Van Cleemputte komt al in de streek voor in de loop der 13e eeuw. Deze hoeve was eertijds een grote hofstede. Zij is naar het zuiden gericht. In 1920 stond hier nog een grote schuur met stallen, aaneengebouwd en met strobedekking.

Deze hoeve vertoont dezelfde eigenschappen van bouwtrant als nummer 18, Murkel, 5. Zij is thans bewoond door Cyriel Hermie. Volgens de vrij brede, dubbele deuromlijsting kan ze dateren van omstreeks 1750-60.

23. — *Goed ter Heiden.*

Foto R. Tondat, 1966.

Als wij aan de Kerselaar een eindje de mooie baan volgen in noordelijke richting, kunnen we de dreef inslaan naar het Goed ter Heiden.

«Dit mooie hof was een leen van Maldegem, 33 gemet groot. Al het land ligt ovaalvormig rond de hoeve en wij kunnen ons voorstellen dat het bebouwd werd volgens het hofsysteem. Het Goed ter Heiden is het enige hof van Maldegemambacht, waarvan, tot in de 18e eeuw, gezegd wordt dat er rechtspraak aan verbonden was. Het had het recht op een baljuw en schepenen. De lenen die ervan afhingen lagen op de Kerselaar. Dit hof heeft ook een mote, wat op hoge ouderdom wijst. Het was een schaaphofstede en nog heden is de schaapstal aanwezig. Tegenwoordig is Roger Vermeulen er de uitbater...» (D. Verstraete : Bezoek aan Adegem, blz. 9).

Gedurende vele jaren was deze omwalde hoeve een der mooiste van het gewest ; zij bezat ook de uitgestrektste landerijen van de gemeente ; de ruime gebouwen, de mote en de schaapstal maakten er een echt landelijk schilderij van.

Doch sedert een vijftiental jaren werden hier vele gronden verkocht, zodat de eenheid van deze grote hoeve versnipperd werd. De wallen zijn practisch gedempt en de ramen werden gemoderniseerd (vroegere verdeling : tweemaal 8 en viermaal 16 ruitjes). Enkel de oude deuromlijsting bleef, die met het gebouw zelf teruggaat tot omstreeks 1780.

24. — *Kleine hoeve, Moerwege, 55.*

Foto R. Tondat, 1966.

Dit is een typische voorgevel van een boerderijtje, zoals er in de Moerwege nog te vinden zijn. De roedenverdeling van de ramen bleef bewaard ; de ijzeren staven, ter bescherming tegen inbraak, wijzen reeds op een zekere welstand. Het lage venstertje rechts is eveneens origineel, doch het gebouw werd aan de linkerzijde verkort (met één venster ?) bij de belendende nieuwbouw. De hoeve is bewoond door de familie Grootaert.

25. — *Hoeve, Moerwege, 51.*

Foto R. Tondat, 1966.

Type van een hoeve uit de jaren 1800-1825, thans bewoond door de familie Cockuyt. De roedenverdeling der ramen is ongeschonden gebleven : vijfmaal 16 ruitjes, telkens 8 per raamhelft, zoals men hier vaak aantreft.

26. — *Kleine hoeve, Vierweegse, 9.*

Foto R. Tondat, 1966.

Deze kleine hoeve heeft nog haar karakteristieke voorgevel bewaard. De verdeling der ramen is dezelfde als voor nummer 25, acht ruitjes per raamhelft ; deuropening licht boogvormig en deur met vloed- of waterplank. De aangebouwde stalling bewijst dat deze hoeve eertijds door de zogenaamde «koeboertjes» uitgebaat werd. Zij is thans bewoond door de familie Pauwels-Coopman. De bijgebouwen links dateren pas van circa 1900 en waren tevoren voorzeker in hout.

27. — *Hoeve, Vierweegse, 19.*

Foto R. Tondat, 1966.

In tegenstelling met voorgaande foto, heeft deze hoeve een alleenstaand woonhuis, wat reeds op een grotere uitgestrektheid van bebouwde landerijen wijst ; men noemde dit een «paardenhofstee». Ook de rijkere ramenindeling toont het aan ; hier krijgen wij kruisvensters met 24 ruitjes per raam. Het oorspronkelijke stro- of pannendak werd echter vervangen door een mansarde.

28. — *Oud huisje, Staatsbaan, 73.*

Foto R. Tondat, 1966.

Een huisje uit de tijd van Maria-Theresia, gespaard gebleven bij de aanleg van de grote baan ; thans is het bouwvallig en onbewoond. Het lage, rechtse deel is het oudste, met waterplank aan de deur en tweemaal 8 ruitjes.

Pas in de 19e eeuw werd het hogere linkergedeelte bijgebouwd, met kruisraam en halfrond gevelvenster. Toen heeft men ook de schoorsteen van het oorspronkelijk huisje moeten verhogen. Hier hebben we dus een goed beeld van een origineel «hutje» der vroegere bos- en veldbewoners. Aanvankelijk was het dak zelfs nog bedekt met brem, riet of stro en waren de muren van houtvlechtwerk en leem. Gewoonlijk bevatte het huis slechts één, of hoogstens twee plaatsjes. Die ene plaats diende tegelijk voor keuken en slaapplaats ; de bewoners kwamen daar slechts om te eten en te slapen. Voor het overige vertoefden zij in bos en veld, langs straat, of op de akkers, waar hun bezigheden lagen. Gedurende de wintermaanden hadden zij het zeer lastig en het verwondert ons niet, dat de kindersterfte toen zo groot was...

29. — *Huis, Oude Gentweg, 10.*

Foto R. Tondat, 1966.

Hier zou men denken te doen te hebben met een uiterst prachtig bewaard oud huisje, maar dit is niet het geval. Het is eigenlijk te mooi om waar te zijn...

Deze woning werd, ongeveer veertig jaar geleden, opgetrokken volgens de oude stijl van de streek en behoort toe aan een nijveraar uit Eeklo. Zij is zeer netjes onderhouden en bewoond door de familie D'Hoore.

30. — *Hoeve, Heulendonk, 8.*

Foto R. Tondat, 1966.

Deze hoeve is gelegen langs de verbindingsbaan Adegem-Kruipuit en daar woont sinds lang de oude Adegemse familie De Rijcke. Als bedrijfseenheid is deze hofstede zeer oud, maar de gebouwen moeten vernieuwd zijn omstreeks 1850-60. Statige deuromlijsting en vijf grote kruisvensters, elk van 20 ruitjes.

31. — *Oud huisje, Heulendonk, 6.*

Foto R. Tondat, 1966.

Dit mooie huisje van het eerste kwart der 19e eeuw werd volledig gesloopt. Bemerk de ovale plaat van de brandverzekering. Elke raamhelft telt slechts 6 ruitjes. De vensterluiken hebben bovenaan een sierstuk en een uitgezaagd hartje ; dit hartje ontbreekt bij de (later vervangen ?) luiken rechts.
Dit huisje stond dichtbij 't Kruiske.

32. — *Hoeve, Kerselare, 2.*

Foto R. Tondat, 1966.

Deze prachtige boerenwoning werd gebouwd in het begin van de 19e eeuw en is bewoond door de familie De Kesel. De afzonderlijke stallen en schuur wijzen erop, dat deze hoeve immer een «paardenhofstee» geweest is.

Wij bemerken : een standvenster boven de voordeur, een zeldzaamheid voor de streek ; een zeer mooie en waardige deuromlijsting ; vier grote kruisvensters met een rijke ramenverdeling en 36 ruitjes per venster, het grootste gangbare aantal in dit gewest (vgl. met de hoeve ten zuiden van Nobelstede, te Aalter).
De luiken zijn verfraaid met een sierstuk bovenaan en een uitgezaagd hartje, net zoals bij het voorgaande nummer, misschien wel door dezelfde vakman.

33. — *Deuromlijsting, Kallestraat, 12.*

Foto R. Tondat, 1966.

Dit is de mooie deuromlijsting van een oude, alleenstaande hoevewoning, sedert 1921 betrokken door de familie Sierens, afkomstig uit Ronsele, en tevoren door Petrus Matthys. Ongelukkig werd de oorspronkelijke deur vervangen.
De bouwtrant dateert uit de periode 1780-1800, al zou de rechte aflijning van het bovendeel der deuromlijsting eerder een oudere datum doen vermoeden.
Bemerk het steenpad in metselwerk, vóór de ingangsdeur halfcirkelvormig en in visgraatverband, zoals gewoonlijk.

34. — *Raverschoot.*

Foto R. Tondat, 1966.

Dit beeld toont ons de oostzijde van de hoeve, — thans bewoond door Gentiel Coene — die eertijds het neerhof was van het Hof van Raverschoot, op de westzijde van de Lieve.

Raverschoot zelf was een belangrijk leen van 108 gemet land, dat over een grote oppervlakte verspreid lag, zowel onder Eeklo als onder Adegem.

De gebouwen op deze foto, van vreemde bouwtrant, zijn moeilijk te situeren in de tijd. Zeer oude mensen en vooral de vroegere bewoners Bauwens spraken steeds over het «Spaans Kasteel», een soort groot herenhuis, dat hier vlak bij stond en omstreeks 1880-85 totaal gesloopt werd. Het hoge, zonderlinge gebouw op de foto is een overblijfsel van paardestal en koetshuis die eenmaal daarbij hoorden. Tot vóór 60 jaar waren de vier ronde vensters bovenaan voorzien van grote paardekoppen in hout of steen.

Toen het kasteel afgebroken was, trok men aan weerszijden van paardestal en koetshuis, kort vóór 1900, de huidige hoevegebouwen op, gedeeltelijk met oude materialen.

Volgens D. Verstraete had de familie Stroo hier een soort kasteel of landhuis opgetrokken, op het einde van de 18e eeuw. Het was een lid van deze familie, Ridder Stroo, die in de 19e eeuw de paterskerk te Eeklo en ook de katholieke kerk te Aardenburg zou bekostigen.

Alfons RYSERHOVE
Romano TONDAT
Pieter VAN CLEEMPUT

Wie meer historische bijzonderheden verlangt, kan deze vinden in :

F. de Potter/J. Broeckaert : Geschiedenis der gemeenten van Oost-Vlaanderen, Adegem ; 27 blz., Gent, 1868.

Kultureel Jaarboek van Oost-Vlaanderen, Gent, deel 1961-II (molens).

Dan. Verstraete : Bezoek aan Adegem, 1963, 12 blz. Overdrukken uit het weekblad «Vrij Maldegem», 1963, nrs 28 à 31.

Oude Wegen in het Meetjesland : Appeltjes van het Meetjesland., I, 1949, blz. 49-58.

De Steenweg van Gent naar Brugge van de achttiende eeuw ; id., II, 1950 ; Het domein van de Heer van Maldegem ; id., III, 1951.

Parochiaal leven in de XVIIe en XVIIIe eeuw ; id., VII, 1955.

Talrijke bijdragen in «Vrij Maldegem», verspreid over de periode 1950/1968, jaarg. 6 à 24.

Steghers O. : Adegem buiten-de-wereld ; in «Vlaamsche zanten», jaarg. 5, 1904, blz. 172-173.

de Loë A. : Balgerhoeke ; in «Jaarboek van het congres van het oudheid- en geschiedkundig verbond van België», jaarb. 25, 1925, blz. 94.

Tijdschrift der openbare werken van België : Nota betr. de nieuwe brug gebouwd te Balgerhoeke, ter plaatse van de kruising van de baan Brussel-Oostende met het kanaal v. Schipdonck ; jaarg. 92, 1939, blz. 643-652, met platen en ill.

van Overstraeten J. : Molens te Aartselaar, Achel en Adegem ; in «Toerisme», jaarg. 23, 1944, blz. 114-115.

Moris : Adegem is een merkwaardige parochie ; in «Vrij Maldegem», jaarg. 4, 9 febr. 1947, blz. 5.

W. M. : Van 1562 tot 1937 : Vijf windmolens te Adegem ; in dagblad «Het Volk», donderdag 2 juni 1960, blz. 13 ; met 2 ill.

Het nieuws van den dag (= 't Vrije Volksblad) : Adegem ; in jaarg. 2 (= 64), 9 dec. 1948, blz. 3, met ill.

Adegem, het dorp «buiten de wereld» ; in jaarg. 8 (= 65), 6 dec. 1949, blz. 3, met ill.

Dr. E. Dhanens : De Kerkjes van het Meetjesland ; Appeltjes van het Meetjesl., I, 1949, blz. 43-48.

Luc Devliegher : De Romaanse kerk van Adegem ; id., IX, 1958, blz. 57-64.

M. English : De kerk te Adegem in 1600-1700 ; id., 1958, blz. 65-80.

Alfons Ryserhove : De Geuzenberoerten in de streek van Knesselare ; id., III, 1951.

L. Danhieux : De stichting van de Sint-Sebastiaansgilden van Maldegem en Adegem ; id., VIII, 1957.

N. Kerckhaert : Romeinse heirwegen in het Meetjesland ; id., X, 1959.

Kan. P. Loontjens : In honorem... Z. H. Exc. Mgr. Leo De Kesel ; id., XII, 1961.

BOEKBESPREKING

Dr. Michel CLOET : «HET KERKELIJK LEVEN IN EEN LANDELIJKE DEKENIJ VAN VLAANDEREN TIJDENS DE XVIIe EEUW. Tielt van 1609 tot 1700. Universitaire uitgaven, Leuven, 1968.

Wij wachtten met spanning op het verschijnen van het werk van Dr. Cloet, omdat wij wisten hoeveel studie, kennis en eruditie ermee gepaard gingen. Met sommige gedeelten ervan waren wij trouwens vooraf reeds ietwat bekend en voor het overige meenden wij te mogen vermoeden, van welk uitzonderlijk belang deze publicatie zou zijn voor gans onze streek en voor de dorpen Aalter, Bellem, Knesselare en Ursel in het bijzonder.

Al onze stoute verwachtingen werden nog in hoge mate overtroffen. Zo een kanjer van een boek, zo gedegen wetenschappelijk van inhoud en tegelijk zo vlot en leesbaar geschreven, kon niet anders dan ons een paar dagen van alle ander werk afhouden. Het gebeurt ongelukkig maar àl te zelden, dat een plaatselijk vorser een dergelijk festijn voorgeschoteld krijgt. Echt standaardwerk van blijvende waarde voor de historicus en geleerde, verrukt het evenzeer de niet-geschoolde zanter en blijft steeds zo boeiend en duidelijk, — ik zou bijna zeggen eenvoudig, — dat het leesbaar blijft voor de gewone leek. Wie aldus schrijft, moet zijn stof volkomen beheersen over gans de lijn.

Na een indrukwekkende lijst van bronnen en werken (V-XVI) stelt Hoofdstuk I ons in kennis van de algemene wetgeving, controle en administratie (1-76). Hoofdstuk II behandelt de dekenij Tielt, haar omschrijving, bevolking en haar vijf dekens voor de betreffende periode (77-125). Een zeer interessante brok vormt Hoofdstuk III, over de plaatselijke pastoors, onderpastoors en kosters (126-244). Hoofdstuk IV is gewijd aan de reguliere geestelijken (245-267) en V aan het godsdienstig leven, zondagviering, gebruik van de sacramenten, broederschappen, heiligenverering, processies, kerken, kapellen, enz. (268-382).

Hoofdstuk VI behandelt onderwijs en lering in alle parochies, predikatie, lering en schoolwezen (383-420), terwijl VII ons de aspecten vertoont van het zedelijk leven, de ontspanning en vrijetijdsbesteding, trouw en ontrouw in het huwelijk, drankmisbruik (421-448). Eindelijk is Hoofdstuk VIII gewijd aan de Hervorming te Tielt en in de omliggende parochies, aanklachten en optreden tegen hervormden en «publieke zondaars», samenwerking tussen wereldlijke en geestelijke rechtsmacht, met milde toepassing van een strenge wetgeving (449-488).

Na een algemene terugblik op de geestelijkheid, het volk en de algemene lijnen der geschiedenis van deze periode (489-508), volgen nog een reeks uiterst belangrijke «Bijlagen» (509-604) en zeer goede registers en tafels (605-622), bruikbaar op elk gebied.

Het werk bevat duizenden details en kleine aantekeningen over een alsdan vrij berooid gewest, in een weinig bekende periode. En het komt tot objectieve, zakelijke vaststellingen en klare besluiten, op grond van onomstootbare, wetenschappelijke bewijsvoering. De plaatselijke vorser vindt hier niet alleen de onmisbare algemene leiding, maar voor elk dorp daarbij een schat aan gegevens, voor hem opgediept uit een berg archief, door hem zelf — slechts met de hoop op een schrale oogst — wellicht nooit te overzien. Dr. Cloet verdient dan ook onze hoogste lof en dank.

Wanneer wij ons hier toch veroorloven op een paar zeer minieme feilen te wijzen, in alle nederigheid en eerbied, dan vermindert zulks in geen enkel opzicht de onvolprezen waarde van dit magistraal werk. Ten slotte gaat het slechts om enkele detailpunten, die misschien één tienduizendste vertegenwoordigen van de inhoud van dit waardevol boek.

Op blz. 128 lezen wij dat G. Guens belast werd met de bediening van Aalter en Bellem (in 1613). Guens is echter pastoor geweest van Knesselare en Ursel, niet van Aalter en Bellem.

Een opmerking voor voetnoot 24 op blz. 84 : Lotenhulle behoorde tot de kasselrij Oudburg van Gent (slechts enkele gemeten waren Kortrijks, Roede van Tielt) ; Ursel was grotendeels Vrije en Ruiselede bijna voor de helft Oudburg, voor het overige Kortrijks.

Op blz. 195, in voetnoot 343, wordt gezegd dat Knesselare en Ursel aan de dekenij Hulst toegevoegd werden in 1642. Nochtans schreef de auteur zelf, op blz. 80, dat beide parochies toen overgingen naar de dekenij Evergem, zoals het ook werkelijk geweest is. Vgl. trouwens met de Computus van Deken de Mol, 1629.

Volgens blz. 352 zou de Status van Aalter, 1623, twee kerkpatroons aangegeven hebben, nl. de H. Landrada en de H. Cornelius. Onder de titel III, 1, waar er gevraagd werd wie de kerkpatroon was, wordt er echter niet geantwoord, of liever, er staat daar : «In honorem....» en verder is er niets meer ingevuld. Vervolgens, waar het gaat over het altaar, schrijft men : «Scire opportet, resurget destum D. Cornelii, *tamquam patroni...*» ; vóór de beroerten was het hoofdaltaar van Aalter immers toegewijd aan Sint Denijs ; en ook in datzelfde jaar 1623 bleek Sint Denijs nog niet volledig afgeschreven, vermits de kerkrekening vermeldt : «Betaelt tot Antwerpen elc hondert beeldekins van St. Denijs ende St. Cornelius, *patronen van dese kercke*». In latere rekeningen en in de Status van 1682 bv., is er geen spoor meer van Sint Denijs. Van de H. Landrada was er wèl een twijfelachtige reliek in de kerk van Aalter (1614, 1623), die naderhand vermoedelijk verwijderd werd.

De uitgebreide voetnoot van blz. 79 handelt over grenswijzigingen in moderne tijd, van de besproken parochies. Deze zaak heeft wellicht minder belang, maar toch kan de lijst nog verder aangevuld worden met andere, belangrijke grenswijzigingen, bv. tussen Ruiselede en Aalter (5 messidor an XII, Bulletin des lois, 4e série, p. 107), tussen Aalter en Bellem (Land van de Woestijne, nr 151, Rijksarch. Gent), enz.

Pastoors zijn vrij dikwijls een onderwerp van scherts, hoewel vaak niet zo slecht bedoeld. Ook Dr. Cloet veroorloofde zich, zeer fijntjes, op blz. 161 te schrijven dat men «hier en daar een pastoor kon aantreffen midden een bloeiende wijngaard». Wellicht zal Felix Timmermans niet vreemd zijn aan deze uitdrukking. In dit geval hebben onze vroegere dorpsgeestelijken echter blijkbaar dit onschuldig prikje niet verdiend !

Inderdaad, bij verschillende van onze oude pastorijen behoorden er vijvers, doch geen wijngaarden. Men dient te lezen «vivarium» en niet «vinarium» (vinea = wijngaard). Door «vivarium» verstaat men vijver, visvijver. Zo worden de tekstaanhalingen van voetnoot 170 : «Item in tribus bonariis horti et *vivariorum...*». — «Habetque insuper agros et *vivaria*». — «Habet etiam domum pastoralem cum horto et *vivario*». De pastoor van Lotenhulle bezat inderdaad het genot van vijvers ; zie Landboek van Lotenhulle, art. 826/828 : de priesterage met vijver. Die vijvers bestaan daar trouwens nog altijd voor een deel, het zijn nu moerassen.

Het Tiende-Penningkohier voor Knesselare, 1572, vermeldt Pastoor Christiaen Hillebrant, «met syn Priesteragie ende vivere». In de Status van 1623, sub Aalter, hadden wij ook eerst «vinarium» gelezen en wij trachtten dat te vertalen door wijnkelders, of wijnkuipen (-potten). Toch

vonden wij het maar àl te gek, dat de pastoor wijnkelders of wijnpotten zou verhuurd hebben. Een lezing van dhr. Verhoustraete gaf de oplossing : er moest «*vivarium*», vijvers, gelezen worden !...

Nogmaals, deze kleine onnauwkeurigheden — een speld slechts in een geurige hooiberg, — verminderen in geen enkel opzicht de onschatbare waarde van deze meesterlijke publicatie. Het is daarenboven ook typografisch een zeer verzorgde uitgave, waarvoor wij Dr. Cloet gelukwensen en danken en die wij, op een gans bijzondere wijze, warm aanbevelen aan al onze leden.

Alfons RYSERHOVE

KRONIEK

De heren van Maldegem in de 17e en 18e eeuw — In Ons Heem, jg XXII nr. 2, schreef ons medelid Daniël Verstraete een bijdrage over de heren van Maldegem in de 17de en de 18de eeuw. Dit artikel is een vervolg op zijn bijdrage over de familie Halewijn te Maldegem eveneens verschenen in Ons Heem, jg XIX, nr. 6.

In dit artikel vinden we een uitvoerige ontleding van het testament van Anna van Claerhout, dochter en erfgename van de baron van Maldegem. Ook het testament van haar nicht en tevens haar erfgename Isabella de Fonseca bleef bewaard. Door haar huwelijk kwam de baronnie van Maldegem in handen van een Spaanse edele familie voor een periode van 75 jaar. Uit dit artikel komt zeer goed tot uiting hoe vervreemd de heren van Maldegem in de 17de en 18de eeuw van hun onderdanen geraakt waren.

L. S.

Schenking de Lalaing — Van 24 november tot 24 december 1967 organiseerde de Koninklijke Bibliotheek te Brussel een tentoonstelling van boeken voortkomend uit de schenking de Lalaing. In 1867 legateerde gravin Charles de Lalaing, geboren gravin Henriette van Maldegem, aan de Koninklijke Bibliotheek 930 werken uit haar bibliotheek met encyclopedisch karakter en gespecialiseerd in Franse, Engelse, Italiaanse en Duitse letterkunde. De honderdste verjaardag van die schenking was de aanleiding om een keuze uit die werken te tonen. Die Madame de Lalaing is wel bekend bij de Meetjeslandse heemkundigen als de schrijfster van het boek «Maldeghem la Loyale» dat zij in 1849 publiceerde.

Uit die tentoonstelling leren we Madame kennen als bibliofiel en geïnteresseerde in de schone letteren. Tevens troffen we er een portret aan uit 1842 van Madame de Lalaing gezeten in een zeteltje met haar hondje op de schoot.

L. S.

Westvlaamse uitwijking naar Aardenburg in de 17de eeuw. — Voor het album Jozef Delbaere schreef ons medelid Georges Van Vooren een bijdrage over de uitwijking van de Westvlamingen in de 17de eeuw naar Aardenburg.

Het waren vooral de hervormden en de doopsgezinden die een onderkomen zochten te Aardenburg, omdat ze in het Spaans gebied hun geloof niet vrij en ongehinderd konden belijden. Maar ook katholieken en dit vooral op het einde van de 17de eeuw kwamen zich vestigen in Aardenburg. Dit artikel sluit nauw aan bij de bijdragen die ons medelid reeds publiceerde in Appeltjes over de betrekkingen tussen de hervormden en de katholieken te Aardenburg.

L. S.

Jan Lips, dienaar bij de Ecclesiae Belgicae te Wezel — In zijn merkwaardig boek over de Emigranten en nederlandse vluchtelingen in Duitsland (1550-1600) geeft Robert Van Roosbroeck ons enkele bijzonderheden over de Eeklose Calvinist Jan Lips of Lippens (Uitgegeven bij het Davidsfonds in de keurreeks nr. 109 in 1968). Jan Lips wordt predikant van de Nederlandse kerk genoemd (p. 114) en wordt aanzien als een der organisatoren van de kerkgemeenten aan de Beneden-Rijn (p. 111). Zijn normale verblijfplaats was Wezel (p. 65). Hij zal ook deelnemen aan de belangrijke synode te Emden in 1571 (p. 65). Uit de bijdrage van onze voorzitter over de Godsdienstberoerten te Eeklo tijdens de 16de eeuw (Appeltjes nr 12 (1961) blz. 108) weten we dat Jan Lippens de leider van de Eeklose Calvinisten was. Hij was burgemeester en schepen geweest van de stad Eeklo en was bovendien een zeer vermogend man.

L. S.

Historische kanttekeningen bij de voettocht door het Meetjesland 1968 — Op 26 mei 1968 organiseerden de Broeders van Eeklo hun tweede grote wandeltocht doorheen het Meetjesland. Dit jaar ging de wandeling van 30 km naar Kaprijke en Lembeke. Die wandeling lag dus volledig binnen het voormalig gravelijk bos Aalschoot zodat het voor mij een welgekomen gelegenheid was om eens die omgeving te voet te gaan bekijken. Via de Boelare en Blommekens verlieten we Eeklo-binnen om langs de Vromboutstraat de akkers in te trekken. Het wandelpad liep dwars door de Lazarijhoeve met haar monumentale poort. In 1256 had het Gentse Gasthuis daar reeds een hoeve opgericht. Daarna wandelden we langs een lange dreef in de richting van de wijk de Vlotte op de grens met Kaprijke. Niet ver vandaar konden we nog het oude Sint-

Vincentstraatje onderscheiden alhoewel het bijna verdonkerd is. Op de Wulfhoek te Kaprijke kwamen we voorbij de Kleemkapel die eens een druk bezocht bedevaartoord was. Rond 1310 stond daar «der nunnen Wulfbussche» : een bos toebehorend aan de zusters van de abdij van Oosteeklo. Vandaar ging het naar het plein van Kaprijke, voorbij het prachtige stadhuis naar de Zuidstraat toe. In de Zuidakker staat nog altijd het oude goed van de abdij van Zoetendale. De Augustijnermonniken bezaten daar reeds in 1242 een heide, maar de stichting van de hoeve heb ik nog niet kunnen achterhalen. Nu nog is de oude schuur met haar prachtig strooiendak een merkwaardig voorbeeld van landelijke bouwkunst. Langs de Aalstgoeddreef, die gedeeltelijk rond de wallen van het Aalstgoed draait, belandden we op de wijk Ketsebroek in Lembeke. De zusters van Oosteeklo hadden reeds in 1250 een hoeve te Aalschoot opgericht (later Aalstgoed genoemd) terwijl «de wech van Caetsbroec» in 1310 al vermeld wordt. Door het prachtige park van het kasteel van graaf d'Alcantara (het oude Bardelare) bereikten we Lembeke-dorp, waar we een uurtje konden uitblazen en de gewonde voeten laten verzorgen.

Na de middag verlieten we Lembeke langs een oude kerkwegel naar de Heihoek. We volgden een paar honderd meter de Antwerpse heerweg en trokken door de bossen en over de Burggravenstroom naar de Bevende Hazelaar. Daarna staken we de Burggravenstroom opnieuw over om langs de Bakkersdreef het Bakkersbos te doorkruisen. Hier zaten we dichtbij de grens met Waarschoot en bijna helemaal verloren in een schier onbekende omgeving. Tenslotte kwamen we uit op de Hoge Bosstraat, de grens met Waarschoot, en dan langs de Klinkaartstraat (vroeger Clinckelstraat genoemd) bereikten we, vermoeid, Eeklo.

Zulke wandelingen zijn werkelijk ideaal voor heemkundigen om zich met de streek helemaal vertrouwd te maken. Ze vullen de kennis die we uit de archiefbronnen opdoen op een voortreffelijke wijze aan. Het is bovendien gezond zodat we alle onze leden ertoe aanzetten volgend jaar mee te wandelen.

L. S.

Le roman d'Alexandre — In het tijdschrift Archief- en Bibliotheekwezen in België, t. XXXVII nr. 1 (1966) publiceerde ons medelid Willy Van Hoecke enkele nieuw ontdekte fragmenten van de Roman d'Alexandre geschreven door Alexandre de Paris. Dit fragment wordt uitvoerig vergeleken met de andere reeds bestaande tekstuitgaven en aan de hand van de taaleigenaardigheden komt hij tot het besluit dat het fragment behoort tot een handschrift dat in het noord-oostelijk deel van het Pikardisch taalgebied moet zijn geschreven.

In een ander nummer van hetzelfde tijdschrift t. XXXVIII (1967) bespreekt Willy Van Hoecke de uitgave van de keure van Chièvres van 1194. Die keure werd opgediept uit het archief van de familie van Gavere.

We durven hopen dat onze kring, na zijn doctoraat, van zijn talent en zijn kennis van het oude Frans zal kunnen meeprofiteren in de vorm van de publikatie van franse oorkonden betreffende de geschiedenis van het Meetjesland.

L. S.

BIJ EEN FOTO

Van ons medelid, Ap. Leroux, kregen wij een interessante kanttekening betreffende de foto gepubliceerd bij ons artikel over de «Lokale scheepvaart te Eeklo» in «Appeltjes XVIII» blz. 42. Het onderschrift ervan is nl. foutief. Het is niet het Schipdonkskanaal in de omgeving van Balgerhoeke, maar volgens onze correspondent is het de vaart van Eeklo gelegen langsheen de Tieltsesteenweg. Deze foto is genomen even voor het «hoog brugsken» naar Eeklo toe. Men ziet er nog de oude draaibrug «witte brug» genoemd op, rechts het kaaihuisje en links achter de bomen de fabriek van stijfsel De Vos, later overgenomen door een gloeilampenfabriek en daarna door de «Peignage d'Eeklo». Links ziet men de rootbakken nog, met gevulde tonnen om het vlas onder water te houden. Die foto dateert van vóór 14-18 denk ik. Rechts ziet men nog de boomzagers, zoals vroeger het gebeurde, één van boven op de boom, de tweede beneden.

Dank, mijnheer Leroux.

A. D. V.

Werk van onze Leden. — Op 18 januari 1968 hield onze Bibliothekaris, voor een vol patronaatzaaltje te Beernem, een zeer geslaagde voordracht over de eerste nederzettingen en de feodale toestanden van deze gemeente. Op 15 september 1968 leidde hij voor de Westvlamingen een verkenningstocht door een deel van het Oostvlaams Houtland : Knesselare, Woestijne, Dries, Drongengoed, Prinseveld en Papinglo.

In zeer druk bijgewoonde voordrachten besprak hij verder zijn ervaringen en belevenissen bij het genealogisch onderzoek, voor de leden van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde, te Brugge in de zaal van de V. T. B. en te Ieper, in «De Belle», voor het gewest Ieper-Poperinge.

Hij schreef tevens de interessante bijdrage over «Het vlas in het Meetjesland», voor «Ons Meetjesland», jaargang I, 1968, nr. 4.

Daarenboven verzorgde de heer Ryserhove de uitgave van het jaarboek II en III (1967 en 1968) van de heemkring «Bos en Beverveld», waarin hij tevens publiceerde : «Tweehonderd Beernemse plaatsnamen», «De Armendis te Beernem», «Brugse poorters uit ons gewest» en nogmaals «Honderd zestig Beernemse plaatsnamen».

In dezelfde jaarboeken van «Bos en Beverveld» verschenen : «De heren van Praat te Oedelem», door de heer A. Verhoustraete, en «De kerk van Oedelem in de 17e eeuw», alsook «Het Oude Praatse te Oedelem», van de hand van Lic. Dan. Verstraete.

Boekerij. — Vanaf 15 maart 1969 zal een beperkt aantal exemplaren van «Appeltjes» nr 2, 1950, opnieuw verkrijgbaar zijn voor de leden. Dit zo zeer gezocht nummer, destijds in uiterst kleine oplage verschenen, was — zelfs tegen woekerprijzen — onvindbaar geworden. De mooie, anastatische nieuwdruk kan besteld worden door storting van 200 fr. op postrekening nr 60.40.56 van onze Penningmeester O. Lippens, Gentstraat, 13, Lembeke, of aan huis afgehaald worden bij onze Bibliothekaris A. Ryserhove, Kloosterstraat, 54, Knesselare.

WERKVERGADERINGEN TIJDENS HET SEIZOEN 1967-68

29 oktober 1967 — Mejuffer Griet Maréchal, rijksarchivaris te Gent, sprak tijdens de eerste werkvergadering van het seizoen 1967-68 over het Hospitaalwezen te Brugge. De stad Brugge bezat twee hospitalen : het oudste en het meest vermaarde van die twee is het Sint-Janshospitaal en het tweede is het hospitaal van O. L. Vrouw van de Potterie. De leprozen te Brugge beschikten over een eigen inrichting namelijk de Magdalena Leprozerij. Kenmerkend voor die hospitalen is dat zij burgerlijke instellingen zijn en dat de rol van de Kerk beperkt blijft tot de geestelijke aangelegenheden. De werkelijke machthebber is het stadsmagistraat die door het aanstellen van de voogden haar gezag effectief maakte in het dagelijks bestuur.

Die voordracht stond ook op het programma van het colloquium over de bronnen voor de religieuze geschiedenis van België, dat doorging van 30 november tot 3 december 1967.

10 december 1967 — De heer J. Taelman, een liefhebber en verzamelaar van oude munten, schetste aan de hand van dia's en van munten uit eigen verzameling, de evolutie van het muntwezen. We konden die evolutie volgen vanuit de Romeinse tijd tot op het einde van de achttiende eeuw. Nadien kregen we de gelegenheid de kostbaarste munten uit zijn eigen verzameling te bewonderen. Tevens gaf hij ons een beeld van de aparte wereld van de muntverzamelaars en leerde hij ons hoe men de echte van de valse munten kan onderscheiden.

10 februari 1968 — De heer Robert Maes kwam ons de figuur van kanunnik Triest, de stichter van de zusters van Liefde, belichten. Hij was eigenlijk een brabander die bij toeval in het bisdom Gent terecht kwam, omdat Ronse, waar hij pastoor was, van het bisdom Mechelen naar het bisdom Gent overgeheveld werd. Ingevolge moeilijkheden met het Franse bestuur werd hij overgeplaatst naar Lovendegem. Daar stichtte hij de congregatie van de zusters van Liefde om de nood van de armen en de zieken te lenigen. Het middel bij uitstek daartoe was het oprichten van hospitalen. Door zijn toedoen werd de Kerk opnieuw nauw betrokken in het hospitaalwezen na de vernietiging van de kerkelijke caritatieve instellingen door de franse revolutionairen.

21 april 1968 — Ons medelid Luk Stockman deelde ons de uitslag mee van zijn onderzoek betreffende het oudste grafelijk domein te Aalter. Aan de hand van de oudste toponiemen en de gegevens uit de grote Brief van 1187 werd gepoogd een beeld te schetsen van de vroegste

ontginning te Aalter. Bovendien kan men in 974 te Aalter een klassieke grafelijke villa met tweeledige structuur aanwijzen. Die villa was het centrum en het vertrekpunt van de ontginning te Aalter. Die voordracht verschijnt in nummer XIX van Appeltjes.

30 juni 1968 — Dr. J. Mertens, rijksarchivaris te Brugge, heeft zijn doctoraal proefschrift gewijd aan de laatmiddeleeuwse landbouw en veeteelt in het Brugse Vrije. In zijn onderzoek was dus een groot deel van het Meetjesland betrokken, namelijk heel het westelijk deel dat vroeger het Oostvrije uitmaakte. Het was dus een enige gelegenheid om iets meer te vernemen over de laatmiddeleeuwse landbouw in onze streek. Speciaal werd de verspreiding van de verschillende soorten teelt bestudeerd en werd er veel aandacht besteed aan de verhouding tussen zaaizaad en opbrengst. De uiteenzetting werd geïllustreerd met talrijke kaarten en grafieken. De voordracht was een voorbeeld van de nieuwe richting in de agrarische geschiedenis die beroep doet op de metodes van de economie en de statistiek.

BEZOEK AAN ERTVELDE-KLUIZEN

Op zondag 25 augustus 1968 bracht ons genootschap een bezoek aan de parochies Kluizen en Ertvelde die enkele jaren geleden tot een gemeente werden samengesmolten onder de naam Ertvelde. Die gemeente onder leiding van haar zeer dynamische burgemeester Van Steenberge wordt helemaal van aanschijn veranderd. Want ook hier heeft de invloed van de Gentse kanaalzone zich laten gelden. Speciaal vermelden we hier het grote project van het spaarbekken dat thans zijn voltooiing nadert. Dit alles werd onderstreept door onze voorzitter Achiel De Vos tijdens de receptie in de prachtige raadszaal van het gemeentehuis van Ertvelde. In zijn wederwoord beloofde de burgemeester dat het gemeentebestuur bij de vernieuwing van de gemeente rekening zal houden met het erfgoed van onze voorouders en het in de mate van het mogelijke zal integreren in het moderne Ertvelde.

De tocht door Ertvelde stond uiteraard onder leiding van onze voorzitter die nu al enkele jaren bezig is met opzoekingen voor het opstellen van de geschiedenis van de parochies Ertvelde en Kluizen.

Na een kort bezoek aan de parochiekerk van Ertvelde beklommen we de Hoge Wal, waar zich tot 1385 de burcht van de burggraven van Gent verhief. Die burcht werd gebouwd op het eindpunt van wat later de Burggravenstroom wordt genoemd. Daardoor beheerste hij de waterloop en het pas opgekomen dorp Ertvelde. Van op die heuvel hadden we een prachtig uitzicht over de «Burggravij» en de erbijhorende

hoeve Waalpreit. We hadden ook de gelegenheid een kijkje te nemen van de onlangs begonnen opgravingen van de fundering van het neerhof en het kasteel. We vernamen daarbij met genoegen dat de gemeente heel dit domein heeft aangekocht om er een park van te maken. Ook de nu gedeeltelijk opgevulde wallen zullen opnieuw volledig uitgedolven worden. Dit is zeker een mooi voorbeeld van heemschut !

De volgende halte was de hofstede van de Averij. In 1227 verwierf Wouter vander Haverien daar 200 ha waaruit later de heerlijkheid van de Averije ontstaan is. Het oude wethuis met zijn mooie eikenhouten zoldering en zijn gothische vensters is nog goed bewaard gebleven en doet nu dienst als graanzolder. Ook de omwalling rond het hof is grotendeels intact gebleven zodat we nog een vaag beeld kregen van de hoeve zoals ze er in de 18de eeuw moet uitgezien hebben.

Het hoogtepunt van onze uitstap was wel het bezoek aan het goed Ter Loven. Die plek is reeds meer dan 700 jaar bewoond en was het

uitbatingscentrum van het omliggende heidegebied. De dubbele omwalling is verdwenen, maar de oude toegangspoort doet nog altijd dienst en verwelkomt de bezoeker met de spreuk : «Quod videri, vis esto» (Wees, wat gij schijnen wilt). Die voormalige patricierswoning, nu gebruikt als boerenhuis, bevat enkele verrassingen voor de bezoeker. Vooreerst blijkt dat de bazin van het hof, het vinnige Emmaatje, nog goed ter tale is en ze is een uitstekende gids voor het bezoek aan haar woning. Ze toonde ons de nog steeds gebruikte open haard in de kleine keuken. Van bij het vuur van deze haard kijkt ze tijdens de winteravonden naar de televisie ! Het pronkstuk van de hoeve is de «salette», dit is de schone kamer of de gastenkamer. We bewonderden twee mooie marmeren zuilen met korintisch kapiteel die de (nu dichtgemetste) open haard versieren. De lage vloer bestaat nog uit de kenmerkende rode tegels, terwijl de toegangsdeur tot de salette aan de binnenkant prachtig bewerkt is.

Na het bezoek aan Ter Loven waagde onze autobus zich door een smalle landweg om zo vlugger de kapel van Stoepe te bereiken. Die kapel is gelegen in een oase van rode beuken die dit bedevaartoord een zeer landelijk cachet geven. Het is een fraai voorbeeld van een bedevaartplaats op het platteland waaraan Vlaanderen zo rijk is.

Vanuit Stoepe werd het een lange tocht naar Kluizendorp waar we een kijkje namen in de kerk en een kort bezoek brachten aan het oude uitbatingscentrum en zetel der Twaalf Hofsteden.

Langsheen het in opbouw zijnde spaarbekken bereikten we ter Venen. Daar konden we nog zeer goed het oorspronkelijk heide-karakter van die wijk waarnemen. Het was intussen zo laat geworden dat we niet meer tijdig op onze afspraak kwamen met Cyriel Neyt, de bijna tachtigjarige mulder. Gelukkig was er nog een behulpzame Ertveldenaar die Cyriel in het gewoel van de kermis kon terugvinden. Op het molenerf stond nog een vervallen rossekot. Het bezichtigen van een molen is altijd een avontuur en zeker wanneer de beklimming in het donker moet gebeuren !

Na die avondlijke klimpartij bracht de bus het gezelschap terug naar «De Pelikaan» te Kluizen waar een stapel grove boterhammen met hesp op ons wachtte.

We kunnen besluiten met te zeggen dat het een geslaagde uitstap was : de zon was heel de namiddag van de partij, de tocht verliep volgens het geplande schema en er was voldoende tijd om het aangekondigde programma af te werken.

L. S.

Osteliers van Ursel — In Biekorf van de Bloei- en zomermaand 1968 blz. 169-172 evoqueert E. H. Antoon Viaene de oude glorie van Ursel als halfwegparochie tussen Gent en Brugge. Uit dit artikel vernemen we dat de bijnaam «Osteliers van Ursel» geen toeval is maar steunt op stevige historische argumenten. De schrijver laat ons echter de zorg om de plaatselijke osteliers en herbergen uit de archiefbronnen op te diepen. Dat is misschien een kolfje naar de hand van de Urselse historicus uit onze kring, Daniël Verstraete ?

L. S.

Kunstwerken in de kerk van Sint-Laureins — In de Handelingen van de Emulatie te Brugge, deel CIV aflevering 364, blz. 227-230 publiceerde Daniël Verstraete een mededeling over de kunstwerken die onder pastoor Blomme voor de kerk te Sint-Laureins aangekocht werden. Vooral de Brugse beeldhouwer Ryckaert Brouckman heeft veel gewerkt in Sint-

Laureins. Nu nog kunnen we van hem in de kerk van Sint-Laureins een prachtig hoofdaltaar, een mooi gestoelte en een biechtstoel bewonderen. Dezelfde beeldhouwer werkte ook in de kerk van Maldegem en in nog veel andere kerken in het Brugse Vrije.

L. S.

De Vlaamse adel voor 1300 — Dr. E. Warlop heeft in zijn doctoraal proefschrift de ontwikkeling van de Vlaamse adel tot 1300 bestudeerd. Het resultaat van die studie is een magistraal werk geworden van drie dikke banden. Het is uitgegroeid tot een standaardwerk dat nog door generaties geschiedvorsers en heemkundigen zal worden geraadpleegd. De laatste banden bevatten uitsluitend genealogische tabellen van alle Vlaamse adellijke families van vóór 1300. Voor het Meetjesland stippen we o. m. aan : de heren van de Woestijne-Zomergem, de heren van Praet, de heren van Maldegem, de heren van Bassevelde e. a. Dit werk is een onmisbaar naslagwerk voor degenen die zich met de studie van de heren en hun heerlijkheden bezig houden. Ook wordt er de samenstelling van het grafelijk hof op een briljante manier uiteengezet.

L. S.

Heemkundige tentoonstelling te Eeklo — Van 1 december tot 8 december 1968 was er te Eeklo in een lokaal van het Paterskloosterr een merkwaardige tentoonstelling geopend gewijd aan de Heemkunde en de oude ambachten. Die tentoonstelling werd georganiseerd door ons onvermoeibaar medelid Romano Tondat. Hij toonde ons zijn eerste oogst van oud ambachtsalaam, die hij door naarstig zoeken bijeen had gebracht. De volledige uitrusting van een strodekker, van een wagenmaker, van een kuiper en een klompenmaker was uitgestald. Romano heeft zelfs nog een levende klompenmaker bereid gevonden zijn ambacht te demonstreren tijdens de tentoonstelling. Het was de 83-jarige Bruuntje Kloef (Bruno Wittevrongel) uit Kaprijke die ten aanschouwe van het publiek enkele «kloppers» maakte. Verder stelde Romano een keuze uit zijn foto's van merkwaardige gebouwen en enkele reproducties van oude prentbriefkaarten voor. Een kast vol oude vlaamse juwelen, een paar klokken en uurwerken, een vitrine penningen en enkele archiefstukken uit het Stadsarchief te Eeklo vervolledigden het beeld van het oude Meetjesland.

Deze tentoonstelling, die eenvoudig van opzet en zeer overzichtelijk samengesteld was, boeide ten zeerste de bezoekers. De grote belangstelling voor de tentoonstelling, bewees dat dit initiatief door de mensen uit het Meetjesland op prijs werd gesteld. Die waardering moge voor ons medelid Romano een aanmoediging zijn om op de ingeslagen weg verder te gaan. We kunnen hem daarbij op drie manieren helpen :

— een abonnement op «Ons Meetjesland» nemen (redaktieadres : Roze, 82, Eeklo). Het leesgeld bedraagt 50 fr. per jaar.
— signaleren waar oude gebruiksvoorwerpen en alaam kan gekregen of (indien het niet anders kan) gekocht worden.
— het opzoeken en het uitlenen van oude landschapsfoto's of dorpszichten uit het Meetjesland om er reproducties van te maken.

Luk Stockman

Bijdrage tot de historische geografie van de streek rondom Brugge. Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis. Voorlichtingsreeks, nieuwe reeks, nr I. Gent, 1968.

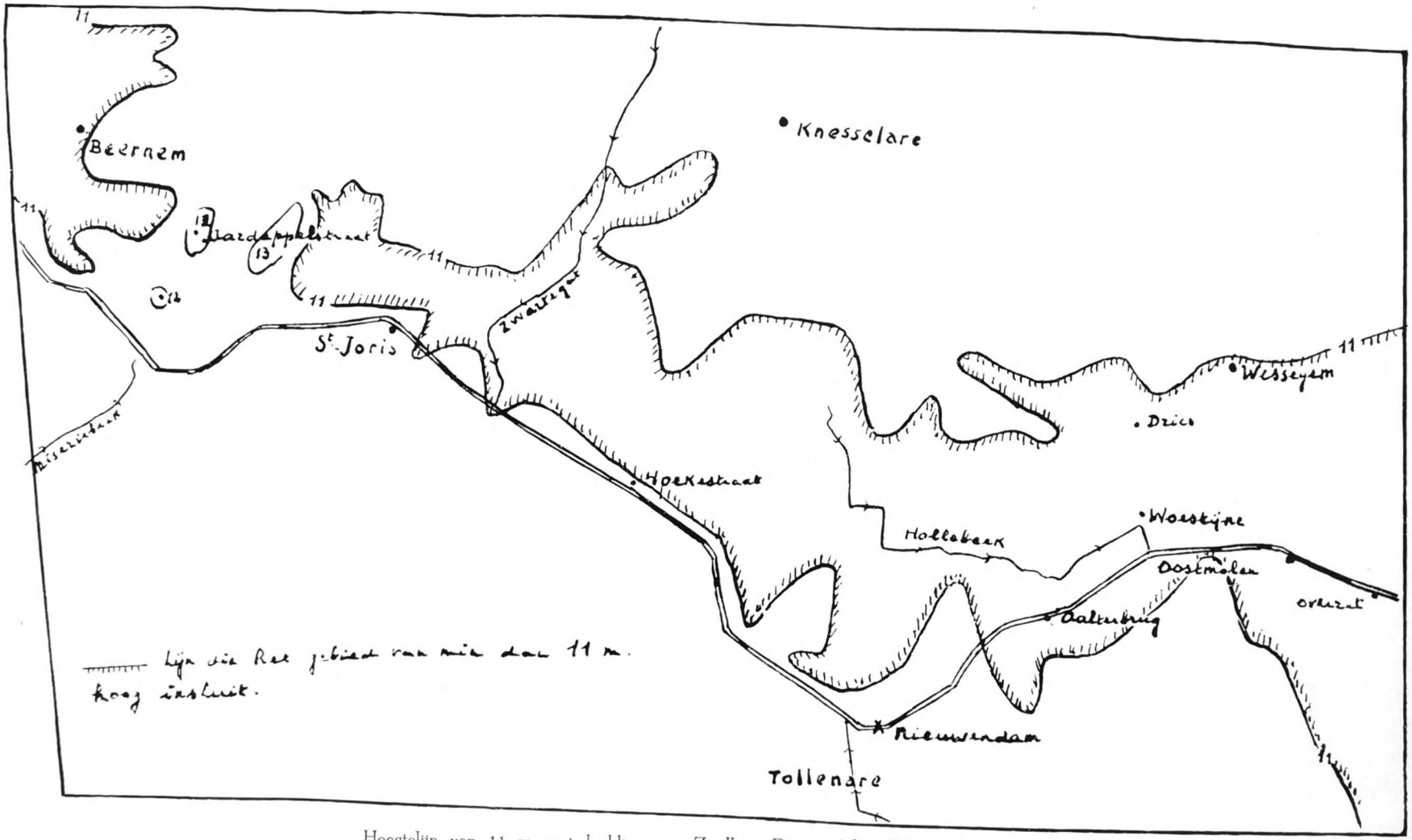
Deze merkwaardige studie van M. Coornaert bevat ook gegevens die interessant zijn voor de streek van Aalter.

Laat ons echter vooraf opmerken dat het niet in 1368 was, maar wel in 1379 dat het ingrijpen van de Gentse Witte Kaproenen een einde stelde aan het graven door de Bruggelingen van een vaart in de richting van Deinze, naar de Leie.

Een ander onnauwkeurigheid is dat de delvers in 1363 het grondgebied van Oedelem bereikten ; er zal wel Beernem moeten gelezen worden, want nergens komt de Zuidleie op Oedelems grondgebied.

De heer Coornaert brengt ons in kennis met een vermelding uit de Brugse stadsrekeningen waaruit blijkt dat de *Oostmolen* te Aalter reeds in 1290 bestond. In dat jaar schouwden de Bruggelingen aldaar de watergang die zij gegraven hadden van hun stad tot aan Hansbeke-veer. Deze gracht was gegraven geweest met het doel de beken af te tappen en het water ervan naar Brugge te leiden. Blijkbaar hadden zij over het hoofd gezien dat de natuurlijke helling van de bodem van af Sint-Joris gericht is niet westwaarts naar Brugge, maar oostwaarts naar Gent. Spijt al hun werk aan die watergang en aan de beken moesten zij vaststellen dat, ten oosten van Sint-Joris, het water Gentwaarts bleef stromen. Om hieraan te verhelpen sloegen zij in 1404 een dam dwars door de bedding van de watergang. M. Coornaert leert ons, uit de Brugse stadsrekeningen, dat die dam lag in «eene ieghenoode gheheeten de Thoolnare up t heerscip van der Woestine». De herinnering daaraan leeft nog altijd voort in de Aalterse wijknaam *Nieuwendam.*

Door het gebied van de *Tollenaar,* een thans onbekend geworden toponiem, stroomt de beek die aan de Nieuwendam in de vaart uitmondt en waarvan de benedenloop *«het verloren eind»* geheten wordt. Dit herinnert aan de graafwerken die de Bruggelingen hier in 1585 begonnen om de Zuidleie door te trekken in de richting van Deinze, maar die zij

Hoogtelijn van 11 m, met bedding van Zuidleie, Durme (alias Kale), Hollebeek, Miseriebeek en Zwartegatbeek.

na korte tijd, uit hoofde van de tegenstand van Gent, opnieuw moesten stilleggen. Het idee van de Leie te bereiken in de omgeving van Deinze werd voor goed opgegeven als de Staten van Vlaanderen, tussen 1613 en 1623, de vaart voltooiden tussen de Nieuwendam en Gent. Het is klaar dat zij hiervoor de bedding volgden van de watergang die de Bruggelingen reeds in de 13de eeuw gegraven hadden tot aan Hansbeke-veer.

Op laatstgenoemde plaats sloot gezegde watergang aan bij *de Hoge Kale* of *Durme*. Het kaartje van Coornaert wekt verkeerdelijk de indruk dat de Brugse Leie haar natuurlijke oorsprong zou gehad hebben aan Hansbeke-veer, wat onmogelijk is, want water kan niet naar omhoog stromen !

Als men op een topografische kaart de hoogtelijn 11 aftekent in het gewest tussen Hansbeke en Brugge, krijgt men een duidelijk beeld van twee valleien, de een gericht naar het westen, Bruggewaarts toe, de andere oostwaarts, naar Gent toe. Tussen Sint-Joris en Beernem, aan de Aardappelstraat, zijn die twee valleien gescheiden door een drempel die 13 meter hoogte bereikt. In de oostelijke vallei lag oorspronkelijk de Hoge Kale, die ontstaan was door samenvloeiing van de Miseriebeek en van de Slabbaarts- of Zwartegatbeek. De Hollebeek op Aalter is nog een overblijfsel van de oude Hoge Kale, alias Durme, die de oorsprong was van de Durme van het Land van Waas. Noteer de plaatsnamen Durmhoek (te Aalter-Oostmolen) en Durmen (te Zomergem). (1).

A. VERHOUSTRAETE.

(1) Zie hierover de studie van A. DE VOS, *De Middeleeuwse loop van de Durme en haar bijrivier de Poeke*. Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis. Voorlichtingsreeks nr. 23 - Gent 1958.

IN MEMORIAM

JOZEF MARTENS

Jozef Martens is dit jaar weggegaan. Hij was slechts 48 jaar oud en dat is nog niet de geschikte ouderdom om de pijp aan Maarten te geven. Jozef was een goed lid van onze Meetjeslandse heembond. Hij verzorgde zo een beetje de public relations van die bond want hij had zeer veel relaties. Jozef kende eigenlijk iedereen en, wonder boven wonder, hij was overal geweest of hij was bij vooraanstaande personen vriend ten huize. Het zal waarschijnlijk een geheim blijven hoe Jozef al die vriendschapsbanden heeft tot stand gebracht. Misschien hield dit een beetje verband met zijn bezigheden, hij was immers inspecteur van banken en zijn beroep deed hem veel reizen. Jozef kwam overal. Eigenlijk was hij voorbestemd om met geschiedenis zijn brood te verdienen, hij deed studies in die richting aan de universiteit te Gent. Allerlei omstandigheden dreven hem echter in de armen van Mercurius en hij heeft in de financiële wereld een schitterende loopbaan verwezenlijkt. De heemkunde bleef hem echter nauw aan het hart liggen. Samen met Marcel Haers verwezenlijkte en organiseerde hij de Landdag van het verbond voor heemkunde te Aalter-Nobelstede in 1965. Hij had niet de tijd om alle voordrachten bij te wonen maar als er een uitstap gemaakt werd, dan was hij er bij. Jozef was dan nog een vrolijke gezel, nooit maakte hij zich kwaad en steeds had hij een kwinkslag klaar. In de laatste maanden van zijn leven, verkeerde hij veel in het gezelschap van Luk Stockman. Hij voerde zijn vriend, met nog andere mensen van Aalter, naar Etikhove om daar wijn te proeven bij de familie Thienpondt. Nog niet zo lang geleden maakte hij ook, met Stockman en met Verstraete, een heemkundige uitstap naar Maldegem. Enkele jaren geleden was hij de rechterarm van Marcel Haers die hem als technicus gebruikte bij het vervaardigen van zijn film over Sint-Margriete. Marcel Haers mocht die film dan op verschillende plaatsen gaan vertonen en Jozef was daar altijd bij. Dan Verstraete mocht dan ook mee om een woordje te zeggen. Onvergetelijke tochten waren dat ! Soms was het al reeds tamelijk laat wanneer het gezelschap dan naar huis kwam en er werd een lijflied gezongen, het lied van de smokkelaar. Jozef heeft een aangenaam leven gekend, hij maakte ook veel plezier in zijn gezin. Het is spijtig dat hij ons zo vroeg verlaten heeft.

D. V.

PRUDENT VAN HYFTE

Prudent Van Hyfte, burgemeester van Sint-Margriete, was ook een trouw heemkundige. In het begin van 1968 is hij gestorven, tachtig jaar oud. Zijn woning staat bij de brug over het Leopoldskanaal en van hieruit had de burgemeester een prachtig uitzicht over de Beoosteredepolder. Er staat een bank bij de haag. Gust, de broer van de burgemeester en zijn trouwe huishoudster, zitten daar nu te kijken naar de ondergaande zon, maar de burgemeester bewonderde ook soms het wisselende spel van de wolken boven de Blokkreek. Bij die Blokkreek deed hij zelfs opgravingen uitvoeren om het verdwenen gehucht Ten Blokke op te sporen. Meer naar het Noorden toe, op Nederlands grondgebied, groef hij, samen met Jan Van Hinte, om een verdwenen Sint-Margriete te zoeken. De burgemeester stelde belang in al die zaken. Hij beminde de dijken en hij schreef er een artikel over in Ons Heem. Hij zorgde ook goed voor de tiendepalen die op zijn dorp stonden en hij was een van de weinige burgemeesters die aandacht schonken aan mensen die hun vrije tijd besteden in opzoekingen naar het verleden van hun dorpen. Hij heeft al de mensen die op dat gebied iets voor Sint-Margriete deden, eens samengeroepen en hun een lekkere maaltijd aangeboden. Hij heeft ook zijn best gedaan om de kalvarieberg van Sint-Margriete, een restant van de 17e-eeuwse kerk, tegen afbraak te beschermen. Hij zorgde ook voor een tolkantoor op de grens tussen Sint-Margriete en Nederland, zodat het vervoer geen grote omweg meer moest maken. Burgemeester Van Hyfte was daarbij een goed mens, iemand die meevoelde met andermans leed.

D. V.

E. P. DE MEYER O. F. M.

Op 6 januari 1968 overleed te Ronse E. P. Petrus-Baptista De Meyer o. f. m. Hij was 72 jaar oud. Pater De Meyer was vooral bekend wegens zijn studies over de minderbroedersorde. Voor Appeltjes van het Meetjesland schreef hij twee bijdragen : in Appeltjes IV 1952 : De Minderbroeders in het Meetjesland, en in Appeltjes VII 1955-56 : De paters Minderbroeders-Recollecten en E. H. Pastoor Antoon de Boucherie.

L. S.

Ir. GERARD DHANENS

Op 3 september 1968 overleed een van onze leden van het eerste uur, Ir. Gerard Dhanens, aangesloten bij ons Genootschap sedert 1949.

Als burgemeester van Bassevelde deed hij daarenboven van meet af aan, zijn gemeente inschrijven als steunend lid.

Zijn schitterende studies te Gent aan het Sint-Barbaracollege en nadien aan de Rijksuniversiteit hadden kunnen aanleiding geven tot een bliksemcarrière in de grootstad. Dit is niet gebeurd.

Inderdaad, het leeuwenaandeel van zijn vriendelijke en onbaatzuchtige bezorgdheid en activiteit wijdde hij aan zijn gemeente, een van de mooiste van het Meetjesland.

Met brede blik wist hij zowel de landelijke aantrekkelijkheid ervan te behouden als de noodzakelijke aanpassingen aan technische vooruitgang te behartigen.

Zo de Heemkunde alle aspecten van het lokale leven omvat en ook de menselijke waarde van haar bewoners beschouwt, dan zal zij zich ook met vrucht over zulke persoonlijkheden bezinnen.

E. D.

Arch. AUG. COCQUYT

Te Aalter overleed totaal onverwacht op 2 oktober 1968 ons trouw medelid, Arch. A. Cocquyt, Voorzitter van de Vlaamse Architektenvereniging Oost-Vlaanderen, lid van de raad van de Orde der Architekten in Oost-Vlaanderen, en tevens schoonvader van ons medebestuurslid Ir. Luk Stockman.

Achter zijn werktafel werd deze onvermoeibare man verraderlijk door de dood geveld. Hij was het o. a. die mede het fraaie gemeentehuis van Aalter hielp restaureren. Hij was sedert 1956 lid van ons Genootschap.

A. D. V.

Mevrouw ARTHUR DHANENS

Nog in 1968 op 12 december overleed te Eeklo, Mevrouw Arthur Dhanens, moeder van onze ere-voorzitter Mej. El. Dhanens. In haar huiskring straalde deze bescheiden moeder een rijke, familiale heemkundige traditie uit.

Wij bieden aan al deze beproefde families ons oprecht medevoelen aan.

A. D. V.

INHOUD

A. DE VOS. — Bij een bestuurswisseling 5

Ir. L. STOCKMAN. — Historische geografische ontwikkeling van de Villa Haleftra tot de parochie Aalter 7

M. RYCKAERT. — Het Gemeentewapen van Zomergem 48

G. VAN VOOREN. — Eede van Protestant naar Katholiek 58

Dr. P. ROGGHÉ. — De Gentse Bouwmeesters en Metselaars tijdens de Calvinistische Republiek 108

J. Ch. CORNELIS. — De «Banaele Koornwindmolens» van de Heerlijkheid Watervliet 130

G. VANDEVEIRE. — De laatste oorlogsmaand te Ursel (13 oktober - 11 november 1918) 139

W. STEEGHERS. — Joannes Maria de Millecamps Burgemeester van Watervliet (1792-1849) 184

W. HAMERLYNCK. — Ontstaan en eerste jaren van de Koorzangvereniging «De Welgezinden» (1893-1903), te Eeklo 188

M. TIMPERMAN. — Leonard-Frans David, Dichter - onderwijzer (Harelbeke 1818 - Aalter 1883) 215

Dr. P. ROGGHÉ. — Gent in de XIVe en XVe eeuw :
De Gentse Politiek en Politici 227
Stad en Vorst 242
Gentse Koppigheid en Fierheid 289

A. RYSERHOVE. — R. TONDAT. — P. VAN CLEEMPUT. — Oud Adegem 305

A. RYSERHOVE. — Boekbespreking 340

Kroniek 344

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Ere-Voorzitter : Mej. Dr. E. DHANENS, Boelare, 97, Eeklo.

Ere-Ondervoorzitter : Ap. P. RYCKAERT, Dekenijstraat, 2, Zomergem.

BESTUUR :

Voorzitter - Sekretaris :

A. DE VOS, Landhuis «Malpertuus», Achterstege, 2, Evergem.
Tel. (09) 51.88.25

Penningmeester : O. LIPPENS, Gentstraat, 13, Lembeke.
Tel. (09) 77.28.54

Bibliothekaris : A. RYSERHOVE, Kloosterstraat, 54, Knesselare.
Tel. (09) 74.23.17

Leden : Adv. L. LAMPAERT, Molenstraat, 40, Eeklo. — Tel. (09)77.18.48.
W. STEEGHERS, Begijngracht, 54, Gent.
Ir. L. STOCKMAN, Brugstraat, 103, Aalter. — Tel. (09)74.16.10.
R. TONDAT, Roze, 82, Eeklo. — Tel. (09)77.11.42.
G. VAN VOOREN, Herendreef, 43, Aardenburg (Ned.).
Lic. D. VERSTRAETE, Engelendalelaan, 19, Assebroek (Brugge).
Tel. (050) 376.28

Stort zo vlug mogelijk uw lidmaatschapsgeld ten bedrage van 200 fr. op postrekening 60.40.56 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Gentstraat, 13, Lembeke.

DIT JAARBOEK WERD UITGEGEVEN
DOOR HET HEEMKUNDIG GENOOT-
SCHAP VAN HET MEETJESLAND EN
GEDRUKT OP DE PERSEN VAN DE
DRUKKERIJ STANDAERT-VAN STEENE
(Opv. J. Standaert-Verbeke)
NIEUWSTRAAT, 26, TE MALDEGEM